بغدان
اوزی تاتارلری
چول
بوجاق
آق کرمان
اسمعیل

АЛЕКСАНДР СЕРЕДА

СИЛИСТРЕНСКО - ОЧАКОВСКИЯТ ЕЯЛЕТ през XVIII - нач. на XIX в.

Административно-териториално устройство, селища и население в Северозападното Причерноморие

БЪЛГАРСКА АКАДЕМИЯ
НА НАУКИТЕ

ИНСТИТУТ ПО ИСТОРИЯ

АЛЕКСАНДР СЕРЕДА

Силистренско-Очаковският еялет през XVIII – нач. на XIX в.

Административно-териториално устройство, селища и население в Северозападното Причерноморие

София 2009
Дио Мира

Середа, А. Силистренско-Очаковският еялет през XVIII – нач. на XIX в.: Административно-териториално устройство, селища и население в Северозападното Причерноморие. – София: Дио Мира, 2009. – 262 с.

Sereda A. The Region (eyalet) of Silistra-Ochakov In the 18th – Early 19th Centuries. Administrative and Territorial Structure, Settlements and Population In the Northwest Black Sea Region. – Sofia: Dio Mira, 2009. – 262 p.

Автор: д-р Александр Середа

Отговорен редактор: проф. д.и.н. Стефан Дойнов

Научен редактор: проф. д.и.н. Елена Грозданова

Консултанти: доц. д-р Стефка Първева
доц. д-р Олга Тодорова

Рецензенти: проф. д.и.н. Елена Грозданова
проф. д.и.н. Румяна Радкова

© Александр Григориевич Середа

ISBN 978-954-92469-4-0

Издава: Дио Мира – Никодима Медарова

София, Цариградско шосе 138

ПРЕДГОВОР

Османското наследство в Северозападното Причерноморие до голяма степен определя развитието и обособяването на няколко териториални формации в него. Това налага изследването на протичащите процеси в изградените структури през османския период като основа за доброто познаване историята на региона и населението му, който остава в центъра на историческите събития в Източна Европа. Степите на Северното черноморско крайбрежие са вековен трансконтинентален коридор на "великите" преселения. Номадите, стигайки до западните предели на "Великата степ", развиват тук своя държавност, контактувайки със земеделския свят на икономическо и културно ниво.

Върху Причерноморския възел на Югоизточна Европа през Средновековието се концентрират и османските интереси. След установяването си в българските територии, османците формират тук плацдарм за по-нататъшно разширение, развивайки едно от направленията на османската експанзия. Създаването на военноадминистративно крило позволява на османците да се насочат към отвъддунавските територии на Северозападното Причерноморие. След завладяването на балканските територии империята изгражда своята провинциална структура в рамките на един европейски еялет – Румелия. От източните части на заробената България се организира Силистренският санджак. Северните територии от Дунав до Днепър стават съставна част на този санджак в еялет Румелия. Османската империя владее региона над триста години, като икономически усвоява земите чрез заселването на различните етноси и народи. Тя постоянно разширява териториите си и доразвива административните си структури в рамките на изградения впоследствие Силистренско-Очаковски еялет.

Проблемите и различията в оценките за османския период в историята на Северозападното Причерноморие започват още с определянето на началото на османското присъствие в региона. Сблъскват се мненията и гледните точки за характеристиките и особеностите на отделните етапи на османското завладяване на Северозападното Причерноморие. Историографията не предлага и еднозначни оценки за характера и смисъла на отделните етапи в историческия процес. Поставяйки акцента върху периода на османското утвърждаване в региона, е необходимо да се отбележи, че историческите изследвания, определящи развитието на османските провинции в някогашната Източната България, дават най-общи оценки за северната част на тези територии.

Цялостното представяне на една провинция от Югоизточна Тракия до Днепър присъства в някои общи изследвания по история на Османската империя. Българската историческата наука достатъчно задълбочено разработва въпросите по история на източните Причерноморски територии на България, като отдава особено значение на административната им организация и тенденциите в тяхното развитие. В противовес обаче, практически неизследван остава османският период в историята на Северозападното Причерноморие. Липсва концепция за развитието на Силистренската провинция като цялостен обект. В настоящия труд се прави опит за реконструкция на организацията на Северозападното Причерноморие в рамките на провинция с център Силистра, което позволява проучванията за Източна България да се свържат в цялостно представяне на една османска провинция, организирана върху български и съседни им земи.

Необходимостта от изучаването на проблемите, свързани с регионалната история на Северозападното Причерноморие, позволяват да се проследят въпросите от началото на османското завоевание и да се види поетапното териториално разширяване на османската администрация в рамките на Силистренската провинция. Основните спорове за началото на османската експанзия се водят върху неуточнени данни за подчинението на Молдова в края на XV или началото на XVI столетие и по-нататъшното управление на васалните или крайграничните територии. В руската историография има тенденциозност при представянето на османския период в Северозападното Причерноморие. Тя изключва региона от общия контекст на историята на османските провинции на Балканите. Редица васални територии и земи под централизирано османско управление не са отразени комплексно, а се отбелязва главно социално-икономическото развитие на региона и положението на населението му. Дискусионен остава и последвалият период на руско-турски войни, характеризиращ се с масово придвижване на население на територията на Северозападното Причерноморие. Без съмнение в основата на тази противоречива периодизация са различните гледни точки за историческото място на Северозападното Причерноморие.

Прегледът на различните становища за периодизацията на османската история на Причерноморието повдига въпроса за спецификите на междинните етапи на владение на региона и същността на споменатата по-горе проблематика. Детайлното проучване на моментите на преход, когато през стария османски период се формира, а при новото руско управление се запазва по своеобразен начин административната структура, които се съчетават в единния исторически процес, би стимулирало по-категоричното определяне на тенденциите в общото развитие на историята на региона.

Османският период в Северозападното Причерноморие започва през определяния за "класически" период XV-XVI век, който се характеризира с развита институционална структура и силна централна власт, и завършва към края на XVI – XVIII век, който се оценява като "упадък". В изследванията се акцентира върху предпоставките за завладяване от османците на северните територии отвъд Дунав, на изграждането и динамиката на административно-териториалната структура в Северозападното Причерноморие. Докато събитията във военно-политическата сфера за преминаване на изследваните територии под османска власт са детайлно проучени, то в историографията липсва подобаващо внимание към състоянието на административното управление, териториалното деление и особено актуалният въпрос за съществуващите населени пунктове в региона.

Всичко това налага проблемът да се осветли чрез наличния османо-турски, руски и румънски изворов материал, като османският период от историята на Северозападното Причерноморие се разгледа в контекста на развитието на Силистренската провинция през XVIII столетие. Подобна интерпретационна позиция провокира и определя интереса към темата на настоящата монография: "Силистренско-Очаковският еялет през XVIII – нач. на XIX в. Административно-териториално устройство, селища и население в Северозападното Причерноморие".

Значимостта на проблема за състоянието на административните институции на Северозападното Причерноморие през XVIII век се определя от факта, че те са резултат от състоянието на османското развитие в региона и показател за протичащите в него икономически, политически и социални процеси. Неделима част от проблема за провинциалната административна система представлява териториалното деление на провинцията. Анализът на териториалната организация и функционирането на различните административни служби, които обслужват военната, финансовата и данъчната система, би очертал по-ясно етапите в развитието и усвояването на тази част от Причерноморския регион. Изградената административно-териториална организация би определила по-ясно мястото и на християнското население и териториалното му разместване.

Предмет на изследването е формирането и положението на административно-териториалните единици и населените пунктове в тях през XVIII – нач. на XIX столетие, като израз на динамиката на развитието и усвояването на Северозападното Причерноморие в държавните рамки на Османската империя.

Поставяйки в центъра на анализа въпросите за административно-териториалните единици в региона и селищата в тях през XVIII век, географският обхват се ограничава в рамките на отвъддунавските територии на част от балканските провинции на империята. Концентрирането на вниманието точно върху Северозападното Причерноморие има няколко причини. Най-важната сред тях е отдалечеността на северните санджаци от центъра. Това определя освен налагането на основните османски институции и структури и провеждането на строг контрол над местната администрация и население, още и местно традиционно управление с ярко изразен етнически характер. Това отличава региона с различна степен на зависимост. Той притежава статут на гранична територия с европейските държави, което създава предпоставки за различен начин на формирането на населението и организацията на държавните институции, в сравнение с централните османски територии.

В рамките на териториалното разграничение се поставят въпросите, определящи периодите на формиране на административните единици, зависещо от увеличението на подчиненото население и териториалното му разполагане на терена. Детайлното представяне на съществуващите през османския период селища би изяснило мащабите на усвояването на региона.

Изследването поставя широк кръг въпроси от периода на завладяването на района до преминаването под руска администрация на земите на Северозападното Причерноморие. Това налага различен подход в разглеждането на проблематиката в хронологически аспект. Ядро на изследването е периодът XVIII – началото на XIX век. Разглеждайки историческия период на завладяване и етапите на териториалното разширяване, в изложението се разглеждат и събитията от преходните XVI - XVII столетия. Аналогично през същия период е представена и динамиката на административно-териториалното деление.

Хронологичните рамки на проучването на населените пунктове започват от подписания през 1699 г. Карловацки мирен договор и установяването на фиксираните граници на османските територии в Северозападното Причерноморие.

Сложността на хронологическите рамки е свързана с наличието в териториалните граници на горепосочения район на два по-обособени региона с различен период на преход от османската към руската администрация. В първия – Днестърско-Бугското междуречие хронологичните рамки са ограничени през XVIII столетие до 1791 година, а вторият – Дунавско-Днестърският регион, е разгледан през XVIII – началото на XIX в. до 1806 година.

Крайната цел на проучването е пълното и точно представяне на съществуващите населени пунктове на Северозападното Причерноморие, като се започне от най-малката териториално-административна единица – общината, в изградената провинциална административно-териториалната система на Османската империя. Задачата е да се изясни общото историческо развитие и тенденциите в цялостното изследване на регионалната история и да се разгледа тази територия като звено на цялостната Силистренска провинция от Югоизточна Тракия до река Днепър.

Конкретните задачи в труда в така очертаните териториални, хронологични и тематични граници са: 1. Да се анализират историческите предпоставки за завладяването на Отвъддунавските територии, постепенното им разширяване и установяването на конкретните териториални граници през XVIII столетие; 2. Възможно най-пълно да се представи административно-териториалното устройство на Северозападното Причерноморие от първичното деление до изградената провинциална структура през XVIII столетие в рамките на Силистренско-Очаковския еялет; 3. Да се представи положението на териториите с различен статут на управление и особеностите на формирането на етническия им състав; 4. Да се изследва селищната мрежа на провинцията през XVIII - първото десетилетие на XIX век, като се представи в хронологическо-териториален аспект всяка отделна единица, с локализацията на селищата, посочени на карти-схеми за съответния регион.

Анализирайки руско-турските военни конфликти, в изследването се прави опит да се внесе повече конкретност за началния период на административното деление и населените пунктове с приемствеността и промените им през XVIII столетие до началото на руското администриране в региона. Уточнява се, че Османската държава не изгражда стройна и унифицирана териториално-административна структура, а нейните административни единици непрекъснато променят границите, статута си и определящата ги терминология. Това обстоятелство изключва възможността за изграждане на отчетлива и завършена статична картина на териториалното устройство на Северозападното Причерноморие, поради което акцентът в работата е върху динамиката на процеса и влияещите върху него фактори.

Характерът на поставените цели и задачи на изследването определят и основния подход за тяхното решаване – диахронно-компаративният анализ. При него компонентите на местната администрация се представят в развитие, което се определя от централното управление, а особеностите им се открояват по-ясно при сравнения със съответните структури на други османски провинции.

При реконструкцията и анализа на формирането на селищата се оперира с комплекс от методи и подходи, изграждащи методологичната основа на изследването. Широко се прилага сравнително-историческият и системно-структурният анализ, които позволяват да се покаже еволюцията от формирането на даден населен пункт до положението му при преминаване под руска администрация. Така определени, теоретично-методологичните постановки се вписват в набелязаната за проучване проблемна рамка с цел да се даде цялостен и обективен поглед върху административно-териториалното устройство и населението в Северозападното Причерноморие като важен елемент на османската провинция, изградена в рамките на източните български територии и продължението ѝ на север.

Глава I

Северозападното Причерноморие в османската административно-териториална система за управление през XVIII в.

§ 1. Историко-географски преглед (XV-XVIII в.)

1.1. Включване на земите от Северозападното Причерноморие в състава на Османската империя и териториалното им разширение през XV-XVII в.

Северното и Северозападното Причерноморие представляват уникален масив от степи, които се простират от Дунав до Дон. Условно тези територии могат да се подразделят на три историко-географски части, разграничени от най-големите реки в района на Причерноморието: от Дон до Днепър – Таврия или Приазовие, от Днепър до Днестър – Очаковска степ, а продължението на тази степ от Днестър до Дунав – Буджак. На свой ред на територията на Днестърско-Днепърското междуречие може да бъде обособена историческо-административната единица Очаковска земя. В зависимост от териториалното разширение на Османската империя тя обхваща земите от Днестър до Буг, а през някои периоди се простира до Днепър, което е обусловено от договореностите между османците и татарите относно контрола върху Буго-Днепърското междуречие.

Като се изхожда от това, че Османската империя през XVIII в. е достигала до северните и източни граници на Очаковската земя и ги е обхващала административно, обект за изследване в настоящата работа е именно територията на Северозападното Причерноморие от Буг до Дунав, т.е. Буджак и Очаковска земя в пределите на днешна Южна Украйна.

Буджак, който по своята конфигурация изглежда като ъгъл при сливането на реките Прут и Дунав, отдавна притежава старославянското си название на местността – “Угол”. В същото време, според гръцки източници, още по време на разделянето на Стара Велика България, за територията на Северното и Северозападното Причерноморие се използва старобългарското название “Онгъл” или “Онголос”[1]. През XV – нач. на XVI в. Дунавско-Днестърското междуречие попада под властта на турците и татарите, в резултат от което завареното старославянско название се трансформира в смислово идентичното тюркско – **Буджак** (بوجاق , Bucak)[2]. Този топоним в продължение на няколко столетия се използва като географско, административно или териториално название на региона, като се съхранява и до наши дни.

---

[1] **История на България**. Том втори. Първа Българска държава. София, 1981, с. 76.; **Гръцки извори** за българската история. Т.3. София, 1960, с. 262, бел.5.

[2] **DECEİ, A.** Bucak. – In: İA. (İslam Ansiklopedisi). C. II. İstanbul, 1993, s. 442-447.

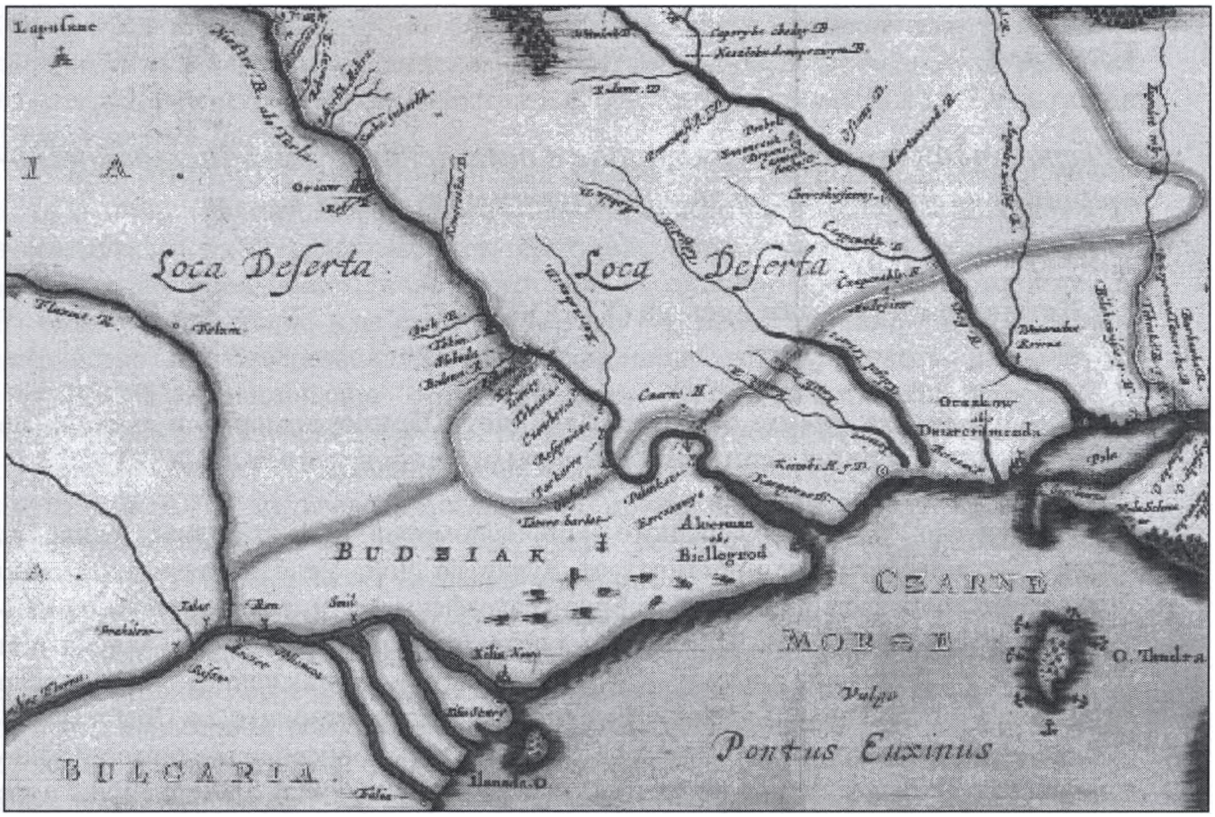

Фрагментът от карта на XVII в. : Typus Generalis Ukrainae five Palatinatuum Podoliae, Kioviensis et Braczlaviensis terras nova delincatione exhibens.

Произходът на названието на Буго-Днестърското междуречие също така е свързан с усвояването на тези терени от номади-тюрки. В Северозападното Причерноморие през XV столетие, след заселването на кримските татари в степния регион, в устието на Днепър се изграждат редица фортификации. Историк и географ от Дамаск Абул-Феда (1273-1323) още в ранни пътеписи посочва реката Днепър с тюркското й название “Озен”[1] или “Ози” (Ozen ~ Ozi)[2]. Впоследствие това тюркско название на Днепър дава наименованието и на една от новопостроените тук крепости. Обикновено османците употребяват за нея названието Ози, Озу, а понякога Узи (Ozi kalesi или Özü kalesi) за обозначаване на “Днепърска крепост”. Околното украинско и полско население нарича тези фортификации за относително кратък период – Дашов[3], а като трайно славянско наименование се налага – Очаков[4]. Същевременно в молдавските източници се среща най-вече производното от тюркското название – “Возия” или “Воджия”.

“Очаковска” – като славянско название на крепостта, също както и еквивалентът му на османотурски език – “Ози”, дълго се използват в писмените източници и дават отражение върху наименованието на цялата територия на Буго-

---

[1] **Брун, Ф.** Крым в половине XVIII столетия. Одесса, 1867, с. 2-5.

[2] **Абрагамович, З.** Старая турецкая карта Украины с планом взрыва Днепровских порогов и атаки турецкого флота на Киев. – В: Восточные источники по истории народов Юго-Восточной Европы. Т. II. Москва, 1969, с. 79.

[3] **Skarbiec dyplomatów** papieskich, królewskich, książęcych; uchwal narodowych, postanowień różnych władz i urzędów posługujących do krytycznego wyjaśnienia dziejów Litwy, Rusi Litewskiej i ościennych im krajów. Zebrał i w treści opisał Ignacy Daniłowicz. Tom I. Wilno, 1860, p. 330-331.; **Сборник князя Оболенского**. № I. Москва, 1838, с. 88.

[4] **Русов, А. А.** Осада и взятие Очакова.(1788). – Киевская старина (отдельный оттиск). Киев, с. 589.

Днестърското междуречието като **Очаковска земя**[1] (اوزى چول , Ozi çölü). Впрочем, столетия наред широко се използват също така и някои други названия, но практически винаги в съответното словосъчетание на историко-географския топоним фигурира и видима връзка с Очаков, от рода на: “Очаковска степ”[2], “Очаковска област”[3] или “Земя на очаковските татари” (Ozi tatarlarının toprağı[4], Ozi tatarları çölü[5]).

Същевременно в много славянски източници за съвкупното обозначаване на териториите на Буджак и по-голямата част на Очаковската земя като цялостен регион от Дунав до Днепър и особено в дипломатически преписки дълго време се използва терминът “Белгородщина”[6] – от славянското название на крепостта Белгород, която по онова време е условен център на околните земи.

Северното Причерноморие със своя просторен степен ландшафт винаги е привличало номадски народи от Азиатския изток. По своята същност западната част на голямата степ “Дешт-и Кипчак” представлява своеобразен “коридор” от азиатските предели към Европа. Този регион през цялото време остава в центъра на редица исторически събития с отражение върху Югоизточна Европа, кръстопът е на различни интереси и на стремеж към разширение на жизнено пространство от изток на запад, което и обуславя на своя ред голямото внимание от Запада към споменатия терен. По-късният период от историческото развитие на региона се характеризира с по-трайно население и продължителното му пребиваване в степите, което още в състояние на протодържавно образование доста стремително осъществява икономическа дейност, контактува със земеделския свят в икономическото и културното пространство, като по такъв начин възникват предпоставки за създаване на кримско-татарска държава[7].

В резултат от завоюването на територията на Северозападното Причерноморие от Златната орда през първата половина на XIV в. се оформя своеобразен вариант на номадската култура на различна етногенетична основа от остатъци на хуни, българи, печенеги, половци, “черни клобуци” и други номади[8] – от тюркски конгломерат. Присъствието на тези територии на номади, възникването на тяхна държавност и системи на управление от военно-номадски обединения – това са въпроси, които до последно време остават актуални в историографията на изследвания регион и са едни от най-интересните и недостатъчно проучени.

---

[1] **Деволант**. Карта географическая изображающая Область Озу или Едизанъ иначе называемую Очаковскою землею и присоединенную ныне к Российскому государству в силу заключенного в Яссах мирного договора. 1791.

[2] **Материалы для истории южнорусского края** в XVIII столетии. (1715-1774). Извлеченные из старых дел Киевского губернского архива А. А. Андриевским. Одесса, 1886, с. 268.

[3] **Русов, А. А.** Цит. съч., с.589.; **Дружинина Е.И.** Кючук-Кайнарджийский мир 1774 года, его подготовка и заключение. Москва, 1955, с.363.

[4] **Ricci-Zannoni**. Carte de la Pologne divisée par palatinats et subdivisée par district construite d’après quantité d’Arpentages d’Observations et de Mesures prises sur les Lieux. Paris, 1772, карта № 24.

[5] **ممالك عثمانيه نك اقطار شماليه سى حريطه سيدن** / Турецкие владения. (Бассейн Черного моря). 1780-е года.

[6] **Скальковский, А.А.** О ногайских татарах, живущих в Таврической губернии. – Журнал министерства народного просвещения. №11. 1843, с. 6.

[7] **Зайончковский, А.** Летопись Кипчакской степи (Теварих-и Дешт-и Кипчак) как источник по истории Крыма. – В: Восточные источники по истории народов Юго-Восточной Европы. Т. II. Москва, 1969, с.15-17.

[8] **Бачинский, А. Д., Добролюбский А. О.** Буджакская орда в XVI-XVII вв. (Историко-археологический очерк). – В: Социально-экономическая и политическая история Молдавии периода феодализма. Кишинев, 1988, с.85.

По време на междуособиците при господството на Златната Орда териториално се оформя Западният Улус на “монголо-татарите”, което впоследствие довежда до образуването през 1427 г. на средновековна държава – Кримското ханство. През XV в., обхващайки първо Кримския полуостров, татарите също така контролират част от степите на Северното Причерноморие. А многочислените разпокъсани орди, намиращи се под контрола на хановете, имат чергарски станове, които се простират през целия Буджак и Добруджа. Регионът, контролиран от кримските ханове, върху който се е простирала тяхната власт, носи двойно наименование: едното по-ранно Дешт-и Кипчак (دشت قبچاق , Deşt-i Kıpçak), другото, по-късно, с което вече окончателно се наричат владенията на татарите – Крим (قريم , Kırım)[1]. Той си оспорва тук територии с Литовско-полската държава и осъществява нападения в земите на Молдавското княжество, представлявайки непосредствена заплаха от изток.

Впоследствие като нов друг фактор за нестабилност по отношение на тези държави и изследвани територии със своите завоевателни намерения се изявява Османската империя. След завладяването на Константинопол през 1453 г., турският султан Мехмед II (1451-1481) концентрира своето внимание върху разширяването на европейските си територии, в частност на Придунавието и Причерноморието[2]. През XV в., след окончателното завоюване на Добруджа, османците възстановяват и усилват там редица крайдунавски градове-крепости[3], които заедно с крайчерноморските крепости стават центрове на военно-административна власт. Като един от ключовите градове от този род и първостепенен форпост на османците на р. Дунав се очертава Силистра. Градът придобива значение на административно-териториален център в системата на управление на Османската империя с доста обширни територии и значителен човешки потенциал. Значимостта на Силистренските укрепления продължава да се повишава и след това поради ключовото им разположение за завоевателната политика на османците по посока към Влахия, Молдова и в цялото Северно Причерноморие[4].

Влахия, след поражението на коалицията на християнските сили на Косово поле и след падането на дунавската крепост Никопол, е принудена да се признае за васал на Портата, за да смекчи опасността от външна заплаха. През 1456 г. влашкият воевода Влад II признава властта на Мехмед II по условията на капитулации от 1393 г., подписан в резултат от битката при Косово.

По същия начин османското нахлуване през лятото на 1454 г. се превръща в реална заплаха за Молдавското княжество, когато османският флот в състав от 56 кораба атакува Белгород[5]. Независимо от поражението на османската армия в този поход, молдавското правителство през 1455 г. е принудено да изпрати посолство в столицата на Османската империя с цел да сключи мир с Портата. Условие за подписване на договора е изплащане на годишния откуп, предявен на Молдова още през 1453 г. Вследствие нарастването на османската агресия в края на пролетта на 1456 г., болярският съвет взема решение всяка година да плаща на

---

[1] **Смирнов, В. Д.** Крымское ханство под верховенством Оттоманской Порты до начала XVIII века. Санкт-Петербург, 1887, с.52.

[2] **Тонев, В., Й. Зарчев.** Кратка история на Добруджа. Варна, 1986, с.80-81.

[3] **Cronici turceşti** privind ţările române. Vol.I. Sec. XV – mijlocul sec. XVII. Volum întocmit de Mihail Guboglu şi Mustafa A. Mehmet. Bucureşti, 1966, с.111.

[4] **Димитров, Стр., Н. Жечев, В. Тонев.** История на Добруджа. Т.III. София, 1988, с.9-10.

[5] **حسين. بدايع الوقايع.** / **Хюсейн.** Беда`и` ул-века`и`. (Удивительные события). Под редакцией Тверитиновой А.С. Ч.I-II. Москва, 1961, с. 54-57.

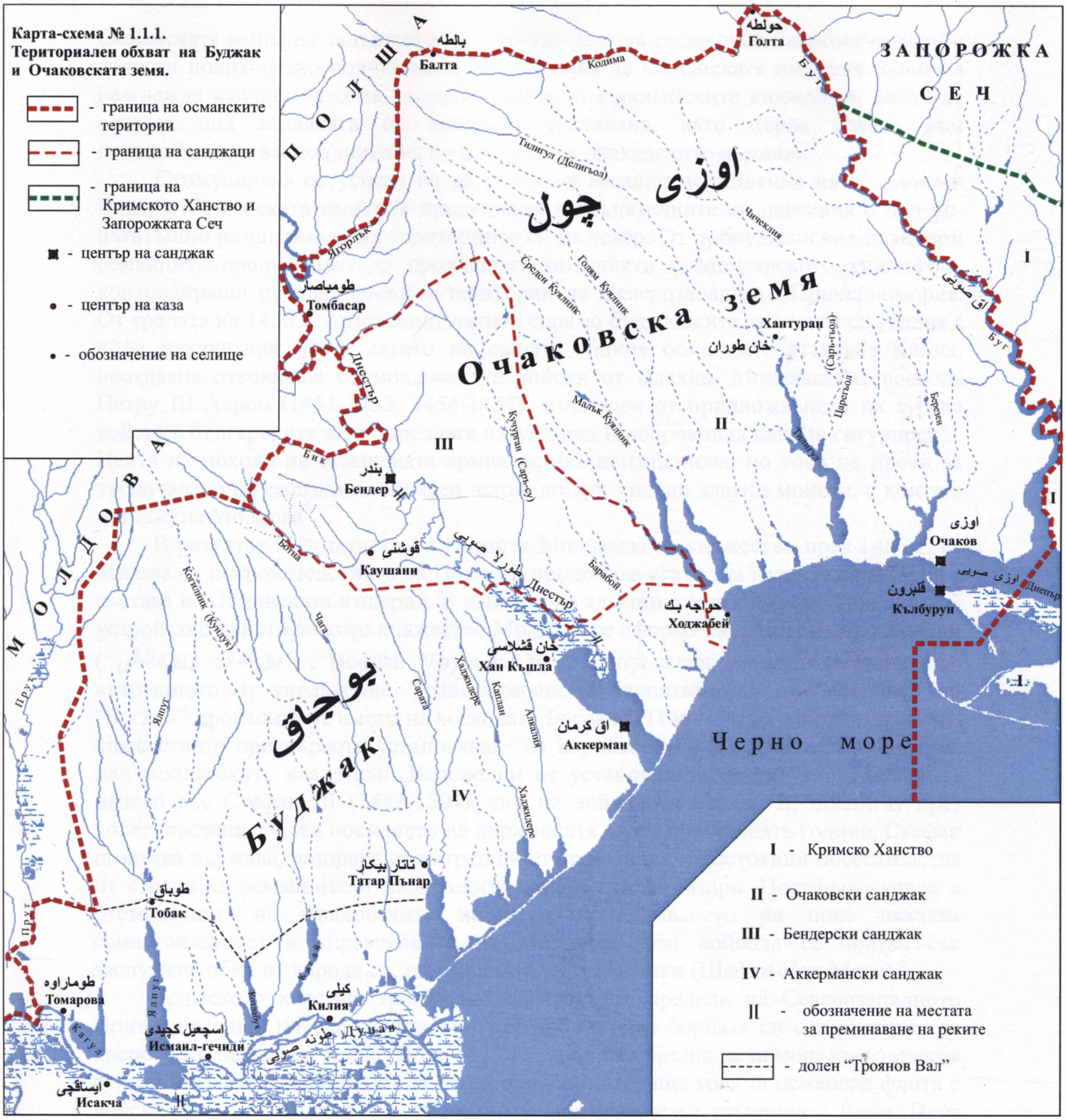

Карта-схема № 1.1.1. Териториален обхват на Буджак и Очаковската земя.

- граница на османските територии
- граница на санджаци
- граница на Кримското Ханство и Запорожката Сеч
- център на санджак
- център на каза
- обозначение на селище
I - Кримско Ханство
II - Очаковски санджак
III - Бендерски санджак
IV - Аккермански санджак
][- обозначение на местата за преминаване на реките
- долен "Троянов Вал"
ПОЛША
МОЛДОВА
ЗАПОРОЖКА СЕЧ
Очаковска земя
اوزی چول
بوجاق
Буджак
Черно море
بالطه
Балта
حولطه
Голта
Кодима
Буг
Тилигул (Делигьол)
Ягорлък
طومباصار
Томбасар
Чичеклия
Голям Куялник
Среден Куялник
Малък Куялник
Днестър
خان طوران
Хантуран
Тилигул
Царегьол
(Сарь-гьол)
Березен
اق صوی
Кучурган (Сарь-су)
Бък
بندر
Бендер
Ботна
قوشنی
Каушани
طورله صوی
Барабой
حواجه بك
Ходжабей
اوزی
Очаков
قلبرون
Кълбурун
اوزی صوی
Днепър
Когилник (Куюдук)
Чага
Ялпуг
Сарата
Халжидере
Каплан
Алкалия
خان قشلاسی
Хан Къшла
اق كرمان
Аккерман
Прут
تاتار بیكار
Татар Пънар
طوباق
Тобак
طوماراوه
Томарова
Кагул
Котлабух
Катлабуг
كیلی
Килия
اسچعیل كچیدی
Исмаил-гечиди
طونه صوی
Дунав
ایساقچی
Исакча

Османската империя задължителния данък[1]. С това се започва икономическото и отчасти политическо подчиняване на Молдова на Османската империя. Портата разглежда изплащането на васалния данък от европейските княжества, които се оказват под заплахата от османска експанзия, като първа крачка към политическото им подчинение, по примера на балканските държави[2].

Стимулирана от успеха си да постигне васално подчинение на Молдова и Влахия, Османската империя продължава настъпателните си действия с цел по-нататъшно разширяване на териториите си на север. От добруджанския плацдарм османците продължават да провокират конфликти с Молдавското княжество, контролиращо отвъддунавските територии на Северозападното Причерноморие. От средата на 1456 г. османският натиск спрямо буджашките крепости се усилва с нови нахлувания. През лятото на същата година османците атакуват Килия, неотдавна отвоювана от молдавските войски от Влахия. Молдавският воевода Петру III Аарон (1451-1452, 1454-1457), изплашен от придвижването на турска войска в българските земи, предлага на Мехмед II доброволна дан "за сигурност"[3]. Целта на похода на османската армия остава неизпълнена, но това не пречи за увеличаване на ежегодния васален данък до три хиляди златни монети, с които е задължена Молдова[4].

В резултат под натиска на Портата Молдавското княжество през 1456 г. се отказва от покровителството на Полша и придобива статут на васална територия в състава на Османската империя. В рамките на административно-териториалното й устройство християнското княжество Молдова се оформя като Воеводство **Богдан** (بوغدان ويودالغى , Boğdan Voyvodalığı)[5], с определена самостоятелност във вътрешното му управление. Трансформацията на названието от "Молдова" до "Богдан" произлиза от името на воеводата Богдан II (1449-1451), който възглавява княжеството при първото установяване на върховенство от Османската империя над молдавските владетели. Недоволни от установилата се ситуация, болярите начело със Стефан III (1457-1504), син на войводата Богдан II, повдигат през 1458г. въстание. След поемането на държавната власт през същата година, Стефан оглавява държава, разорена от вътрешни стълкновения и постоянни посегателства от страна на османците и набиращите сила кримски татари. Постигнал успех в отстояването на молдовските интереси и запазването на поне някаква самостоятелност в управлението на Молдова, този войвода се ползва със заслужена обич от народа си, нарекъл го Стефан Велики (Щефан-Чел-Маре) [6].

Кримското ханство, граничещо с източните предели на Северозападното Причерноморие, повече от половин век продължава борбата си с генуезците за крепостите на Южен Крим. През 1475 г. ханът се обръща за помощ към турския султан Мехмед II, който, без да бърза особено, изпраща голяма османска флота с войска, която разрушава до основи последната генуезка твърдина – Кафа. През същото време до султана достига новината за отказа на Стефан Велики да изплаща годишен данък на Османската империя. Също така научава от известията на влашките конфиденти за това, че молдавският войвода освен всичко друго приема под своя опека останалите генуезци, които отстъпват след последния несполучлив опит да си възвърнат крепостта Кафа. Разгневената Порта изпраща през 1476 г. военни сили от Кафа и напълно разгромява Стефан[1], принуждавайки го да плаща занапред още по-голям годишен данък. Привлекателността на северните територии и перспективата за по-нататъшно завладяване на важни търговски пътища през Молдова и пристанища по нейните граници дават нов тласък на османците към експанзия в Северното Причерноморие.

---

[1] **Гонца, Г. В.** Молдавия и Османская агрессия в последней четверти XV - первой трети XVI в. Кишинев, 1984, с. 18.

[2] **Новичев, А. Д.** История Турции. Т I. Эпоха феодализма (XV-XVIII вв.). Ленинград, 1963, с.32.

[3] **Гонца, Г. В.** Цит. съч., с. 27-29.

[4] **Mehmet, M. A.** Din raporturile Moldovei cu Imperiul Otoman în a doua jumătate a veacului al XV-lea. – Studii. Revistă de istorie. №.5. Bucureşti, 1960, с. 165; **Материалы для истории взаимных отношений** России, Польши, Молдавии, Валахии и Турции в XIV-XVI вв., собранные В. А. Уляницким. Москва, 1887, с. 88.

[5] **حسين. بدايع الوقايع.** / **Хюсейн.** Беда`и` ул-века`и`. (Удивительные события). Под редакцией Тверитиновой А.С. Ч.I-II. Москва, 1961, с.57.

[6] **Накко, А.** История Бессарабии с древнейших времен. Ч.II: От нашествия Батыя до Бухарестского мира. (1241-1812). Одесса, 1876, с. 122.

Завоюването от татарите на генуезките колонии в Крим, в т.ч. Кафа, както и на княжество Мангоп, съюзник на Молдова, с помощта на османските войски, обуславя през 1475 г. установяването на върховенството на Османската империя над Кримското ханство. Предоставяйки му права на съюзна държава с широка автономия, османците могат да разчитат в завоевателната си дейност в бъдеще на немалка военна сила – кримските татари. Султанът, използвайки кримския хан, оказва натиск на полския крал, и през есента на 1476 г. Казимир IV сключва със султана примирие[2]. Така териториите на Северното Причерноморие, които по онова време се намират под властта на молдавския войвода и полския крал, се оказват между два мощни противника, които до голяма степен решават бъдещото развитие на историческите събития в този регион.

Международното положение на Молдова силно се влошава поради заплахата за окончателното превземане на княжеството от османците и превръщането на населението й в обикновена рая, както това било сторено по-рано с България и българите. В завоевателните планове на османците за установяване на тяхното върховенство в Централна и Източна Европа след падането на Кафа и покоряването на Крим централно място се отрежда на овладяването на молдовските крепости Килия и Белгород, важни със стратегическото и търговско-икономическото си значение. В превземането им се въплъщава целта Черно море да се превърне във вътрешно "турско езеро". Контролът над търговията по Дунава и черноморското крайбрежие е предпоставка за обогатяване на османската хазна. Наред с това важно е и че, с овладяването на посочените крепости, Портата би имала възможност да положи основите за формиране на войскови плацдарм за експанзия в Централна Украйна, а също така и за достъп към страните на Централна и Източна Европа.

Неслучайно в своята кореспонденция към дубровничаните султан Баязид II (1481-1512) подчертава икономическата значимост на Килия, Белгород и като цяло на Молдова. Според него Килия е "ключ към Молдова", а Белгород - „център за търговия със съседните държави". В същото време, споменавайки за Белгород, впоследствие преименуван в Аккерман, султанът обръща внимание и на стратегическото положение на крепостта, която била „залог за победа над поляци, чехи, унгарци, руси ...”[1].

---

[1] **Kılıç, O.** XVII.Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı Devleti'nin Eyalet ve Sancak Teşkilatlanması. – In: Osmanlı., Cilt.6. Ankara, 1999, c. 106.

[2] **Gemil, T.** Două documente tătăreşti referitoare la compania din 1476 a sultanului Mehmed al II-lea în Moldova. – Anuarul Institutului de Istorie şi Arheologie "A.D.Xenopol". T.V. Iaşi, 1968, c. 187-189; **Семенова, Л. Е.** Некоторые аспекты международного положения Молдавского княжества во второй половине XV века. – В: Юго-Восточная Европа в средние века. Вып. I. Кишинев, 1972, с. 215.

Молдова често бива сочена, особено от полските и унгарските крале, като преграда по пътя на османските завоеватели в посока към Полша, Унгария и към цялото Черно море.[2] През 1477 г. посланикът на Молдова във Венеция Иван Цамблак отбелязва, че Молдова с двете крепости Килия и Белгород служат като щит против османската агресия по направление към унгарските и полските земи. Акцентира и на това, че ако бъдат запазени причерноморските твърдини, тогава ще има възможност не само да бъдат спрени османците, но и да бъдат върнати превзетите от тях Кафа и Херсонес.[3]

По-нататъшното противоборство на молдовските войводи срещу османската власт довежда до по-мащабни загуби. Мотивирайки се с това, че „молдовските гяури ... са притискали и нанасяли щети на търговците, които отивали от Кафа, Крим и минавали през татарските степи”, а също така, че молдовските отряди пресичат Дунав и „нападат ислямските области, като по тази причина последните били празни и недоходни”[4], османците почти не оставят на спокойствие отвъддунавските земи и планират мащабен натиск над Северозападното Причерноморие.

Така през лятото 1484 г. османците начело със султан Баязид II (син на Мехмед II), използвайки флот, за пръв път се отправят заедно с петдесетхилядна войска на кримския хан Менгли-Гирей от Кафа[5] към Северозападното Причерноморие. Османската армия пресича Добруджа и Дунав и влиза в Молдова. В продължение на месец тя заема важните фортификации на Буджак. През лятото бива превзета крепостта **Килия**, а след това благодарение на морската обсада на флота и с помощта на татарските войски пада и молдовската твърдина – Белгород[6]. Крепостта, като крайграничен форпост, става главна опорна точка на северната част на Османската империя и е преименувана с тюркско-персийско по произход название – **Аккерман**.

Османското настъпление продължава с обсадата на Сучава – столицата на Молдовското войводство. Намирайки се в политическа изолация, без надежда за помощ от Полша, молдовският господар кардинално променя отношението си към Османска Турция. През 1486 година Стефан Велики сключва мир със султана, като при това се задължава да обнови изплащането на данък[7]. Скоро след това, през 1492 г., се сключва договор между Молдовското княжество и Кримското ханство[8], но Молдова губи при това своите източни територии и е принудена да се откаже от крайднестърския пункт Тигиня (Бендер). Това категорично твърди Дмитрий Кантемир: "Бендер се намира в Бесарабия. Открай време тази област представлява трета провинция на Молдовското княжество, ... още приживе на Стефан Велики била отнета и ... при разделянето се паднала на турците и татарите"[1]. Тигиня в бъдеще обаче не се използва толкова за военни цели, а служи на Кримското ханство предимно като фактор за икономически контрол на важния търговски път, където в полза на ханството се събират мита и такси. Поради отдалеченото си разположение от Крим тази крепост не винаги принадлежи на татарите.

---

[1] **Гонца, Г. В.** Молдавия и османская агрессия в последней четверти XV – первой трети XVI в. Кишинев, 1984, с. 33-34.; **Antalffy, A.** Două documente din Biblioteca Egipteană de la Cairo şi a Cetatea Albă în 1484. – Revista Istorică. XX. 1-3. 1934, с.38-40.

[2] **Materiały do dziejów dyplomacji** polskiej z lat 1466-1516 (Kodeks Zagrzebski). Opracował J.Garbacik. Wrocław - Warszawa - Kraków, 1966, с. 42.

[3] **Războieni**. Cinci sute de ani de la compania din 1476. Monografie si culegere de texte. Bucureşti, 1977, с. 230.

[4] **حسين. بدايع الوقايع.** / **Хюсейн.** Беда`и` ул-века`и`. (Удивительные события). Под редакцией Тверитиновой А.С. Ч.I-II. Москва, 1961, с. 340а.

[5] **Öztürk, Y.** Kırım Hanlığı. –In: TÜRKLER., Cilt.8. Ankara, 2002, с .487.

[6] **حسين. بدايع الوقايع.** / **Хюсейн.** Беда`и` ул-века`и`. (Удивительные события). Под редакцией Тверитиновой А.С. Ч.I-II. Москва, 1961, с. 47.

[7] **Мохов, Н. А.** Молдавия эпохи феодализма (От древнейших времен до 1812 г.). Кишинев, 1964, с.189.

[8] **Семенова, Л. Е.** Некоторые аспекты международного положения Молдавского княжества во второй половине XV века. – В: Юго-Восточная Европа в средние века. Вып.I. Кишинев, 1972, с.225.

По такъв начин Молдова загубва крайчерноморските си територии и се лишава от излаз на Черно море. След приключването на войната и примирието между молдовския господар Стефан Велики и турския султан Баязид II през 1486г., Буджак със своите пристанища на Днестър – Аккерман и на Дунав – Килия официално биват присъединени към Османската империя[2]. Определят се границите на аккерманските и килийските земи, потвърдени със съответен разграничителен документ[3]. Според този договор в османско владение преминават тези крепости заедно с прилежащите им бивши окръзи. Както и преди османската експанзия, тези окръзи нямат обща допирна граница помежду си, а междинната територия формално принадлежи на Молдова. Обаче в действителност цялата ивица от Дунав до Днестър е контролирана от османците. По време на военните действия се формира местната османска администрация с центрове в Аккерман и Килия[4]. Тези крепости с принадлежащите им окръзи се подчиняват в административното отношение на Силистренския санджак като съставна единица на Румелийското бейлербейство.

В резултат от съвместното османско-татарско завладяване на Дунавско-Днестърското междуречие според турските източници-менакиб между аккерманските и килийските земи в продължение на няколко години се намира татарска орда начело с Муртаза[5], един от потомците на хановете на Златната орда, васална на османците. По-късно за тези територии претендират татарските мурзи начело с последния хан на Златната орда – Шейх-Ахмед[6].

Времето на завладяване от османците на новите територии съвпада с период на междуособици в султанското семейство, където се води борба за престола на най-голямата държава по онова време. Това съперничество между претендентите за османския престол пряко засяга териториите на Северозападното Причерноморие. Така по-малкият син на Баязид II – принц Селим (1512-1520), през 1510 г. под предлог за среща със сина си Сюлейман, преминава от своя санджак Трабзон в крепостта Кафа – център на "княжески санджак", оглавяван от престолонаследника му Сюлейман[1]. Оттук Селим планира да започне военни операции против своите баща Баязид II и брат Ахмед, за когото е предвиден турският престол[2]. Важно значение в този случай има решението на кримския хан на кого ще отдаде предпочитание. Двамата претенденти обещават на Менгли-Гирей големи привилегии и земи. В подкрепа на своята особа Ахмед има намерение да предостави като дар на кримския хан всичките владения с деветте крепости, намиращи се в областта на Кафа [3]. На свой ред Селим предлага на хан Менгли-Гирей, своя тъст и главен съюзник, възможността да събира част от рентата при използването на земята от някои територии на Белгородската степ (териториите от двете страни на долния Днестър), населена предимно с татари-номади. Впоследствие това се потвърждава от писмо от 1542 г. на султан Сюлейман I (1520-1566) до полския крал Сигизмунд I. Турският султан съобщава на полския крал, че от територията на лявото крайбрежие на долния Днестър до река Тилигул, влизаща в Аккерманския санджак, кримският хан вече трийсет години събира част от рентата в своя полза[4].

---

[1] **Аствацатуров, Г.** Бендерская крепость. Бендеры, 1997, с. 34.; **Беер**. История о жизни и делах молдавского господаря князя Константина Кантемира. Москва, 1783, с .19.

[2] **حسين. بدايع الوقايع.** / **Хюсейн.** Беда`и` ул-века`и`. (Удивительные события). Под редакцией Тверитиновой А.С. Ч.I-II. Москва, 1961, с. 49; **Гонца, Г. В.** Молдавия и османская агрессия в последней четверти XV – первой трети XVI в. Кишинев, 1984, с. 37.

[3] **Documente turceşti** privind istoria României. Întocmit de Mustafa A. Mehmet. Vol.I. 1455-1774. Bucureşti, 1976, p. 10-11. Doc.№9.[1517-1527].

[4] **Kolodziejczyk, D.** 1795`e Kadar Osmanlı-Leh İlişirlerinin Karakteri Üzerine Bazı Tespitler. – In: TÜRKLER., Cilt.9. Ankara, 2002, c. 680.

[5] **Cronici turceşti** privind ţările române. Vol.I. Sec. XV – mijlocul sec. XVII. Volum întocmit de Mihail Guboglu şi Mustafa A. Mehmet. Bucureşti, 1966, p. 63, 137.

[6] **Сборник РИО**. Т.41. Санкт-Петербург, 1884, с.210, 354, 357, 516; **Материалы для истории взаимных отношений** России, Польши, Молдавии, Валахии и Турции в XIV-XVI вв., собранные В. А. Уляницким. Москва, 1887, с. 195.

През зимата на 1511-1512 г. Селим, за да избегне противоречия с кримския хан и да не провокира гнева на баща си султана спрямо Менгли-Гирей, установява своята резиденция периодично ту в Килия, ту в Аккерман[5]. По онова време територията, намираща се между Аккерман и Килия, постепенно преминава в османско-кримско владение. Същевременно, на практика управлявайки Дунавско-Днестровския регион, принц Селим обособява в басейна на река Сарата, между аккерманските и килийските земи, територия за мюсюлманското религиозно ведомство, впоследствие известно като вакъф на Селим I[6].

По време на пребиваването на бъдещия султан Селим I в Аккерман, в причерноморските степи се появяват нови татарски отряди, които много скоро стават известни в източноевропейските извори като Белгородска орда. В кореспонденцията на московския цар с турските посланици намираме известия относно Ордата и възникващата от нея заплаха за Литовското и Московското княжества[7]. Чергарувайки из степта между Днепър и Дунав, Белгородските татари получават названието си от името на града, който се намира в центъра на дадената територия. По тези земи се образува редица постоянни татарски селища[8], както и кишлаци със сезонно предназначение[9].

---

[1] **Новичев, А. Д.** История Турции. Т. I. Москва, 1963, с.91.

[2] **Смирнов, В. Д.** Крымское ханство под верховенством Оттоманской Порты до начала XVIII века. Санкт-Петербург, 1887, с. 369-370.

[3] **Смирнов, В. Д.** Крымское ханство под верховенством Оттоманской Порты до начала XVIII века. Санкт-Петербург, 1887, с. 374.

[4] **Katalog dokumentów tureckich.** Dokumenty do dziejów polski i krajów ościennych w latach 1455-1672. Opracował Zygmunt Abrahamowicz. / Katalog rękopisów orientalnych ze zbiorów polskich. Tom I. Część 1. Warszawa, 1959, p. 77-79. Dok. №68.; **Catalogul documentelor turceşti.** Vol.II. (1455-1829). Întocmit de Mihail Guboglu. Bucureşti, 1965, p. 11-12.: Doc.№18. [1542/noiembr./10-19].

[5] **Beldiceanu, N.** La Moldavie Ottomane à la fin bue XV siècle et au début du XVI siècle. – Revue des études islamiques. №2. Paris, 1969, p. 255.

[6] **Catalogul documentelor turceşti.** Vol.II. (1455-1829). Întocmit de Mihail Guboglu. Bucureşti, 1965, p. 52.: Doc.№158. [1568/oct./31].

[7] **Материалы для истории взаимных отношений** России, Польши, Молдавии, Валахии и Турции в XIV-XVI вв., собранные В. А. Уляницким. Москва, 1887, с.195.; **Сборник РИО**. Т. 95. Санкт-Петербург, 1895, с.129,293,502,613.

[8] **Călători străini despre ţările române.** Vol.I. Bucureşti, 1968, p.197.

[9] **Keleş, H.** Akkerman Sancağı'nda Yavuz Sultan Selim Han Vakıfları. – G.Ü. Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi Cilt 21, Sayı 2. Ankara, 2001, p. 182.

Сюлейман I, продължавайки делото на баща си Селим, се стреми и занапред да следва плановете на Портата относно превръщането на Черно море във вътрешно “езеро” в границите на Османската империя. Действията си аргументира с целта да осигури по-привлекателни условия за търговия и защита на османските пристанища по Северозападното Причерноморие. Войводата на Молдова Петру Рареш (1527-1538), който провежда доста твърда политика по отношение на съседните държави, препятства тези намерения и в крайна сметка сам се превръща в цел на военната кампания, организирана и осъществена от Сюлейман на връщане от военните му походи в Трансилвания за Тимишоара и в Унгария за Сегед[1].

През 1538 г. османските войски под предводителство на Сюлейман прекосяват цялата територия по протежение на река Прут, превземат Сучава - столицата на молдовския войвода и подчиняват земите от Прут до Днепър, източната част на които номинално принадлежат на Кримското ханство[2].

Необходимо да отбележи, че земите на Северното Причерноморие според т.нар. “ярлъци” на литовските князе се контролират от кримския хан още по време на Литовската държава[3]. В края на XV столетие татарите започват строителство на крепостта Джан-керман в устията на реките Днепър и Буг, при тяхното вливане в Черно море. Също така те контролират два пункта за преминаване на реките и в същото време важни пристанища: Тоган (Тягинка) на Днепър и Тигиня на Днестър, последното от тях използвано на равноправна основа от Молдова. Това води до сблъсъци както с литовците, така и с османците по въпросите за владението на тези територии и транспортни артерии. Османската империя решава окончателно да разреши проблема по повод спорните територии с Молдовското княжество, Кримското ханство и Полската държава.

Тигина на реката Днестър е основана през XIV столетие като родово владение на Ширин-бейовете на Кримското ханство. Един от клоновете на този род е Тегин-бей, по името на който вероятно селището и получава наименованието си. В потвърждение на тази теза могат да послужат впечатленията на османския хронист Ибрахим Печеви. Минавайки през тези земи през 1618 г., той описва средновековно родово татарско гробище на левия бряг на р. Днестър. Вниманието му привличат останките от богато в миналото погребение на знатен татарски сановник. Както споменава Печеви: “Аз, негоден сиромах, имах възможността да мина в посока за Аккерман и Бендер. Точно срещу Бендер се намират развалини на една постройка с висока арка, само входната й част. На нея беше отчетливо написано “Сия могила Ширин ...” – останалото е унищожено”[4]. Има основание да се твърди, че Буго-Днестърското междуречие с двете Тигини на Днестър и Днепър до османската експанзия са притежание на Кримското ханство и конкретно на Ширин-бейовете – втория по значимост род в Бахчесарайския двор след ханския род на Гиреите.

Тегин-бей става глава на рода Ширин през 1420 година[5]. Вземайки под свой контрол преходите през реките Днепър, Днестър и Буг, той разполага по тези места зимовища и впоследствие ги развива като укрепени пунктове с мрежата на селищата по тези реки. По същото време Молдова, осъществявайки своето териториално разширение от Карпатите до река Прут и частично до към средата на територията на Бесарабия, активизира колонизацията си на изток, достигайки до Днестър. Тигина придобива важно търговско значение като ключов пункт на Кримския път. Съперничеството за контрола върху търговския път, който минава от Полша през Бесарабия до Кримското ханство, довежда до множество конфликти между татарите и молдовците. В резултат по времето на войводата Стефан Велики Тигина е собственост на Молдова, но е принудена да плаща данък на Ширин-бейовете. Турските летописи свидетелствуват за водещата роля на кримско-татарските войски при окончателното завладяване на Молдова през 1538г., в което взима участие "бейлербей Ширин" [1].

---

[1] **Gökbilgin, T.** Süleyman I. – In: TÜRKLER., Cilt.9. Ankara, 2002, p. 535.

[2] **Emecen, F.** Sultan Süleyman Çağı ve Cihan Devleti. – In: TÜRKLER., Cilt.9. Ankara, 2002, p. 513.

[3] **Петрунь, Ф.** Нове про татарську старовину Бозько-Дністрянського степу. – Східний світ. №6. 1928, с.157.

[4] **Смирнов, В. Д.** Крымское ханство под верховенством Оттоманской Порты до начала XVIII века. Санкт-Петербург, 1887, с. 158.

[5] **Аствацатуров, Г.** Бендерская крепость. Бендеры, 1997, с. 20-27.

Новозавоюваните земи с крепостта Тигина остават като териториално владение на кримско-татарските бейове, имайки вече в свое подчинение както тюркско, така и все още немногобройно молдовско-славянско население от района на татарския замък-крепост. В тази насока свидетелства османотурски извор на XVIII столетие за крепостта Тигина: "Преди крепостта Бендер (Тигина) беше по-малко значима отколкото сега и служеше като място за настаняване на бей с една конска опашка (бунчук), назначаван от кримския хан "[2].

Турският летописец Матракчи отбелязва на свой ред, че по онова време към "османския дом" се присъединява "ивица земя, която се простира от север (по край Днестър) на юг", и от река Прут на изток към граничната крепост Килия, на брега на Дунава" [3]. С други думи, към причерноморските земи на Буджака, които вече окончателно владее Османската империя, се присъединява още една ивица земя, намираща се край десния бряг на Долния Днестър. Тук османците изземват укреплението Тигина с околните му земи от Молдовското княжество и ги превръщат в свой опорен пункт[4]. Тигина преустройват и преименуват по татарско-турски начин на **Бендер**.

Дълго време се смята, че Тигина попада в турско подчинение веднага след превземането на Белгород и Килия или непосредствено след смъртта на Стефан Велики[5]. Друго мнение поддържат предимно молдовски историци, утвърждавайки, че Тигина е молдовска твърдина, завладяна от турците едва през 1538 г.[6], по време на последния поход на Сюлейман I срещу Молдова. Италианецът Молтабани през 1620 г. обозначава Тигина като стара татарска крепост, завладяна от турците и категорично твърди, че "76 години вече този регион се намира под турска власт"[7]. Следователно крепостта Тигина бива предадена от татарите на турците около 1544-45 г.

Териториите източно от Бендер, принадлежащи на Кримското ханство, също така попадат под пряката юрисдикция на Портата. Съгласува се въпросът за прехода на крепостта Джан-керман с околните причерноморски степи в състава на Османската империя. Достроената крепост Джан-керман турците преименуват на Ози[1]. Както по-горе се отбеляза, според руските източници от самото начало на съществуването на крепостта за нея се употребява названието Дашов, а след завладяването й от османците славянските извори я посочват под името **Очаков**. Турците претендират за целия район между Днестър и Буг, на север до реките Ягорлик и Саврань. Те смятат татарите само за арендатори на земите и човешки потенциал за Аккерман и Бендер, като и едните, и другите користно използват в подкрепа на своите права върху тази територия наличието на местни мюсюлмански могили и погребения.[2]

---

[1] **Cronici turceşti** privind ţările române. Vol.I. Sec. XV – mijlocul sec. XVII. Volum întocmit de Mihail Guboglu şi Mustafa A. Mehmet. Bucureşti, 1966, p. 268, 352.

[2] **Губоглу, М.** Турецкий источник 1740 г. о Валахии, Молдавии и Украине. – В: Восточные источники по истории народов Юго-Восточной и Центральной Европы. Под редакцией А. С. Тверитиновой. Т. I. Москва, 1964, с. 145.

[3] **Cronici turceşti** privind ţările române. Vol.I. Sec. XV – mijlocul sec. XVII. Volum întocmit de Mihail Guboglu şi Mustafa A. Mehmet. Bucureşti, 1966, c.230.

[4] **Губоглу, М.** Поход Сулеймана Великолепного в Молдавию 1538 /945/ г. в свете турецких летописей. – В: Труды XXV-го Международного конгресса востоковедов. Москва, 1963, с.435-442.

[5] **Защук, А.** Материалы для военной географии и военной статистики России ... с.338.

[6] **Guboglu, M.** Inscripţia sultanului Suleiman Magnificul în urma expediţiei în Moldova (1538/945). – Studii. Revistă de istorie. №.2-3. Bucureşti, 1956, p. 112-119.

[7] **Călători străini despre ţările române.**Vol.IV. Bucureşti, 1968, p. 439.

Кралят на Полша Сигизмунд, подписвайки през 1540 г. договор със султан Сюлейман I относно предаването на тези територии на Османската империя, няма друг избор, освен да се съгласи с претенциите на Портата относно Очаковския форпост. Причината е в роднинските връзки на краля с наместника на Портата в Буда – унгарския войвода Ян Заполля, чрез когото Полша е в тесни взаимоотношения с Османската империя и в пряка зависимост от последната при разрешаването на въпросите относно съседните територии. В същото време съгласно постигнатото съвместно споразумение, Полша още дълго ползва Кочубейското пристанище и съседните солници[3].

Със завладяването на стратегическите пунктове Бендер и Очаков с околните им земи, както винаги при усвояване на нови територии, Портата на първо място назначава нова военна администрация в крепостите, а впоследствие допълнително построява фортификационни съоръжения по цялата граница. От крепостите и раята от околните села се формират административни единици с обхват на околии или окръзи, на чиято основа вече по-нататък се създават административно-териториални формирования със статут на санджаци (области) и с центрове в тези две крепости[4].

По този начин започва укрепването за османците на важния път от столицата Истанбул през долния Дунав до Аккерман, по степта до Очаков и чрез преминаване на долния Днепър до Крим. Този път в османотурските извори се фиксира като Кримски път (*SAĞ KOL*).[5] Паралелно с това, посредством въвеждането на войските си в Бендер, Османската империя продължава своите действия за създаване на военностратегически плацдарм в Северното Причерноморие. Съхранявайки вътрешната самостоятелност на Молдова, Влахия и Кримското ханство като васални земи, междувременно Османска Турция последователно завладява важните в стратегическо и търговско отношение крепости Кафа (1475 г.) на Кримския полуостров, Килия и Белгород (1484 г.) в Буджак, и също така Бендер и Очаков (1538 г.)[6] – най-северните за времето си територии на османското разширяване.

---

[1] **Абрагамович, З.** Старая турецкая карта Украины с планом взрыва Днепровских порогов и атаки турецкого флота на Киев. – В: Восточные источники по истории народов Юго-Восточной Европы. Т.II. Москва, 1969, с. 79.

[2] **Петрунь, Ф.** Нове про татарську старовину Бозько-Дністрянського степу. – Східний світ. №6. 1928, с. 160.

[3] **Хаджибей** - Одеса та Українське Козацтво (1415-1797 роки). Одеса, 1999, с. 21-22.

[4] **İhsanoğulu, E.** History of The Ottoman State, Society & Civilization. V.1 Istanbul, 2001, p. 35.

[5] **Антонов, А.** Важен документ за Кримския път (Sağ kol) и неговите отклонения през XVII - XVIII в. – В: Традиции и приемственост в България и на Балканите през средните векове. Велико Търново, 2003, с. 596-621.

[6] **Османская империя** и страны Центральной, Восточной и Юго-восточной Европы в XV-XVI в.в. Москва, 1984, с. 37.

Френският учен Ш. Лемерсье-Келькеже смята, че крепостта Бендер се явява важно звено в системата на отбранителните съоръжения, "построени от османците в края на XV и начало на XVI в., като защита на Дунавските княжества, намиращи са в ленна зависимост от последните". Той смята, че крепостта Бендер е построена от турците за непосредствен контрол върху територията на Бесарабия (Буджак) и прехода през реката Днестър. Същевременно обаче, някои негови твърдения пораждат съмнения, от рода на: "Започвайки от 1491 г., турците построяват крепостта Бендер (Tyagin, на румънски Tighina)"[1]. Този извод може да се приеме, ако не се вземе предвид съществуването на две Тигини. Вероятно ученият обърква изворите що се касае до крепостта на Днепър, която има за онова време по-голямо значение[2], с почти едноименната малко известна фортификация на Днестър, служеща най-вече за отбрана на прехода през реката и митническия пункт. Но общите изводи, направени на основата на множеството документи, използвани от архивите в Истанбул, посочващи присъствието на турците в Тигиня вече в края на XV столетие[3], заслужават внимание и подбуждат към търсене на допълнителни изворови твърдения относно появата на тюркско присъствие в Тигиня в началото на нейното съществуване.

Строителството на фортификации на Днестър и по крайбрежието на Черно море до Днепър коренно променя политическата ситуация в региона. За дълги години бендерските и очаковските укрепления стават сериозен дразнител не само за молдовските господари, но и за полския крал с шляхтата, чиито владения започват буквално на няколко десетки километъра от Бендер. Молдовските и полските войски заедно с украинското казачество почти всяка година достигат до стените на Бендер или Очаков, опожарявайки предградията им и ограбвайки околните турски или татарски села.

Насочените един срещу друг казашки и татарски набези на съседните територии превръщат големите степни земи от Дунав и Прут до Днепър в опустошен регион. Естествено, всяка от страните е смятала за виновна само противниковата. Турският султан Мурад III (1574-1595) в свое писмо до полския крал Сигизмунд се оплаква от това, че "в Аккерманската степ до неотдавна са се пасяли десетки стада овце по сто хиляди глави във всяко, а днес от злостните казашки набези от това число е останало мизерно количество"[4]. На свой ред Полша, Русия, Молдова и Влахия изискват от турския султан да ги предпази от многобройните татарски набези. Взаимните задължения на Полша и Турция по обезпечаване сигурността на границите остават само празни обещания. Набезите на казаците и татарите продължават още дълго, без да се зачитат договореностите на сюзерените им. Независимо от това, че двете страни са им подчинени, те често предприемат нападения по свое усмотрение в зависимост от собствените си разбойнически и икономически интереси. Така обединените отряди на Лобода и Наливайко през 1594 г. нанасят сериозни щети на османските владения от Очаков, Бендер и чак до Измаил. По-късно в своето писмо казашкият предводител Северин Наливайко съобщава на полския крал за успехите си "под Тигина" и голямата плячка: “Взехме 4000 турци, туркини и татарки”. Макар че и загубите за казаците достигат до 1500 загинали[1].

---

[1] **Лемерсье-Келькеже, Ш.** Литовский кондотьер XVI в. – князь Дмитрий Вишневецкий и образование Запорожской Сечи по данным оттоманских архивов. – В: Франко-русские экономические связи. Москва-Париж, 1970, с. 39.

[2] **Андреев, А. Р.** История Крыма. Москва, 1997, с.120.

[3] **Лемерсье-Келькеже, Ш.** Литовский кондотьер XVI в. – князь Дмитрий Вишневецкий и образование Запорожской Сечи по данным оттоманских архивов. – В: Франко-русские экономические связи. Москва-Париж, 1970, с. 39.

[4] **Брун, Ф.** Материалы, касающиеся Крыма и Молдавии. – ЗООИД. Т.XI. Одесса, 1879, с. 468.

В края на XV столетие татарите, които чергаруват от лявата страна на Днестър, започват да се преселват в земите, прилежащи на Аккерман и Килия, където и основават Белгородската или Аккерманската орда[2]. Още през 1484 г. Менгли-Гирей получава от турския султан Баязид II местността край Днестър за свое ползване[3], като с това се открива възможността да се засели Буджак с нови жители от техния юрт. Татарите от Белгородския окръг, който понякога в изворите се споменават като т. нар. “белгородски казаци”, придобиват голяма известност със своите нахлувания през първата половина на XVI столетие.

Очаков заедно с Аккерман и Бендер винаги са служели като прикритие за татарските сили, които в периоди на напрежение между Османската империя, Молдова и Полша са укривали своите семейства в крепостите. В същото време те използват посочените крепостите като плацдарм за нападане на споменатите и други държави от Централна и Източна Европа.

След похода на султан Сюлейман I през 1538 г. от Молдова отново бива откъсната част от земите между Прут и тези до Аккерман и Килия. На тази територия, получила татарското название Буджак, се премества многобройната Ногайска орда[4]. Особено голям наплив от номадско население се забелязва през 1596 г., като в последствие е основана Буджакската орда[5]. Това преселване продължава и не приключва през цялото XVII столетие, като заема не само празни степни райони, но често засяга компактно заселени и вече усвоени земи на османско-татарското население[6]. Когато татарите вече заселват почти цялата степ между Днестър и Дунав, разширението им продължава на територията на Молдовското княжество.

В резултат от увеличаването на населението в Буджак се наблюдават някои промени в административното и териториалното устройство на Южна Бесарабия. Първо това се отнася до установяването на т. нар. “Халил-Паша Юрт” (Halil Paşa Yurdu), т.е. определяне на земите за чергаруване и заселване на ногайците, а също и фиксиране на границата на молдовските и турско-татарските владения в южната част на Днестровско-Прутското междуречие. През 1673 г. ногайците се разселват “в Бесарабия, където ханът заедно със Силистренския бейлербей Халил-Паша им определят територия за поселение”[7]. Така, според един османотурски източник от 1672 г., от територията Ози в Буджашките земи, които принадлежат на Кримското ханство и където частично се разполагат буджашките татари, е заповядано да се освободят новопридобити територии за разместване на нови орди. Централно селище на тези владения е Комрат (Kurmat/Komrat)[8]. Между Молдова и Буджак се установяват граници по природни межди – Горния Троянов Вал и течението на река Ялпуг. В юртата на Халил-Паша се оказват земите, отделени от три административни района на Молдова[1].

---

[1] **Грушевський, М. С.** Історія України-Русі. Т. VII. Козацькі часи - до року 1620. Київ-Львів, 1909, с. 203.

[2] **Трепавлов, В. В.** История Ногайской Орды. Москва, 2002, с. 449.

[3] **Смирнов, В. Д.** Крымское ханство под верховенством Оттоманской Порты до начала XVIII века. Санкт-Петербург, 1887, с. 346.

[4] **Мохов, Н. А.** Молдавия эпохи феодализма (От древнейших времен до 1812 г.). Кишинев, 1964, с.214.

[5] **Кантемир, Д.** Описание Молдавии. Кишинев, 1973, с. 47.

[6] **Зененчук, В. С.** Население Бессарабии и Поднестровья в XIX веке. Кишинев, 1979, с. 39.

[7] **Hammer, J.** Histoire de L`Empire Ottoman depuis son origine jusqu`à nos jours. V.II. Paris, 1838, p.389.

[8] **Emecen, F. M.** Moldova ile ilgili Osmanlı tahrirleri ve Halil Paşa Yurdu. / Az Oszmán birodalom sztyeppei határai és a Moldvai kijáró. – AETAS. XVIII (2003/2). Seged, 2003, p. 27-28.; **Ankara Tapu Kadastro**, Kuyud-ı Kadime Arşivi, *Tahrir Defteri*, nr.83, 34a.

Руски източници относно новодошлите ногайци посочват: "Във връзка с увеличаването на населението и добитъка, Турция разширява техните владения в степта, според изискванията на Бенгарек-хан. Земите им отделя Халал-Паша, започвайки от Мусаиб-кишла и края на река Сарата. Тази степ била: с дължина – 32 часа, с ширина – 2,5"[2].

По-нататък, след завършването на Прутската война, отстъпвайки на Буджакската орда, при разширяването на татарските владения през 1712 г., на ногайците допълнително е предадена приднестърската ивица между Аккерманската и Бендерската територии "с ширина два , а дължина тридесет и два часа вървеж"[3], което увеличава откъснатата от Молдова земя двойно. Това е последното териториално разширение на Османската империя в изследвания регион.

Може да се твърди, че през цялото време на османското господство в Северното Причерноморие по-голямата част от земите между Буг, Днестър и Дунав се използват едновременно от татарите и османците. Трябва да се вземa предвид обаче, че османското военно управление поради огромната територия на империята няма възможност самостоятелно да контролира обширните крайгранични степи и често възлага тези пълномощия на своите съюзници – кримските татари. Големият брой на номади, предимно татарско население, което още според ярлъците на литовските князе се намира в степите и осъществява тук стопанска и военна дейност[4], съставя доминиращ компонент на тюркското присъствие в междуречието на Буг, Днестър и Дунав.

Портата, съобразявайки се с военните възможности на Крим, по всякакъв начин подкрепя дружеските си отношения с хана, който през целия период на османското господство остава защитник на северните и източните граници на империята – независимо от това, че Кримската династия на Гиреите вече отдавна се намира във васална зависимост от Османската империя. Това е изгодно за Портата и води до отстъпки от нейна страна с оглед икономическото използване на териториите на откуп.

Необходимо е специално да се отбележи, че градовете-крепости Аккерман, Бендер, Килия и Очаков като стратегически важни твърдини в района на Северозападното Причерноморие, се намират изключително под османско владение без какъвто и да бил допуск на кримските татари в тяхното управление. Кратковременното притежаване на Очаков от Кримското ханство се ограничава с периода на литовското и полското господство в степите до турската експанзия и приемането на васална зависимост от Османската империя.

И така, в Северозападното Причерноморие Портата постепенно завзема редица стратегични пунктове, предимно крепости и транспортни артерии с места за преминаване на реки, и по този начин присъединява тези територии към Османската империя. В продължение на три столетия Османската Порта владее южноукраинските земи, където има няколко васални територии и региони, подчинени на непосредственото ѝ управление. Заедно с това Портата създава органи на османската власт, които се характеризират със строго разграничение между военни, съдебни и административни ведомства в цялостния спектър от пъстри форми или системи на централно и провинциално управление в Османската империя.[1]

---

[1] **Дмитриев, П. Г., Киртоагэ И. Г.** Изменения в административно-территориальном устройстве центральной части Днестровско-Прутского междуречья в XVII-XVIII вв. – Известия Академии наук Молдавской ССР. Серия общественных наук. №1. Кишинев, 1989, с. 50.

[2] **АВПР.** Ф.69."Едисанские дела". 1761., д.1, оп.112/1., Л.1.

[3] **Халиппа, П. Н.** Бессарабия до присоединения к России. Исторический очерк. Извлечено из „Бессарабского Сельскохозяйственного календаря" на 1914 г. Кишинев, 1914, с. 37.

[4] **Петрунь, Ф.** Нове про татарську старовину Бозько-Дністрянського степу. – Східний світ. №6. 1928, с. 156.

1.2. Хронология на събитията в Северозападното Причерноморие през XVIII – нач. на XIX в.

В хода на изложението се проследяват в хронологическа последователност конкретно събитията през XVIII и нач. на XIX столетие в Северозападното Причерноморие, като при това вниманието се концентрира върху събития, които в по-голяма или по-малка степен влияят върху структурата на провинциалната администрация, както и върху функциите и начина на действие на нейните служители. Посочват се също така промените в административното устройство на северозападните територии и увеличаването на населението в региона. Особено необходимо е да бъдат отразени поредицата руско-турски войни през XVIII – нач. на XIX в., като маркиращи периоди, белязани от съществени промени в региона.

Събитията, свързани с преструктурирането на териториално-административното устройство, продължават през XVII в. като то е изпълнено с промени, настъпили поради редица неуспехи през този период. Османската империя преминава към отбранителна тактика във външната си политика, а загубата на земи се отразява и върху териториалното ѝ устройство[2]. Достига се до подписването на Карловацкия мирен договор от 1699 г., според който Империята за първи път губи значителна част от териториите си. Австрия взема Унгария и Трансилвания, Полша – Подолието и Западна Украйна, Венеция – Морея, Коринт, няколко крепости в Далмация и Босна, Русия – Азов и част от Украйна[3]. В резултат на това някои еялети отпадат, други намаляват обхвата си, а трети са съществено преструктурирани. След трансформациите през XVII в. състоянието на териториалната структура през XVIII и нач. на XIX в. се запазва без съществени промени.

Хронологическите рамки на изложението започват от периода на твърдо фиксиране на османските граници с Молдова, Полша и Русия. Първа стъпка в разграничението поставя Карловецкият конгрес през 1699 г., на който бива подписано съглашение с Полша за установяване на границата по протежение на реката Кодима и Ягорлък и също така за разграничение на молдовско-татарските територии. Ако фиксирането на полско-турската граница минава без усложнения, то проблемът с молдовските и татарските територии се точи чак до към 1702-1703 години[4] – периода на окончателно изтегляне на ногайците от териториите на Молдовското княжество[5].

---

[1] **Гасратян М. А., Орешкова С. Ф., Петросян Ю. А.** История Турции. Москва, 1983, с. 39.

[2] **Грачев, В.** Балканские владения Османской империи на рубеже XVIII-XIX вв. Москва, 1990, с.7.

[3] **Мантран, Р.** Османската империя през XVII век: стабилизация или упадък. – В: История на Османската империя. София, 1999, с. 264.

[4] **Catalogul documentelor turceşti**. Vol.II. (1455-1829). Întocmit de Mihail Guboglu. Bucureşti, 1965, c.210.: Doc.№703. [1702-1703].

[5] **Дмитриев П. Г., Киртоагэ И. Г.** Изменения в административно-территориальном устройстве центральной части Днестровско-Прутского междуречья в XVII-XVIII вв. – Известия Академии наук Молдавской ССР. Серия общественных наук. №1. Кишинев, 1989, с. 49.

Началото на XVIII столетие е отбелязано от редица военни конфликти на Османската империя със съседните държави. Напрегнатата ситуация в крайграничните области обусловя установяването на постоянната резиденция на Силистренския бейлербей по-близо до границите на империята. На първо време благодарение на Полтавската битка в такъв пункт, определен за център на провинцията, се превръща крепостта Бендер. Международното внимание към Бендер в най-голяма степен е последица от настаняването в крепостта на шведски и украински държавни елити.

Слабостта на централната султанска власт създава предпоставки за преки връзки на всесилните провинциални наместници с политически кръгове от съседни страни. Особено активно се проявяват полската и шведската дипломации, които са пряко заинтересовани от изострянето на руско-турските взаимоотношения. Паралелно с поляците и шведите контакти с Бендерския бейлербей Юсуф-паша установява и хетманът на Украйна Иван Мазепа. Доста предпазливо и изобретателно хетманът поддържа връзки със съседите си под ревностния и плътен контрол върху дейността му от страна на московските помощници на Петър Първи, царската креатура в Украйна. Особено подозрителна изглежда на московската комисия мисията на довереника на хетман Мазепа гръка Згура "до Силистренския сераскер-паша с комплименти и подаръци и със словесно извинение за обидите, причинени на татарите от Белгородската орда "[1].

През октомври 1708 г. хетманът на Украйна Мазепа, заедно със старшините и полковниците, се оказват пред опасността от унищожаване на казашките волности и превръщането на Украинската държавност в провинциална прибавка към Руската империя. Идеята за постигане на пълна независимост на Украйна подбужда хетман Мазепа да подпише съюз с шведския крал Карл XII за съвместни военни действия срещу Московските войски. Следващата проява на съпротива е изпращането в Бендер на пратеник с писмо до Юсуф-паша с обяснение на причините за решението на хетмана за необходимост от отстъпление в османските предели[2].

Шведският крал храни надежда за подкрепа в Полтавската битка от страна на татарски войски, но в последния момент получава съобщение от султан Ахмед III (1703-1730) за забрана на Девлет-Гирей да премине отвъд Днепър[3]. Впоследствие, в резултат от фатално развилата се Полтавска битка, шведската и украинската войска начело с Мазепа и Карл XII отстъпват до Бендер.

След смъртта на Мазепа пак в Бендер се събират многочислените войски на казаците, които през април 1710 г. избират на казашки съвет-вече нов хетман на Украйна – Филип Орлик, бивш генерален писар на хетмана. Главен "кошевой" атаман остава Константин Гордиенко. Тези две личности за дълъг период ръководят многобройната казашка или украинска общност, разположена на османските територии. Гордиенко оглавява редовната казашка войска на служба на Османската империя[4], а на споменатия съвет шведският крал Карл XII получава титлата "висш протектор на цялата казашка войска"[5].

---

[1] **Письма и бумаги Петра Великого**. Т. VII., вып.2. Москва-Ленинград, 1946, с. 824.

[2] **Шутой, В. Е.** Позиция Турции в годы Северной войны. 1700-1709г.г. – В: Полтавская победа. Из истории международных отношений накануне и после Полтавы. Москва, 1959, с. 121-122.

[3] **Смирнов, В.** Крымское ханство под верховенством Оттоманской Порты в XVIII столетии. Одесса, 1889, с. 15.

[4] **НБКМ, Ориенталски отдел**., Фонд ОАК. Арх.ед. 178. 43.

[5] **Яворницький, Д. І.** Історія Запорізьких козаків. Т. III. Львів, 1992, с.300.

В отговор на наказателните действия на Петър I в борбата му с "казашката волница" – Запорожката Сеч, следва масово бягство на казаците в пределите на Османската империя, най-вече в Крим и Бендер. До края на пролетта на 1710 г. войската на шведския крал наброява около 10 хиляди войници, 7 хиляди от които са казашки отряди[1].

Руско-турската война 1710-1713 г. Съобщенията "от бесарабската граница за големи военни приготовления на руснаците, биват посрещнати с голямо внимание" в султанския двор. След увеличението на руските войски в региона в течение на последните осем месеца ханският пратеник "ага предоставя на Високата Порта редица писмени заявления със същото съдържание и от Девлет-Гирея, и от бендерските еснафи и крайграничните войски"[2], което свидетелства за подготовка на руснаците за поредна война. През ноември 1710 г. султан Ахмед III обявява турско-руската война. Девлет-Гирей на свой ред настоява за отстраняване на Юсуф-паша от Бендер: "Докато Юсуф-паша се намира на бендерската граница, аз по никакъв начин не съм в състояние да изпълня възложените ми височайши пълномощия". Юсуф-паша е отстранен и заточен в крепостта Кълбурун[3].

Основното събитие във войната е стремителният рейд на четиридесет хиляди татари на Девлет-Гирей с подкрепата на бендерския отряд на Орлик-Гордиенко през януари 1711 г. Решаващото сражение с московската войска се състои около град Бяла Църква през месец март на същата година с участието на поляци, молдовци и шведски отряд.[4] Поражението в битката не позволява на казаците да възстановят предишната си резиденция на Днепър. Започва продължителен период на настаняване на казаците по протяжението на р. Днестър.

След приключването на военните действия и преговорите на османската и руската дипломации се потвърждава преминаването на значителен брой казаци на "служба на султана" със статут за обезпечаване като редовна турска армия.[5] Новият хетман на Украйна с част от казаците е принуден да напусне Бендер и по покана от султана е настанен в Солун[6]. В политическата си емиграция хетманът продължава да получава финансиране от султанската хазна[7]. Финансовата помощ за Филип Орлик му позволява да продължи да оглавява и ръководи казачеството. Със същата подкрепа не се прекратява борбата срещу Руската империя, като по всевъзможен начин се провежда агитация в Европа за войната срещу Москва. Благодарение на хетмана на казаците е разрешено да се настанят из селищата по протяжението на р. Днестър и Ягорлък[8], както и да съхранят начина си на самоуправление съгласно казашките традиция и право[9].

Битката под Бяла Църква предизвиква обявяване на война от Русия срещу Турция в края на март на 1711 г., но участието му в Северната война не позволява на Петър I да насочи значителни сили в района на Причерноморието. Руският цар се надява, че навлизайки на Балканите, ще подбуди въстания на подвластните на Османската империя християнски народи, както и на помощта на войводите на Молдова и Влахия. На практика обаче, с изключение на Черна Гора, основната част от Румелия остава спокойна. Руснаците не успяват да минат Дунав и се ограничават само с превземането на Браила. Концентрацията на руски войски в един регион повлича след себе си обкръжаването им от турски войски под ръководството на везира Балтаджи Мехмед-паша и кримския хан. Недостигът на припаси и липсата на помощ от страна на съюзниците довежда до краха на руската армия. Само бунтът на еничарите променя ситуацията и принуждава везира да започне преговори и подпише Прутския мирен договор.

---

[1] **Артамонов, В. А.** Россия и Речь Посполитая после Полтавской победы. Москва, 1990, с. 44.

[2] **Смирнов, В.** Крымское ханство под верховенством Оттоманской Порты в XVIII столетии. Одесса, 1889, с. 16-17.

[3] Пак там, с. 18.

[4] **Яворницький, Д. І.** Історія Запорізьких козаків. Т. III. Львів, 1992, с. 370-371.

[5] **НБКМ, Ориенталски отдел.**, Фонд ОАК. Арх.ед. 178 . 43.

[6] **НБКМ, Ориенталски отдел.**, Фонд ОАК. Арх.ед. 1 . 21.

[7] **НБКМ, Ориенталски отдел.**, Фонд ОАК. Арх.ед. 8 . 14 ; **НБКМ, Ориенталски отдел.**, Фонд ОАК. Арх.ед. 82 . 62.

[8] **Veliman, V.** Relațiile Româno - Otomane, 1711-1821: Documente turcești. București, 1984, p. 215-216.: Doc.№78.[1735/iulie/22-23].

[9] **Русов, А. А.** Русские тракты в конце XVII и начале XVIII веков и некоторые данные о Днепре из атласа конца прошлого столетия. Киев, 1876, с. 79.

Изпълнението на прутските договорености многократно се нарушава от руска страна. След поредното обявяване на война на Русия, Портата се стреми да постигне нови отстъпки в посока териториално разширение. В резултат е подписан Одринският мир, който изцяло потвърждава условията на Прутските съглашения.

На 5 ноември 1720 г. в Цариград е подписан “Константинополски вечен мир” между Русия и Османската империя, който заменя Одринските съглашения от 1713 г. и потвърждава съществуващите граници. Русия получава право на дипломатическа мисия в Османската империя.

Знаково събитие се случва през 1722 г. В Украйна е ликвидирано правото на самоуправление и свободно избиране на хетман. Традиционният казашки военно-републикански начин на самоуправление е заменен от общоруско самодържавно управление посредством основаването на Малоруската колегия. Надеждите за възстановяване на казашката Сеч потъват в крепостничеството, привнесено от Русия и масово въведено спрямо украинското и казашкото население. Като реакция и форма на съпротива се увеличава потокът на украински и казашки преселници в пределите на Османската империя. Разселването им става не само в Очаковската земя, както преди при хетмана Мазепа, но също така и по целия Буджак и в Северна Добруджа, особено в устието на Дунав[1].

Следващият етап на нарастване на човешкия потенциал в региона е преселването през 1728 г. от Кубан в централната част на Очаковската земя до реката Кодима на многобройната ногайска Йедисанска орда[2]. В политически аспект събитието значимо укрепва позициите на Кримското Ханство относно владението на Буго-Днестърското междуречие.

Руско-турската война 1735-1739 г. Нахлуването на кримските татари в руските предели провокира началото на нова война между Османската и Руската империи. Военните действия започват през 1735 г., но едва през следващата година руските войски под ръководството на Миних стигат до Крим и превземат “портата” на полуострова – татарската крепост Перекоп. След няколко месеца пада турската крепост Кълбурун – най-източният отбранителен пункт на османците в Силистренско-Очаковския еялет.

---

[1] **Бачинський, А. Д.** Січ Задунайська (1775-1828). Історико-документальний нарис. Одеса, 1994, с.124.

[2] **Петрунь, Ф.Е.** Пути и подступы к Днестру: Очерки по истории русской географии 2-й половины XVIII столетия: (В связи с военными операциями русских войск, дипломатическими сношениями и колонизационной деятельностью русского правительства). Байрам-Али, 1944, с. 25.

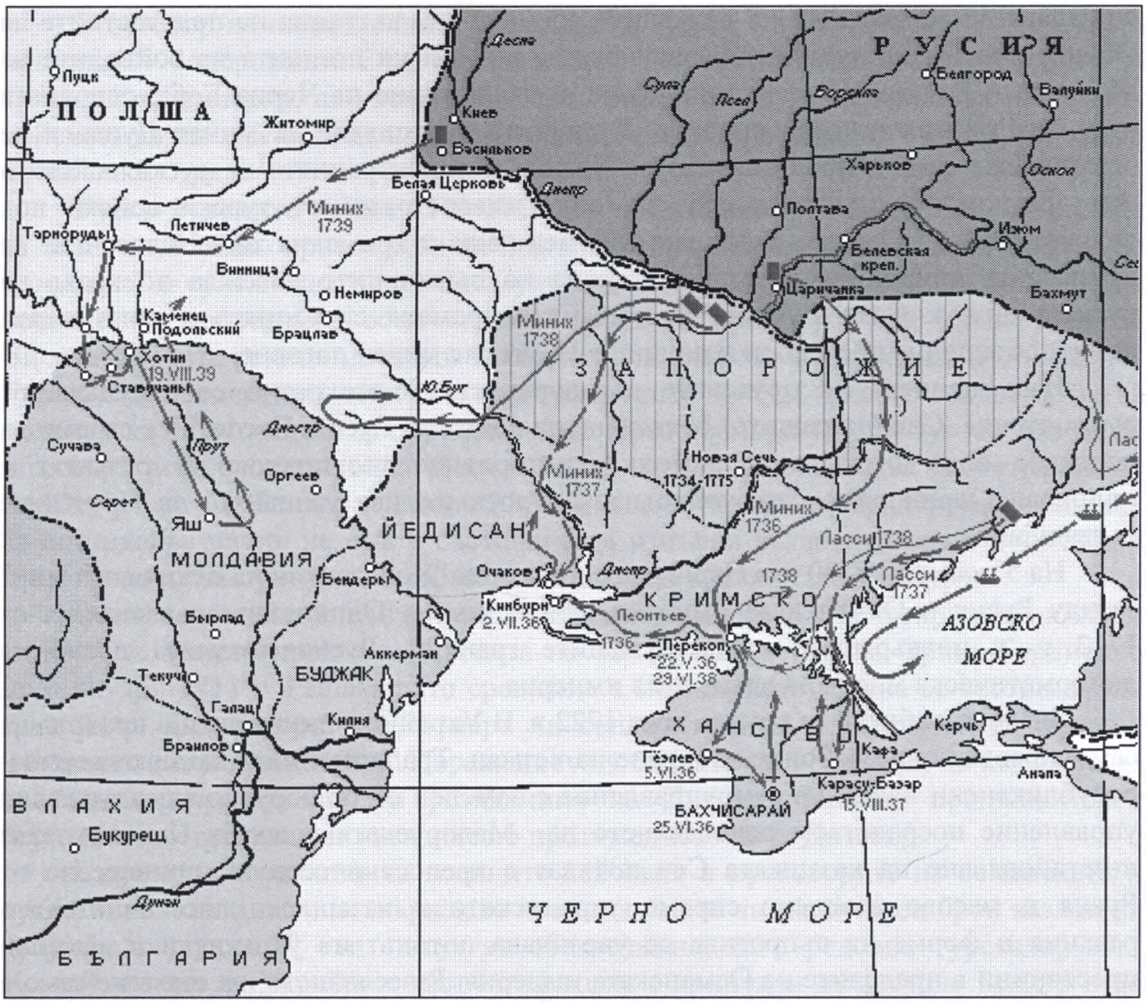
Пуцк
ПОЛША
Житомир
Десна
Киев
Васильков
Белая Церковь
Днепр
Сула
Псел
Ворскла
РУСИЯ
Белгород
Валуйки
Харьков
Оскол
Полтава
Изюм
Белевская креп.
Царичанка
Бахмут
Миних 1739
Тарноруды
Летичев
Винница
Немиров
Брацлав
Каменец Подольский
Хотин
19.VIII.39
Ставучаны
Миних 1738
ЗАПОРОЖИЕ
Ю.Буг
Днестр
Прут
Сучава
Оргеев
Серет
Яш
МОЛДАВИЯ
Миних 1737
Новая Сечь
1734-1775
Миних 1736
Ласси 1738
ЙЕДИСАН
Бендеры
Очаков
Днепр
1738
Ласси 1737
АЗОВСКО МОРЕ
Кинбурн
2.VII.36
Леонтьев
КРИМСКО ХАНСТВО
Бырлад
Аккерман
1736
Перекоп
22.V.36
29.VI.38
Текуч
БУДЖАК
Галац
Килия
Браилов
Керчь
Кафа
Анапа
Гёзлев
5.VI.36
Карасу-Базар
15.VIII.37
БАХЧИСАРАЙ
25.VI.36
ВЛАХИЯ
Букурещ
Дунав
ЧЕРНО МОРЕ
БЪЛГАРИЯ

Карта 1.2.1. Военните събития на руско-турската война 1735-1739 г.

През 1737 г. Днепърската армия завладява крепостта Очаков.[1] Безрезултатните преговори в Северозападното Причерноморие водят до ново развитие на военните действия в полза на руснаците. В началото на 1739 г. армията на Миних преминава Днестър, а през август разбива турската армия на Вели-паша около село Ставучани. Превзет е Хотин и окупирана Молдова с последвало приемане на воеводството под руско поданство. Но зависимо от успехите си, след сключването на сепаративен мир между Австрия и Османската империя Русия е принудена да подпише през септември 1739 г. неизгодния за нея Белградски мирен договор. Русия получава само неголяма територия на десния бряг на Днепър и крепостта Азов, със забраната да държи кораби в Черно и Азовско море.

Войната няма особено отражение върху живота на населението в османските територии. Административното им устройство не претърпява никакви промени. Относителното спокойствие в региона след Миниховската кампания от 1739 г. до началото на поредната война през 1768 г. обуславя масовата емиграция тук на население от съседните територии. Именно през този период на XVIII столетие се забелязва появата на максимален брой новооснвани селища и къшлаци в Буго-Днестърското междуречие.

---

[1] **Андреев, А. Р.** История Крыма. Москва, 1997, с. 164-165.

Руско-турската война 1768-1774 г. Причина за войната става намесата на Русия в полските дела. Началото на войната е пряко свързано с Очаковската земя. През 1768 г. руската императрица Екатерина II изпраща войска в Полша, за да потуши въстанието на конфедератите. Руските отряди, преследвайки отстъпващите поляци, опожаряват турското градче Балта. Същевременно Русия провокира хайдамакското въстание сред украинското население, известно под названието “Колиивщина”.[1] През лятото на същата година настъпва кулминацията на предвоенната ситуация. Хайдамаците пак опожаряват Балта, унищожават изцяло полското и еврейското население в селището Палеево Езеро, овладяват татарската паланка Голта. Турците на свой ред опожаряват полското селище Палеево Езеро и укриват бегълците на своя територия.[2] Повторният разгром на градчето Балта подбужда Османската империя да обяви война на Русия през октомври 1768 г. с обвинения в несъблюдаване на взаимните договорености относно Полша.

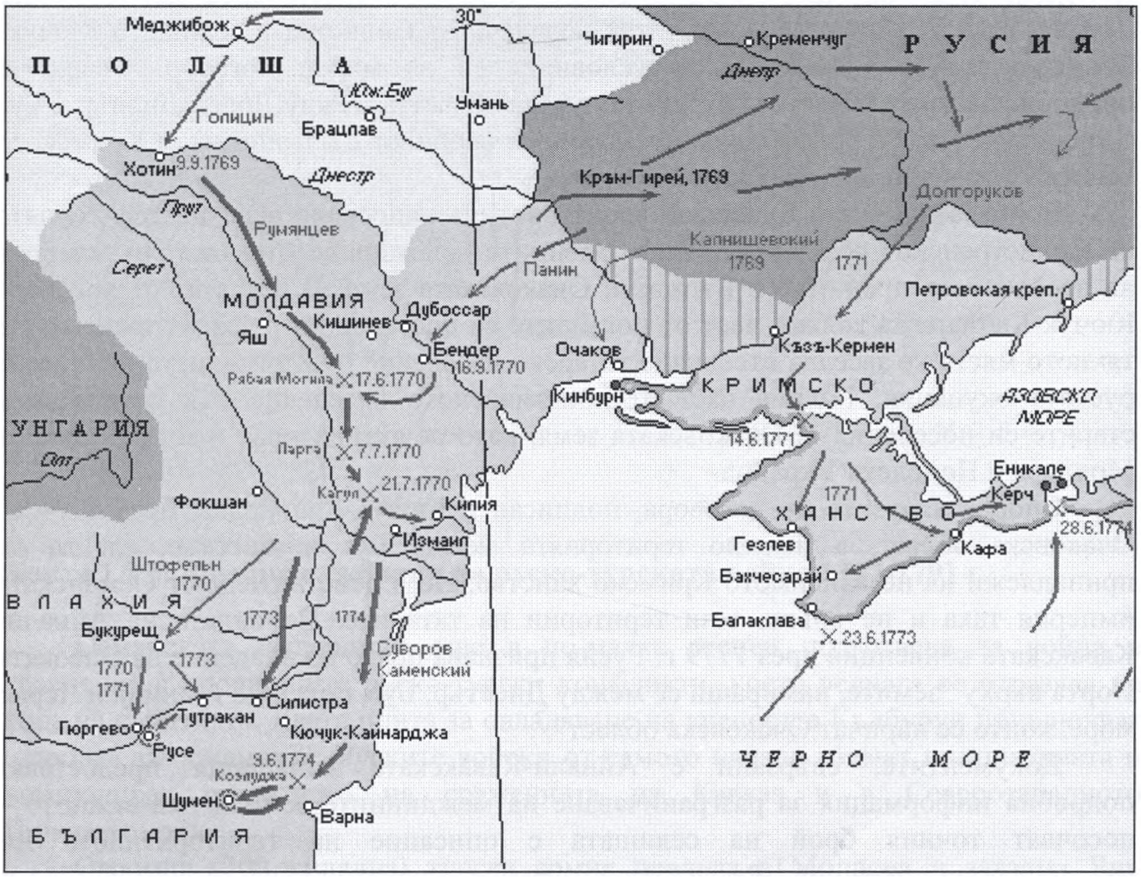
Меджибож
П О Л Ш А
30°
Чигирин
Кременчуг
Р У С И Я
Днепр
Юж.Буг
Умань
Голицин
Брацлав
Хотин 9.9.1769
Днестр
Кръм-Гирей, 1769
Долгоруков
Прут
Румянцев
Капнишевский
1769
1771
Серет
Панин
Петровская креп.
МОЛДАВИЯ
Дубоссар
Яш
Кишинев
Бендер
16.9.1770
Очаков
Къзъ-Кермен
Рябая Могила
17.6.1770
Кинбурн
К Р И М С К О
АЗОВСКО МОРЕ
УНГАРИЯ
Олт
14.6.1771
Ларга
7.7.1770
Еникапе
Кагул
21.7.1770
1771
Керч
Фокшан
Кипия
Х А Н С Т В О
Измаил
28.6.1774
Гезлев
Кафа
Штофельн
1770
Бахчесарай
В Л А Х И Я
1773
1774
Балаклава
Букурещ
23.6.1773
Суворов
Каменский
1770
1771
1773
Силистра
Тутракан
Гюргево
Кючук-Кайнарджа
Русе
9.6.1774
Козлуджа
ЧЕРНО МОРЕ
Шумен
Варна
Б Ъ Л Г А Р И Я

Карта 1.2.2. Военните събития на руско-турската война 1768-1774 г.

Военните действия започват през зимата на 1768-1769 г. с неудачен поход на татарите в пределите на създадения от руските власти колонистки окръг “Славяно-Сърбия”. В продължение на година и руските, и турските войски предприемат взаимни нападения, безрезултатни и за двете страни, като се изключи превземането на Молдова от руснаците. През 1770 г. е предприет безрезултатен опит от страна на османците да си върнат Молдова. Отбивайки на турската атака при Фокшан, Първа руска армия навлиза във Влахия и превзема Браила. Следващият опит за превземане на Молдова от турците започва с овладяването на Измаил и на битката в Бесарабия около "Рябая могила". Независимо от големите сили на турската армия на Халил-паша и на татарската войска на Каплан-Гирей, сражението около Кагул е безрезултатно за османците. Но пък недостигът на войска възпрепятства руския генерал Румянцев да премине Дунав и руските сили концентрират усилията си за превземане на днестърските и дунавските крепости. Така последователно руснаците овладяват Измаил, Килия, Бендер, Аккерман и Браила[1].

---

[1] **Гайдамацький рух на Україні в XVIII ст.** Збірник документів. Київ, 1970, с. 124-125.

[2] **Костомаров, Н.** Материалы для истории Колиивщины или резни 1768 г. – Киевская старина. №3. 1882, с. 303.

През февруари 1771 г. руските войски превземат Гюргево, обсаждат Тулча, Исакча и Мачин, а на изток през юни овладяват Перекоп. След продължителните преговори започва двегодишно примирие. Отказът на Османската империя да предостави на Кримското ханство независимост довежда до възобновяване на военните действия от началото на 1773 г. Руските победи при Хърсово и Козлуджа насочват войските им в Северна България, където обсаждат градовете Шумен, Русе и Силистра. В резултат недалече от Силистра в селището Кючук-Кайнарджа руснаците диктуват условията си за мирен договор. Освен че придобива Кавказ, Русия също така получава областта между Долен Днепър и Буг с крепостта Кълбурун. Молдова и Влахия се сдобиват с автономия, а Кримското ханство е обявено за независимо.

Войната на т.нар. Дунавски фронт протича непосредствено на територията на Силистренско-Очаковския еялет. Военните действия се отразяват върху броя на населението предимно в Буджак и Очаковската земя. В резултат от договора Кючук-Кайнарджа голяма част от ногайците са преселени в руските предели. На тяхното място се заселва отседнало татарско население от Крим, което не приема руската окупация. Голяма част от християнското население пък се връща в старите си поселения в Очаковската земя, като се активизират и миграциите от Молдова и Подолска Украйна.

Според клаузите на договора, подписан в Кючук-Кайнарджа през 1774 г., Очаковска област, а именно територията между Буг и Днестър, следва да принадлежи на независимото Кримско ханство. Но в действителност Османската империя така и не връща тези територии на татарите. По силата на Айнали-Каваккската конвенция през 1779 г. Русия признава право на владение на Високата Порта върху "земите, намиращи се между Днестър, Буг, полската граница и Черно море, които се наричат Очаковска област".[2]

Документите, свързани с Айнали-Каваккската конвенция предоставят подробна информация за разграничаване на междинните земи и най-важното – посочват точния брой на селищата с описание на териториалното им разположение в региона.[3] Резултатите от руско-турската война през 1768-1774 г. засягат най-вече населението на Очаковска земя, откъдето се изселва половината от завареното население, а на негово място се установява нов отседнал контингент.

---

[1] **Семенова, И. В.** Чугун кагульский ты священ ... (Из истории русско-турецкой войны 1768-1774 гг.). Кишинев, 1970, с. 59.

[2] **Дружинина, Е.И.** Кючук-Кайнарджийский мир 1774 года, его подготовка и заключение. Москва, 1955, с. 363.

[3] **Присоединение Крыма к России**: Рескрипты, письма, реляции и донесения: В 4-х томах./ Под редакцией Дубровина. Т.III. Санкт-Петербург, 1887, с. 91-92, 276-277.

Руско-турската война 1787-1791 г. По повод на руското анексиране на Крим и Кубан през 1783 г. Османската империя с подкрепата на Прусия, Франция и Великобритания в ултиматум изисква от Русия да признае османското васално върховенство над Крим и Грузия. Получавайки отказ, султан Абдул-Хамид I (1774-1789) обявява война на Русия.

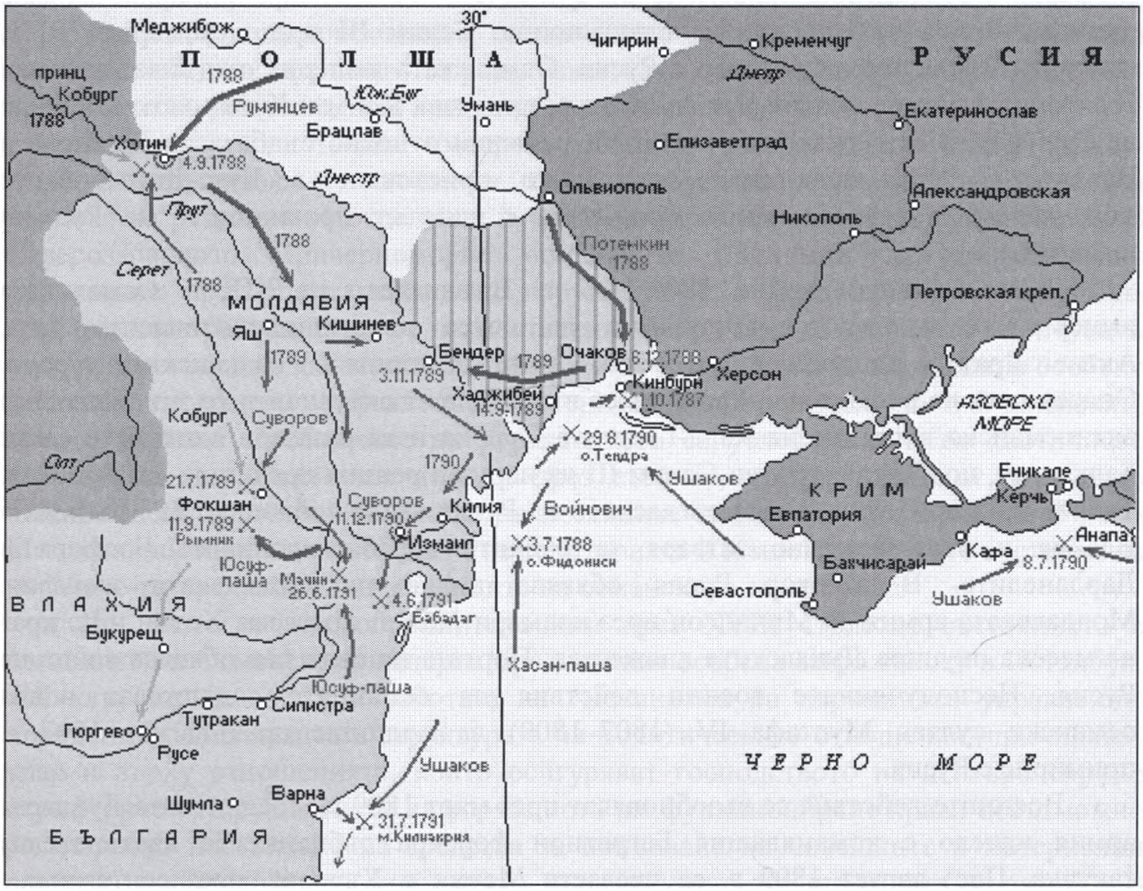
Меджибож
П О Л Ш А
30°
Чигирин
Кременчуг
Р У С И Я
принц Кобург 1788
1788
Румянцев
Юж.Буг
Умань
Брацлав
Днепр
Екатеринослав
Хотин
4.9.1788
Днестр
Елисаветград
Ольвиополь
Прут
1788
Александровская
Никополь
Потенкин 1788
Серет
1788
Петровская креп.
МОЛДАВИЯ
Яш
Кишинев
Бендер
1789
Очаков
6.12.1788
3.11.1789
Кинбурн
Херсон
Хаджибей
14.9.1789
1.10.1787
Азовско море
Кобург
Суворов
29.8.1790
о.Тендра
Олт
1790
Ушаков
21.7.1789
Еникале
Фокшан
Суворов
Килия
Войнович
К Р И М
Керчь
11.12.1790
11.9.1789
Рымник
Евпатория
Измаил
3.7.1788
о.Фидониси
Анапа
Юсуф-паша
Мачин
26.6.1791
Бахчисарай
Кафа
8.7.1790
4.6.1791
Севастополь
Ушаков
В Л А Х И Я
Бабадаг
Букурещ
Хасан-паша
Юсуф-паша
Сипистра
Тутракан
Гюргево
Русе
Ушаков
Ч Е Р Н О   М О Р Е
Шумла
Варна
31.7.1791
м.Калиакрия
Б Ъ Л Г А Р И Я

Карта 1.2.3. Военните събития на руско-турската война 1787-1791 г.

Османската империя е още в по-малка степен подготвена за война в сравнение с предишните руско-турски конфликти, което веднага се отразява на хода на събитията. Двата опита за овладяване на крепостта Кълбурун приключват с провал за османците. Руските войски от самото начало взимат инициативата и контролират развитието на сраженията на Кавказ и в Северозападното Причерноморие.

Огромна (300 хилядна) турска армия навлиза в Молдова и завзема Яш. Украинската армия се съединява с австрийците около Хотин, но поради ред разногласия съюзниците не осъществяват крупни операции. Важно от стратегическа гледна точка през 1788 г. е само декемврийското овладяване на Очаков от руската Екатеринославска армия.

Особено значение за Северозападното Причерноморие имат събитията през 1789 г. Екатеринославската и Украинската армии се обединяват в една Южна армия под командването на Потемкин. Военните действия се развиват във вътрешна Влахия, като под руски натиск падат Аккерман и Хаджибей, а впоследствие капитулират Бендер и Букурещ.

През януари 1790 г. Прусия сключва с новия османски султан Селим III (1789–1807) договор за гаранции относно неприкосновеността на границите.

Южната руска армия започва настъпление към Дунав и овладява крепостта Килия, устието при Сулина, Тулча и Исакча. През декември под ръководство на руския главнокомандващ Суворов е превзета последна твърдина на Буджак – крепостта Измаил.

През 1791 г. военните действия се водят главно в Добруджа и Северна България. След разгрома на османската флота при нос Калиакра под пряка заплаха попада османската столица Константинопол. Селим III през декември 1791 г. сключва Яшкия мирен договор с Русия. Османската империя отстъпва на Русия територията между реките Буг и Днестър, признава Крим и Кубан като владения на Русия и се задължава за съвместни решения относно съдбата на Молдова и Влахия. С това приключва османското присъствие в Буго-Днестърското междуречие, а регионът бива превърнат в една от провинциите на Руската империя.

Руско-турската война 1806-1812 г. В началото на XIX в. Османската империя се оказва в състоянието на остра вътрешнополитическа криза. Активизират се национално-освободителните движения на балканските народи. Опасенията, че е възможно Русия да се възползва от ситуацията, възникнала след антиосманско въстание на Кара-Георги в Сърбия и да разшири влиянието си на Балканите, подбуждат султан Селим III да наруши редица предишни съглашения. Така например Селим III без съгласието на Русия сваля войводите на Молдова и Влахия и същевременно затваря за руските кораби проливите Босфора и Дарданелите. В отговор Русия обявява война на Османската империя. Молдавската армия на Михилсон през ноември 1806 г. превзема Хотин и до края на месеца окупира Дунавските княжества. Портата на свой ред обявява война на Русия. Несполучливите военни действия на османците задължават новия османски султан Мустафа IV (1807–1809) да подпише през август 1807 г. примирие с Русия.

Военните действия се възобновяват през март 1809 г. Обединената Дунавска армия начело с командващия Багратион форсира събитията с настъпателна тактика. През август 1809 г. са превзети Мачин и Хърсова, през септември – Измаил. Великият везир Юсуф прави опит за нахлуване във Влахия, но след загуба не е в състояние да контролира развитието на по-нататъшния ход на войната. До края на годината от руснаците биват превзети Силистра, Браила и Килия.

Следващото стремително придвижване на руските войски протича в Добруджа и достига своя апогей в Северна и Централна България. Османската армия още няколко пъти се опитва да премине в настъпление в Западна България и към Букурещ, но в крайна сметка всичко приключва безуспешно за нея. Още повече че след обкръжаването на войската на великия везир около град Слободзея, той бива принуден през ноември 1811 г. да подпише капитулация.

На Високата Порта се налага да встъпи в преговори, които приключват на 16 май 1812 г. с подписването на Букурещкия мир. Османската империя отстъпва на Русия междуречието на Прут и Днестър (сегашна Бесарабия), възстановяват се особените права в Дунавските княжества – Молдова и Влахия, на Сърбия е предоставено вътрешно самоуправление. Договорът слага край на османското господство над Буджак и главните му крепости в Северозападното Причерноморие.

§ 2. Системата на административно-териториално деление и провинциално управление

XVIII столетие е важен поврат в живота на много западни и източни държави. Този период е особено важен и в историята на териториите и народите, които се намират в състава на Османската империя. Огромната държава, образувана през средновековието, представлява сложен конгломерат от народи и племенни обединения, които се различават както по нивото на своето социално-икономическо развитие, така и по етническо-конфесионален състав.

В рамките на такава имперска общност остават доста слаби между-регионалните връзки и отношения, което и обуславя различната насоченост и темпове на развитие на отделните ѝ части на ниво провинциално управление. В Северозападното Причерноморие османските принципи на провинциално управление претърпяват системни нарушения и в без това проблематичния крайграничен регион. Една от първостепенните причини за създалата се ситуация е неуредеността във взаимоотношенията с Кримското ханство като цяло и особено по въпросите относно управлението и териториалното разделение в Очаковската земя и Буджак. Проблемите на управлението се усложняват и от хаотичното местене на многобройните номади през степите, предизвикано от кримската власт, съдействието, което оказва на ногайците кримският хан в набезите им в Молдова, постоянните конфликти на територията ѝ и многочислените въстания на ногайско-татарските орди в границите на османските територии[1].

По време на многобройните войни през XVIII столетие състоянието в регионите на Османската империя предизвиква особена загриженост в Истанбул, тъй като отклоненията в работата на механизма на държавното управление, породени от дисбаланса в структурата на политическите отношения, причиняват удар и върху отношенията, които осигуряват господството на центъра спрямо периферията. Нарушаването на нормалното им функциониране прави невъзможно регулярното постъпване на средства за попълване на човешките и материални ресурси, необходими за стабилното съществуване на огромната държава[2]. В резултат, финансовото обезпечаване на платената войска е усложнено. Нанесен е и удар върху военно-ленната структура на управлението. Това на свой ред влошава контрола върху провинциалните бейове, които и преди това си поставят за основна цел самообогатяването и впоследствие развиват самостоятелни насоки на своето управление, без да държат сметка за общодържавната политика в регионите.

Развитието на Османската империя в течение на XVIII столетие е белязано с няколко социално-икономически процеси. Пресмятайки политическите фактори, които подсилват критическата ситуация, ще разгледаме няколко насоки – нивото на централизацията и унификацията на институциите на провинциалното управление. Съществуващите през класическия период институции официално се запазват като рамка на административната система до края на XVIII в., но претърпяват сериозни промени в същността и функциите си.

През периода XV – XVI в. съществува пряка връзка между териториално-административната структура в една типична османска провинция, въведената в нея тимарска система, организираща земята и приходите от нея, и йерархията на спахийската войска. Османските територии са разделени на териториално-административни единици, ръководени от управители, които същевременно са и военачалници на съответните поделения на спахийската войска в този ареал.

---

[1] **Смирнов, В. Д.** Крымское ханство под верховенством Оттоманской Порты до начала XVIII века. Санкт-Петербург, 1887, с. 682-703.

[2] **Мейер, М. С.** Османская империя в XVIII в. Черты структурного кризиса. Москва, 1991, с. 154.

Административното устройство на османската държава се отличава с пъстрота на формите и степента на подчинение на подвластните земи и управлението им, и в същото време с прилагането на различни принципи на териториално деление. Началото на системата за провинциално управление полага още първият султан Осман, който организира своите територии под военно управление и предава тези региони на войскови командири като *санджак* (знаме). Санджак е административна единица под ръководство на военен наместник – *санджакбей*, който получава от суверена санджак (щандарт или бунчук) като символ на неговата власт. Санджакбеят е командир на армията в поверената му провинция с военни и административни функции. Съдебно-правните функции в санджака са възложени на кадии, осъществяващи правораздавателна дейност. По такъв начин, като основна административна единица в провинцията се обособява санджакът, в който като първи администратор се изявява санджакбеят[1].

Управителите на крайграничните земи се чувстват в по-голяма степен самостоятелни от централната власт, отколкото тези, които се намират близо до столицата. Поради това правителството от XVI столетие се опитва да постави новозавладените земи под пряко управление на санджакбейовете. Населението на тези територии се организира в общини - *нахие*, термин с доосмански произход.

Между областите, които са организирани като санджаци под непосредствено османско управление, и територията на откритата "свещена война" – територията на военни действия, се обособява буферна зона като крайгранична местност с няколко нахии или като васална държава[2]. В Северозападното Причерноморие особено се открояват васалните държави – Кримското ханство с права на съюзник в "свещена война", а също така и войводствата Влахия, Трансилвания и Молдова с ограничена автономия, със запазено свое традиционно управление[3], но с назначен от Портата войвода.

По-особен статут имат т. нар. "княжески санджаци", ръководени от наследниците на престола – шехзаде (şehzade sancağı). Едно подобно престолонаследническо владение е санджакът Кафа, разположен по южното крайбрежие на Крим и частично на Кубан.

За сметка на по-рано съществуващите и новообразуваните нахии, османската власт повдига статута на някои, особено крайгранични територии до ранг на отделен санджак увеличавайки по такъв начин обхвата им. На свой ред санджаците се обединяват в нови бейлербейлици, в които назначават бейлербей, за да има по плътен контрол. В йерархичен ред териториално-административната единица бейлербейлик е най-горното ниво на провинциалното управление[4].

По този начин вследствие увеличаване броя на санджаците се образуват и нови бейлербейлици. Ако до периода на султан Сюлейман I Османската империя се дели на два бейлербейлика – Румели (Европейски) и Анадолу (Азиатски)[5], то до края на XVI столетие те наброяват до четиридесет[1]. През 1595 г. се осъществява реорганизация на бейлербейлика, вследствие на която той намалява териториалния си обхват и се обозначава вече с названието *еялет*[2].

---

[1] **Gökbilgin, M. T.** Kanunî sultan Süleyman devri başlarında Rumeli eyaleti, livaları, şehir ve kasabaları. – Belleten. Türk Tarih Kurumu. Cilt XX. Sayı 78. Ankara, Nisan, 1956, s. 247.

[2] **Іналджик, Г.** Османська імперія. Класична доба 1300-1600. Київ, 1998, с. 116.

[3] **Yücel, Y.** Osmanlı İmparatorluğunda desantralizesiyona dair genel gölermeler. – Belleten. Cilt.38 .№152. Ankara, 1974, s. 668-675.

[4] **История на България**. Т.4.;Българският народ под османска владичество (от XV до началото на XVIII в.). София, 1983, с. 44-54.

[5] **Kunt, İ.M.** Sancaktan Eyalete, 1550-1650 Arasında Osmanlı Ümerası ve İl İdaresi. İstanbul, 1978, s.182-198.

Еялетът като най-голяма съставна единица в териториалната йерархия включва до десетина санджаци, които на свой ред се подразделят на кази. Казата също така е подложена на реформа по време на властването на Сюлейман I (1520-1566). Като съдебна единица тя се подчинява на юрисдикцията на кадията, а в административно отношение се ръководи от субашия[3].

Двамата служители представят две различни структури – военно-административната, упражняваща изпълнителната власт и съответно представяща съдебната власт. Поради различните си функции двете служби съществуват паралелно, като не са подчинени една на друга и взаимно се контролират. Основната функция на кадията е да прилага шериата и кануна, като издава присъди по съдебните дела в провинцията, но към нея се прибавят и ред други. Той има за задача да следи за правилното изпълнение на султанските заповеди от административно и финансово естество[4] като по този начин упражнява контрол върху дейността на останалите административни служби, както на субашиите, така и на по-висшите нива – санджакбейовете и бейлербейовете.

Субашията пък има полицейски функции и прилага решенията и мерките, наложени от кадията. Той е свързан с управлението и контрола на спахиите в казата, но участва също така в градското управление, като се грижи за чистотата, ремонтите, строежите и др.[5] Във военно отношение е подчинен на санджакбея и по време на война ръководи част от неговата войска[6].

Пълномощията и сферите на дейността на провинциалните наместници (*санджакбейове, бейлербейове*) и съдии (*кадия*) трябвало да бъдат разделени. Беят не можел никого да накаже, без да получи присъдата на кадията, но и кадията не можел персонално да изпълни нито една от своите присъди без резолюцията на бея[7]. В своите решения и прилагането на шериата или кануна кадията би трябвало да не зависи от бея. Обаче това не винаги се съблюдава на практика, а решенията се приемат нерядко с оглед надмощието на единия или другия фактор в управлението и съдебното право[8]. На практика кадиите разполагали с твърде широки власт и правомощия, като следели за събирането на данъците и изпълнението на всички разпореждания на централната османска власт, контролирали местния пазар, оформяли покупко-продажби и сключване на заеми и т.н.

Нахията е следващото по-ниско ниво от казата в териториално-административната йерархия. В нейните граници действа *наибът*, който е подчинен на кадията. Нахията, като община, е основна градивна единица в териториалното деление, която е съставена от селищата и махалите с османска рая. Собствено под *реайя* (бълг. "рая", мн. ч. "раи") – буквално "стадо", обикновено се подразбират зависимите селяни в земите под османската власт, първоначално без оглед на религиозната им и етническа принадлежност[1]. Впоследствие, откъм средата на XVII столетие насетне, терминът "рая" се използва главно за обозначаване на османските поданици – немюсюлмани.

---

[1] **Turan, Ş.** XVII Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunun İdari Taksimatı. – In: Atatürk Üniversitesi 1961 Yıllığı. Ankara, 1963, s. 201-227.

[2] **Інаджик, Г.** Османська імперія. Класична доба 1300-1600. Київ, 1998, с. 116.

[3] **Inalcık, H.** The Ottoman Empire. The Classical Age 1300-1600. London, 1994, p. 117.

[4] Op. cit., p. 118.

[5] **Pakalın, M. Z.** Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü. Cilt. 3. Istanbul, 1954, s. 259-261; **Kramers, J. H.** Sü-başı. – In: IA. Cilt. 11. Istanbul, 1970, s. 78-79.

[6] Пряката връзка на субашиите със санджакбейовете е отразена например в "Закон за санджака Силистра от 1569 г.", където се говори за "субашиите на санджакбея". Вж. **Турски извори за историята на правото в българските земи**. Т. 1. София, 1961, с. 273, 274.

[7] **Інаджик, Г.** Цит. съч., с. 115.

[8] **Мейер, М. С.** Османская империя в ХУIII в. Черты структурного кризиса. Москва, 1991, с. 156.

Съществуването на различни принципи на административно деление се отразява първо на състава на провинциалния държавен апарат. В най-голямата единица на провинциалното управление, която от края на XVI столетие е *еялетът*, паралелно, но доста самостоятелно действат трима представители на централната власт: *валия* (бейлербей), *кадия* и *дефтердар*. Всеки от тях има свой апарат на управление и, поне теоретически, е подотчетен непосредствено на този, който го назначава: валията – на великия везир, съдията кадия – на съответния кадъаскер, а дефтердарят – на централното финансово ведомство[2]. Полицейските функции изпълняват *субашите* със съответно ведомство *субашилък*, а управлението на военния гарнизон е поверено на *алай-бей*. На свой ред на валията се подчиняват санджакбейовете, на които пък се подчиняват мухафъзи и субашии. Кадията разполага с апарата на наибите.

По такъв начин, класическият военно-административен принцип на провинциалното управление на Османската империя предвижда съществуването на твърда вертикала на властта, започвайки от най-горното звено:

Еялет (ايالت , eyalet) или по-рано употребяваното название ***Бейлербейлик*** – провинция, начело с *бейлербей* или по-късно с *валия*, който включва определен брой санджаци;

Санджак (سنجاق , sancak) или същото арабско значение на термина е ***лива*** (لواء , liva) – област или регион, начело със *санджакбея*, отделна административна единица, която се състои от кази и нахии. През XVIII – XIX в. управител на санджак в Османската империя е *мутасарръф* (бълг. *мутасаръф*) – владелец, притежател. Замества използвания през XV – XVI в. термин санджакбей;

Каза (قضاء , kaza) – съдебен окръг или околия, начело с *кадия* или по-късно с *каймакам*, околийски управител. В казата се съвместяват съдебното и административно-стопанско управление. В нея съществува и административен институт *субаши* – управител, снабден с полицейски пълномощия, и *алай-бей* - войскови управител. Казата включва няколко или поне една нахия;

Нахие (نهيه , nahiye, множествено число в арабски език – невахи, nevahi) – околия, община, начело с *наиб*, *каймакам* или *мюдюр* - управител на община. Общините се обособяват с центрове в крепости или градове с околните селища под ръководство на *мухафъз*, който е на пряко подчинение на санджакбея и притежава изключително административно-военните лостове на управлението.

Кьой (كوى , köy) или ***карие*** (قريه , karye) – селище, селска община начело с *мухтар*,[3] което е последното звено в системата на териториално-административното деление в Османската империя.[4]

В Северозападното Причерноморие през XVIII – XIX столетие съществува звено на управление, представляващо особеност, излизаща извън схемата на познатото териториално-административно деление. Редица европейски и руски наблюдатели, коментиращи османското административно деление от края на XVIII – XIX в., използват термина ***пашалък*** (پاشالق , paşalık), с който заменят наименованията на една или друга административна единица, без обаче да изясняват точното му значение[1]. Обикновено за термина *пашалък*, използван за обозначаване на дадена област, се пояснява, че тя е управлявана от паша, без да се конкретизира дали става дума за *санджак* или *еялет.*[2] Например в една география на гръцките автори Костандас и Филипидес Силистра и Видин са посочени като центрове на едноименни пашалъци в края на XVIII век (1797 г.)[3], обаче като правило тези градове са възприемани съответно като центрове на санджак и еялет.

---

[1] **Грозданова, Е., Ст. Андреев.** Българите през XVI век. София, 1986, с. 299.

[2] **Yücel, Y.** Osmanlı İmparatorluğunda desantralizesiyona dair genel gölermeler. – Belleten. Cilt.38 .№152. Ankara, 1974, s. 668-675.

[3] **Çadırcı, M.** Türkiye'de Muhtarlık Teşkilatının Kurulması üzerine Bir Inceleme. – Belleten, XXXIV, № 135, 1970, s. 409-420.

[4] **Недков, Б.** Османо-турска дипломатика и палеография. Т.I. София, 1966, с. 62-65.

Един от малкото историци, които се опитват да дадат определение на пашалъка е М. Маринкович. В речника към книгата си тя пише, че *пашалък* е “област под управлението на един паша, синоним за еялет”[4]. Френският автор Д`Оссон обаче твърди, че управляваните от паша санджаци през XVIII и началото на XIX в. се наричат пашалъци. Така гръцката Трикала е *пашалък*, управляван от *паша* с два или три туга[5]. Има и редица други примери, в които *пашалък* съответства по-скоро на *санджак*. В. Грачов смесва още повече понятията при описанието на граничните територии в Османската империя. Според него в началото на XVIII в. се учредяват гранични области , чиито управители се наричат мухафъзи или мутасаръфи, а подвластните им санджаци – пашалъци[6]. Много вероятно е неговото описание да е повлияно силно от използваните извори – предимно донесения на руските дипломати, акредитирани в Османската империя. Описвайки административната структура на Империята, те назовават пограничните паши управители – “губернатори”, а подвластните им територии – “пашалъци” или “губернии”.[7]

В изследвания регион на Силистренско-Очаковския еялет терминът пашалък преминава и широко се разпространява в документацията за втората половина на XVIII столетие. Но терминът в османската практика се появява много по-рано от споменато столетие. Както отбелязва обаче тюркологът Михай Максим, до XVI в. терминът “пашалък” не се употребява, а вместо него за административната единица с управител с ранг паша още дълго време се използва предимно “санджакбейлик”[8].

Административно-съдебното устройство в Северозападното Причерноморие през XVIII в. е пряко свързано с териториалното деление на санджаци и кази. Също така, важен фактор в системата на управление е съществуването на институции на земевладението в Османската империя. През XVII-XVIII в. се наблюдава упадък на свързаното с тимарската система по-дребно земевладение и разпространение на по-големи по обхват аграрни институции, които в известна степен влияят с оглед формирането на териториалните единици.

---

[1] **Смирнов, В. Д.** Крымское ханство под верховенством Оттоманской Порты в XVIII столетии. Одесса, 1889, с. 182.

[2] **Георгиева, Г.** Административното устройство и управление на еялет Румелия при султан Махмуд II (1808-1839). Дисертация за присъждане на научната и образователна степен “доктор”. София, 2005, с. 162.

[3] **Христоматия** по история на България. Съст. Цв. Георгиева, Д. Цанев. Т. 3. София, 1982, с. 339.

[4] **Маринковић, М.** Турска канцеларија кнез Милоша Обреновића (1815-1839). Београд,1999, с.192.

[5] **D’Ohsson, M.** Tableau general de l’Empire Ottoman. T. p. 7, 301.

[6] **Грачев, В. П.** Балканские владения Османской империи на рубеже XVIII-XIXв. Москва,1990, с.7.

[7] **Присоединение Крыма к России**: Рескрипты, письма, реляции и донесения: В 4-х томах. Под редакцией Дубровина Н.Ф. Т.I: 1775-1777гг. Санкт-Петербург, 1885, с. 772-774. Док. № 219 (5 Сентябрь 1777г.)

[8] **Maxim, M.** Ţările Române şi Imperiul Otoman. (§4. Teritorii româneşti sub administraţia otomană.) – In: Istoria Românilor. Vol. V. O epocă de înnoiri în spirit European (1601-1711/1716). Bucureşti, 2002, p. 846-847.

Особено място в Северозападното Причерноморие заема т.нар. “откупна система”. Според нея частно лице откупува правото за събиране на някакви държавни приходи за определен срок. Обект на откупа в тази система е ***мукатаата*** (مقاطعه , mukataa) – териториално-фискален приходоизточник, даван срещу откуп в рамките на определен срок[1]. Откупуването на държавна мукатаа не задължавало притежателите й с нищо друго освен с редовно издължаване към държавната хазна съобразно предварителните условия на откупа. Целта на такива фискално-териториални единици била най-пълно да се обхванат приходите от облагането на всякакъв вид стопанска дейност в даден район.

Правомощията за управление на големи мукатаи през XVIII в. се възлагат от управителите на провинции. Но в провинциите започва последователно арендуване и преарендуване на мукатаите от лица из средите на местната върхушка: представители на търговско-спекулативния капитал, чифликчии или от лица без определено качество като “ага” (например назначеният в мукатаата Томбасар Якуб-ага)[2]. Тези хора се ползват с широки административни и фискални правомощия и се разпореждат из мукатаите като самостоятелни господари.

Територията на мукатаата се определя по наименованието на едно от доминиращите населени места, включени в нея. Останалите села, мезри, реки и други територии по принцип са обозначавани с термина “и спадащите [към мукатаа]”. Наименованието на населеното място е употребено по-скоро като “заглавие” на съответния приходоизточник, отколкото като негов обект. Но преди да се определи по този начин с голяма доза приблизителност местонахождението и териториалният обхват, на съответната мукатаа, винаги се посочва, че тя представлявала дял от султанските хасове.

В Очаковската земя и Буджак половината от османските територии са взети на откуп земи, предоставени на Кримските ханове за заслугите им под формата на хасове. ***Хас*** – това е условно поземлено владение с годишен доход над 100 000 акчета, предоставяно на висши османски сановници за времето на дадена изпълнявана от тях служба. Тоест, в териториалните рамки на хасовете се оформят данъчните приходоносни участъци или окръзи. Главното предназначение на мукатаата през XVII-XVIII в. е осигуряване на средства за посрещане на разходите по издръжката на многобройната войска и военната администрация. Твърдо често няколко на брой по-големи или една уедрена мукатаа се обособяват като отделна военноадминистративната област, какъвто е случаят с Буджашките земи. В основното си значение мукатаата върху такива обширни територии се определя като финансово-административна единица[3], например северозападните територии на Очаковската земя – Ханска Украйна.

Особено отчетливо изразен е процесът на създаване на мукатаи в райони, където има големи струпвания на платени войски, както е в Северозападното Причерноморие. Настаняването на многолюдни гарнизони в пограничните провинции, резерв за завоевателните походи на империята, бележи развитието на мукатаите. Уедряването им предхожда организирането им в специални приходоносни области, наричани оджаклъци. ***Оджаклъкът*** представлява фискална единица, съставена от мукатаите в даден район. Централната власт отстъпва техните приходи в полза на някой военен гарнизон за изплащане на заплатите на служещите в него. Така например, Русенските мукатаи били оджаклък на гарнизона в крепостта Ози (Очаков).[1] Освен това разпространение имат и друг род оджаклъци като наследствени семейно-родови владение с данъчен, административен и съдебен имунитет с условия на военни задължения, подчинени на военно-административен принцип на управление. За управител при тях се назначава само синът на бившия бей[2]. На територията на Северозападното Причерноморие такъв вид управление не се наблюдава.

---

[1] **Радушев, Е.** Аграрните институции в Османската империя през XVII-XVIII в. София,1995, с.9,42.

[2] **Скальковский, А. А.** История Новой Сечи. Изд.3-е. Ч.1. Одесса, 1885, с. 36-37.

[3] **Gökbilgin, M. T.** Edirne ve Paşa Livası. İstanbul, 1952, s. 115.

По територия и приходи мукатаите превишават значително големите поземлени тимари. Земята, от която са формирани самите мукатаи, първоначално не е спадала към султанските хасове. Преди да премине към султанските имоти, тя е била в обхвата на служебното тимарско земевладение. В процеса на неговото постепенно ликвидиране, тимарски поземлен фонд преминава в категорията на султанските хасове, от които сетне били оформяни държавни мукатаи. В техните граници биват включвани обработваемите земи на множества села. Така или иначе може да се твърди, че през XVII-XVIII в. отдаваната под аренда държавна мукатаа представлява част от султанските хасове.

Най-разпространена форма за стопанисване на султанските хасове се налага посредством формирането на различни териториално-административни единици, в чиито граници могат да влизат до няколко мукатаи. Към този вид единици може да бъде причислен т.нар. ***войводалък*** (ويودالق , voyvodalık), който се среща в териториалното деление на изследвания регион. Войводалъкът от XVII-XVIII в. представлява своеобразно обединение от държавни мукатаи. Длъжностното лице, натоварено от властта с експлоатацията на султанските земи в териториално-административната единица “войводалък” съответно се нарича “войвода”. ***Войводата*** е агент, който се грижи за събиране на приходите от хасовете, а по-късно и от мукатаите на султана и на висшите сановници (бейлербейовете, санджакбейовете и Кримския хан). Получава финансови, административни и полицейски функции и правомощия в казата, където действа и се превръща в част от местната администрация, като един от служителите в казата.[3] Също така, до XVII в. нахиите – по-малки административни единици от казите, били управлявани от *войводите* на санджакбейовете, които привеждали в изпълнение султанските или бейлербейските разпореждания[4].

Като “войводи” се титулуват и князете на Влашко и Молдова, но с различно значение на длъжността. В този случай “войвода” е обозначение на държавен християнски сановник върху васална територия, за разлика от представителя на османското финансово-административно управление в дадени на откуп територии.

В пътеписа на Евлия Челеби от XVII в. именно субашиите[5] и най-често войводите[6] са представителите на изпълнителната власт. Тези градове, които принадлежат към големи вакъфи на султани или висши служители, също са управлявани от войводи, представящи обаче интереса на мютевелията на вакъфския имот[1].

---

[1] **Радушев, Е.** Аграрните институции в Османската империя през XVII-XVIII в. София, 1995, с.66.

[2] **Uzunçarşılı, İ. H.** Osmanlı Devlet teşkilâtından Kapıkulu ocakları. T.II. Ankara, 1984, s. 572-573.

[3] **Георгиева, Г.** Административното устройство и управление на еялет Румелия при султан Махмуд II (1808-1839). Дисертация за присъждане на научната и образователна степен “доктор”. София, 2005, с. 305.

[4] **История на България**. Т.4.;Българският народ под османска владичество (от XV до началото на XVIII в.). София, 1983, с. 50.

[5] **Челеби, Е.** Пътепис. Прев. Стр. Димитров. София, 1972, с. 27, 155.

[6] Пак там, с. 22, 59, 145.

Приходите от войводалъците служат преди всичко за покриване на най-значителния държавен разход, свързан с издръжката на платената армия. Фискално обособената единица е можела на части или изцяло да преминава под разпореждането на военните гарнизони, т.е. да формира оджаклък. Така например, през 1655 г. служещите в крепостта Ози (Очаков) държали като оджаклък хасови мукатаи от Русенския войводалък, а длъжността войвода била дадена в пожизнено владение с условие откупвачът да предава постъпленията от поземлената рента в гарнизонната хазна.[2]

Необходимо е да се отбележи още едно обстоятелство, особено важно за Северозападното Причерноморие. В османската държава, където основната част от населението не е мюсюлманско, ролята на религиозно-етническите общини – *милети* е доста значителна, като понякога те се обособяват в отделна финансово-административна единица под формата на мукатаа или войводалък във връзка с допълнителното им облагане с данък джизие. Но преобладаващата част от немюсюлманското население е включена в административно-териториалното деление на кази[3] под управлението на кадиите и първенците на съответната община.

В определен период конфесионалният принцип се внедрява първо на местно ниво и е свързан с конкретни личности, които се изявяват от името на определена немюсюлманска община, при това характерът на първенството им и мащабите на тяхната власт също са различни[4], което и позволява формирането на региони или териториални обединения с относително съхранено самоуправление и традиционно устройство.

Освен представените институции, свързани с държавното земевладение, които съществували в Северозападното Причерноморие, необходимо е да се отдели внимание и на формите, присъщи на частния сектор. Част от поземлената собственост в османската държава се обособява в отделна категория с религиозно-благотворителната насоченост – ***вакъф*** (وقف , vakıf). В същност той е движимо или недвижимо приходоносно имущество, завещано за благотворителни цели. Не подлежи на отчуждение и не е свързан със задължения към държавата. Вакъфите обхващат и поземлени обекти от обработвана земя. Вакъфските дела са били ръководени от представители на централната власт. Приходите е трябвало да отиват за издръжката на джамии, медресета и други богоугодни от гледна точка на исляма обекти. Но през XVIII в. на практика вакъфската институция се превръща в държавен приходоизточник за административните разходи в даден регион. Начинът на стопанисване на вакъфската земя се свързва с практиката за наследствено откупване в полза първо на религиозни и после държавни нужди.

Две аграрни категории – султанските вакъфи и султанските хасове, произтичат фактически от мирийска земя. Тъй като султанските благотворителни фондации произхождат изключително от мирийска собственост, религиозната благотворителност на османските владетели попада по същество в раздела на държавните дела.[1] При това султанските вакъфи имат най-внушителни по размер територии и съответно приходи. Например в Северозападното Причерноморие султанските вакъфски земи заемат до една трета част от територията на санджака Аккерман, а самите вакъфски селища и къшлаци са над 120 на брой.[2]

---

[1] **Челеби, Е.** Пътепис. Прев. Стр. Димитров. София, 1972, с. 29, 152, 155.

[2] **Радушев, Е.** Аграрните институции в Османската империя през XVII-XVIII в. София,1995, с.68.

[3] **Грозданова, Е.** Налог джизье с балканских земель в системе доходов государственной казны Османской империи (по турецким документам). – В: Восточные источники по истории народов Юго-Восточной и Центральной Европы. Под редакцией А. С. Тверитиновой. Т. III. Москва, 1974, с. 173.

[4] **Мейер, М.С.** Кризис османских имперских порядков: меняющиеся отношения центра и периферии в XVIII в. – В: Османская империя. Государственная власть и социально-политическая структура. Москва, 1990, с. 70.

Подобна пъстрота в административното устройство и форми на земевладение, формиращи териториалните единици в Северозападното Причерноморие, е разбираема. На османските владетели се е налагало да се сблъскат с различни заварени традиции на политически и стопански живот на народите, включени в състава на империята, и е трябвало да вземат под внимание спецификата на местните географски и стопански условия.

Най-после необходимо е да се отбележи съществуването в изследваните територии и на още един често използван термин – ***вилает*** (ولايت , villayet). През по-ранните векове той представлява административно-териториална единица с обхват на нахия-околия, а е и първоначалното наименование на бейлербейлик. През началото на XVI в. е неясна субординацията, както и точното значение на термините нахия и *вилает*[3] като в много случаи те се появяват като взаимозаменяеми. М. Т. Гьокбилгин твърди, че през ранния период дори термини като *еялет*, *лива*, *каза*, *нахия*, *вилает* се използват като синоними[4]. Впоследствие до XIX в. терминът няма нищо общо с административната единица "*еялет*" или "*бейлербейлик*". Ако "*еялет*" винаги означава административно-териториална единица, то терминът "*вилает*" до определено време, служи за определяне най-вече на териториално пространство. След административната реформа през XIX в. той придобива вече значение на термин за административно-териториално разделение[5], аналогично на термина "еялет", обаче изследваният регион на Северозападното Причерноморие по това време вече не е в териториалните граници на Османската империя.

Често в литературата се смесват и бъркат понятията Очаковски вилает и Очаковски еялет, които в никакъв случай и никога не са били еквивалентни нито по съдържание, нито по територия. Тоест "вилает" се използва тук за определяне само на географски или исторически формирали се територии. По този начин историко-географското название "Очаковска земя" е тъждествено с "Очаковския вилает", а названието на днестърско-дунавското междуречие "Буджак" е равнозначно на "Буджашкия вилает". Затова много често в османските документи при обръщения, без да се използва цялата номенклатура на названията на административното или съдебно разделение, се употребяват само названията на въпросните земи – т.е. "вилает Буджак" и "вилает Очаков", които са географско-историческите названия на региона.

---

[1] **Радушев, Е.** Аграрните институции в Османската империя през XVII-XVIII в. София,1995, с.219.

[2] **Keleş, H.** Akkerman Sancağı'nda Yavuz Sultan Selim Han Vakıfları. – In: G.Ü. Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi. Cilt 21, Sayı 2. Ankara, 2001, s. 182-185.

[3] **Gökbilgin, M. T.** Nahiye. – In: IA. Cilt. 9. Istanbul, 1964, s. 37-39.; **Gradeva, R.** Administrative System and Provincial Government in the Central Balkan Territories of the Ottoman Empire, 15th C. – In: The Turks. Vol. 3. Ottomans. Ed. by H. C. Güzel, C. C. Oğuz, and O. Karatay. Ankara, 2002, p. 501.

[4] **Gökbilgin, M. T.** XV-XVI Asırlarda Edirne ve Paşa Livası: Vakıflar, Mülkler, Mukataalar. Istanbul, 1952, s. 8.

[5] **Недков, Б.** Османо-турска дипломатика и палеография. Т.І. София, 1966, с.66.

§ 3. Военно-административно управление и териториално устройство на отвъддунавските земи на Силистренско-Очаковския еялет през XVIII в.

Погледнато в териториален аспект, Северозападното Причерноморие е сбор от земи с различен начин на административна организация без унифицирана система за управление на покорените територии. Голяма част от тях притежават различна степен на автономност и съответно запазват донякъде старите си форми и структури на управление. Основната част на османските територии в региона принадлежи към ядрото на османските провинции, където се прилага централизирана териториално-административна система. В нея османските институции са представени в своя чист вид и изследването им е добър избор при изграждане на представа за османската административна система на провинциално ниво.

Концентрирането върху териториално-административното деление на земите на Северозападното Причерноморие изисква на първо място да се изяснят границите и мястото на региона в Османската империя. Както вече беше посочено, с оглед географското разположение на региона, за негови югоизточна и южна граница служат съответно Черно море и р. Дунав. На запад османските земи граничат с Молдова, започвайки от Дунав по р. Прут и после по Долен Троянов Вал до р. Ялпуг. На север границата следва водораздела на реките Прут и Ялпуг – по т.нар. линия “Халил-паша юрду” до западните притоци на Днестър – р. Ботна и р. Бик, преминава между Бендер и Молдова, след което по същата р. Бик и по течението на Днестър достига на север до устието на р. Ягорлик. Северните територии граничат с Полша, започвайки от източния приток на Днестър по река Ягорлик и се простират по Кодима до вливането ѝ в Южен Буг. Източната граница се простира по р. Южен Буг гранична с владенията на Запорожката Сеч, на своя ред подконтролна на Руската империя, и достига до устието на р. Ингул. В част от течението си Южен Буг до вливането ѝ в Черно море, формално разграничава владенията на османците и Кримското ханство.

Буго-Днестърската степ дълго време не бива активно включена в стопанския сектор на Османската империя поради слабата ѝ населеност. В края на XVII в. в Очаковската земя населението живее предимно в градове-крепости, откъдето осъществява през следващото столетие разселване в района на Буго-Днестърското междуречие, като увеличава броя на селското отседнало население. Необходимо е да се напомни отново, че ако в градовете-крепости, както в Буджака, така и в Очаковската земя, съществува непосредствено управление от страна на Османската империя, то на територията на степите се намират неконтролируеми ногайци, като управлението им се осъществява посредством Кримското ханство. Проявявайки търпение към непрестанните конфликти между ногайците и съседите им, Портата има предвид големия брой членове на татарско-номадското военно обединение и възможността да ги използва в завоевателните си намерения. На свой ред кримският хан организира от подчинените му ногайско-татарски кибли по-компактните Буджашка и Йедисанска орди. По такъв начин Гиреите всячески се стараят да поставят същата територия под своята администрация и винаги предявяват към османците териториалните си претенции върху цялото Буго-Днестърско междуречие.

Османската държава няма точно установена предварителна структура, която да приложи към завладените земи, и затова изгражда териториални единици според последователността на завладяването им или запазва съществуващото дотогава териториално деление[1], като към него добавя “тънък слой” османски администратори. Като резултат от тази политика основните териториални единици, санджаците, следват границите на заварените в Причерноморието държави.

Османското управление, поради дълготрайните си противоречия с ногайците, всячески стимулира създаването на нови администрации, отделни от Кримското ханство, върху неподконтролните им земи с цел постепенно да измести ханското управление. Предварвайки това, кримският хан се стреми да засели с поданици молдовци западните дялове, с украинци – севера на Очаковската степ, а в централната й част през 1728 г. преселва Йедисанската орда от Северен Кавказ, за да усили татарското присъствие в степта. Тази политика на Кримското ханство довежда до сериозни конфликти с Османската империя.

Административното устройство на Буджак и Очаковската земя е необходимо да се разгледа с оглед горепосочената предистория на овладяването на региона от османците, постепенното разширяване на границите му, а също така пъстротата на разнообразните принципи на управлението му и като цяло с оглед на проблемите, свързани с взаимоотношенията на субектите на управление. Както се посочва по-горе, за класическото администриране съществуват и се използват общи закони на централизираното управление. Освен това, управлението върху териториите на Османската империя с население с различен конфесионален и етнически състав, обуславя формирането и на по-различни, с определена степен на самостоятелност, административни единици, което е особено важно за вникване в ситуацията в Северозападното Причерноморие.

По такъв начин, през XVIII в. на въпросните територии са обособени няколко региона в съответствие с хронологията на формирането им или влизането им в състава на Османската империя. Първо, на териториите, намиращи се изключително под османско управление, е необходимо да бъде разгледано поетапното формиране на централизирана териториално-административна система на управление, започвайки от формирането на най-малките административни единици до образуването на санджаци и впоследствие до положението им в състава на Силистренско-Очаковския еялет:

3.1. Създаване на първично административно управление в Буджак и Очаковска земя, формиране на най-малки военно-административни единици и териториалното им разделение.

3.2. Съдебно-административното управление и фискално-териториалното деление на Северозападното Причерноморие. Църковното управление на християнското население.

3.3. Образуване на санджаци в Северозападното Причерноморие и формиране на Силистренско-Очаковския еялет.

Второ, в рамките на отделни параграфи е необходимо да бъде проследено формирането на т.нар. мукатаи (земите на откуп) и особеностите в устройството на кримско-татарското управление върху ордите, както и организацията на населените предимно с християни територии.

4.1. Татарско-ногайски владения и тяхната административна уредба. Буджашка и Едисанска орди.

4.2. Ханска Украйна в административната уредба на Силистренско-Очаковския еялет според османско-кримското управление.

---

[1] **Грачев, В.** Балканские владения Османской империи на рубеже XVIII-XIX вв. Москва, 1990, с. 6; **Обрешков, В.** Типология на административно-териториалното деление на Балканите (средата на XIV – XV век). – В: Студия Балканика, № 23. Т. 1. София, 2001, 215-226.

3.1. Наченки на административното и териториално деление в Буджак и Очаковска земя.

Установяването на османската администрация в Северозападното Причерноморие започва след превземането на днестърската крепост Белгород. Още в началото на османската експанзия според румънската хроника от 1402 г. градът-крепост е в "земята ногайска", от която номадските войски оказват значимо влияние над балканските събития през XIII-XIV в. Обаче в титулите на молдовските войводи от 90-те години на XIV столетие насетне има податки за владеенето и от тяхна страна на тези обширни земи от "планините до морето". Молдовските владетели, от една страна, трайно държат Белгород на Днестър, но и в същото време понасят присъствието на "татарския царевич" още до новата татарска вълна по времето на Менгли-Гирей[1]. Също така краткотрайно се оказва владението на молдовските князе в района на Дунав. Молдова през XV в. се намира в постоянно противоборство с Унгария и Влахия за владение на устието на р. Дунав. След завладяването на Килия Молдова контролира главната артерия на Европа вече под заплахата на завладяването й от друг по-мощен през онова време противник – Османската империя. Нахлуването на османците в отвъддунавските земи довежда до загуба от Молдова на двете й най-важни причерноморски пристанища Белгород и Килия – доста мощни крепости, икономически и търговски центрове на Югоизточна Европа.

През 1486 г. Молдова губи контрола си и върху крайчерноморските земи – източния Буджак в част от устието на Дунав и долен Днестър. Поради това, че не е възможно Молдова да устои пред нашествието на номадите от изток и османците от юг, молдовският господар Стефан-Велики и турският султан Баязид II сключват мирен договор помежду си. Буджак с неговите пристанища и крепостите Белгород (преименуван в Аккерман) и Килия официално преминават под властта за Османската империя[2]. Според договора се установяват границите на аккерманските и килийските земи и се приема разграничителен документ[3]. Още не са приключили военните действия на турско-татарските войски с молдовската отбрана, когато османците вече започват да формират тук местна администрация, назначавайки субашии в крепостите Аккерман и Килия[4].

След подписването на договора в границите на крепостите Аккерман и Килия и прилежащия им район са формирани две нахии на подчинение на Силистренския санджак в Румелийското бейлербейство. Според османските източници от края на XV в., Аккерман и Килия фигурират в регистрите като центрове на самостоятелни административно-териториални единици – кази и нахии[5].

---

[1] **Петрунь, Ф.** Нове про татарську старовину Бозько-Дністрянського степу. – Східний світ. №6. 1928, с. 156-157.

[2] **Kolodziejczyk, D.** 1795'e Kadar Osmanlı-Leh İlişirlerinin Karakteri Üzerine Bazı Tespitler. – In: TÜRKLER., Cilt.9, Ankara, 2002, s. 680.

[3] **Documente turceşti** privind istoria României. Întocmit de Mustafa A. Mehmet. Vol.I. 1455-1774. Bucureşt, 1976, p. 10-11., Doc.№9.[1517-1527].

[4] **Kolodziejczyk, D.** 1795'e Kadar Osmanlı-Leh İlişirlerinin Karakteri Üzerine Bazı Tespitler. – In: TÜRKLER., Cilt.9, Ankara, 2002, s. 680.

[5] **Радушев, Е., Ковачев Р.** Опис на регистри от Истанбулския Османски Архив към генералната дирекция на държавните архиви на Република Турция. София, 1996, с. 7.

Аккерманските и килийските земи, според подписания договор, нямат допирна граница помежду си, в пространството помежду тях се намира междинна буферна територия с неопределен статут, която постепенно преминава в османско-кримско владение[1]. Разграничителният документ с Молдова точно посочва границите и впоследствие именно на него се позовават като на основен аргумент при евентуално възникване на спорове между двете страни в бъдеще.

Границата на Аккерманските земи или както сочат османските извори – нахията **Аккерман**[2] (آق كرمان , Ak-kerman или آقكرمان, Akkerman) започва от Днестър северно от селището Паланка Янък-Хисар (Yanık Hisar Palankası) по степта до граничния пункт Декилташ (побит камък), от който по р. Алкалия (с предишно название - Карадере) достига до крайморското езеро Бурнас[3]. Главното спорно място в договора било посоченото укрепление Паланка, което имало стратегическо значение както за Молдова, така и за Османската империя. Паланката Янък-Хисар контролирала и мястото за минаване през река Днестър, владението на което предоставя достъп към Очаковската земя и чрез което турците имат възможност по суша да се свържат с Кримското ханство. Функционирането на нарочен сал през р. Днестър от укрепената Паланка Янък-Хисар до противоположното място Мияк-гечид (Miyak-geçidi)[4], би осигурило постепенното установяване на зависимост на кримските владения покрай Черно море от османците и би им обезпечило плацдарм за по-нататъшна анексия на северни територии отвъд Днестър. Затова представителите на Портата предявяват твърдо своите претенции и в резултат пунктът за превоз на реката остава в състава на нахията Аккерман.

Портата значително разширява своите територии през първата половина на XVI в. След поредното нахлуване през 1538 г., османците завземат 35 селища по долното течение на Днестър. Една част от тях присъединяват към нахията Аккерман, а именно териториите северно от Паланка до селището Пуркар. Отнемането на молдовските земи довежда до многогодишно противоборство с бившите собственици на тези земи – болярите на Молдова. В резултат въпросът относно спорните територии бива решен посредством издаването на ферман от султан Сюлейман I, според който въпросните земи окончателно са присъединени към нахията Аккерман. Така се оформя ядрото на създадения по-късно Аккермански санджак. Другата, по-голяма част от селищата между реките Бик и Ботна, формират Бендерската нахия. Необходимо е да се отбележи, че нахията Аккерман и нахията Бендер също нямат обща допирна граница, както и в горепосочения случай между нахиите Аккерман и Килия. Междинната територия от селището Пуркар до река Ботна се оставя за земевладение на молдовските боляри[5], а впоследствие е оформена като финансово-административна единица – мукатаа Каушан[6], под управлението на Буджашкия хан.

---

[1] **Киртоагэ, И. Г.** Юг Днестровско-Прутского междуречья под Османским владычеством (1484-1595). Кишинев, 1992, с. 10-13.

[2] **Keleş, H.** Akkerman Sancağı'nda Yavuz Sultan Selim Han Vakıfları. – G.Ü. Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi. Cilt 21, Sayı 2. Ankara, 2001, s. 181.

[3] **Documente turceşti** privind istoria României. Întocmit de Mustafa A. Mehmet. Vol.I. 1455-1774. Bucureşti, 1976, p. 10-11., Doc.№9.[1517-1527].

[4] **Челеби, Э.** Книга путешествия. Вып. 1 Земли Молдавии и Украины. (пер. : под ред. А.С. Тверитиновой). Москва, 1961, с. 500-501.

[5] **Киртоагэ, И.Г.** Административно-территориальное деление юга Днестро-Прутского междуречья под турецким владычеством в XVI – первой половине XVIII века. – В: Социально-экономическая и политическая история Молдавии периода феодализма. Кишинев, 1988, с. 74 -75.

[6] **BOA.** Fon adı: "C.ML.", Dosya № 282, Gömlek № 11576. [1215 Z 20 / 04.05.1801]

Впоследствие северната граница на нахията Аккерман не претърпява никакви изменения, макар че отзвук от спорните въпроси се усеща дори в края на XVIII и начало на XIX в. Така руската военна администрация в Бесарабия през 1774 г. посредством разпит на местното население съставя списък на селищата от Аккерманската околия, според който към Аккерман имат отношение, заедно с Паланка, Карахасан и други селища, включително Пуркар и по-южното селище Оланещ[1]. Но според списък на селищата на Бесарабия, съставен от молдовския диван през 1809 г., Пуркар и Оланещ са включени в състава на така наречената Каушанската околия[2]. Също така в посочените документи в края на XVIII – нач. на XIX в. е отбелязан и фактът, че западната граница на нахията Аккерман вече минава по дясното възвишение на река Алкалия, придавайки селищата и от двете страни на посочената река към Аккерманската администрация.

Очертаването на границите на нахията **Килия** (كيلى или كيليه , Kili), както и в случая с Аккерман, е осъществено според мирното съглашение от 1486 г. Ключови позиции в Килийската земя заемат т.нар. “агнешки”преход за превоз през Дунав, езерата Катлабуг и Сафтян и териториите на север от езерото Китай и Черния хълм (Кара-Булак)”[3]. При това за северна граница служи т.нар. “Троянов вал”, който се простира по северните брегове на езерата Котлабуг, Китай и Сасък. Черноморският бряг и река Дунав са природните граници на нахията Килия от изток и юг. Най-големите противоречия тук се фокусират върху крайдунавските езера – Котлабуг и Ялпуг, от които Молдова винаги имала икономическа изгода и където минава западната граница на нахията. Фактически границата се установява по езерото Ялпуг, но при условие че молдовските поданици ще имат възможност за осъществяване на риболов и във въпросните езера[4].

Османската империя през 1538 г. при своето териториално разширението на север до средното течение на Днестър и на изток до Днепър обособява върху по-рано създадените нахии Аккерманския санджак, а вече в териториалните рамки на новосъздадената единица се извършва по-нататъшното увеличение в броя на нахиите.

Доминиращото присъствие на номади в региона на свой ред налага своите особености при формирането на следващите административни единици. Татарите, чергарувайки по лявата страна на Днестър в началото на XVI в. започват да се преселват в земите на нахиите Аккерман и Килия, и така постепенно заемат и територията помежду тези нахии, увеличавайки населението им. До този момент тук вече се намира част от номадите, които са останали след превземането на Аккерман, а най-много на брой сред тях са от татарските съединения на Менгли-Гирей. Впоследствие обединените татарски орди от двата бряга на Днестър полагат основата за създаването на така наричаната Белгородска орда, размествайки своите кибли в относително празната централна част на Дунавско-Днестърското междуречие.

По такъв начин териториите, намиращи се между аккерманските и килийски земи, постепенно преминават в османско-кримско владение. През 1511-1512 г., както вече беше посочено, бъдещият султан Селим I, по-малкият син на Баязид II, се намира в Аккерман и Килия, където устройва своята резиденция[1]. На де-факто подконтролните на османците територии, в долното течение на река Сарата между аккерманската и килийската нахии, Селим отделя земи за религиозна фондация с понататъшно название – “вакъф на Селим I”. Вакъфската територия отначало притежава административна и фискална юрисдикция от Килийските граници включително до Аккерман[2].

---

[1] **ЦГАДА**. Ф.293. Оп.1. Д.418. Л.232.

[2] **ЦГА** МССР. Ф.1. Оп.1. Д.3639. Л.57.

[3] **Documente turceşti** privind istoria României. Întocmit de Mustafa A. Mehmet. Vol.I. 1455-1774. Bucureşti, 1976, p. 10-11. Doc.№9.[1517-1527].

[4] **Цветкова, Б**. За режима на стопанската обмяна между румънските и българските придунавски земи през XVI век – В: Българо-румънски връзки и отношения през векове (XII- XIX в.): Изследвания. Т.1. София, 1965, с. 138.

Управлението на многобройните полуномадски татарски поселения, разположени на тези земи, изисква по-директен контрол, и като следствие довежда до учредяването на нова административна единица с първоначално подчинение на Аккерман[3]. От териториите и селищата-къшли, подконтролни на вакъфското ведомство, постепенно се формира самостоятелна нахия Татарбунар[4]. Обособяването на новата единица се извършва посредством отделянето на част от земите от аккерманските до килийските територии, заемайки междинно помежду им положение.

По сведения на пътеписа на Евлия Челеби от средата на XVII в., на брега на р. Кундук (старото название на р. Когилник) при пресичането на пътя от Аккерман до Килия помежду няколко околни селища е построена неголямата крепост **Татарбунар** (تاتارپکار , Tatar pınarı). Управлението в нея се извършва от управител “с длъжност на кадия [на тази крепост], която е част от Очаковския еялет на Силистра и има заплата от сто и петдесет акчета. Тази крепост е наново построена през 1046 (1636-37) г. от Кенан-паша по време на неговото пребиваване като мутасаръф на Очаковския еялет”[5].

По такъв начин може да се твърди, че още в началото на XVI в. околната рая по долното течение на реките Сарата и Когилник е включена в новосъздадената Татарбунарска нахия с граници помежду Аккерманската и Килийската нахии. Поради неголемия си териториален обхват и немногобройното си или хаотично преселващо се из региона население, тукашната рая периодично преминава на подчинение и към Аккерманската администрация. Пълноценното самостоятелно управление на въпросната територия е отбелязано във фискални извори от началото на XVIII в., според които Татарбунар с околията е посочен наред с Аккерман и Килия като отделна съдебно-административна единица в регистър[6] на данъкоплатците на джизие[7].

Разселването на част от Йедисанската орда по земите на Татарбунарската нахия често оказва влияние за включване на териториите по протяжение на реките Сарата и Когилник към централно-буджашкото кримско управление, и като следствие ги изключва от османското централизирано териториално управление[8]. Така в своите съчинения Димитър Кантемир описва териториите под административната зависимост от крепостите и посочва първо земите на Бендер,

---

[1] **Beldiceanu, N.** La Moldavie Ottomane à la fin bu XV siècle et au début du XVI siècle. – Revue des études islamiques. №2. 1969, Paris, p. 255.

[2] **Радушев, Е., Ковачев Р.** Опис на регистри от Истанбулския Османски Архив към генералната дирекция на държавните архиви на Република Турция. София, 1996, с. 24.

[3] **Keleş, H.** Akkerman Sancağı’nda Yavuz Sultan Selim Han Vakıfları. – G.Ü. Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi. Cilt.21, Sayı 2. Ankara, 2001, s. 179-188.

[4] **BOA**. Fon adı: “MAD”, Defter № 04023, sayfa 173. [1102 Z 29 / 23.09.1691]

[5] **Челеби, Э.** Книга путешествия. Вып. 1 Земли Молдавии и Украины. Москва, 1961, с. 33.

[6] **НБКМ, Ориенталски отдел**.,Фонд ОАК. Арх.ед. 178/22.

[7] **Грозданова, Е.** Налог джизье с балканских земель в системе доходов государственной казны Османской империи (по турецким документам). – В: Восточные источники по истории народов Юго-Восточной и Центральной Европы. Т. III. Москва, 1974, с. 173.

[8] **BOA**. Fon adı: “C.NF.”, Dosya № 38, Gömlek № 1869. [1133 Ş 29 / 25.06.1721]

Аккерман, Измаил и Килия[1], но не споменава по-детайлното им деление, изключвайки централен Буджак, част от който са Татарбунарските земи. През втората половина на XVIII в. Татарбунар се утвърждава като един от постоянните административните центрове, както следва от приведения по-долу текст: "още през 1760 г. гражданското управление в Буджак било иззето от татарите и предадено на турските кадии, които имали местопребиваване в Килия, Измаил, Бендер, Татарбунар и Къшла (Хан-къшласъ). Начело на военната организация стои татарски сераскер"[2].

С това приключва формалното Молдовско владение върху останалата й част от черноморското крайбрежие, а османците получават възможност да установят пряк контрол над непрекъснатата ивица до Днестър и нататък до Днепър. Това на свой ред осигурява път за придвижване на османската войска в североизточна посока.

В края на XVI – нач. на XVII в. се усилва противоборството на турците със съседните държави от Северозападното Причерноморие, като първопричината за това е реакцията срещу натиска от запорожките казаци по стратегически пунктове на Османската империя[3]. Същата причина обуславя повишаването на защитата и способността за отбрана на транспортните артерии и места за минаване на реките по крайграничните земи. Една от първостепенните мерки е укрепването на старите фортификации и допълнителното строителство на крепости в устието на Дунав. Така виждайки заплаха за спокойното функциониране на Тулчанския сал и превоз чрез Дунав, османците взимат решение за строеж на крепост срещу Тулча на противоположната страна на реката. През 1560 г. тук вече има османско селище Измаил, в което се настанява Аккерманският санджакбей (Akkerman sancakbeyi İsmail nam mahalde)[4].

Началото на строежа е положено през лятото на 1590 г. и той е осъществен с масовото участие на околното влашко и българско население. Към зимата на същата година бива издигната на мястото на старото славянско градче Смил – крепостта **Измаил** (اسمعيل , İsmail). Както и в случая с преименуването на Белгород в Аккерман, по същата аналогия с видоизменение на старото й название е наречена новата крепост (Смил~Исмаил). Впоследствие поради наличието на пункт за превоз и постоянното функциониране на салове през Дунав около този град-крепост, в официалните османски документи селището придобива наименованието **Измаил-гечиди** (اسمعيل كچيدى , İsmail-geçidi)[5].

Крепостта Измаил осигурява безопасно функциониране на търговския път от Истанбул и най-вече преход през Дунав. Според няколко извори това място за преминаване на Дунав се нарича "агнешки преход", акцентирайки по такъв начин на важното стопанско-търговско значение на транспортния възел. Дълго време Измаил си остава като един от граничните пунктове на западните краища на Килийската нахия[6].

---

[1] **Кантемир, Д.** Описание Молдавии. Кишинев, 1973, с. 27-28.

[2] **Берг, Л. С.** Бессарабия. Страна, люди, хозяйство. Исторический очерк. Глава III. Петроград, 1918, с. 66.

[3] **Мохов, Н. А.** Молдавия эпохи феодализма (От древнейших времен до 1812 г.). Кишинев, 1964, с.281.

[4] **Catalogul documentelor turceşti**. Vol.II. (1455-1829). Întocmit de Mihail Guboglu. Bucureşti, 1965, p.25., Doc.№ 67-68. [967 Re 16 / 15 ian 1560]

[5] **НБКМ, Ориенталски отдел**. Фонд № 309А. Арх.ед. 32.; **BOA**. Fon adı: "MAD", Defter № 04023, sayfa 118. [1102 Z 29 / 23.09.1691]

[6] **Documente turceşti** privind istoria României. Întocmit de Mustafa A. Mehmet. Vol.I. 1455-1774. Bucureşti, 1976, p. 10-11., Doc.№9.[1517-1527].

Постепенното увеличаване на населението в крепостта и особено в предградията й, преселването на българите рибари от Никополско и Силистренско в селищата край Дунав и разполагането на част от татарите от Белгородската орда в крайдунавската степ обусловят формирането на самостоятелна нахия с център в Измаил. Нахията Измаил се образува за сметка на територията на нахия Килия посредством отделянето от нея на западните й дялове. Западните граници на нахията Измаил остават неизменни, доколкото са зафиксирани още при установяването на нахия Килия. По такъв начин, разделяйки на две части предишната територия на нахия Килия по протяжение на езерото Катлабуг, се определят източната граница на нахия Измаил и западната граница на нахия Килия.

Прекосявайки Буджак през 1659 г., Евлия Челеби споменава шест селища от околията Измаил или по-точно, както посочва източникът, принадлежащи на Измаил-гечеди, и описва двете нейни най-големи крайгранични с Молдова селища. Това са опорните пунктове в степта по езерото Ялпуг – селището Табак, намиращо се на Троянов Вал и селището Дондар, разположено на пътища, пресичащи границата с Молдова и свързващи я със Северното Причерноморие: "след излизането от града с двайсет хилядна християнска войска, минахме селищата Къшла, Дундар, Ахпаноз, Сапан, Постан, Табак. Тези селища се отнасят към Измаилската каза, макар че са населени с християни молдовци и власи"[1]

Териториалното разделение между измаилските и килийските земи не претърпява изменения включително до начало на XIX столетие. Молдовският диван, уточнявайки това разграничение през 1809 г., включва в състава на Измаилската околия граничните селища Ташбунар и Ердекбурну, а към Килийска околия посочва селищата Гасан-Аспага, Курманкьой, Чешмекьой и други[2].

Образуването на поредната административно-териториална единица в района на Северозападното Причерноморие, както и в случая с Измаил, е свързано с укрепването на османските позиции край Дунав. Султан Осман II през 1621 г., на връщане от неуспешен поход в Полша, обвинява молдовския войвода в подкрепа на враговете му. За наказание му отнема южната част от територията на Молдова с градчето-пристанище Рени и околните му селища.

Турският пътеписец Фъндъкли минава през тези земи през 1674 г. и описва новосформираната преди вече повече от половин век нахия **Рени** (رنى , Reni), отбелязвайки границите й. Впоследствие османските източници наричат молдавския населен пункт Рени с името **Томарова** (طوماراوه , Tomarova)[3] или Тимар Ова (Тимарско езеро). Също така доста често наименованието на споменато селище се среща като Тимарабад (Tımarabad, Timarabad)[4]. Съответно названието на административната или фискалната единица е сочено като "нахие Томарова" или "мукатаа Томарова"[5].

Северната граница на нахията Томарова според Фъндъкли минава по Троянов Вал, започвайки от местността "Исак (съвременно селище на река Прут –

---

[1] **Челебі, Е.** Книга подорожі. Північне Причорномор'я. Одеса, 1997, с. 84.; **Челеби, Э.** Книга путешествия. Вып.1. Земли Молдавии и Украины. Москва, 1961, с. 162-163.

[2] **ЦГА** МССР. Ф.1. Оп.1. Д.3639. Л.102.

[3] **BOA**. Fon adı: "HAT", Dosya № 952, Gömlek № 40880. [1243 Z 29 / 12.07.1828] ; **BOA**. Fon adı: "MAD", Defter № 21670

[4] **BOA**. Fon adı: "C.AS.", Dosya № 60, Gömlek № 2827. [1182 Ş 18 / 28.12.1768] ; **BOA**. Fon adı: "C.AS.", Dosya № 957, Gömlek № 41605. [1202 S 18 / 29.11.1787] ; **BOA**. Fon adı: "C.AS.", Dosya № 1222, Gömlek № 54863. [1184 Ra 24 / 18.07.1770]

[5] **BOA**. Fon adı: "MAD", Defter № 21670

Вадул-луй-Исак), наречено още Хендек-или, където започва границата на Молдова"[1]. Източната граница минава по протяжението на езерото Ялпуг граничейки с Измаилската нахия. Южната и северната граници се фиксират от реките Дунав и Прут. В тези си граници при своето възникване нахията Рени е била административно подчинена на добруджанската каза Исакча. Периодично и за кратко нахията е била присъединявана и към Измаилската каза, макар че в османските документи по-често присъства в рамките на казата Исакча, която също съставлява част от Аккерманския санджак[2].

Нахията Рени не претърпява изменения чак до края на османското управление, а в началото на XIX в. Молдовският диван посочва като ключови пунктове в нейните граници селищата Колибаш, Вален, Вълканещ, Импуцита и Картал[3]. Според османските документи, същата тази нахия Томарова е определена като сбор от малки отдадени на откуп приходоизточници – мукатаи, където всяко селище е отделен финансово-данъчен субект (Boğdan'da vaki Yeniköy, Barti, Tomarova, Çorçiş mukataaları)[4]. Обобщавайки османските извори посочват тази територия под единното наименование "мукатаа Томарова"[5] върху вакъфа "Sultan Osman" с обхват в района на езерото Ялпуг и в административно подчинение на добруджанската Исакча (İsakçı'da Sultan Osman Vakfi mülhakatından Yalpug Gölü'nde)[6].

Подчиняването на Рени от Портата фактически е последното териториално разширяване на Аккерманския санджак в Дунавско-Днестърското междуречие. Или по-скоро, последното разширяване на териториите с централизирано османско управление. До втората половина на XVIII в. границите на санджака остават без изменения, обхващайки пет нахии, последователно образувани и управлявани от Аккерманския санджакбей. Последвалото териториално разширение на татарските земи протича под управлението на кримската администрация и има косвено отношение към Аккерманския санджак.

Северозападното Причерноморие, както вече беше посочено по-горе, и особено в Днестърско-Бугския регион, претърпява големи изменения в териториалното си деление през 1538 г. Турският султан Сюлейман I завзема столицата на Молдовския войвода Сучава и минава през земите по течението на река Прут. Османската империя решава окончателно да приключи с проблемите за владеенето върху спорните причерноморски територии на Молдовското княжество и Кримското ханство. Осъществявайки по-нататъшна експанзия на запад, османците завладяват стратегическите пунктове на Днестър и Днепър с пространствата между тях. Като отнемат от татарите и молдовците крепостите Очаков и Тигина, под непосредствено османско управление биват поставени земите от Прут до Днепър.

Започва продължителен период на владение върху крепостта Тигина, където се разполага един от най-мощните гарнизони на османците. Портата назначава субашии в крепостта и впоследствие започва строеж на фортификационни съоръжения по протяжение на границата. До края на 1538 г. Тигина е достроена и подсилена.

---

[1] **Cronici turceşti** privind ţările române. Vol.II. Sec. XVII – începutul sec. XVIII. Volum întocmit de Mihail Guboglu. Bucureşti, 1974, p. 112.; **Киртоагэ, И.Г.** Административно-территориальное деление юга Днестро-Прутского междуречья ...Кишинев, 1988, с. 76.

[2] **BOA**. Fon adı: "C.MTZ", Dosya № 3 , Gömlek № 117 , [1194 Za 19 / 16.11.1780]

[3] **ЦГА** МССР. Ф.1. Оп.1. Д.3639. Л.101; **Călători străini** despre ţările române. Vol. VI. Bucureşti, 1980, p. 351, 356.

[4] **BOA**. Fon adı: "MAD", Defter № 21670

[5] **BOA**. Fon adı: "C.AS.", Dosya № 1024, Gömlek № 44915. [1192 Z 19 / 08.01.1779]

[6] **BOA**. Fon adı: "C.EV.", Dosya № 485, Gömlek № 24515. [1195 C 29 / 22.06.1781]

В историографията за Северозападното Причерноморие е отбелязана появата през 1408 г. на левия бряг на Днестър, на мястото за преминаване на реката, на митница с името Тигинекечоу. Подобно на наименованията на други аналогични по предназначение места за превоз през река, най често посредством салове, от рода на Измаил-гечиди и Мияк-гечид, по същия начин възниква и наименование, в основата на което в дадения случай е тюркското по произход словосъчетание Тигин-гечиди (*превозен пункт Тигин*)[1], което говори за татарското начало в оползотворяването на региона. Впоследствие, при основаването на укрепения пункт и развитието на фортификациите, се използва съкратена форма на наименованието – Тигин или Тигиня.

На свой ред османците, закрепвайки своето положение в региона, преименуват Тигина на **Бендер** (بندر , Bender), като заимстват това название от персийски език, с буквално значение крепост. Фактът на преименуване е отчетливо посочен и датиран в надписа на една от порталните арки на крепостта[2]. В някои случаи, особено в документите с военен характер, по аналогия с крепостта Ак-керман и с акцент върху фортификационната значимост на Бендер, се използва названието Бендер-керман (بندر كرمان , Bender-kermen)[3].

Преводът от порталния надпис на мраморната плоча на цитаделата на крепостта съдържа доста информативни хронограми: "... Година 945 [според християнското летоброене 1538 г.], Хасан-Бей, новият кадия на Бендер, укрепвайки прехода през реката, помогна на морските бейове ..."[4]. Споменаването на "новия кадия на Бендер" дава възможност да се допусне турско присъствие на митническия пункт Тигина много по-рано от строежа на крепостта. Също така споменаването за оказана "помощ на крайморските бейове" говори за татарско присъствие в буджашката степ и насочва към поделянето на тези територии между ордите, оглавени от назначени бейове от ханския род. Впоследствие те са имали титла "крайбрежен ага"[5] със седалище в Буджак. От татарите и християнското население от тези близко разположени до Бендер селища вероятно била изисквана помощ при строежа на крепостта.

Новата турска администрация се формира веднага след завършването на строежа на отбранителните укрепления. Населението от крепостта и прилежащите й селища е превърнато в турска рая[6]. От Бендер с околията му се организира административна единица нахия, която впоследствие създава териториалната основа за формиране на санджака Бендер[7]. Османското присъствие на Днестър предизвиква мащабни вълнения в Молдова и протести от страна на Полша. За да успокои положението, Портата връща част от завзетите територии, ограничавайки владенията си в района на Бендер с крайднестърската земя между реките Бик и

---

[1] **Costăchescu, N.** Documentele moldoveneşti înainte de Ştefan cel Mare. Vol. II. Iaşi, 1932, p. 630-631.

[2] **ЗООИД**. Т.XIII, 1883. – С.263-264.; **Guboglu, M.** Inscripţia sultanului Suleiman Magnificul în urma expediţiei în Moldova (1538/945). – Studii. Revista de istorie. №2-3. Bukureşti, 1956, p. 112-119.

[3] **Материалы для истории Крымского ханства**, извлеченные по распоряжению Императорской Академии Наук, из Московского Главного Архива Министерства Иностранных Дел. Издал В. В. Вельяминов-Зернов. Санкт-Петербург, 1864, с. 932 (٩٣٢).

[4] **Guboglu, M.** Op. cit., p. 119.

[5] **Бачинский, А. Д., Добролюбский А. О.** Буджакская орда в XVI-XVII вв. (Историко-археологический очерк). – В: Социально-экономическая и политическая история Молдавии периода феодализма. Кишинев, 1988, с. 90.

[6] **Киртоагэ, И. Г.** Юг Днестровско-Прутского междуречья ... Кишинев, 1992, с. 17.

[7] **İhsanoğulu, E.** History of The Ottoman State, Society & Civilization. V.1. Istanbul, 2001, s. 35.

Ботна. През втората половина на XVI в. в Бендерските земи се наброяват не по-малко от 22 села[1].

През 1568 г. турският султан Селим II изпраща на Аккерманския санджакбей Хасан ферман с описание на границите на нахията Бендер[2]. Днестър и неговият приток Бик представляват природните граници на нахията от изток и север. Западната граница на Бендер започва "от долината на Бик, минава до имението Вадул, от Джаман на рекичката Колиндер до имението Кристи, от края на Оларка покрай полите на възвишението Скрихан до Ботна" и достига селището Заим. Южната граница на нахията Бендер минава по левия бряг на река Ботна покрай селата от отделните владения на молдовските боляри до селището Урсоя и продължавайки по пътя за Аккерман, по-нататък пресича Ботна при селището Копанка и достига река Днестър[3].

В продължение на XVIII в. властта на Бендерската османска администрация се разпростира както върху територията на нахията, така и върху земите на "татарските Джавум кибли в Очаковската земя, която е срещу Бендер (Bender karşusunda Ozi kırında olan Cavum kàbilesidir)"[4]. Има се предвид крайднестърският дял на Очаковската земя до Дубосари и Куялници с номадското му и отседнало население. Границата на тези територии се определя по реката Малък Куялник от Хаджибей до Бендерския път и по този път до Днестър срещу устието на река Бик. Това сочат и картографичните материали на Риччи-Занони при изобразяването на Буго-Днестърското междуречие през първата половина на XVIII в.[5]. Макар че границата е нанесена по най-западната река от Куялнишките езера и названието ѝ е изписано като Тилигул (по-източната река), трябва да се вземе под внимание общото огледално объркване на централната част на картата и може да се твърди, че за западна граница служи именно реката Малък Куялник (с друго название Сух Куялник). Един от изворите отбелязва Куялник като част от владенията на Бендерската околия „Мензилът (пътната станция) Когунлук в околностите на Бендер (Bender civarında Koğunluk menzili)"[6]. Източните предели по-скоро се отграничават посредством водораздела на реките Сух Куялник и Кучурган, както сочат другите османски извори: "... до местата покрай река Саръ-су (друго названието на Кучурган), докъдето се простират Бендерските земи (Turla'nın karşı yakasında Sarı Su nehri sahasına kadar devam eden Bender toprağı)"[7].

Въпросите, свързани с разграничаването на Бендерските и Очаковските земи, изискват по-детайлно изследване относно всички изменения на границите през XVIII в. Със сигурност може да се говори само за принадлежността на западните дялове на Буго-Днестърско междуречие към Бендерското управление през цялото господство на османците в района на Северозападното Причерноморие.

---

[1] **НБКМ, Ориенталски отдел**. Фонд № 1. Арх.ед. 14646.; **Киртоагэ** И. Г. Три новых османских документа по истории Молдавии. – Известия Академии наук Молдавской ССР. Серия общественных наук. №3. Кишинев, 1989, с. 58-60.

[2] **Catalogul documentelor turceşti**. Vol.II. (1455-1829). Întocmit de Mihail Guboglu. Bucureşti, 1965, p. 47-48.

[3] **Киртоагэ, И.Г.** Административно-территориальное деление юга Днестро-Прутского междуречья ... Кишинев, 1988, с. 77.

[4] **НБКМ, Ориенталски отдел**. Фонд № 311А. Арх.ед. 2.

[5] **Ricci-Zannoni**. Carte de la Pologne divisee par palatinats et subdivisee par distriht construite d'apres quantite d'Arpentages d'Observations et de Mesures prises sur les Lieux. Paris, 1772, p. 23-24.

[6] **BOA**. Fon adı: "C.NF.", Dosya № 30 , Gömlek № 1491 , [1145 Z 29 / 12.06.1733]

[7] **BOA**. Fon adı: "C.DH.", Dosya № 32 , Gömlek № 1559 , [1121 Ra 29 / 08.06.1709]

Периодът между руско-турските войни през втората половина на XVIII в. е белязан от намалението на Бендерските територии в Очаковска земя, които се ограничават от Днестър на изток до реката Кучурган и на север до реката Ташлък. Регистър на селищата от Очаковската земя включва два списъка относно административното деление на еялета. Единият от тях е списък на селищата на Ханска Украйна и Очаковския санджак, а вторият представлява “Опис на селищата, принадлежащи на Бендер”, където се посочва, че “ ... от река Саръ-Су (*Кучурган*) до брега на Днестър .... жителите му са поданици на Бендер, ... , селището *Taslik* се състои от пет или шест къщи поданици ... ”[1].

В източна посока от Бендерските и Аккерманските земи се намират фортификациите в устието на Днепър, споменати още преди идването на османците. Стратегическото им разположение винаги дава възможност за контрол върху движението по Днепър и за овладяване на заплахата откъм Черно море. По време на литовското и впоследствие на полското господство в Северното Причерноморие са построени редица укрепления на най-важните места по реките и в степите, където границите пресичат търговски пътища или се намират места за минаване на реките. Литовско-полските извори винаги отбелязват важността на излаза към Черно море, където още през 1415 г. съществува един от най-старите им търговски пунктове – житното пристанище-порт Качубей[2] (впоследствие Ходжабей - Одеса). След падането на Константинопол се усеща и упадък на значимостта на този търговски пункт в Северозападното Причерноморие.

Значително по-голяма важност придобива съседният до Качубей пункт, който се споменава в договора, сключен в Луцк през 1431 г. между полския крал Владислав II и литовския княз Свидригайло, като крепост Дашков[3]. В списъка на замъците, върнати от Кримския хан на полския крал Сигизмунд I през 913 (1528 г.), същата крепост е посочена с името Дашов (Dassowa)[4]. В руските източници още от началото на съществуването на крепостта се използва названието **Очаков**: “ В Москва узнават за Очаков още при самото му възникване. Кримският хан Менгли-Гирей през 1492 г., за да построи тази крепост срещу литовската държава, взима на заем от жителите на Каффа трийсет и три хиляди златни монети и после изисква от Московския княз Йоан, враг на Литовското княжество, той да върне тези пари”[5].

Строителството върху номинално все още литовската територия създава доста голям конфликт помежду бившите съюзници. Слабостта на Литовското княжество позволява на Менгли-Гирей през 1494 г. окончателно да се утвърди на Днепърско-Днестърското междуречие. В кореспонденцията си до московския цар кримският хан съобщава: “На литовската земя ... минавайки Днепър, близо до

---

[1] **Присоединение Крыма к России**: Рескрипты, письма, реляции и донесения: В 4-х томах. Под редакцией Дубровина Н.Ф. Т.III. Санкт-Петербург, 1887, с. 286-287.

[2] **Нарушевич, А.** Таврикия или известия древнейшия и новейшия, о состоянии Крыма, и его жителях до наших времен. Киев, 1788, с. 132-133.

[3] **Skarbiec dyplomatów** papieskich, królewskich, książęcych; uchwal narodowych, postanowień różnych władz i urzędów posługujących do krytycznego wyjaśnienia dziejów Litwy, Rusi Litewskiej i ościennych im krajów. Zebrał i w treści opisał Ignacy Daniłowicz. Tom II. Wilno, 1862, p. 123-126, Dok. № 1562. Rok 1431.

[4] **Сборник князя Оболенского.** № I – Москва.1838. – С.88.; **Skarbiec dyplomatów** ... Op. cit., p. 330-331., Dok. № 746. Rok 1402 [1431].

[5] **Русов** А. А. Осада и взятие Очакова.(1788). – В: Киевская старина (отдельный оттиск). Киев, с.589.

Белгород ... град устройвам”[1]. С други думи, в Белгородската степ Кримското ханство възстановява или строи наново Очаковската крепост.

Първоначално фортификацията придобива татарското си наименование – Джан-керман (جان كرمان или جانكرمان , Can-kerman)[2]. Татарското название на Очаков се превежда като “Новата крепост” или “Нов град”. Впоследствие турците наричат новата крепост Ози (اوزى ,Ozi), Озу понякога Узи, от тюркското название на Днепър - Ozi ~ Ozen. В османските документи главно се среща главно названието “Ози-кале” (اوزى قلعه سى , Özi kalesi или Özü kalesi)[3], т.е. наименованието на реката в съчетание с думата “kale” (*крепост*), което може да се преведе като “Днепърска крепост”.

Османската изворова документация през XVI - XVII в. освен турското название на Очаков – Ози, често използва и татарското название Джан-керман[4]. Така в един от османските съдебни документи се говори за разоряване на мюсюлманските земи от поданиците на полския крал “по тая страна на Днестър, която принадлежи на казата Джан-керман”[5]. Едновременното използване на двете названия съществува през целия период на съвместно владеене на Буго-Днестърското междуречие. Също така често цитираният Евлия Челеби, минавайки по черноморското крайбрежие, в своето описание на региона съпоставя турското и татарското име на крепостта, акцентирайки върху по-старото название Джан-керман.[6] Независимо от относително малките размери на нахиите Очаков и Бендер и отдалечеността им от централните османски владения, в техните граници впоследствие също се установяват две самостоятелни съдебно-административни единици – кази[7], с центрове в тези крепости.

Административното управление на Очаков през първата половина на XVIII в., се разпростира върху цялото крайбрежие на участъка от Буг до Днестър и също така върху османските крайгранични укрепления по реките Буг, Днестър и Ягорлък. Макар че южната част от Очаковската земя е под управлението на Аккерманската администрация още от XVI столетие[8], след Миниховската кампания през 1739 г. тези територии преминават под Бендерско управление.

Строежът на отбранителни фортификации по границите на Очаковската земя започва още през XVI в. Така в устието на Днестър, срещу отдавна създадения Ак-Керман (Бял град, Белгород) – се появява Кара-керман (Черни град). В северните части на Днестър при река Ягорлък се издига замъкът-крепост Калаур (Наблюдателна Кула). Също така като опорни пунктове и в перспектива като ядра за формиране на санджаци се сочат най-големите селища в региона – Хаджибей, Аджидере и главният град Очаков.

---

[1] **Сборник РИО**. Т.41. Санкт-Петербург, 1884, с. 210.

[2] **Абрагамович, З.** Старая турецкая карта Украины с планом взрыва Днепровских порогов и атаки турецкого флота на Киев. – В: Восточные источники по истории народов Юго-Восточной Европы. Т. II. Москва, 1969, с. 79.

[3] **BOA**. Fon adı: “C.AS.”, Dosya № 43 , Gömlek № 1994 , [1110 Ş 14 / 15.02.1699]; **BOA**. Fon adı: “C.AS.”, Dosya № 319 , Gömlek № 13206 , [1197 Ca 14 / 17.04.1783]; **НБКМ**, **Ориенталски отдел**., Фонд № 311А. Арх.ед. 73. Л.1.

[4] **Материалы для истории Крымского ханства**, извлеченные по распоряжению Императорской Академии Наук, из Московского Главного Архива Министерства Иностранных Дел. Издал В. В. Вельяминов-Зернов. Санкт-Петербург, 1864, с. 256-260, 494-496, 774-777, 886-888.; **BOA**. Fon adı: “C.ML.”, Dosya № 13 , Gömlek № 599 , [1127 Za 06 / 03.11.1715]

[5] **Katalog dokumentów tureckich**. Dokumenty do dziejów polski i krajów ościennych w latach 1455-1672. Opracował Zygmunt Abrahamowicz / Katalog rękopisów orientalnych ze zbiorów polskich. Tom I. Część 1. Warszawa, 1959, p. 113., Dok. № 112 (1549)

[6] **Челеби, Э.** Книга путешествия. Вып. 1 Земли Молдавии и Украины. (пер. : под ред. А.С. Тверитиновой). Москва, 1961, с. 110-116.

[7] **İhsanoğulu, E.** History of The Ottoman State, Society & Civilization. V.1. Istanbul, 2001, p. 35.

[8] **Katalog dokumentów tureckich**. Dokumenty do dziejów polski... Warszawa, 1959, p. 77-79., Dok. №68.; **Catalogul documentelor turceşti**. Vol.II. (1455-1829). Întocmit de Mihail Guboglu. Bucureşti, 1965, p. 11-12., Doc.№18. [1542/noiembr./10-19].

По-късно по протяжение на външните граници на Очаковската земя се появяват селищата на река Буг – Аргамакли-сарай, Ак-мечет, Мечетска Чертала, Чечаклей. През XVII в. се основават Балъклей, Андреев остров, Витовт брод, Грамоклей и други.[1] Особено важно значение придобива приморската крепост Хаджибей. Крепостта се ремонтира и бива подсилена още през 1593 г.[2], а през XVIII столетие претърпява няколко преустройства и продължава да играе ролята на едно от важните звена в наличната фортификационна мрежа като граничен, митнически, търговски и отбранителен пункт[3].

Фактически именно появата на тези селища и крепости обусловя формирането на османска администрация на Очаковската земя, освен вече наложеното в нея военно управление. До XVIII в. Буго-Днестърското междуречие се определя като буферна крайгранична територия със слабо изразено административното деление. Декларативно създадените териториални единици започват да функционират на практика едва след нарастване броя на населението в огромната територия.

Последователното завладяване на крайбрежните черноморски крепости по линията Килия – Татарбунар – Аккерман – Ходжабей - Очаков позволява да бъде изцяло и окончателно очертан т.нар. Кримски път (*Sağ kol*) като продължение на важната транспортна артерия от Истанбул чрез долния Дунав до Аккерман с изход по-нататък чрез разклоненията си към Бендер, Очаков и Крим. Посочените направления по-скоро очертават главните пътища в северозападните Причерноморски провинции на Османската империя, по които се придвижват войската, държавните служители и търговците, и които, съответно, са най-добре контролирани и поддържани от властите.[4]

Делението на направления или ръкави (колове) е друга специфика, която излиза извън рамките на познатата структура, разделяща османските земи на еялети, санджаци и кази. Османските провинции се разделят на три направления (на турски “кол - *kol*”) или две крила и център. Подчертава се, че всъщност трите направления следват трите основни пътя през Балканите, които свързват столицата Истанбул с различни части на Империята и продължават отвъд границите й. Лявото направление (“*Sol kol*”) минава през Текирдаг, Кавала и Солун и свързва столицата с Адриатика, Средно (“*Orta kol*”) или централното направление минава през Одрин, Пловдив, София и Белград и се насочва към Централна Европа, и Десен (“*Sağ kol*”) сочи на север, към Дунава, преминава през Добрич и след това продължава покрай черноморското крайбрежие за Крим.[5]

---

[1] **Петрунь, Ф.** Нове про татарську старовину Бозько-Дністрянського степу. – Східний світ. №6. 1928, с. 157-167.

[2] **Documente privitoare la istoria Românilor**. Vol. XI, adunate, adnotate şi publicate de N. Iorga., Bucureşti, 1900, №CCXLVI, p. 700.

[3] **BOA**. Fon adı: “C.AS.”, Dosya № 73 , Gömlek № 3438 , [1180 M 02 / 10.06.1766]; **BOA**. Fon adı: “C.BDL.”, Dosya № 90 , Gömlek № 4494 , [1178 Ş 29 / 21.02.1765]

[4] **Антонов, А.** Важен документ за Кримския път (Sağ kol) и неговите отклонения през XVII-XVIII в. – В: Традиции и приемственост в България и на Балканите през средните векове. Велико Търново, 2003, с. 596-621.

[5] **Грозданова, Е.** Многоликите пътища на мира и войната. – В: Контрасти и конфликти “зад кадър”. София, 2003, с. 9.

3.2. Съдебно-административни единици и фискално-териториалното им деление в Буджак и Очаковска земя. Църковното управление на християнското население.

Нов етап в развитието на османската териториално-административна система настъпва при управлението на султан Сюлейман I (1520-1566). В процеса на реформи на административно-териториалната система се въвежда нов тип провинциално управление, целта на което е разграничаването на съдебните лостове на управление от военно-административните. Административната система се развива и добива определени по-трайни рамки именно след наложените в началото на XVI в. промени[1]. Осъзнава се необходимостта от засилен контрол върху вече овладените територии и от ефективност в данъчната система, което също изисква прецизност при определяне на административните единици. Обхватът на отделните административни единици от едно ниво относително се уеднаквява с оглед на по-ефективното им управление.

Осъществяването на реформата се извършва най-вече посредством въвеждането в османското административно деление на съдебно-правната единица – каза, която се оформя като междинна структура в управлението, като междинно звено между санджак и нахия. Обикновено казата включва няколко нахии, а в някои случаи, поради малобройността на населението или отдалечеността от централното управление е можело да обхваща само една нахия. Впрочем според многобройни документални свидетелства още в края на XV в. казата и нахията се утвърждават като основни административни единици в Османската империя[2].

Аккерманският санджак през XVI в. се подразделя на четири кази: казата Аккерман, казата Килия, казата Бендер и казата Джанкерман[3]. Впоследствие броят им се увеличава чрез раздробяване. След обособяването на Бендерския и Очаковския санджаци от земите на Аккерманския санджак, каза Бендер и каза Джанкерман стават териториална основа за създаване на съответните санджаци.

Първата от създадените кази има за свой административен център главният град-крепост на санджака. Кадия присъства в Аккерман от 1490 г.[4]. Едно от първите споменаване на този съдебен окръг е в кратки регистри на поземлените владения на територията на еялет Румелия през 1523-1537 г., както и в дефтерите вече на Силистренския еялет от 977 година на хиджра (1569 г.). Именно в тях е посочена казата Аккерман – قضاء آق كرمان (kazâ-i Ak-kerman)[5]. През XVI в. споменатият кадия упражнява правосъдие в нахията Аккерман и на териториите на вакъфа на Селим I, които в преобладаващата си част са разположени в границите на казата Аккерман[1]. Вземайки под внимание, че вакъфските земи са разположени от двете страни по долното течение на Днестър, и части от югозападните територии на Очаковската земя са включени в състава на казата Аккерман. През XVIII в. се наблюдава териториално разширение на казата Аккерман от Янък-Хисар Паланка – Мияк-гечиди до крайчерноморската крепост Ходжабей[2], която е граничен пункт с Очаковските земи[3].

---

[1] **Gradeva, R.** Administrative System and Provincial Government in the Central Balkan Territories of the Ottoman Empire, 15th C. – In: The Turks. Vol. 3. Ottomans. Ankara, 2002, p. 503.

[2] **Ковачев, Р.** Самоков и Самоковската каза през XVI век според описи на Истанбулския османски архив. София, 2001, с. 38.; **Калицин, М., Мутафова Кр.** Подбрани османски документи за Търново и Търновска каза. Велико Търново, 2003, с. 64, №2; с. 264, №20; с. 266, № 21.

[3] **BOA**. Fon adı: “TT.d”. Defter № 0475 [977 / 06.1569-06.1570] ; **BOA**. Fon adı: “TT.d”. Defter № 0483 [977 / 06.1569-06.1570]

[4] **Gökbilgin, M. T.** Kanunî sultan Süleyman devri başlarında Rumeli eyaleti, livaları, şehir ve kasabaları. – Belleten. Türk Tarih Kurumu. Cilt XX. Sayı 78. Ankara, Nisan, 1956, p. 266-267; **Gökbilgin, M. T.** XV-XVI Asırlarda Edirne ve Paşa Livası: Vakıflar, Mülkler, Mukataalar. Istanbul, 1952, p. 158.

[5] **BOA**. Fon adı: “TT.d”. Defter № 0475 [977 / 06.1569-06.1570] ; **BOA**. Fon adı: “TT.d”. Defter № 0483 [977 / 06.1569-06.1570]

Казата Аккерман притежава няколко държавни мукатаи, една от които е приходоизточник “пристанище Аккерман”[4] и редица по-дребни поземлени, предоставени на кримските ханове на откуп[5]. В дадения регион привлича вниманието и приходоизточникът-мукатаа на вакъфските територии[6] в подчинение на Аккерманското финансово ведомство. Обособяването на отделно управление на вакъфа на Селим I впоследствие обусловя необходимостта за по-директно контролиране на финансовите постъпления от тези земи и като резултат формирането на отделно от Аккерманското вакъфско и финансово управление с център в Татарбунар.

Необходимо е да се напомни, че през XVII в. от крепостта Татарбунар с прилежащите й земи и рая се формира нахията Татарбунар, ръководена от управител “с длъжност кадия”[7]. В края на XVII и началото на XVIII в., вследствие нарастването на населението на територията на вакъфа на Селим I, в рамките на Татарбунарската нахия се образува отделна административна единица: казата Татарбунар – **قضاء تاتار پكارى** (kazâ-i Tâtâr-bınârı), което е изрично посочено в документите на фиска за изплащане на данъци[8]. През втората половина на XVIII столетие се отбелязва, че вакъфските земи са разположени именно в двете административни единици – казата Аккерман и казата Татарбунар[9]. Също така през втората половина на XVIII в. в източници, осветляващи някои спорни въпроси относно разполагането на татарите в Буджак, отново фигурира Татарбунарската каза – Tâtâr-bınârı kazâsı[10]. Въобще може да се твърди, че през XVIII столетие постоянно съществува съдебно-административната единица каза Татарбунар.

Земите на Татарбунарската каза се намират в басейна на река Сарата, с редица населени пунктове по течението на реката. Едно от селищата е едноименно с реката и се споменава в пътеписа на Евлия Челиби като “Sarıata” или “Sarıatasultan”[11], а населението му от християнската рая представлява основен източник на приходите[12]. Наименованието на това селище, респективно на реката, вероятно дава отражението си предвид упоменаването на въпросната каза под различни названия. Така в поземлените описи от първата половина на XVIII в.[1], както и от втората половина на същото столетие[2], вместо Татарбунар се сочи казата Сарата или Сарана каза[3], понякога Сарта.

---

[1] **Keleş, H.** Akkerman Sancağı’nda Yavuz Sultan Selim Han Vakıfları. – G.Ü. Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi. Cilt.21, Sayı 2. Ankara, 2001, p. 179-188.

[2] **BOA**. Fon adı: “C.AS.”, Dosya № 344, Gömlek № 14273 [1178 C 11 / 06.12.1764]; **BOA**.Fon adı: “C.MF.”, Dosya № 141, Gömlek № 7046 [1178 R 29 / 26.10.1764]

[3] **BOA**. Fon adı: “C.AS.”, Dosya № 932, Gömlek № 40372 [1189 R 08 / 08.06.1775]

[4] **BOA**. Fon adı: “C.EV.”, Dosya № 512, Gömlek № 25872 [1211 S 29 / 03.09.1796];

[5] **BOA**. Fon adı: “C.ML.”, Dosya № 200, Gömlek № 8273 [1133 Ca 14 / 13.03.1721]; **BOA**. Fon adı: “C.ML.”, Dosya № 673, Gömlek № 27573 [1163 M 01 / 11.12.1749]

[6] **BOA**. Fon adı: “C.EV.”, Dosya № 222, Gömlek № 11087 [1135 M 09 / 20.10.1722]; **BOA**. Fon adı: “C.EV.”, Dosya № 212, Gömlek № 10551 [1118 Ra 25 / 07.07.1706]

[7] **Челеби, Э.** Книга путешествия. Вып. 1 Земли Молдавии и Украины.. Москва, 1961, с. 33-35.

[8] **Грозданова, Е.** Налог джизье с балканских земель … Москва, 1974, с. 176.; **НБКМ, Ориенталски отдел**. Фонд ОАК. Арх.ед. 178/22.

[9] **BOA**. Fon adı: “C.EV.”, Dosya № 508, Gömlek № 25691 [1184 Ş 29 / 18.12.1770];

[10] **Veliman, V.** Relațiile Româno-Otomane, 1711-1821: Documente turcești. București, 1984, p. 354-359., Doc.№136. [1758/noiembrie/12-21].

[11] **Çelebi, E.** Seyahatname. Cilt VIII. İstanbul, 1314, p. 197.

[12] **BOA**. Fon adı: “MAD”. Defter № 01243. [1105 Ca 19 / 16.01.1694]

В Буджак по това време наистина съществува още и друго селище с подобно название – Сарата-Голбиней в горното течение на едноименната река. То се намира на границата на Халил-паша юрт, територията на буджашките татари. Последните до 1777 г. са имали автономно управление, различно от кадийското, и по тая причина е трудно да се допусне създаването на отделна каза за ногайско-татарското население. Вероятно казата Татарбунар и каза Сарата са тъждествени. Неслучайно през XVIII в. двете названия "казата Татарбунар" и "казата Сарата" не се срещат в един и същи опис. Нещо повече, в един от османските документи се среща информация за вакъфските земи в каза Сарата на подчинение към диздара на крепостта Татарбунар[4]. В друг османски данъчен опис се посочва "касаба Татарбунар" като главно селище на каза Сарата[5]. Всъщност това потвърждава наличието на само една каза по течението на реките Сарата и Кагилник с център в крепостта Татарбунар, но сочена често с различни наименования.

Според същите дефтери от 1569-1570 година, където се споменава каза Аккерман, като една от основните административни единици присъства и каза Килия – قضاء كيلى (kazâ-i Kili)[6]. Тя е била съставена от едноименната и няколко други нахии. Но вече през 1653 г. в писмо на турския каймакам Байрам до полския крал Владислав, в състава на каза Килия се посочва само едноименната нахия[7]. Причината за това е отделянето на територия от Килия за новопостроената крепост Измаил, където е създадена самостоятелна нахия и впоследствие каза с център в тази крепост. Килия и Аккерман трайно се утвърждават като неизменни центрове на двете кази в продължение на целия период на господство на османците в Буджака.

Казата Килия, по аналогия с Аккерманската администрация притежава няколко държавни мукатаи от различни приходоизточници. "Kili mukataası" е сочена както за пристанища, така и с оглед на поземленото деление, заемайки по-голямата част от територията на Килийската каза.[8]

Измаилският кадия до средата на XVII в. контролира само една нахия, където се намира "градче и каза с название "Измаил-гечиди"[9]. Съседната нахия Рени (Timar-abad или Tomar-ova) първите четири десетилетия на същото столетие се подчинява административно на крайдунавския град Исакча. След 60-те години на XVII в. управлението на Рени се осъществява от Измаилския кадия. В продължение на XVIII в. Измаилската каза, според различни извори, включва ту само едноименната нахия, ту двете нахии: Измаил и Рени.

---

[1] **Veliman, V.** Op. cit., p. 140-145., Doc.№43. [1721/ianuarie/20-29].

[2] **Documente turceşti** privind istoria României. Întocmit de Mustafa A. Mehmet. Vol.II. 1774-1791. Bucureşti, 1983, p. 72-76., Doc.№51.[1786/aprilie/21-30].

[3] **Catalogul documentelor turceşti**. Vol.II. (1455-1829). Întocmit de Mihail Guboglu. Bucureşti, 1965, p. 307., Doc.№1064. [1786/apr./20-29].

[4] **BOA**. Fon adı: "İE. AS". Dosya № 11 Gömlek № 1001 [1096 L 05 / 04.09.1685]

[5] **BOA**. Fon adı: "MAD". Defter №04023. [1102 Z 29 / 23.09.1691]

[6] **BOA**. Fon adı: "TT.d". Defter № 0475 [977 / 06.1569-06.1570] ; **BOA**. Fon adı: "TT.d". Defter № 0483 [977 / 06.1569-06.1570]

[7] **Katalog dokumentów tureckich**. Dokumenty do dziejów polski i krajów ościennych w latach 1455-1672. Opracował Zygmunt Abrahamowicz. / Katalog rękopisów orientalnych ze zbiorów polskich. Tom I. Część 1. Warszawa, 1959, p. 307-308., Dok. №319.; **Catalogul documentelor turceşti**. Vol.II. (1455-1829). Întocmit de Mihail Guboglu. Bucureşti, 1965, p. 76., Doc.№229. [1635/iun./17-26].

[8] **BOA**. Fon adı: "C.ML.", Dosya № 167, Gömlek № 7015 [1177 Ca 29 / 05.12.1763];
BOA. Fon adı: "C.ML.", Dosya № 13, Gömlek № 599 [1127 Za 06 / 03.11.1715];
BOA. Fon adı: "C.EV.", Dosya № 59, Gömlek № 2925 [1211 Ş 22 / 20.02.1797];

[9] **Cronici turceşti** privind ţările române. Vol.II. Sec. XVII – începutul sec. XVIII. Volum întocmit de Mihail Guboglu. Bucureşti, 1974, p. 112.

Наименованието си поредната съдебно-административна единица носи съответно по названието на крайдунавската крепост и пристанище – каза Измаил-гечиди – قضاء اسمعیل کچیدی (kazâ-i İsmail-geçidi)[1]. Доста точно описва границите на Измаилската каза Евлия Челеби: “Границата на земите на този град Измаил на изток допират до Килийска каза. Североизточният й край граничи със земите на Аккерман, а северният минава през селищата Тобак и Искерлет, а също така до молдовската крепост Галац, намираща се на границата на молдовските земи”[2]. Положението остава без промени до загубата от османците на Буджак и дори е използвано от руската администрация при учредяване на новия окръг според заварените граници.

Казата Измаил-гечиди обхваща по-различни мукатаи в сравнение с Килийските. Измаилските мукатаи са формирани по-скоро по аналогия с тези на нахията Рени. “İsmaıl Geçidi mukataası” се разпростира върху вакъфните територии на “Mehmed Ağa Vakfi”[3], а също така и върху земите покрай езерата Котлабух и Ялпуг (Ovacık mukataası)[4].

Бендерските земи, поради неголямото им териториално разширение, вместват в своите граници само едноименната нахия, което и съставя отделна каза. Гореспоменатите регистри и дефтери от 1569-70 г. също отбелязват съществуването в регистрите на вакъфи по територията на еялет Силистра, упоменавайки изрично и каза Бендер – قضاء بندر (kazâ-i Bender)[5], макар и все още в състава на Аккерманския санджак. В продължение на XVIII в. властта на Бендерския кадия се разпространява както на територията на нахията, така и върху земите на “татарските кибли в Очаковската земя, която е срещу Бендер (Bender karşusunda Ozi kırında olan Cavum kabilesidir)”[6]. Има се предвид покрай Днестърския дял на земята до Дубосари и Куялници т.е. западната част на Очаковската земя.

Фискално-териториални формирования са отбелязани и извън границите на казата Бендер, но в административно подчинение на споменатия кадия. Най-напред в неговото подчинение се споменава мукатаата Каушан[7], а после обединението на кримските територии в Бендерския пашалък; посочват се също така мукатаите на Халил-Паша юрду и Ханска Украйна (Томбасар)[8].

В началото на XVIII в. във фискални източници за изплащане на данъка джизие са посочени казите Аккерман, Бендер, Татарбунар и Килия в един регистър[1], а в аналогичен по предназначение регистър – три кази, като двете от тях са казите Измаил и Исакча[2]. През втората половина на същото столетие съдебно-административното деление на Буджак според различните извори често изглежда различно. Така в източник за въвеждане на ограничения за пресичането на границите на Молдова поради това, че татарите предприемат нападения над земите й, се изреждат териториите или окръзите, където се намират "татарските орди Орак-оглу и Ор-Мехмед-оглу, а също така казите Исакчи, Измаил, Килия, Еминлик, Джабилик и Татар-бинари" [3]. По-късните извори посочват в Буджак само териториите на "татарските орди Орак-оглу и Ор-Мехмед-оглу, казите Исакчи, Измаил, Килия и Аккерман"[4].

---

[1] **НБКМ, Ориенталски отдел**. Фонд № 309А. Арх.ед. 32.

[2] **Челеби, Э.** Книга путешествия. Вып.1. Земли Молдавии и Украины. Москва, 1961, с. 32.

[3] **BOA**. Fon adı: “C.EV.”. Dosya № 135. Gömlek № 6730 [1222 Ra 09 / 17.05.1807];
BOA. Fon adı: “C.EV.”. Dosya № 296. Gömlek № 15055 [1212 N 30 / 18.03.1798];
BOA. Fon adı: “C.ML.”. Dosya № 537. Gömlek № 22077 [1220 Z 29 / 20.03.1806]

[4] **BOA**. Fon adı: “AE.SMST.”. Dosya № 2. Gömlek № 167 [1107 Za 09 / 10.06.1696]

[5] **Gökbilgin, M. T.** Kanunî sultan Süleyman devri başlarında Rumeli eyaleti, livaları, şehir ve kasabaları. – Belleten. Türk Tarih Kurumu. Cilt XX. Sayı 78. Ankara, Nisan, 1956, p. 266.; **BOA**. Fon adı: “TT.d”. Defter № 0475 [977 / 06.1569-06.1570] ; Defter № 0483 [977 / 06.1569-06.1570]

[6] **НБКМ, Ориенталски отдел**. Фонд № 311А. Арх.ед. 2.

[7] **BOA**. Fon adı: “C.ML.”. Dosya № 573. Gömlek № 23499 [1196 B 29 / 10.07.1782]

[8] **BOA**. Fon adı: “C.ML.”. Dosya № 454. Gömlek № 18351 [1195 B 29 / 21.07.1781];
BOA. Fon adı: “C.ML.”. Dosya № 724. Gömlek № 29638 [1211 L 28 / 26.04.1797]

Териториите на Очаковската земя, които до създаването на самостоятелен Очаковски санджак са съставна част на Аккерманския санджак, също са разделени на няколко кази. От първите реформи на Сюлейман I, както вече беше посочено, се формира каза с център в Очаков. Едно от първите посочвания на кадия на Джанкерман (Очаков) е в кореспонденцията на турския султан Сюлейман I с полския крал Сигизмунд I през 1542 г.[5]. Самостоятелната каза, като съдебно-административен окръг, вече е посочена изрично в кореспонденцията на Аккерманския санджакбей до украинския хетман Дмитро Вишневецки през 1548-1549 г. Пак там са очертани териториите на казата Джан-керман – **قّضاء جان كرمان** (kazâ-i Can-Kerman)[6]. В допълнение, според данъчни дефтери от 1569-1570 г. в ливата Силистра и ливата Аккерман отново присъства казата Джан-керман[7]. Необходимо е да се отбележи, че татарското название на Очаков – Джан-керман, се използва предимно във финансово-правните документи на кадийското ведомство на казата. На свой ред за обозначаване на административната или военната власт на региона се използва османското название на Очаков – Ози.

Във финансово-административно отношение територията на казата Джан-керман включва няколко мукатаи, подчинени на кримското управление. Така в непосредствена близост до Очаков е бил разположен приходоизточник от ногайците, свързан с обособяването на Йедисанската орда в източната част на Очаковска земя (Özi sahrasında Sarı nehir sahilindeki Nogayların mukataası)[8]. По-западните територии, макар да са част от Очаковските земи, формират отделна фискално-териториална единица – "Tombasar mukataası"[9].

В западните дялове на Очаковската земя през 1567 г., според ферман на Селим II, е изпратен беят на Босна. Във фермана за първи път се говори за "гяурите" власи в казата Дубосар (**Dubaş**)[10]. Поради наличието на нерешени въпроси относно трайното пребиваване на тези територии в османските граници, управлението им се извършва с помощта на кадията на Бендер или Очаков. В края на XVII в. тези територии представляват хас на кримския хан и се споменават като мукатаа Дубосар. Кримският хан на свой ред предоставя същите земи на откуп на Дубосарския войвода (Tombasar voyvodası)[1], или както по-късно се употребява неговата титла – на Хетмана на Ханска Украйна. По същество това е длъжност, която съчетава в ръцете на една личност както административни, така и фискални функции[2].

---

[1] **НБКМ, Ориенталски отдел**.,Фонд ОАК. Арх.ед. 178/22.

[2] **НБКМ, Ориенталски отдел**.,Фонд № 1. Арх.ед. 15937 [1126 Safar 18 / 05.03.1714]

[3] **Veliman, V.** Relațiile Româno-Otomane, 1711-1821: Documente turceşti. Bukureşti, 1984, p. 354-359., Doc.№136. [1758/noiembrie/12-21].

[4] **BOA**. Fon adı: "C.MTZ", Dosya № 3 , Gömlek № 117 , [1194 Za 19 / 16.11.1780]

[5] **Documente turceşti** privind istoria României. Întocmit de Mustafa A. Mehmet. Vol.I. 1455-1774. Bucureşti, 1976, p. 34., Doc.№22.[1542/mai/17-26]

[6] **Katalog dokumentów tureckich**. Dokumenty do dziejów polski i krajów ościennych w latach 1455-1672. Opracował Zygmunt Abrahamowicz. / Katalog rękopisów orientalnych ze zbiorów polskich. Tom I. Część 1. Warszawa, 1959, p. 113., Dok. №112.

[7] **BOA**. Fon adı: "TT.d". Defter № 0475 [977 / 06.1569-06.1570] ;
BOA. Fon adı: "TT.d". Defter № 0483 [977 / 06.1569-06.1570]

[8] **BOA**. Fon adı: "C.MTZ.", Dosya № 19 , Gömlek № 923 , [1144 Za 13 / 08.05.1732]

[9] **BOA**. Fon adı: "C.ML.". Dosya № 783. Gömlek № 31937 [1192 Ra 29 / 27.04.1778]

[10] **Catalogul documentelor turceşti**. Vol.II. (1455-1829). Întocmit de Mihail Guboglu. Bucureşti, 1965, p. 47., Doc.№137. [1567/dec./31]

До средата на 70-те години на XVIII в. съдебно-административното деление на Буджак и Очаковска земя остава без изменения. Става дума за събитията, свързани с последствията от руско-турската война през 1768-1774 г., мирния договор в Кючюк-кайнаржа и особено за последвалата го Айнали-Кавакска конвенция. Според последната хасовете на Кримския хан върху въпросните територии на Очаковска земя са премахнати и там е възстановено централизираното османско управление. Ако в по-ранните османски документи тези земи са обозначени като мукатаа Томбасар – хас на Кримския хан или Ханска Украйна, то вече след руско-турската война през 1768-1774 г. те са представени като казата Томбасар - طومبصار قضاسی (Tombasar kazası)[3], която вмества съответната мукатаа.

През 1777 г., Буджак и Очаковската земя са подчинени изцяло под прякото управление на османските турци. Предишните владения на Кримския хан – мукатаите на Томбасар и Каушан (Буджак) са преобразувани в кази и подчинени на Бендерския санджак, който на свой ред по-нататък е преобразуван в обикновен пашалък[4]. Оттогава, без оглед на определена съпротива от страна на ногайската аристокрация, управлението в Буджак се осъществява непосредствено от турски наместник – Буджак-каймакамъ или сераскер. Местното административно управление на ногайските окръзи е предадено на турските кадии, които се установяват в Килия, Измаил, Бендер, Татарбунар, Ханкъшла[5] и Томбасар (Дубосар). Макар че столицата на Буджашката орда впоследствие остава в Каушани, резиденцията на турския каймакам се намира предимно в Ханкишла. Татарското население на Каушани с околията е превърнато в обикновена османска рая.

По такъв начин казата се налага като една от основните административни единици в териториалната йерархия, наред със санджака и бейлербейлика (еялета)[6]. Същевременно всички наименования на кази присъстват в названията на съответните мукатаи, което сочи припокриване в една или друга степен на административните единици (казии) с фискално-териториалните приходоизточници. Понякога през XVIII в. термините “нахия”, “каза” и “мукатаа” се използват паралелно, без да се прави разлика между функциите им.

---

[1] **Documente turceşti** privind istoria României. Întocmit de Mustafa A. Mehmet. Vol.II. 1774-1791. Bucureşti, 1983, p. 72-76., Doc.№51.[1786/aprilie/21-30].; p. 115-116. Doc.№84.[1787/martie/13].

[2] **Петрунь, Ф.Е.** Пути и подступы к Днестру: Очерки по истории русской географии 2-й половины XVIIIстолетия.: (В связи с воен. операциями рус. войск, дипломат. сношениями и колонизац. деятельностью рус. правительства). Байрам-Али, 1944, с. 96.

[3] **BOA**. Fon adı: “HAT.” Dosya № 10. Gömlek № 331A. [1197 Za 20 / 17.10.1783]

[4] **Присоединение Крыма к России**: Рескрипты, письма, реляции и донесения: В 4-х томах./ Под редакцией Дубровина Н.Ф. Т.I: 1775-1777гг. Санкт-Петербург, 1885, с. 766-778.; Т.II: 1778 г. Санкт-Петербург, 1885, с. 722-724.; Т.III: 1779-1780 гг. Санкт-Петербург, 1887, с.47,307,322,365.

[5] **Халиппа, П. Н.** Бессарабия до присоединения к России. Исторический очерк. Извлечено из „Бессарабского Сельскохозяйственного календаря” на 1914 г. Кишинев, 1914, с. 37.

[6] **Ковачев, Р.** Самоков и Самоковската каза през XVI век според описи на Истанбулския османски архив. София, 2001, с. 61, 67.

Благодарение на наличните извори може да се изясни броят на казите в района на Северозападното Причерноморие от XVI век до края на и XVIII – нач. на XIX столетие и настъпилите промени, които биха могли да свидетелстват за по-сериозни трансформации в административната система през посочения период. Като източници са използвани редица османски документи от архивите на Истанбул и София, а също така румънски и руски сбирки от документи, които предоставят подробни данни за казите, съществуващи на територията на Буджак и Очаковска земя. Пълнотата на предоставените данни позволява те да бъдат съпоставени и представени в таблица:

период	XVI век.	1666 - 1667	1690 - 1691	1693	1714	1721	1758	1780 - 1783	1786 - 1787	1793	1794 - 1806
източник каза	I	II	III	IV	V 1	VI	VII	VIII 1 , 2	IX	X	XI
Аккерман	+	+	+	+	+	+		+ +	+	+	
Килия	+	+	+	+	+	+	+	+ +	+		+
Татарбунар			+	+	+		+				+
Сарата, Сарана, Сарта		+				+		+ +	+	+	
Исмаил-гечиди		+	+	+	+	+	+	+ +	+	+	+
Исакчи			+	+	+		+	+			
Бендер	+	+	+		+	+		+	+		+
Ханкъшла											+
Джанкерман (Очаков)	+				+ 2						
Томбасар								+ 3		+	

I. **BOA**. Fon adı: "TT.d". Defter № 0475. [977 / 06.1569-06.1570] ; **BOA**. Fon adı: "TT.d". Defter № 0483 [977 / 06.1569-06.1570]
II. **BOA**. Fon adı: "MAD". Defter № 0607 [1077 / 1666-1667]
III. **BOA**. Fon adı: "MAD". Defter № 4023 [1002 / 1690-1691]
IV. **BOA**. Fon adı: "AE.SAMD.II.", Dosya № 1 , Gömlek № 20, [1104 L 12 / 16.06.1693]
V. 1. **НБКМ, Ориенталски отдел**.,Фонд ОАК. Арх.ед.178/22; **НБКМ**, **Ориенталски отдел**., Фонд № 1. Арх.ед.15937. [1126 Safar 18 / 05.03.1714]
V. 2. **BOA**. Fon adı: "C.ML.", Dosya № 13, Gömlek № 599, [1127 Za 06 / 03.11.1715]
VI. **Veliman, V.** Relațiile Româno-Otomane, 1711-1821: Documente turceşti. Bukureşti, 1984, p. 140-145.: Doc.№43.[1721/ianuarie/20-29].
VII. **Veliman, V.** Relațiile Româno-Otomane, 1711-1821: Documente turceşti. Bukureşti, 1984, p C.354-359.: Doc.№136. [1758/noiembrie/12-21].
VIII. 1. **BOA**. Fon adı: "C.MTZ", Dosya № 3, Gömlek № 117 , [1194 Za 19 / 16.11.1780]
VIII. 2. **BOA**. Fon adı: "C.ML.", Dosya № 587, Gömlek № 24175, [1193 Z 29 / 07.01.1780]
VIII. 3. **BOA**. Fon adı: "HAT.", Dosya № 10, Gömlek № 331A, [1197 Za 20/ 17.10.1783]
IX. **Documente turceşti** privind istoria României. Întocmit de Mustafa A. Mehmet. Vol.II. 1774-1791. Bucureşti, 1983, p. 72-76., Doc.№51.[1786/aprilie/21-30].
X. **Documente turceşti** privind istoria României. Întocmit de Mustafa A. Mehmet. Vol.III. 1791-1812. Bucureşti, 1986, p. 43-46., Doc.№20.[1793/mai/12-21].
XI. **Халиппа, П. Н.** Бессарабия до присоединения к России. Исторический очерк. Извлечено из „Бессарабского Сельскохозяйственного календаря" на 1914 г. Кишинев, 1914, с. 37.

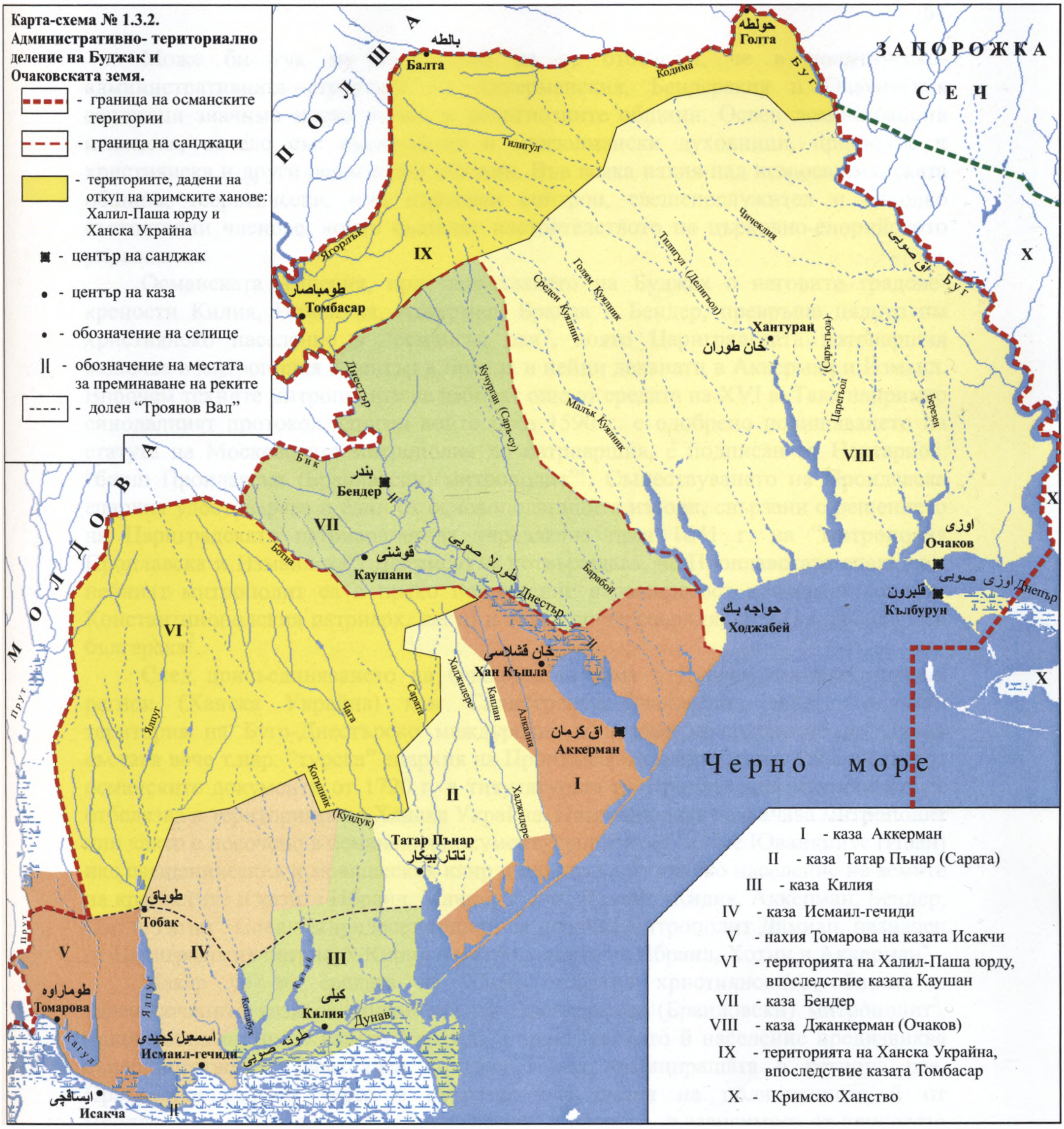

Карта-схема № 1.3.2. Административно- териториално деление на Буджак и Очаковската земя.

- граница на османските територии
- граница на санджаци
- териториите, дадени на откуп на кримските ханове: Халил-Паша юрду и Ханска Украйна
■ - център на санджак
● - център на каза
• - обозначение на селище
][- обозначение на местата за преминаване на реките
----- - долен “Троянов Вал”
П О Л Ш А
М О Л Д О В А
З А П О Р О Ж К А С Е Ч
Черно море
بالطه
Балта
حولطه
Голта
Кодима
Буг
Тилигул
Ягорлък
IX
طومباصار
Томбасар
Днестър
Кучурган (Саръ-су)
Голям Куялник
Среден Куялник
Малък Куялник
Тилигул (Делигьол)
Чичеклия
اق صويى
Буг
X
Хантуран
خان طوران
(Сарь-гьол)
Царегьол
Березен
VIII
X
اوزى
Очаков
اوزى صويى
Днепър
قلبرون
Кълбурун
X
حواجه بك
Ходжабей
Бик
بندر
Бендер
VII
طورلا صويى
Днестър
قوشنى
Каушани
Ботна
Барабой
VI
خان قشلاسى
Хан Къшла
Хаджидере
Каплан
Алкалия
اق كرمان
Аккерман
I
Ялпуг
Чага
Сарата
Когилник (Кундук)
II
Хаджидере
Прут
Татар Пънар
تاتار بيكار
طوباق
Тобак
V
IV
III
طومارواه
Томарова
Ялпуг
Котлабух
Китай
كيلى
Килия
Дунав
طونه صويى
Кагул
اسمعيل كچيدى
Исмаил-гечиди
ايساقچى
Исакча
I - каза Аккерман
II - каза Татар Пънар (Сарата)
III - каза Килия
IV - каза Исмаил-гечиди
V - нахия Томарова на казата Исакчи
VI - територията на Халил-Паша юрду, впоследствие казата Каушан
VII - каза Бендер
VIII - каза Джанкерман (Очаков)
IX - територията на Ханска Украйна, впоследствие казата Томбасар
X - Кримско Ханство
]

Може би тук му е мястото да се отбележи, че в политическо-административната структура на Аккерманския, Бендерския и Очаковския санджаци значимо място заемат и религиозните общини. Освен доминиращата ислямска, начело със съдия-кадия и мюсюлмански духовници, присъства и християнска и други религиозни общини. Във всяка нахия над немюсюлманската община, теоретически, има църковен епитроп, свещенослужител и няколко състоятелни членове, които съставят настоятелството на църковно-енорийското управление.

Османската империя, при овладяването на Буджак с неговите градове-крепости Килия, Исмаилия, Аккерман, Браила и Бендер, превръща цялото им християнско население в "османска рая", която Цариградската патриаршия включва в митрополия с център в Браила и нейни деканати в Аккерман и Измаил. Впрочем техните митрополити се избират още от средата на XVI в. Така например синодалният протокол, според който през 1590 г. е одобрено повишаването на статута на Московската митрополия до патриаршия, е подписан от Нектариос, "бивш Проилавски (Браилавски) митрополит"[1]. Съществуването на Проилавска епархия удостоверява и един от основополагащите извори, свързани с решението на Цариградската патриаршия за учредяване през 1641 г. на "митрополия Проилавска и Измаилска". Документът потвърждава, че Проилавската епархия и нейният митрополит са в пряко подчинение и зависимост непосредствено от Константинополския патриарх, както и всяка друга епархия, сръбска, гръцка или българска[2].

След присъединяването на Очаковската земя с Дубосаркия християнски регион (Ханска Украйна) към Силистренско-Очаковския еялет, голямата територия на Буго-Днестърско междуречие и негово продължение до Дунав съставя вече т.нар. "турска" епархия на Проилавската митрополия. Така в един от османските документи от 1720 г. в титулатурата на Проилавския митрополит се отбелязва и територията на Ханска Украйна. Патриаршията назначава митрополит или както е посочено в османския документ, "управител" с име Юванкийус (Иван) над свещеническия и монашеския клир и цялото християнско население на земите на крепостите и казите Ибраил, Мачин, Тулча, Измаил, Килия, Аккерман, Бендер, Ози и Тиган[3]. След четиридесет години се посочва митрополит Дамиан, назначен от Цариградския патриарх Кирил в митрополията на Ибраил, Хотин и Аккерман[4].

Макар че до средата на XVIII столетие християнските общини в горепосочените кази са подчинени на Проилавския (Браиловски) митрополит[5], присъединяването на Ханска Украйна с християнското й население предизвиква съперничество за евентуален контрол върху доминиращата в региона рая. Противопоставянето често е свързано със смяна на подчинението й от Проилавския към Молдовския митрополит[6] и обратно, в зависимост от личността на митрополита и влиянието му върху Константинополския патриарх.

Изменението в административните граници на Северозападното Причерноморие се отразява на епархиалното деление, което особено често и чувствително реагира през 1739-1812 г., когато Молдова и Влахия стават един от театрите на продължителните руско-турски войни. Едно от първите стеснявания в обхвата на митрополията е свързано със загубата на Ханска Украйна и изцяло територията на Буго-Днестърското междуречие след поражението на османците в поредната руско-турската война (1787-1791 г.) и изтласкването им от Северното Причерноморие. А вследствие на войната, завършила през 1812 г., когато биват откъснати Буджак и Хотинската рая, територията на митрополията намалява с повече от 90 процента.

---

[1] **Hurmuzaki, E.** Documente privitore la istoria Românilor, culese de Eudoxiu de Hurmuzaki. Vol.XIV-1. Bucureşti, 1915, p. 204.

[2] **Поповский, Н.** История Молдавской ("бессарабской") церкви. 1931, с. 31.

[3] **BOA**. Fon adı: "C.ADL.", Dosya № 28., Gömlek № 1657. [1130 zilhicce 29 / 23.11.1718]

[4] **BOA**. Fon adı: "C.ADL.", Dosya № 36., Gömlek № 2150. [1170 Ra 19 / 12.12.1756]

[5] **Киртоагэ, И.Г.** Административно-территориальное деление юга Днестро-Прутского междуречья … Кишинев, 1988, с. 78.

[6] **Руссов, А. А.** Осада и взятие Очакова.(1788). – В: Киевская старина (отдельный оттиск). Киев, с. 591.; **ЗООИД.** Т.2. Одесса, 1887, с.140-178.

Поредицата от руско-турски войни и последвалата загуба на отвъддунавските територии на митрополията в начало на XIX в. довеждат до ликвидиране на Браиловската митрополия, а заедно с това и правата на Цариградската патриаршия върху тези земи. Остатъците от предишния диоцез биват придадени към Силистренската митрополия. Митрополитът на Силистра започва да се титулува "митрополит на Дръстър (Силистра) и Браила и екзарх на областите около Дунава"[1].

3.3. Образуване на санджаци в Северозападното Причерноморие и формиране на Силистренско-Очаковския еялет.

Изграждането на стройна териториално-административна структура става с утвърждаването на османската власт на Северозападното Причерноморие през XVI в. Постепенно започва изграждането на нови административни единици, определяне на границите им, уточняване и налагане на определени термини в териториалната система. Изгражда се и се развива йерархия от местни провинциални служители, отговорни за управлението на териториалните единици. Санджакът се налага като основна административна единица в земите, където трайно е установена османската власт. А в граничните територии, които са в непосредствен досег със съседните държави, първоначално се създават буферни зони.

Организирането на новото административно деление на основата на санджаци в Северозападното Причерноморие започва веднага след превземането от османска войска, през 1538 г., на крепостите Бендер и Очаков с прилежащите им земи. Портата организира Причерноморските територии – Буджак и Очаковска земя, имайки предвид големите им размери, в самостоятелен санджак, посредством отделяне от Силистренския санджак на неговите северни територии от Дунав до Днепър. На основата на казите Аккерман и Килия, а също така и с оглед на новопридобитите територии, които вече окончателно владее Османската империя след военната кампания на Сюлейман I, е формиран отделен Аккермански санджак.

Още от началото на своето съществуване Аккерманският санджак обхваща изцяло Буджак и по-голямата част от Очаковската земя. В състава на Аккерманския санджак влизат съществуващите по онова време четири окръга-кази с центрове в крепостите Аккерман, Килия, Бендер и Очаков. Необходимо да се отбележи, че първоначално при учредяването на административно-териториалната единица санджак, причерноморските територии от Дунав до Днепър влизат изцяло в състава на единствения Аккермански санджак под управлението на един санджакбей от Аккерман.

---

[1] **Russo, D.** Lista mitropoliţilor Proilaviului. – Studii istorice greco-romane. T.1. p. 285. pas.

Междувременно Аккерманският санджак продължава да си остава в доста голяма зависимост от Силистра, макар вече отдавна да е отделен от нея[1]. До 1554 г. санджакбей в Аккерман е Паша Ийгит. След смъртата му неговите хасове по разпореждане на везира биват предадени на новия санджакбей[2]. Без да взима под внимание наличието на нов управител и повишения статут на отвъддунавските бейове до ранг на "санджакбей", при осъществяването на цялостен опис на Силистренския санджак през 1569 г. санджакбеят на провинцията – Мехмед-бей, включва в състава на този санджак и нахиите Аккерман, Джанкерман, Бендер, Браила и Килия[3]. Т.е. владенията на Аккерманския санджакбей продължават да се записват заедно с отсамдунавските територии на Добруджа към Силистренския санджак[4]. Също така и през XVII в. в зависимост от назначения управител на северните територии или поради съвместяване на длъжността му по управлението на санджака Силистра и още няколко по-малки по обхват според населението им санджаци, всички територии са приобщавани при регистрацията им към най-важния на административно ниво санджак – Силистренския. Така например в обобщения списък за броя на облаганите с джизие домакинства в санджака Силистра през февруари 1661 г. са посочени, освен селищата и населението им от Добруджа, още и селища от земите на Килия, Аккерман и Бендер[5].

По-нататъшното строителство на нови крепости в района на Северозападното Причерноморие и нарастването на броя на тамошното население-рая довежда до увеличаване и на административните единици в рамките на Аккерманския санджак. Т.е. осъществява се раздробяване на горепосочените окръзи-кази чрез увеличаване на новосформираните нахии и впоследствие въз основа на учредяване на нови кази. Увеличаването на броя на казите и военните гарнизони върху така широко разпрострялите се територии изисква по-директен контрол над войската, което предизвика на свой ред формирането на нови санджаци. По този начин на основата на земите на Аккерманския санджак са отделени територии за новия Бендерски санджак и е декларирано формирането на Очаковския санджак, като крепостите Бендер и Очаков стават центрове на санджаци[6].

В една от османските хроники се споменава например, че на присъединената ивица земя на десния бряг на долния Днестър, където османците превземат укреплението Тигина с околните земи, е назначен управител "с ранг на санджакбей"[7]. Вероятно тук става дума за "санджакбея на Бендер Мехмед", който през 1542-1543 г. е посочен в кореспонденцията с "хетман Белзки и старейшината Галицки"[8]. Във ферманите на султан Сюлейман I през 1541-1542 г. се употребяват и двете названия на санджаците – както Аккермански, така и Бендерски[9]. Във ферман от по-късен период се отбелязва, че след строителството на Бендерската крепост в северното Днестърско-Прутско междуречие е създаден Бендерски и Аккермански санджак[1]. В по-нататъшната преписка на Сюлейман с полския крал и молдовския войвода, в продължение на почти двадесет години, се посочва само Аккерманския, начело със санджакбей[2]. Тоест, декларирано е формирането на отделен Бендерски санджак под временното управление на аккерманския санджакбей. При това Портата решава по време на изострените крайгранични спорове между Османската империя, от една страна, и Полската държава от друга, да концентрира военните сили в ръцете на един санджакбей[3].

---

[1] **Новичев, А. Д.** История Турции. Т. I. Эпоха феодализма. Москва, 1963, с. 89.

[2] **Mühimme defterleri.** №1. p.163. dok. № 923 (7.XI.1554)

[3] **Tuncer, H.** Osmanlı İmparatorluğunda toprak hukuku, arazi kanunları ve kanun açıklamaları. Ankara, 1962.; **Цветкова, Б.** Проучвания на градско стопанство XV - XVI век. София, 1972, с. 210-211.

[4] **Димитров, Стр., Жечев Н., Тонев В.** История на Добруджа. Т.III. София, 1988, с. 13.

[5] **НБКМ, Ориенталски отдел.**, Фонд № Тч Арх.ед. 57/24.

[6] **Emecen, F.** Sultan Süleyman Çağı ve Cihan Devleti. – In: TÜRKLER., Cilt.9, Ankara, 2002, s. 513.

[7] **Cronici turceşti** privind ţările române. Vol.I. Sec. XV – mijlocul sec. XVII. Volum întocmit de Mihail Guboglu şi Mustafa A. Mehmet. Bucureşti, 1966, p. 189.

[8] **Katalog dokumentów tureckich**. Dokumenty do dziejów polski i krajów ościennych w latach 1455-1672. Opracował Zygmunt Abrahamowicz. / Katalog rękopisów orientalnych ze zbiorów polskich. Tom I. Część 1. Warszawa, 1959, p. 80., Dok. №70.[1542-1543].

[9] **Catalogul documentelor turceşti**. Vol.II. (1455-1829). Întocmit de Mihail Guboglu. Bucureşti, 1965, p. 7-8., Doc.№14. [1541/apr./8-17], Doc.№15. [1542/apr./17];

Имайки предвид стратегически важното разположение на Бендер, крепостта става ключово звено за отбрана на северната граница на Османската империя. Нейното противоборство срещу Полша за крайграничните земи довежда до многобройни сблъсъци за владението на Очаковската степ. Така още през 1542 г. турският султан съобщава на полския крал, че на левия бряг на долен Днестър, до Тилигул, влизащ в Аккерманския санджак, кримският хан вече в продължение на 30 години събира част от рентата в своя полза[4]. По този начин той настоява за османско-татарско предимство относно спорните владения. Решението на въпросите във връзка с относно постоянно неурегулираните междудържавно-политически взаимоотношения изисква повишено внимание от страна на Портата. Всичко това стимулира и повишаването в статута с оглед важността на Бендер, където се назначава самостоятелен санджакбей.

Необходимо е да се отбележи, че при разграничаване на спорните територии между Аккерманския санджак и Молдова през 1566 г. е издаден ферман от султан Сюлейман I, в който освен посочените северни граници също така е провъзгласен самостоятелен Бендерски санджак, който до 1566 г. е ръководен от санджакбея на Аккерман[5] и е съставна част на Аккерманския санджак[6]. Според редица по-късни извори крепостта Бендер се споменава предимно като център на самостоятелен санджак[7] с назначен санджакбей[8].

В края на XVI в. крепостта Бендер става преден османски форпост на границите с Молдова и Полша. Войсковите гарнизони тук се поддържат на доста високо ниво и според регистрите наброяват до петстотин войници от османската армия[9]. С това се усилва значението на Бендер в системата на османското административно управление и окончателно се утвърждава като доминиращ в региона самостоятелен Бендерски санджак[10]. Турският наместник санджакбей става официален представител на султана в региона, като се предвижда между другото, в непосредствено неговото подчинение да бъде и молдовският господар. Неслучайно в преговорите с хетмана на полската корона през 1595 г. Бендерският санджакбей Ахмед-бек се титулува "паша на Молдова"[1].

---

[1] **Veliman, V.** Noi precizări în legătură cu haraciul Moldovei la mijlocul secolului al XVI-lea. – Revista de arhivelor. 1984. N2. p. 203-212.

[2] **Catalogul documentelor turceşti**. Vol.II. ... p. 16-19., Doc.№39. [1554/apr./4-13], Doc.№45, 49, 50. [1555-1557].

[3] **Киртоагэ, И. Г.** Три новых османских документа по истории Молдавии. – Известия Академии наук Молдавской ССР. Серия общественных наук. №3. Кишинев, 1989, с. 56.

[4] **Catalogul documentelor turceşti**. Vol.II. (1455-1829). Întocmit de Mihail Guboglu. Bucureşti, 1965, p. 11-12., Doc.№18. [1542/noiembr./10-19].

[5] Ibid., p. 41, 45.

[6] **НБКМ, Ориенталски отдел.**, Фонд № 1 Арх.ед. 14646. Л.1-3.

[7] **Catalogul documentelor turceşti**. Vol.II. ... p. 45, Doc.№132 (5.III.1567); **Katalog dokumentów tureckich**. Dokumenty do dziejów polski i krajów ościennych w latach 1455-1672. Opracował Zygmunt Abrahamowicz / Katalog rękopisów orientalnych ze zbiorów polskich. Tom I. Część 1. Warszawa, 1959, p. 186-187., Dok.№190.

[8] **Catalogul documentelor turceşti**. Vol.II. ... p. 41., Doc.№118 (7.IV.1566)

[9] **Barkan, Ö. I.** 1079-1080 (1669-1670) Malı Yılına ait bir Osmanlı Bütçesi ve ekleri. – İstanbul Üniversitesi İktisat fakültesi mecmuası. 17. 1960. №1-4., p. 272.

[10] **Киртоагэ, И. Г.** Юг Днестровско-Прутского междуречья под Османским владычеством (1484-1595). Кишинев, 1992, с. 18.

Юрисдикцията на Бендерската администрация се разпростира върху едноименната нахия и каза, но и също така и върху крайграничните военни гарнизони с тяхното цивилно население. Под пряката юрисдикция на Бендерския санджак попада и част от Буго-Днестърското междуречие в участъка по лявото крайбрежие на долния Днестър[2], както и татарските територии, отдадени на Кримския хан като султански хас.

Промяната на статута на Бендер с придобития от него ранг на санджак, се отразява и на характера на татарско-турските взаимоотношения. През втората половина на XVI в. в буджашката степ от Волга се преселват многобройни орди ногайци. На новото им местопребиваване се формира Буджашка орда с център в Каушан. В същото време освен на своя собствен център те са подчинени и на Кримския хан и поддържат доста тесни военни взаимоотношения с Бендерския санджак през целия период на паралелното им съществуване.

В процеса на административни реформи през втората половина на XVIII столетие Османската империя се стреми да обедини Бендерския санджак с буджашките и очаковските татарски територии в един Бендерски пашалък[3]. Както сочат османските извори, формално Буджашката орда и част от Очаковската земя още в началото на XVIII в. на финансово-стопанско ниво са на подчинение към Бендер[4]. Именно през XVIII столетие Бендер придобива новия си статут на пашалък, поради това че до XVII в. в административното деление, не се използва терминът "пашалък", обаче често се използва обозначението "санджакбейлик Бендер"[5].

При подялбата на Аккерманския санджак на две администрации с последвалото образуване на Бендерския санджак също така бива обособено управлението в ключовия граничен Очаковски регион, като един от възпиращите фактори в османското противоборство с Полската и Московската държави. В рамките на нахията и казата Джанкерман (Очаков) се обявява създаването на санджак върху обширната територия на Очаковската земя. Очаковският санджак, както и Бендерският санджак, първоначално се управлява от Аккерман[6]. С усилване на позициите на Бендерския санджакбей до назначаването на самостоятелен санджакбей в Очаков, управлението му временно се извършва от администрацията на Бендер. През XVII в. е провъзгласен статутът на Очаков с ранг на паша-санджак, т.е. главен санджак на еялет, което предвижда постоянно пребиваване в Очаков на Силистренския бейлербей[7].

---

[1] **Călători străini** despre ţările române.Vol.III. Bucureşti, 1968, p. 646-647.

[2] **НБКМ, Ориенталски отдел.**, Фонд № 311А Арх.ед. 2.

[3] **Присоединение Крыма к России**: Рескрипты, письма, реляции и донесения: В 4-х томах./ Под редакцией Дубровина Н.Ф. Т.I: 1775-1777гг. Санкт-Петербург, 1885, с. 773-775.; **Смирнов, В. Д.** Крымское ханство под верховенством Оттоманской Порты в XVIII столетии. Одесса, 1889, с. 182.

[4] **НБКМ, Ориенталски отдел.**, Фонд № 311А Арх.ед. 2. Л.1.

[5] **Maxim, M.** Ţările Române şi Imperiul Otoman. (§4. Teritorii româneşti sub administraţia otomană.) – In: Istoria Românilor. Vol. V. O epocă de înnoiri în spirit European (1601-1711/1716). Bucureşti, 2002, p. 846-847.

[6] **Keleş, H.** Akkerman Sancağı'nda Yavuz Sultan Selim Han Vakıfları. – G.Ü. Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi. Cilt.21, Sayı 2. Ankara, 2001, p. 182.

[7] **Kılıç, O.** XVII.Yüzyılın İlk Yarasında Osmanlı Devleti'nin Eyalet ve Sancak Teşkilatlanması. – In: Osmanlı., Cilt.6, Ankara, 1999, p. 92.

Едно от първите упоменавания на Очаковски санджак е още при разграничаването на полските и османските територии през 1542 г., когато султан Сюлейман I поръчва на “санджакбея на Очаков Осман и кадиите на Аккерман и Бендер”[1] да договорят северната му граница по реките Саврань или Кодима. Същият документ показва, че Аккерманският санджак се простира на североизток до река Тилигул. Според други документи Тилигул (Deligöl) се посочва като природна западна граница с Очаковския окръг-каза или по-нататък с Очаковския санджак.

Разрастването на отбранителните фортификации по границата, появата на редица селища и крепости обусловя формирането на Очаковския санджак, по онова време все още с малък брой население, но огромен по територия. С известно преувеличение относно населението Евлия Челеби, гостувайки у Очаковския санджакбей, отбелязва, че Очаков е “център на еялет на везир с ранг три конски опашки. Обаче по причина, че това място не е безопасно, то тукашният везир се намира в градовете Силистра, Бабадаг и Аккерман, а градът [Очаков] се отбранява с деветхилядна войска. Понастоящем (1657-59 г.) тази крепост е резиденция на самостоятелен санджакбей. Но и този бей според установения ред се намира в мястото, наричащо се Кълбурун, на противоположната, кримската страна на Днепър.”[2]

По тази причина в турската историография често се споменава санджакът Кълбурун[3], който през XVII-XVIII в. периодично бива включван в състава на еялета Ози (Силистренско-Очаковски) или в границите на еялета Каффа[4]. Обаче Кълбурун е само място за настаняване на Очаковския санджакбей. Това се посочва изрично и от споменатия Евлия Челеби: “Кълбурун е място на пребиваване на санджакбея на областта Силистра. При това, според закона, пашата на Очаков е задължен да се намира тук, а понякога – отсреща в Очаков. Тъй като обаче тук е само степ, пашата, за да решава различни спорове помежду поданиците си и да раздава правосъдие, пребивава ту в Силистра, ту в град Бабадаг...”[5].

В течение на втората половина на XVIII в., поради стратегическото му положение спрямо Руската империя и многобройните руско-турски войни, Очаковският санджак значително увеличава своята важност в отбранителната мрежа на Османската империя. Отново, както и през преходното XVII столетие, е провъзгласен статутът му на паша-санджак като ключов в границите на Силистренско-Очаковския еялет[6].

Дори, когато се налага Очаковската земя изцяло да премине под юрисдикцията на Руската империя, Очаковският санджак си остава непоколебима твърдина на Портата. В Айнали-Кавакска конвенция, подписана между Руската и Османската империи се отбелязва, че Портата се задължава да “отделя от онези земи достатъчна част за съставянето на Очаковска околия, в непосредствена близост до турските територии, а останалата част от онези територии да остави под своето владение празни, без никакво население и селища,..."[1]. Все пак скоро след това Портата успява благодарение на натиска, оказан от западните държави на Русия, да остави за свое ползване цялата Очаковската област с границите й от довоенния период. По такъв начин тя съхранява за себе си тази област до следващата руско-турска война.

---

[1] **Katalog dokumentów tureckich.** Dokumenty do dziejów polski i krajów ościennych w latach 1455-1672. Opracował Zygmunt Abrahamowicz. / Katalog rękopisów orientalnych ze zbiorów polskich. Tom I. Część 1. Warszawa, 1959, p. 77-79., Dok. №68.

[2] **Челеби, Э.** Книга путешествия. Вып. 1 Земли Молдавии и Украины. (пер. : под ред. А.С. Твеританиной). Москва, 1961, с. 111.

[3] **Kılıç, O.** Op. cit., p. 92.

[4] **BOA.** Fon adı: “A.NŞT.”, Defter № 1355, sayfa 6-7.

[5] **Челеби, Э.** Книга путешествия. Вып. 1 Земли Молдавии и Украины. (пер. : под ред. А.С. Твеританиной). Москва, 1961, с. 117.

[6] **Kılıç, O.** XVII. Yüzyılın İlk Yarasında Osmanlı Devleti'nin Eyalet ve Sancak Teşkilatlanması. – In: Osmanlı., Cilt.6, Ankara, 1999, p. 92.

Външните граници на санджаците са известни, защото са фиксирани още по времето на създаване на единен Аккермански санджак. След неговото раздробяване на три самостоятелни санджака, границите помежду тях постоянно претърпяват изменения. Ако през първите столетия на османското присъствие Аккерманският санджак достига на североизток до река Тилигул (Делигьол), то през XVIII столетие границата минава близо до фортификацията Ходжабей (Хаджибей) в устието на Куялницките езера.

Крепостта Ходжабей е един от ключовите населени пунктове в Северозападното Причерноморие. Значимостта му се състои в стратегически важното разположение, позволяващо да се осъществява контрол над прехода помежду морето и солените Куялницки езера. В същото време Ходжабей е граничен пункт между Аккерманския и Очаковския санджаци. По този повод османските документи сочат: "Ходжабей хисаръ е на морския бряг на границата на Аккерман и Очаков (Akkirman ve Özi hududunda deniz sahilendeki Hocabey hisarı...)"[2].

В административно отношение Хаджибей според едни извори се намира в Очаковския санджак, но според други понякога се посочва подчинението му на Аккерманския санджак или каза. Така в някои османски документи се споменава "Ходжабей Паланка в Очаковския санджак (Özi sancağında Hocabey Palangası)"[3]. В други османски извори обаче се говори за "строежа на пристанище в селището Ходжабей, намиращо се в казата Аккерман (Akkirman kazasına tabi Hocabey mevkiinde yaptırılan iskile)"[4]. Освен това Бендерският паша посочва Ходжабей като граничен пункт с Бендерския санджак.[5] Следователно, териториите от Днестър до Ходжабей са с трудно установявана юрисдикция и административна принадлежност. Впрочем неяснотата в този род разграничение е характерна за османската териториална система, според която границите на административните единици не следват някаква точно определена линия, а по всяка вероятност се основават на естествените географски маркери и установени в съответните региони традиции на обособеност около местни центрове.

Във всеки случай може да се твърди, че земите на изток от Ходжабей са в територията на Очаковския санджак. Също така, ако под юрисдикцията на Аккерман се намира преходът през Днестър Янък-хисар Паланка – Мияк-гечиди, то вероятно и цялата територия с пътя за Ходжабей би трябвало да се намира в границите на Аккерманския санджак. Останалите територии на запад от линията Мияк-гечиди – Ходжабей са в зависимост от териториалното разширяване вече на Бендерския санджак.

---

[1] **Дружинина, Е.И.** Кючук-Кайнарджийский мир 1774 года, его подготовка и заключение. Москва, 1955, с. 363.

[2] **BOA**. Fon adı: "C.AS.", Dosya № 932, Gömlek № 40372 [1189 R 08 / 08.06.1775];

[3] **BOA**. Fon adı: "C.AS.", Dosya № 1096, Gömlek № 48376 [1195 B 09 / 01.07.1781];

[4] **BOA**. Fon adı: "C.AS.", Dosya № 344, Gömlek № 14273 [1178 C 11 / 06.12.1764];
BOA. Fon adı: "C.MF.", Dosya № 141, Gömlek № 7046 [1178 R 29 / 26.10.1764]

[5] **Присоединение Крыма к России**: Рескрипты, письма, реляции и донесения: В 4-х томах./ Под редакцией Дубровина Н.Ф. Т.1. Санкт-Петербург, 1885, с. 755-756, 769-770.

По такъв начин на териториите на Буджак и Очаковска земя през XVI в. биват сформирани и продължават да съществуват до края на XVIII столетие три санджака – Аккермански, Бендерски и Очаковски[1]. Увеличаването на броя на санджаците в европейската и азиатската части на Османската империя обуславя необходимостта от по-силен контрол и централизация на властта в провинциите. Възникналата ситуация довежда до създаването на ново ниво в териториалната структура, бейлербейлика[2]. Той е по-голяма административна единица от санджака и се ръководи от бейлербей, комуто са подчинени всички санджакбейове в провинцията. Както новите санджаци са били образувани посредством раздробяването на огромните по територия първоначални санджаци, съща така протича и обособяването на новите ейалети в границите на двата първоначални Европейски и Азиатски еялети.

В границите на европейския еялет Румели, започвайки от средата на XVI столетие, в регистрите вече се записва Силистренският санджак със статут на еялет. Така в дефтерите от 1566-1569 г. се говори за "регистър на вакъфите по територията на еялет Силистра" [3]. Този период се характеризира с постепенно преобразуване на Силистренския санджак в еялет. Това е свързано първоначално с назначаването през 1557 г. за управител на Силистренския санджак на особа с име Синан, който дотогава е бил санджакбей на Херцеговина[4]. На новия си пост той служи четири години и придобива ранг "паша". До него като паша на еялет Силистра се изпращат заповеди да има грижата и за отвъддунавските крепости, за да помогне и осигури ремонта им, като най-напред изпрати специалисти по строително дело в крепостите Килия и Аккерман[5].

Според Страшимир Димитров обособяването на еялета Ози, или известен още като Силистренски еялет, става постепенно през втората половина на XVI в. Според него чак в началото на XVII в. може да се говори категорично за формирана отделна провинция (*еялет*)[6]. До 1598 г. всички съществуващи тогава бейлербейлици са реорганизирани и са създадени нови териториално-административни единици – еялети[7].

Турската историография удостоверява, че през 1593 г. от различните санджаци на Северозападното Причерноморие е формиран административно самостоятелен регион – бейлербейлик Ози[8]. В славянските извори той е повече известен като **Очаковски еялет**, а в османските източници практически винаги се изписва като "Ози еялет" (اوزی ایالتی , Ozi eyalleti)[9]. Преходът от санджак към еялет се осъществява по времето на султан Мурад III (1595-1603). Това е период на окончателно преобразуване на Силистренския санджак в по-високата административната степен еялет, което е засвидетелствано и с назначаването на длъжността на негов управител на сановници с ранг на паша. Крепостта Силистра като център на паша-санджак по същия начин първоначално определя названието на новосъздадения еялет като "Силистренски" (Silistre eyalleti). Така през 1599 г. се споменава "бейлербеят на Силистра Ахмед Паша"[1].

---

[1] **Бачинский, А. Д.** Добролюбский А. О. Буджакская орда в XVI-XVII вв. (Историко-археологический очерк). – В: Социально-экономическая и политическая история Молдавии периода феодализма. Кишинев, 1988, с. 86.

[2] **Георгиева, Цв.** Пространство и пространства на българите XV-XVII век. София, 1999, с. 158.

[3] **Радушев, Е., Ковачев Р.** Опис на регистри от Истанбулския Османски Архив към генералната дирекция на държавните архиви на Република Турция. София, 1996, с. 24-27.; **BOA**. Fon adı: "TT.d". Defter № 566.

[4] **Mühimme defterleri**. № 2, - C.208. док.№1880, 5/ I /1557.

[5] **Mühimme defterleri**. № 3, - C.197. док.№556, 29/ XI /1559.; док.№963, 2/ IV /1560.

[6] **Димитров Стр., Жечев Н., Тонев В.**История на Добруджа. Т. 3. София, 1988, с. 13.

[7] **Inalcık, H.** The Ottoman Empire. The Classical Age 1300-1600. London, 1994, p. 105.; **Грачев, В.** Балканские владения Османской империи на рубеже XVIII-XIX вв. Москва, 1990, с. 7.

[8] **Inalcık, H.** The Ottoman Empire. The Classical Age 1300-1600. London, 1994, p. 117.; **Tuncer, H.** Aynî Ali Efendi: Osmanlı İmparatorluğu'nda Eyalet Taksimatı, Ankara 1964, s. 19.

[9] **Kılıç, O.** Beylerbeylikler/Eyaletler, Kaptanlıklar, Voyvodalıklar (1362-1799). – In: TÜRKLER. Cilt.9. Ankara, 2002, s. 887.; **Göyünç, N.** Osmanlı Devleti'nde Taşra Teşkilatı (Tanzimat'a Kadar). – In: Osmanlı. Cilt.6. Ankara, 1999, s. 77-78.

Създаването на новия еялет в крайчерноморския регион на Румелия, се извършва на основата на най-големия в посочения регион Силистренски санджак. По онова време той обхваща Северна и Южна Добруджа, Североизточна България до река Янтра, а също така и Югоизточна България между река Странджа, Черно море и "Манастирските" възвишения[2]. Следващият по важност и обхват в границите на нововъзникналия еялет е Аккерманският санджак с доста обширни територии в района на Причерноморието от Дунав до Днепър. Североизточната граница на Аккерманския санджак и съответно на новообразувания еялет достига реката Днепър (в старотюркско звучене – Озен ~ Ози). Названието на реката дава името на построената на нейното устие крепост Ozi-kale (крепост Очаков), и впоследствие дава името на целия еялет. Наричайки новия ейалет с името Ози (Очаковски), съзнателно се поставя акцент върху максималното разширение на Османската империя в североизточно направление.

Продължителната трансформация в административното устройство от санджак до еялет се отразява в честото паралелно използване на две наименования – както "Силистренски", така и "Очаковски". Така един от видовете на османски документални корпуси се обозначават като "Дефтери на Очаков и Силистра" (Özi ve Silistre Ahkâm Defteri)[3]. Както отбелязва румънският османист Михай Максим, в османските официални документи като равнозначни се посочват титлите "бейлербей на Силистра (Silistre beylerbeyi)" и "бейлербей на Очаков (Özi beylerbeyi)". Съответно обобщавайки обемистия архивен материал, проф. М. Максим предлага да се използва за наименование на еялета "Özi" на румънски език съчетанието "beylerbeyilik-*ul* Silistra-Oceakov"[4]. По същия начин, с оглед информацията за формирането на еялета, ни се струва логично в настоящо изложение да бъде използвано наименованието "**Силистренско-Очаковски еялет**", което е равнозначно на османско-турското название Özi eyaleti и всеобхватно отговаря на съдържанието, вложено в славянските и латинските изписвания на наименованието.

Териториалното разширение на Силистренско-Очаковския еялет претърпява някои изменения, главно в резултат от разрастването на балканските му територии. Но основните промени засягат повече вътрешното му устройство и са свързани с постепенно увеличаване на количеството включени в него санджаци. Така през 60-те години на XVII в. Евлия Челеби описва Силистра като "център на еялет Ози (Очаков), който е отделен от еялет Румелия. Към Силистра се отнасят санджаците Никболу (Никопол), Кърк-килисе (Лозенград), Визе, Аккерман, Бендер, Ози (Очаков) и Килбудак (Килбурун), а Силистренският санджак се ръководи непосредствено от бейлербей"[5]. Според различни източници броят санджаци в еялета е достигал до девет[1] в зависимост от времето на образуване на новите санджаци въз основа на раздробяване на най-големите Силистренски и Аккермански или преобразуване на кази в санджаци.

---

[1] **BOA**. Fon adı: "A.NŞT.", Defter № 1161, sayfa 4. [17 Ş 1007 / 15.03.1599]

[2] **Стойков, Р.** Болгарские деревни и их население в кратких реестрах, джизье XVII в. – В: Восточные источники по истории народов Юго-Восточной Европы. Т. II. Москва, 1969, с. 219.

[3] **BOA**. Fon adı: "A.{DVNSAHK.Ö.", Defter № 1-49. [1155.C.-1291.C. / austos 1742 – austos 1874]

[4] **Maxim, M.** Ţările Române şi Imperiul Otoman. (§1. Cadrul internaţional. Situaţia Imperiului otoman şi repercusiunile ei asupra Ţărilor Române.) – In: Istoria Românilor. Vol. V. O epocă de înnoiri în spirit European (1601-1711/1716). Bucureşti, 2002, p. 813-814.

[5] **Çelebi, E.** Seyahatname. Cilt III. İstanbul, 1314, p. 230.

* * *

Така последователно към Силистренско-Очаковския еялет са присъединени територии от Северозападното Причерноморие, а именно **Очаковска земя** и **Буджак**, които по различно време включват до три санджака. Останалата територия на еялета обхваща Добруджа, част от крайдунавските земи на Северна България, а също така Западното Черноморие на Източна България до г. Визе (Vize) в Източна Тракия. В този дял на еялета се наброяват общо до шест санджаци. В настоящето изложение те не са обект на изследване и не се разглеждат детайлно.

По въпроса какви именно санджаци влизат в състава на еялета Ози възникват спорове, на първо място поради буджашките земи. Имайки предвид факта, че Буджак е анексиран от войска начело със санджакбея на Кафа, отвъддунавските земи, според османски източници, често са причислени към регистрите на по-късно образувания еялет Кафа[2]. В други случаи към Кримското ханство административно отнасят и цялата Очаковска земя[3], имайки предвид че на тази територията ханът размества многобройни подконтролни му орди. А това на свой ред свидетелства за неуредеността във взаимните отношения между Кримското ханство и Османската империя в този регион, което често довежда до гранични спорове.

Административен център на еялета отначало е Силистра, но впоследствие, в зависимост от конюнктурата в международното положение и важността на пребиваването на бейлербей в една или друга провинция на региона, като център са можели да служат и Силистра, и Аккерман[4]. Известно време главната квартира на бейлербея се е намирала в крепостта Бендер, което също отразява особеностите в разположението на центъра в зависимост от местопребиваването на сановника, назначен на длъжност управител на еялет[5]. Според други сведения центърът се намира и в Силистра, и в Очаков[6], или само в Очаков[7]. В течение на XVIII в. резиденцията на бейлербея, или както се нарича по онова време – валията (губернатор), отначало е в крепостта Бендер, а през втората половина на същото столетие – в Очаков. Всички тези промени са продиктувани от многобройните войни на Османската империя с Русия и Полша, поради които столицата на еялета се мести от Силистра в периферията, с цел по-бързо реагиране в процеса на възникналите конфликти.

---

[1] **Gökbilgin, M. T.** Kanunî sultan Süleyman devri başlarında Rumeli eyaleti, livaları, şehir ve kasabaları. – Belleten. Türk Tarih Kurumu. Cilt XX. Sayı 78. Ankara, Nisan, 1956, p. 266.

[2] **BOA**. Fon adı: “A.NŞT.”, Defter № 1355, sayfa 6-7.; **BOA**. Fon adı: “A.RSK.”, Defter № 1551, sayfa 12-14.; **Kılıç, O.** XVII.Yüzyılın İlk Yarasında Osmanlı Devleti’nin Eyalet ve Sancak Teşkilatlanması. – In: Osmanlı., Cilt.6, Ankara, 1999, p. 92.

[3] **Çiçek, K.** II Viyana Kuşatması ve Avrupa’dan Dönüş (1683-1703). – In: TÜRKLER. Cilt.9. Ankara, 2002, p. 680.

[4] **Birken, A.** Die Provinzen des Osmanischen Reiches. Wiesbaden, 1976, p. 50-51.

[5] **Аствацатуров, Г.** Бендерская крепость. Бендеры, 1997, с. 72.; **Османская империя** в первой четверти XVII века. Москва, 1984, с. 160.

[6] **Kołodziejczyk, D.** Podole pod panowaniem tureckim. Ejalet Kamieniecki. 1672-1699. Warszawa, 1994, p. 20.

[7] **Недков, Б.** Османо-турска дипломатика и палеография. Т. I. София, 1966, с. 65.

Така през първата половина на XVII в. буджашките татари са предвождани от Кантемир-мурза, благодарение на когото татарите имат доста стабилно предимство в своето противоборство с казаците. Кантемир-мурза получава от османската власт ранг на “бей с две конски опашки”, доколкото държи “в свои ръце град Бендер и околните села”[1]. След това през 1621 г. турският султан назначава Кантемир-мурза на високата длъжност Силистренски бейлербей[2]. На този си пост по-скоро като лично предпочитание водачът на буджашките татари избира крепостта Бендер за резиденция на бейлербейството, което остава в сила до смъртта му през 1637 г. След няколко десетилетия кардинални изменения по отношение на Бендер се наблюдават в началото на XVIII в., когато Османската империя усеща реална заплаха от страна на Руската империя, която настойчиво си пробива път и излаз към Черно море. След загубата на Азов стремително расте значението на крепостта на Днестър и Бендер отново става постоянна резиденция на Силистренския бейлербей[3].

През 1700 г. султанът изпраща в Бендер един от най-способните си сановници – великия везир Юсуф-паша, господарите на Молдова и Влахия, румелийски тимариоти, а също така и “други служители от Румелия под предлог за ремонт на Бендерската крепост”[4]. Юсуф-паша, настанявайки се в своята нова резиденция в Бендер, освен започнатия кардинален ремонт на крепостта, също така възражда прекъснатите дипломатически контакти с крайграничните територии и по-такъв начин търси нови взаимоотношения със съседните държави на провинциално ниво.

По такъв начин изследваната територия във военноадминистративното си устройство е разделена на три последователно създадени санджака: Аккермански, Бендерски и Очаковски, които са съставната част на Силистренско-Очаковския еялет[5]. При това Аккерманският и Силистренският санджаци са първоначалната основа за създаване на въпросния еялет[6].

---

[1] **Беер**. История о жизни и делах молдавского господаря князя Константина Кантемира. Москва, 1783, с. 19.

[2] **Османская империя в первой четверти XVII века**. Москва, 1984, с. 160.

[3] **Аствацатуров, Г.** Бендерская крепость. Бендеры, 1997, с. 52.

[4] **Губоглу, М.** Турецкий источник 1740 г. о Валахии, Молдавии и Украине. – В: Восточные источники по истории народов Юго-Восточной и Центральной Европы. Под редакцией А. С. Тверитиновой. Т. I. Москва, 1964, с. 145.; **Шутой, В. Е.** Позиция Турции в годы Северной войны. 1700-1709г.г. – В: Полтавская победа. Из истории международных отношений накануне и после Полтавы. Москва, 1959, с. 117.

[5] **Бачинский, А. Д., Добролюбский А. О.** Буджакская орда … Кишинев, 1988, с.86.

[6] **Tuncer, H.** Aynî Ali Efendi: Osmanlı İmparatorluğu’nda Eyalet Taksimatı. Ankara, 1964, s. 19.

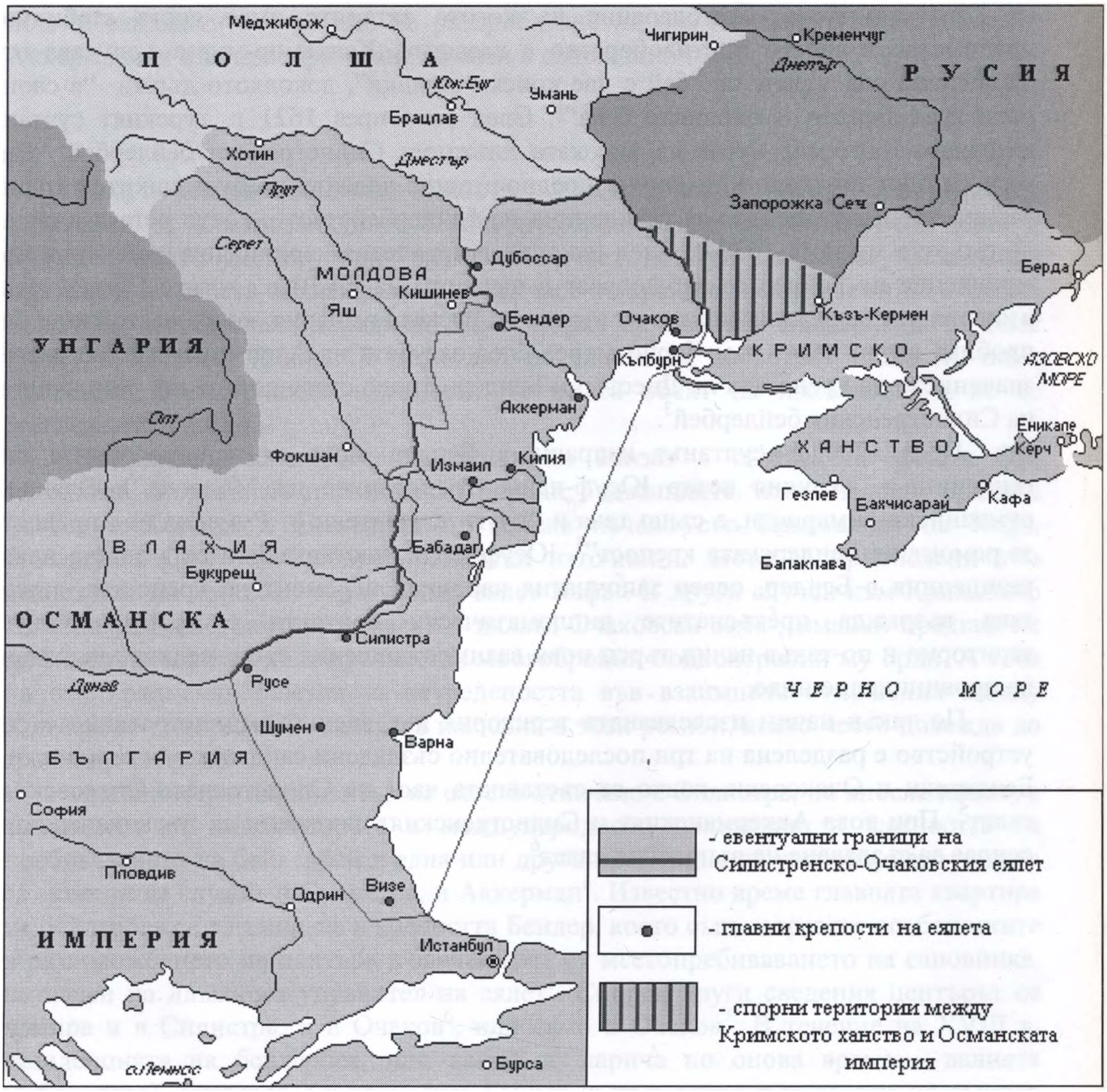
Меджибож
Чигирин
Кременчуг
П О Л Ш А
Днепър
Р У С И Я
Юж.Буг
Умань
Брацлав
Хотин
Днестър
Прут
Запорожка Сеч
Серет
Дубоссар
МОЛДОВА
Кишинев
Яш
Берда
Бендер
Очаков
Къзъ-Кермен
УНГАРИЯ
Кълбурн
К Р И М С К О
АЗОВСКО МОРЕ
Аккерман
Еникапе
Олт
Х А Н С Т В О
Керч
Фокшан
Измаил
Килия
Гезлев
Бахчисарай
Кафа
Бабадаг
В Л А Х И Я
Балаклава
Букурещ
О С М А Н С К А
Силистра
Русе
Дунав
Ч Е Р Н О М О Р Е
Шумен
Варна
Б Ъ Л Г А Р И Я
София
Пловдив
Одрин
Визе
И М П Е Р И Я
Истанбул
о.Лемнос
Бурса
- евентуални граници на Силистренско-Очаковския еялет
- главни крепости на еялета
- спорни територии между Кримското ханство и Османската империя

Карта 1.3.3. Силистренско-Очаковския еялет през XVIII в.

§ 4. Особености в управлението на татарско-ногайските владения и територията на Ханска Украйна

Формирането на Силистренско-Очаковския еялет, както е посочено по-горе, се осъществява посредством обединяване на по-рано създадените санджаци в района на Северното и Западното Причерноморие и териториите, обособени впоследствие в административни региони с особени привилегии. Необходимо е да се отбележи по този повод, че ако главните градове-крепости с околиите на Буджак и Очаковска земя имат пряка вертикална връзка с централизираното управление на османската администрация, то върху по-голямата степна част от териториите на санджаците се разполагат неконтролирани от османците ногайско-татарски орди, в по-голяма степен подконтролни на Кримското ханство. Портата винаги се съобразява с присъствието на голям брой номади в крайграничната буферна зона като сдържащ фактор в конфликтите със съседните държави.

Централната част на Буджак и Очаковска земя са организирани като земи, отдадени на откуп и съответно оформени във фискално-териториални единици – мукатаа върху предоставени на Кримския хан султански хасове. На свой ред Кримският хан разполага на въпросните територии Йедисанската и Буджашката орди с установяване на техните резиденции и съответно запазено традиционно управление. Впоследствие, сложността и неяснотата по въпроса относно администрирането на тези татарски територии довежда до териториални претенции от страна на Кримското ханство спрямо Османската империя.

Необходимо е да се отбележи, че върху т.нар. мукатаи на Очаковската земя и Буджак се налага по-различно управление в сравнение с това в османските територии с установена централизирана власт. Различният религиозен и етнически състав на населението подбужда османските власти към допълнително формиране на някои административни образувания съобразно с тяхното традиционно управление. Земите, отдадени на откуп, макар че са собственост на империята, в действителност имат кримско управление и съответно традиционно устройство. Въвеждайки административни реформи, Портата един вид наслагва централизирано османското съдебно и данъчно управление върху традиционното кримско-татарско, като постепенно го измества[1]. Естествено, това довежда до съпротива и игнориране законите на централната османска власт, а впоследствие намира израз във въстания първо на номадското ногайско население. Решавайки се на отстъпки, Портата установява особени привилегии за крайграничните територии, с което смекчава наложеното им финансово бреме.

Установяването на администрация върху териториите на откуп протича в продължение на целия период на османското господство в Северозападното Причерноморие. На първо място това са териториите на Буджак, отдадени на Менгли-Гирей заради помощта му при овладяване на крепостите Аккерман и Килия. В продължение на още две столетия в централната част на Буджак се съсредоточават доста голям брой номади, което и обуславя създаването на Буджашката орда. Балансирайки между Портата и Крим, тя играе доста важна роля във взаимоотношенията им. По този начин ордата решава първо своите икономически и недостатъчно ясно установени управленски привилегии. Установяването на твърди правила, фиксирането на точни граници на ногайско-татарските територии при разграничаването им с Молдова, довежда до недоволство от страна на многобройната орда заради предвидените за нея ограничени територии за чергаруване. Впоследствие това обуславя решението на

---

[1] **Присоединение Крыма к России**: Рескрипты, письма, реляции и донесения: В 4-х томах./ Под редакцией Дубровина Н.Ф. Т.I: 1775-1777гг. Санкт-Петербург, 1885, с. 773-775.

Буджашката орда да приеме руско поданство и да се пресели в преобладаващия си състав в безкрайните кубански степи на Северен Кавказ[1].

По аналогичен сценарий протича създаването на подобен "откупен" регион и в пределите на Очаковската земя. На нейна територия, където буджашките татари имали свои владения или пасища, в началото на XVIII в. били разположени йедисанци. От това многобройно население с по-еднороден етно-генетичен състав в сравнение с буджаците, е създадена Йедисанска орда. Тя се разполага в централната и източната част на Буго-Днестърското междуречие. Взаимоотношенията на йедисанците с Крим и Османска Турция са съзвучни с буджашките настроения и се проявяват в съвместните им действия в защитата на традиционното им вътрешно управление и в по-нататъшното преселване към Кубан.

Третата "откупна" територия, по-зависима от Крим, е формирана в края на XVII столетие в Приднестърската и Прикодимската равнина на Очаковската земя. Създаването й първоначално е свързано с приемането на османско поданство от част от казашката войска и разполагането й по северните крайграничните райони на Очаковската земя, и именно по реките Днестър и Кодима чак до Буг[2]. Преобладаващото мнозинство от тукашното население – украинци, молдовци и отвъддунавски преселници, най-вече българи от централните райони на еялета[3], подчертава християнския характер на новообразованието и обяснява неосманското название на региона – Ханска Украйна. "Украйна" отговаря на традиционното казашко устройство на управление сред доминиращото украинско население в региона. На свой ред "Ханска" посочва политическата му зависимост от Кримското ханство, при това акцентира като антитеза наименованието на съседния регион – "Полска Украйна".

По този начин на изследваната територия, освен административно-териториалното разделение на кази и санджаци, с оглед на финансово-административното й устройство са обособени последователно три отдадени на откуп територии (войводалъци) под юрисдикцията на Кримското ханство. Две от тях са предоставени от Кримския хан на татарско-ногайските орди, а третата е формирана на етническо-религиозна основа с ярко изразена християнска доминанта. Степента на зависимост на тези територии от Кримското ханство определя и различната степен на тяхната автономност спрямо Османската империя.

4.1. Татарско-ногайските владения и тяхното административно устройство. Буджашка и Едисанска орди.

Завоеванията на Златната Орда и по-раните номадски преселения на територията на Северозападното Причерноморие и особено в Буджак още преди XV столетие оставят следи в установяването тук на известен брой тюркско население с полуномадски характер на стопанството (печенеги, половци, "черни клобуци" и други номади), които формират тук своеобразна номадска култура[4]. Също така в крайчерноморската степ отдавна се усеща присъствието на ногайците, които са от една езикова група с кримските татарите[1] но от по-различна етно-генетична група номади в сравнение с тюрките. Чергарски станове на ногайците отначало се разпростират от Днепър до Каспийско море, а след унищожаването на улуса на Ногай продължават своето чергаруване между Днепър и Дунав.

---

[1] **Смирнов, В. Д.** Крымское ханство под верховенством Оттоманской Порты в XVIII столетии. Одесса, 1889, с. 211.

[2] **Русов, А. А.** Русские тракты в конце XVII и начале XVIII веков и некоторые данные о Днепре из атласа конца прошлого столетия. Киев, 1876, с. 60-63, 80-81.

[3] **Архів Коша** Нової Запорозької Січі. Корпус документів.1734 - 1775.,Т.1. Київ, 1998, с. 552.

[4] **Бачинский, А. Д., Добролюбский А. О.** Буджакская орда в XVI-XVII вв. (Историко-археологический очерк). – В: Социально-экономическая и политическая история Молдавии периода феодализма. Кишинев, 1988, с. 85.

Първите разединени татарски формирования от Златната Орда се появяват в Буджак в началото на XV столетие. Татарските бейове взимат участие в няколко съвместни походи заедно с османците срещу Молдовското княжество. Както се посочва по-горе, през 1484 г. османците начело със султан Баязид II и с помощта на войска на Кримския хан Менгли-Гирей I завземат Буджак[2]. Турските летописци посочват конницата на Менгли-Гирей като основна сила при превземането на Килия и Аккерман, след което татарите получават право на пасища в Буджак[3].

Кримският хан Менгли-Гирей през XVI в. разгромява остатъците от Златната Орда. Веднага след това започва интензивно заселване в Буджак на ногайци-татари. Това право му предоставя ферман на Баязид II, според който на кримския хан се даряват земи край Днестър под формата на *лен* за оказаната помощ при превземането на Килия и Аккерман[4]. Същият ферман задължава татарите да отбраняват от "гяурите" новопридобитите крепости. Бивши поданици от улусите на бейлербек Тимур Мансур се установяват на тези територии под името "аккермански казаци"[5]. Според руски документи татарите от Белгородска околия придобиват всеобща известност заради своите внезапни нападения през първата половина на XVI в. като "белгородски казаци"[6].

В нач. на XVI в., войскови отряди на "белгородците" или "аккерманците" се сочат като част от ногайците под общото наименование "мангити", когато те начело с мурзите си стават поданици на Кримското ханство и частично чергаруват в междуречието на Днестър, Дунав и Прут. Татарско-ногайските орди като едно организирано войсково формирование действат самостоятелно или в съюз с кримските татари при нападенията на християнски територии. Впоследствие те се превръщат в оръжие в ръцете на Портата или Ханството, в зависимост от промените във взаимоотношенията между Османската империя, Кримското ханство и ногайските предводители.

При всяко османско-татарско нахлуване в Югоизточна Европа автоматично нараства броят на номадите в Северозападното Причерноморие. Така при поредната кампания през 1538 г. значимо се увеличава броят на татарите в централната част на Буджак и Очаковсказемя. До края на 1596 г. от основната маса татари и ногайци е сформирана Буджашката орда, която заема изцяло степта между Бендерските, Аккерманските и Килийските земи[7]. В съответствие с тюркското по произход историко-географското име на региона – Буджак, татарите, плътно разселени на територията по двете страни на Днестър и цялата степ до Дунав, се обозначават с названието "Буджашки татари". А територията на разселването или чергаруването им съответно получава името "Земя на Буджашките татари" (بوجاق تاتارلرينك طپراغى , Bucak Tatarlarının Toprağı)[8].

---

[1] **Баскаков, Н. А.** Введение в изучение тюркских языков. Москва, 1969, с. 281-293.

[2] **Öztürk, Y.** Kırım Hanlığı. – In: TÜRKLER. Cilt.8. Ankara, 2002, s. 487.

[3] **Cronici turceşti** privind ţările române. Vol.I. Sec. XV – mijlocul sec. XVII. Volum întocmit de Mihail Guboglu şi Mustafa A. Mehmet. - Bucureşti.1966. – C.63.

[4] **Бачинский, А. Д., Добролюбский А. О.** Буджакская орда ... Кишинев, 1988, с. 87.; **Челеби, Э.** Книга путешествия. Вып.1 Земли Молдавии и Украины. Москва, 1961, с. 287.

[5] **Трепавлов, В. В.** История Ногайской Орды. Москва, 2002, с. 450.

[6] **Сборник РИО.** Т.95. Санкт-Петербург, 1889, с. 128-129, 293.

[7] **Кантемир, Д.** Историческое, географическое и политическое описание Молдавии. М, 1789, с. 47.

[8] **Ricci-Zannoni.** Carte de la Pologne divisee par palatinats et subdivisee par distriht construite d'apres quantite d'Arpentages d'Observations et de Mesures prises sur les Lieux. Paris, 1772, p. 23-24.

Нестабилността във военната организация на разноплеменните номади се проявява и в нетрайността на ногайско-татарското обединение. Ордата първоначално съществува като съюз на номадски племена, които периодично обединяват своите сили за нахлуване в християнските територии. Ръководството на обединената орда има условен характер без точно установена личност, а се реализира само при военни действия или мащабни нахлувания с цел плячка.

Като название "Буджашка орда" е условно обозначение, в източните извори тя се назовава само Буджак, а в руските документи, както и понастоящем продължават да я наричат Белгородска или Аккерманска орда (като производно от "белгородски татари").

Буджашката орда се състои от различни ногайско-татарски племена и по същество дава израз на териториалното им обединение. Това обединение се намира в зависимост от една страна от хан, назначен от Кримския двор, а от друга – от османците. По такъв начин буджашките татари имат един вид двойно поданство. Формално са подчинени на Османската империя, но фактическото им управление се осъществява от Кримското ханство. Общата схема на взаимоотношенията им е ясно формулирана от Мартин Броневски: "Очаковските и Аккерманските татари, както и другите, които имат сключени с турския султан условия, а също така доста често и Добруджанските татари, тръгват заедно с [Кримския] хан на война по заповед на турския султан. Този войска, съставена изцяло от татари, наброява до 120, а понякога до 130 хиляди ..."[1].

Административното ръководство в обединената орда се извършва от Буджашки хан (*буджашки солтан*), назначен като креатура на Кримския хан от Бахчесарайския диван. Номадският способ на живот на ногайско-татарските племена е свързан с липса на техни постоянни селища. По тази причина за резиденция на буджашките ханове се избира някое от разположените в близост до ордите селища, съществуващи вече в границите на Бендерския санджак. Така например, централното управление или резиденцията на Буджашкия хан се установява в благоустроеното градче Каушан (قوشان , Kauşan). В същото време населеният пункт Каушан е отдавна известен според данъчните регистри с предимно християнското си население и продължава да се числи към територията на Бендерската каза[2] и съответния санджак.

Като се има предвид, че ръководството на военното обединение "Буджашка орда" също се назначава от Кримското ханство, тя се озовава под върховенството и на "крайбрежен ага" като контролиращ орган от Бахчесарай. Разграничението на пълномощията между крайбрежен ага и буджашки хан налага те да ползват различни резиденции. Крайбрежният ага се установява на територията на запад от Аккерман в непосредствена близост до укреплението Янък-Хисар Паланка, в селището Ханкъшла (خان قشلاسی , Han kışlası). Впоследствие Ханкъшла придобива статут на зимна резиденция на Кримските ханове в Буджак[3]. С оглед на това, че крайбрежният ага се установява в границите на казата Аккерман, буджаците се подчиняват и на турския наместник в Аккерманския санджак, както и на валията (бейлербея) на Силистренско-Очаковския еялет, като по такъв начин намира израз поданството им спрямо Османската империя. Детайли относно положението на буджаците се съдържат в пътеписа на Евлия Челеби: "...Ханкишла. Там живеят буджашки татари. Това селище е с петстотин къщи, разположено на един час път от реката Днестър, с благоустроени, както в града, кервансарай, джамия и баня. Нейният управител, който се нарича крайбрежен ага, е креатура на татарските ханове. Обаче той е подчинен също така и на валията на Очаковския еялет."[1].

---

[1] **Броневский, М.** Описание Татарии (Tartariae Descriptio) – ЗООИД. Т. 6. Одесса, 1867, с.364.

[2] **НБКМ, Ориенталски отдел.** Фонд № 311А. Арх.ед. 2.

[3] **Бачинский, А. Д., Добролюбский А. О.** Буджакская орда ... Кишинев, 1988, с. 86.

При относително стройно изградената вертикала на кримското и османското управление на ногайско-татарските орди, териториите на чергаруването им остават с доста размити граници и без ясно разграничение. Необходимо е да се отбележи, че властта на кримския наместник в Ханкъшла никога не се разпростира върху територията на османската рая и се ограничава само с ногайските окръзи[2] и единствено с ногайско-татарското население. Териториално ногайците са настанени между нахиите Килия, Аккерман и Бендер, също така на левия бряг на Днестър, между нахията Бендер и Очаков, защото "ногайците в Бендер, Белгород, Измаил и Каушани жителство нямат"[3].

Масовото и най-често хаотично разселване на ногайците в степите на Северозападното Причерноморие не приключва с образуването на Буджашката орда през 1596 г., а продължава и през цяло XVII столетие. Заемайки отначало празни пространства в степта, впоследствие те започват да се разполагат и в плътно заселени, усвоени от отседналото население парцели на османско-татарска земя[4]. Когато татарите изпълват почти изцяло степите между Днестър и Дунав, започват да търсят разширяване на жизненото си пространство на територията на Молдовското княжество. Османското провинциално управление от Силистра всячески се старае да канализира тези действия по законообразен начин чрез установяване на по-отчетливи граници на разселването. Често в намеренията си за съгласуване по въпросите за присъствието на ногайците в Буджак'и установяване на границите им, османската власт използва принудителни мерки, а при пряка съпротива достига до решения за изселване на бунтарски формирования от "буджашките татари и татарите на ногаеца Адил от Аккерман"[5] в Крим. В османските документи тези ногайци понякога се наричат "Çakakovanlık" и "Balakovanlık" от казите Аккерман, Килия, Измаил, Бендер и Сарана (Сарата, Татарбунар).[6]

Втората половина на XVII в. е белязана от наличието в района на особено голям брой татарски къшли и чифлици. По това време от татарите се възхищава често цитираният турски пътеписец Евлия Челеби: "Тези бързи като вятър и жадуващи среща с враговете татари, които се наричат буджашки татари, наброяват до четиридесет и пет хиляди. Общо тук има двеста селища, зимовища и станове. Тези татари притежават имущество, продоволствие, добитък и военна плячка, колкото няма дори в Кримската земя. Именно те снабдяват Истанбул с масло и мед. Разстоянието на местата за разселване на тези татари от запад на изток между Дунав и Днестър е равно на пет прехода. А между устието на Дунав и Днестър разстоянието е два прехода. От тези татари произхождат много знаменити воини и всички те се намират под управлението на Очаковския везир. Поради това, че тази местност е завоювана от "крайбрежния ага" на татарския хан, то те плащат ушр (десетък) от заграбената плячка както на крайбрежния ага, така и на пашата на Очаковския еялет. Те са доста покорни газии."[7]

---

[1] **Челеби, Э.** Книга путешествия. Вып. 1. Земли Молдавии и Украины. (пер. : под ред. А.С. Твеританиновой). Москва, 1961, с. 40.

[2] **Клееманово путешествие** из Вены в Белград и Новую Килию, також в земли Буджакских и Ногайских татар и во весь Крым, в 1768, 1769 и 1770 годах. Санкт-Петербург, 1783, с. 43-49.

[3] **АВПР.** Ф.69."Едисанские дела". 1761., д.1, оп.112/1. – Л.1.об.-2.

[4] **Зененчук, В. С.** Население Бессарабии и Поднестровья в XIX веке. Кишинев, 1979, с. 39.

[5] **Челеби, Э.** Книга путешествия. Вып.1. Земли Молдавии и Украины. (пер.: под ред. А.С. Твеританиновой). Москва, 1961, с. 191.

[6] **BOA.** Fon adı: "MAD", Defter № 607. [1077 Ca 24 / 22.11.1666]

[7] **Челеби, Э.** Книга путешествия. Вып.1. Земли Молдавии и Украины. (пер.: под ред. А.С. Твеританиновой). Москва, 1961, с.40.

Доста изчерпателно е отразена историята на заселване на ногайците в източник от Архива на колегията на външните работи на Русия, съставен през 1761 г. и озаглавен - "За произхода на йедисанските, буджашките и едичкулските татари" (*"О происхождении едисанских, буджакских и едичкульских татар"*): "...буджаците по-рано са живели при реката Едил (Волга), където сега живеят калмиците. Двама ногайски вождове Арак-улу и неговият брат Ор Мамбет-улу преди 140 или 135 години приемат поданство на Турция и с няколко хиляди татари биват поселени в степта на Буджак помежду Дунав, Днестър и Прут ..."[1]. Въз основа на тези данни може да се говори за трайно пребиваване на ногайците в Буджак от 1621 г.

Западната част на Очаковската степ от Тилигул до Кучурган започва да се заселва с татарско-ногайски орди през XVI в. По същия начин, както и номадите на Буджак, те влизат във военно-териториалното обединение Буджашка орда с административно подчинение на Аккерманския санджакбей. Както посочват османските извори, именно във връзка с териториалното разширение на Аккерманския санджак през XVI столетие протича масовото татарско преселване в Очаковска земя. В преписката между Сюлейман I и Сигизмунд I през 1542 г., турският султан съобщава на полския крал, че на левия бряг на долния Днестър до реката Тилигул, територията е част от Аккерманския санджак, където Кримският хан вече тридесет години събира част от рентата в своя полза[2]. Рентата се събира вероятно от ногайците, заселени през онова време на тези територии, които се намират в положението на "арендатори" на отдадени на откуп земи. На свой ред и Кримското ханство не е пълноправен собственик на земите в Северозападното Причерноморие, а по аналогичен начин е "арендатор" или консуматор на отдадени на откуп "мукатаи", предоставени преди това като султанските хасове на кримския хан.

Според няколко извора се установява наличието на условна граница на буджашко чергаруване до река Тилигул или Среден Куялник между селищата Хаджибей и Балта. Разграничението се отнася предимно за периода на първата половина на XVIII столетие. По-конкретно, картографският материал на Риччи-Занонни в неговия атлас на Полша отразява Очаковската земя, границите на която са нанесени по протяжението на Тилигул. Както се има предвид погрешното изображение на реките в цялата централна част на Буго-Днестърското междуречие, може да се допусне разграничението и по Среден Куялник. Други извори също посочват буджашко-татарско присъствие от двете страни на Днестър при по-нататъшното заселване на запорожките казаци: "... за поселението на онези казаци се определят места на Бесарабия в Хаджибей, Ацидере и Яникопол [Янък-Хисари]"[3], т.е. земите на запад от Хаджибей са обозначени като Бесарабия, която е едно от основните места за разположение на татарите и се разпростира на двата бряга на долния Днестър.

Границите на кримско-татарските владения в южната част на Очаковската земя по отношение на Аккерманския, Бендерския и Очаковския санджаци си остават спорни за целия период на османско присъствие в Северозападното Причерноморие. Липсата на точна регулация води до спорове за границите. Редица източници потвърждават нарастващия конфликт във взаимоотношенията на поставените от кримските ханове татарски перодводители в Буджака и османската администрация. Един от най-красноречивите извори в това отношение е кореспонденцията на хан Шахин-Гирей с княз Прозоровски, в която вниманието се акцентира върху татарско-османските отношения:

---

[1] **АВПР.** Фонд: 69. „Едисанские дела". 1761., д.1, оп.112/1. – Л.1.- Л.1.об.

[2] **Katalog dokumentów tureckich**. Dokumenty do dziejów polski i krajów ościennych w latach 1455-1672. Opracował Zygmunt Abrahamowicz. / Katalog rękopisów orientalnych ze zbiorów polskich. Tom I. Część 1. Warszawa, 1959, p. 77-79., Dok. №68.; **Catalogul documentelor turceşti**. Vol.II. (1455-1829). Întocmit de Mihail Guboglu. Bucureşti, 1965, p. 11-12., Doc.№18. [1542/noiembr./10-19].

[3] **Присоединение Крыма к России**: ... , Т.III: 1779-1780 гг. Санкт-Петербург, 1887, с. 166.

“... Първо, как мислите, че трябва да постъпя с Къзъ-керманската крепост, както и с Хаджибей. Според трактати на двата двора тя принадлежи на татарите, ето защо е необходимо тя да бъде в ханско владение. Но и досега в нея живеят поданици на Османската Порта. Другите места на противоположната страна на Днестър, където е Каушани, са в турските владения, но там живеят татари със своите поданици. В какво положение остават те? Трети с руско поданство (украински селяни, запорожки казаци), се настаняват между Буг, Днестър и Очаков ...”[1].

Същите проблеми се отбелязват и в писмото на Азамет-Ага до кримския хан Шахин-Гирей, акцентирайки отново върху татарско-османските отношения:

“Когато, по разпореждане на ваша светлост, аз пътувах за Аккерман, то с пристигането си в местността Хаджи-бей получих писмо от Бендерския Али-паша чрез специален пратеник татарин да остана на същото мястото, където се намирам и да не продължавам пътя си по-нататък...;

Носят се слухове, че от тази страна на Очаков са нашите народи, а на другата ханските се намират, и на нашите [народи] е забранено влизане в своята [османска] граница ...;

...аз изпратих до тях Богдакли-мурза и Хусейн-Гауз-мурза. Те са отговорили: Ние роднини в Крим нямаме и Шахин-Гирей като благодетел не именуваме и почит му не отдаваме...”[2].

Да се установи, какви именно територии са отделени за татарско-ногайските орди в рамките на санджаците Аккерман, Бендер и Очаков е доста сложно. Османските извори сочат противоречива информация относно северните територии на Силистренско-Очаковския еялет. Постоянното преместване и увеличаването на броя на татарското население на Буджак предизвиква някои изменения в административното и териториалното устройство на Южна Бесарабия.

Първите прояви за регламентиране на поне някакъв ред в татарското разселване, както посочват румънските извори, се отнасят към установяването през 1666 г. на така наречената територия “hotarul lui Halil Paşa” в границите на “казите Аккерман, Килия, Измаил и Бендер”[3], т.е. отделяне на земите за чергаруване и селищата на ногайците. Османските източници винаги посочват този регион като “Халил-Паша юрду” خليل پاشا يوردى (Halil Paşa Yurdu)[4]. На свой ред този акт установява границата между молдавските и османско-татарските владения в Днестърско-Прутското междуречие.

Въпросното разграничаване започва от средата на XVII в. По това време Буджашката степ вмества чергарските станове на ногайците начело с мурзите от рода Орак[5] (Orak-oğlu). След военните кампании на Кримския хан в Молдова през 1651 г., настойчиво се търси място за разселване в Днестърско-Прутското междуречие на ногайците начело с мурзите от рода Орумбет[6] (Or Mambet-oğlu). Помощта, оказана от войската на Орумбет при превземането на Каменец в

---

[1] **Присоединение Крыма к России** … , Т.1. Санкт-Петербург, 1885, с. 755-756.

[2] Пак там, с. 769-770.

[3] **Gemil, T.** Relaţiile Ţărilor Române cu Poarta Otomană în documente turceşti (1601-1712). Bucureşti, 1984, Doc. №142, 144, 147.; **Maxim, M.** Ţările Române şi Imperiul Otoman. (§4. Teritorii româneşti sub administraţia otomană.) – In: Istoria Românilor. Vol. V. O epocă de înnoiri în spirit European (1601-1711/1716). Bucureşti, 2002, p. 849.

[4] **BOA.** Fon adı: “C.MTZ”, Dosya № 3 , Gömlek № 117 , [1194 Za 19 / 16.11.1780]

[5] **Новосельский, А. А.** Борьба Московского государства с татарами в XVII в. Москва, 1948, с.283.

[6] **АВПР.** Ф.69.”Едисанские дела”. 1761., д.1, оп.112/1., Л.1.

Подолия по време на турско-полската война през 1672-1676 г., позволява да се разреши въпросът за тяхното разселване в Буджак. През 1673 г., литовските татари – т.нар. "липкани", повторно преминават под върховенството на Портата, а заедно с тях ногайците-орумбетовци се завръщат "в Бесарабия, където [Кримският] хан съвместно със Силистренския бейлербей Халил-паша им определя територия за заселване"[1] като своего рода възнаграждение.

Така според няколко източници от 1672-73 г. на територията на Западен Буджак, а именно в земите под кримско управление, където вече се намират част от ногайско-татарските орди, е заповядано да се освободят територии за настаняване на новите орди. По същото време в централната част на Буджака, както вече беше посочено, за "юрта на Халил-паша" се отделят територии от трите южни райони на Молдова[2], където се предвижда разселване на новите орди и увеличение на териториите на завареното ногайско население. Границата между Молдова и Буджак вече се установява по Горен Троянов Вал и по течението на реката Ялпуг до Долен Троянов Вал. Формално центърът на тези владения се установява в селището Комрат (Kurmat/Komrat)[3].

Следвайки интереса си към номадските преселения като към евентуална сила в противоборството между Русия и Османската империя, руската външна политика събира в детайли сведения относно новопридошлите ногайци-татари в Днестърско-Прутското междуречие, а и въобще за Буджашката орда, от които може да се почерпи информация за положението тогава:

"Поради нарастващия брой на населението и увеличаването на добитъка, Турция разширява техните владения в степта съобразно настояването на Бенгарек-хан. Земята им определя Халил-паша, започвайки от Мусаиб-къшла и от устието на р. Сарата. Тази степ е: на дължина – 32 часа, на ширина – 2,5.

В обхвата си степта е ограничена: от Каушан до Измаил по реката Дунав на юг има 36 часа; на запад от Хан-Къшла до реката Прут също има 36 часа; третата посока, дължината на която е не повече от 26 часа, се простира към река Бик и долината след вала Минджир, намираща се от река Прут на 2 часа.

Във владенията на буджаците, селищата им са покрай дерета: Ботна, Чаха, Когундук, Шула, Сака, Сарата, Улунга, Джанту, Уч-чалга, Бик, Турк-Дереси, Каранжа, Кабла. Те плащат на султана от принадлежащата им земя "данък хлебен", също така плащат на господаря влашки, а селища със собствени крепостнически земи те никога не са имали"[4].

По време на войната на европейските държави от "Свещената лига" с Османската империя (1683-1699 г.), ногайско-татарските орди постоянно нарушават установената граница на юрта на Халил-паша и използват за стопанските си нужди съседните молдовски земи[5]. По тази причина окончателната делимитация на татарските граници често се отнася към 1702-1703 г.[6] и се свързва като начало с подписването на Карловицкия мирен договор през януари 1699 г., според който се въвежда ред в крайграничните територии и се предвижда извеждане на ногайците от земите на Молдовското княжество[1].

---

[1] **Hammer, J.** Histoire de L`Empire Ottoman depuis son origine jusqu`à nos jours. V.II. Paris, 1838, p.389.

[2] **Дмитриев, П. Г., Киртоагэ И. Г.** Изменения в административно-территориальном устройстве центральной части Днестровско-Прутского междуречья в XVII-XVIII вв. – Известия Академии наук Молдавской ССР. Серия общественных наук. №1. Кишинев, 1989, с. 50.

[3] **Emecen, F. M.** Moldavya ile ilgili Osmanlı tahrirleri ve Halil Paşa Yurdu. / Az Oszmán birodalom sztyeppei határai és a Moldvai kijáró. – AETAS. XVIII (2003/2). Seged, 2003, p. 27-28.; **Ankara Tapu Kadastro**, Kuyud-ı Kadime Arşivi, *Tahrir Defteri*, nr.83, 34a.

[4] **АВПР.** Ф.69."Едисанские дела". 1761., д.1, оп.112/1., Л.1.

[5] **Дмитриев, П. Г.** Народонаселение Молдавии. Кишинев, 1973, с. 338.

[6] **Catalogul documentelor turceşti.** Vol.II. (1455-1829). Întocmit de Mihail Guboglu. Bucureşti, 1965, p.210., Doc.№703. [1702-1703].

С укрепването на статута на Бендер крайграничните въпроси вече остават предимно в рамките на пълномощията на Бендерския санджакбей[2]. По време на пребиваването на отстранения хан Каплан-Гирей, Буджашката орда го подкрепя и под заплахата от неизбежно въстание предводителите на метежните ногайци изпращат до Портата посредством коменданта на Бендер настойчиво искане да им бъдат заделени отново земите в Молдова, откъдето са били изгонени[3].

Поредното разширяване на татарските владения става след приключването на Прутската война. Под формата на отстъпки за Буджашката орда през 1712 г., на ногайците се предава ивицата покрай Днестър между Аккерманската и Бендерската рая "на ширина два, а на дължина тридесет и два часа"[4], т.е. де-факто вече от по-рано заграбените молдовски земи. Според османските извори разместването се осъществява в границите на Халил-Паша-юрду, разширявайки териториите на ногайците от Орак-оглу Кабиле (Bender Hassası'na merbut Halilpaşa Yurdu denilen mahalde sakin olan Orakoğlu Kabilesi)[5]. И след удовлетворяването на потребностите на ногайците от земя, практиката на самоволното й завземане не се прекратява, а още повече се задълбочава. Така продължава и занапред установяването на татарски къшли или чифлици отвъд границите на Халил-паша, фактически на територията на южните райони на Молдова.

В отговор на оплакванията на молдовското население султан Ахмед III (1703-1730 г.) издава още едно разпореждане, с което се потвърждават границите на юрта на Халил-паша и се счита за недопустимо нарушаването на определената им ивица земя от страна на ногайските татари[6]. Масовото преселване на молдовско население от Днестърско-Прутско междуречие или по-конкретно от граничещите с татарите земи в северозападния дял на Очаковската степ отчасти решава споровете за земя в полза на татарското население на "Halil Paşa Yurdu". Фактически от крайграничната ивица земя преселват молдавското и друго християнско население в земите на войводата на Дубосар[7].

По нататък ногайско-татарското население на „Halil Paşa Yurdu"[8] се обособява териториално на отделните в своето управление военно-административни формирования: „Orak-oğlı" и „Ur Mehmed-oğlı kabileleri"[9] и редица други орди под пряко османско подчинение. Обединението на всички формирования с по-ниска и с по-висока степен на автономност се намира същевременно под управлението на Буджашкия хан, който вече придобива титлата "Войвода на Каушан и Халил-паша юрду" и е под юрисдикцията на

---

[1] **Дмитриев, П. Г., Киртоагэ И. Г.** Изменения в административно-территориальном устройстве… Кишинев, 1989, с. 49.

[2] **Veliman, V.** Relațiile Româno-Otomane, 1711-1821: Documente turceşti. Bukureşti, 1984, p. 139-140., Doc.№42.[1720/decembrie/2-11].

[3] **Смирнов, В. Д.** Крымское ханство под верховенством Оттоманской Порты до начала XVIII века. Санкт-Петербург, 1887, с. 45.

[4] **Халиппа, П. Н.** Бессарабия до присоединения к России. Исторический очерк. Извлечено из „Бессарабского Сельскохозяйственного календаря" на 1914 г. Кишинев, 1914, с. 37.

[5] **BOA.** Fon adı: "C.ML.", Dosya № 449 , Gömlek № 18191 , [1121 C 14 / 21.08.1709]

[6] **Veliman, V.** Relațiile Româno-Otomane, 1711-1821: Documente turceşti. Bukureşti, 1984, p. 140-145., Doc.№43.[1721/ianuarie/20-29].

[7] **Documente turceşti** privind istoria României. Întocmit de Mustafa A. Mehmet. Vol.II. 1774-1791. Bucureşti, 1983, p. 72-76., Doc.№51. [1786/aprilie/21-30].

[8] **Emecen, F. M.** Moldova ile ilgili Osmanlı tahrirleri ve Halil Paşa Yurdu. / Az Oszmán birodalom sztyeppei határai és a Moldvai kijáró. – AETAS. XVIII (2003/2). Seged, 2003, p. 27-29.

[9] **Veliman, V.** Op. cit., p. 354-359., Doc.№136. [1758/noiembrie/12-21].

Бендерския санджакбей[1]. Доста нестандартно звучи титлата “войвода” за водач на татарите, доколкото обикновено се употребява за обозначаване на управител на васално християнско княжество. Но в дадения случай става дума за титлата “войвода”, свързана с управлението на фискално-данъчната административна единица “войводалък Буджак” – обединение на мукатаи от султански хасове, дадени през различни периоди на Кримските ханове. Впоследствие на тази територия е организирано военно-административно обединение (*орда*) Буджак и Халил-Паша юрду (Bucak ve Halil Paşa yurdunda iva ve iskan olunan Nogaylu Tatarlar taifesenin aşar, mahsulat ve rüsumat ile ağnam mukataası)[2].

Финансово-административна единица “мукатаа” първоначално е създадена върху татарските територии, намиращи се в непосредствена близост до селището Каушан, което и обуслови наименованието й в османските изворите като “Kauşan mukataası”[3]. Вследствие установяването на по-стройно управление върху ногайските орди се формира втората обширна мукатаа върху териториите на Халил-Паша юрду (Halil Paşa yurdu mukataası)[4]. Чрез обединяването на няколко поземлени мукатаи в този регион се образува фискално-териториален приходоизточник – “войводалък Буджак” в подчинение на войводата на Каушан[5].

Относителното спокойствие в степите на Очаковска земя привлича за чергаруване нови номадски орди, с което продължава заселването на земите на Буджак. В Буго-Днестърско междуречие през седемдесетте-деветдесетте години на XVII в. се появяват първите улуси на Йедисанските ногайци.

Йедисанците са част от мощната ногайска орда, която първоначално “има седем хиляди [стрелци с] лъкове, с времето увеличени на доста повече. “Йедисан”е самоназвание от две съставни части, където: Йеди / Джети – означава числото “седем”, а Сан – десет хиляди. Смисловото значение на това название следователно е ордата на седемдесетте хиляди[6]. Бележитият изследовател на Кримското ханство В. Смирнов посочва, че “кримските ногайци в началото на XIX столетие разказвали, че прародител на ногайския народ е Улус, а неговият син Байрас имал три жени и от втората от тях с името Тута-Ари се родили седем синове, които получили общото име Еди-Сан.”[7]

Като цяло обединението на едисанците се именува народ – халк. Той се подразделя на родове – куйп, които на свой ред са съставени от големи семейства-колена (казани) – урув. Начело на отделните родове стои мурза, който има право да разпределя териториите за чергаруване и да събира данъците от населението. Задълженията му в някои отношения са подобни на османските кадии, тъй като именно мурзата изпълнява съдебни функции и отговаря пред хана за финансовата и стопанска дейност.

Самите себе си средновековните ногайци изписват като “йети сан”, а именно йедисанското племе се представя като “йети сан халки” – “йедисански народ”[8]. Очевидно, значението на Йедисан като “седем родове” е най-приемливо и поблизко до истината. То по-скоро е име на териториална група, което с течение на времето се превръща в етническо самоназвание.

---

[1] **Catalogul documentelor turceşti**. Vol.II. (1455-1829). Întocmit de Mihail Guboglu. Bucureşti, 1965, p.383-384., Doc.№1355. [1794/iul.f.zi.].; **Documente turceşti** privind istoria României. Întocmit de Mustafa A. Mehmet. Vol.III. 1791-1812. Bucureşti, 1986, p. 112-113., Doc.№71.[1799/mai/2].

[2] **BOA**. Fon adı: “MAD”. Defter № 10238.; № 10243.; № 10247.; № 10263.; № 10271.; № 10278.; № 10283.; № 10306.

[3] **BOA**. Fon adı: “C.ML.”. Dosya № 282. Gömlek № 11576 [1215 Z 20 / 04.05.1801]

[4] **BOA**. Fon adı: “C.ML.”. Dosya № 569. Gömlek № 23279 [1188 Ra 29 / 09.06.1774]; **BOA**.Fon adı: “C.ML.”. Dosya № 617. Gömlek № 25442 [1207 Ş 11 / 24.03.1793]

[5] **BOA**. Fon adı: “C.ML.”. Dosya № 573. Gömlek № 23499 [1196 B 29 / 10.07.1782]

[6] **Тунманн**. Крымское Ханство. Симферополь, 1991, с. 49.

[7] **Смирнов, В. Д.** Крымское ханство под верховенством Оттоманской Порты до начала XVIII века. Санкт-Петербург, 1887, с. 77.

[8] **Трепавлов, В. В.** История Ногайской Орды. Москва, 2002, с. 435.

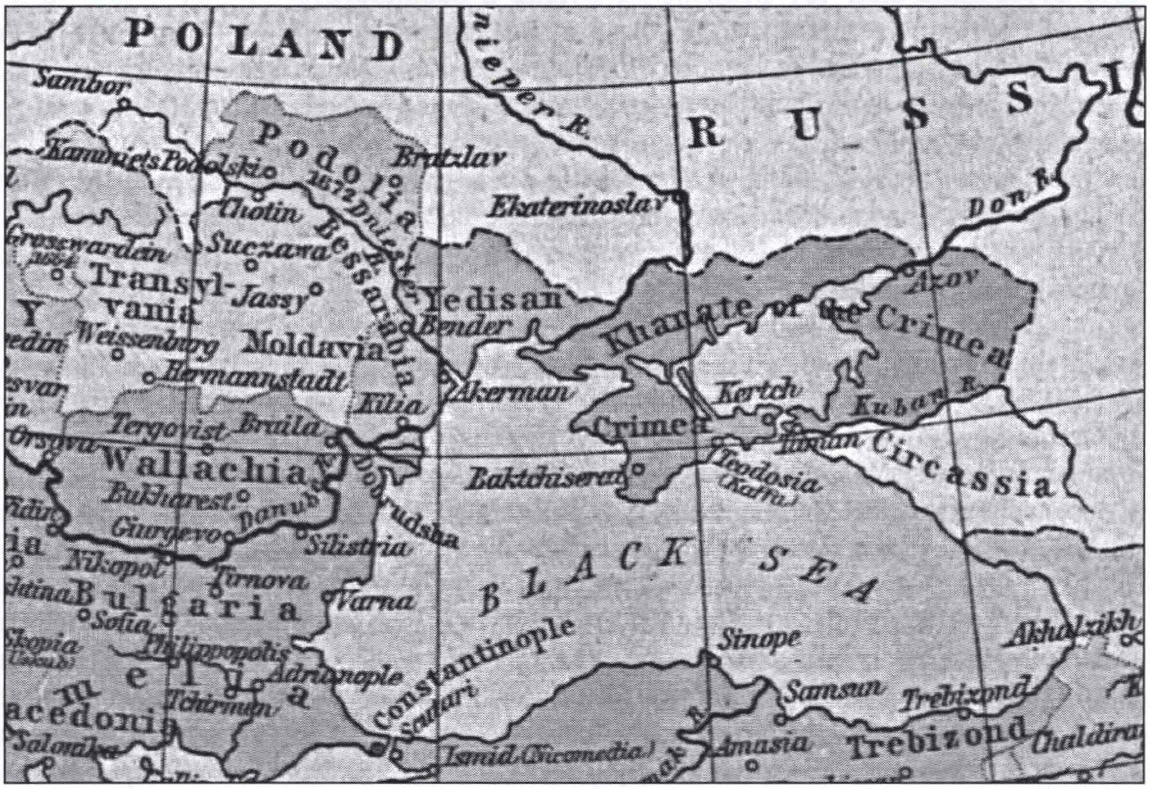
POLAND
Sambor
Podolia
Kaminiets Podolskio
Brutzlav
Chotin
Dniester
Grosswardein
Suczawa
Bessarabia
Transylvania
Jassy
Yedisan
Bender
Weissenburg
Moldavia
Hermanstadt
Akerman
Kilia
Tergovist
Braila
Wallachia
Bukharest
Danube
Giurgevo
Silistria
Nikopol
Dobrudsha
Tirnova
Varna
Bulgaria
Sofia
Philippopolis
Adrianople
Constantinople
Scutari
Macedonia
Salonika
Ismid (Nicomedia)
Dnieper R.
RUSSIA
Ekaterinoslav
Don R.
Azov
Khanate of the Crimea
Crimea
Kertch
Kuban R.
Baktchiserai
Theodosia (Kaffa)
Circassia
BLACK SEA
Sinope
Samsun
Trebizond
Amasia
Akhalzikh
Chaldiran

Фрагментът от карта на XVII в. : The Ottoman Empire, 1481-1683.

През 1700 г., поради конфликти с калмиците, осем мурзи – представители на своите родове, официално се обръщат към османските власти, за да им бъде разрешено заселване на Очаковската земя[1]. Както посочва френският конфидент Тунманн, “названието Йедисан не е старо за тази местност”[2]. Той описва събитията от 1715 г., когато кримският наместник-сераскер на Кубан продължава извеждането на още една многобройна група йедисанци от калмицките владения на Северен Кавказ към отдалечените територии на Северозападното Причерноморие. Разселването им се извършва по вътрешните степи на Буджак[3] и Очаковската земя. Макар че от втората половина на XVII в. до 1715 г. една част на йедисанците вече чергаруват из Очаковската земя, поради своята малобройност дотогава те няма възможност да създадат своя отделна орда.

Непрекъснатият натиск от страна на калмиците и поредицата военни нападения от племената на Северен Кавказ срещу ногайците ги принуждава да предприемат това масово преселване. Така през 1723 г. голяма част от ногайците начело с Батър-Таиджи преминава от Кубан през река Дон и окончателно приемат върховенството на Османската империя и Кримското ханство. За чергаруване йедисанците получават вече познатите територии между Днепър и Днестър, а също така и Източен Буджак. Едисанската орда заема централната част на Очаковската земя[4] до владенията на Буджашката орда, граничещи по реките Малък (Сух) Куялник, Кучурган и чак до Днестър[5]. Османските извори посочват за новите ногайски кибли територията на централната част на Очаковска земя до реката Саръ-су (друго название на Кучурган), където започват Бендерските земи: „На отсрещния бряг [от Бендер] на Турла, в околностите на Ози в земите на Бендер, които продължават до равнините на река Саръ-су (Turla'nın karşı yakasında Sarı Su nehri sahasına kadar devam eden Bender toprağında Özi civarında)[1]. Също така йедисанци се разполагат в източната част на Буджак, между реките Алкалия и Когилник – територия отдавна оформена като поземлен вакъф на Селим I в рамките на нахията Татарбунар и казата Аккерман. Възникването на многобройни йедисански полуотседнали селища на тази територия всъщност служи като фактор за повишаване статута на въпросната нахия Татарбунар до самостоятелна каза.

---

[1] **BOA**. Fon adı: “AE.SMST.II.”, Dosya № 2, Gömlek № 139 , [1112 B 08 / 19.12.1700]
[2] **Тунманн**. Крымское Ханство. Симферополь, 1991, с. 49.
[3] **BOA**. Fon adı: “MAD”. Defter № 7389. [1127 .... / ....1715]
[4] **BOA**. Fon adı: “C.MTZ.”, Dosya № 19 , Gömlek № 923 , [1144 Za 13 / 08.05.1732]
[5] **Бачинский, А. Д.** Едисанские ногаи в степях нижнего Побужья. – В: XV Наукова конференція Інституту археології, присвячена 50-річчю утворення СРСР. Одеса, 1972, с. 413.

Паралелно с родовите обединения на йедисанците съществуват и техни териториални обединения на групи, които се именуват по територията им на чергаруване: Кучурганско обединение – орди Каясуль и Келеджи; Куялницко обединение – орда Ески Запезаклу Селим Керай; Буджашки – орди Гъезухли и Мандзаб; Тилигулско обединение – орди Он-чадър, Исмаил Мирза и Кибла Ногай Едисан; Березанско обединение – орда Кротояки; Крайбугско обединение – орди Касай Мирза, Йени Запезаклу Ислам Керай, Мир Али, Ирхан Канлъ и Алаш Мирза[2]. Османските извори посочват тези малки орди като "Mïrza oğulları"[3]. Мненията за количествения състав на йедисанците, чергаруващи в района на Северозападното Причерноморие през средата на XVIII в., са доста противоречиви. Украинският учен А. Д. Бачински, анализирайки различните извори, посочва в своите изследвания като допустим брой ориентировъчно дванайсет хиляди души мъже[4].

Йедисанската орда като военизирано номадско обединение на по-дребни родови и териториални кибли има централизирано управление в лицето на йедисанския хан. На тази длъжност се назначава кримска креатура от Бахчесарайските хански родове. Вземайки под внимание, че йедисанците като номади нямат постоянни селища в Очаковска земя, отначало центърът на ордата не е фиксиран на определено място, а се наблюдава хаотично разместване в зависимост от чергаруването на ордите. През втората половина на XVIII в. руският картографски материал посочва в централната част на Очаковската степ покрай северната част на езерото Тилигул – "*Резиденция ногайского солтана*"[5]. Европейските картографи на свой ред обозначават центъра на ордата на територията между Тилигул и Саръгьол като قبيلهء نوغاى يدزان [Kabile-i Nogay Yedizan][6]. При последващото назначаване на йедисанския хански престол на синовете на кримските Гиреи се налага установяването на центъра на ордата в едно от постоянно съществуващите селища, както изисква кримското ханско управление. Така за основна резиденция за пребиваване на йедисанския хан е избрано вече известно старо място около устието на реката Тилигул (Делигьол) в едноименното езеро, а именно в селището **Хантуран**[7].

В Буго-Днестърското междуречие Йедисанската орда вече не е монолитна родова общност, както преди в Северен Кавказ, а по-скоро съответства на обединение от раздробени и обособени орди. По такъв начин, наименование на орда – Йедисан е по съдържание териториално обединение на кибли, както и в случая с Буджашката орда. Също така, териториално им разместване именно на Очаковската земя определя наименованието на целия регион като “Земя на Очаковските татари” (اوزی تاتارلرینك طپراغی , Özi Tatarlarının Toprağı)[1].

---

[1] **BOA.** Fon adı: "C.DH.", Dosya № 32 , Gömlek № 1559 , [1121 Ra 29 / 08.06.1709]

[2] **Петрунь, Ф.Е.** Пути и подступы к Днестру: Очерки по истории русской географии 2-й половины XVIII столетия: (В связи с военными операциями русских войск, дипломатическими сношениями и колонизационной деятельностью русского правительства). Байрам-Али, 1944, с. 327

[3] **BOA.** Fon adı: "C.DH.", Dosya № 32 , Gömlek № 1559 , [1121 Ra 29 / 08.06.1709]

[4] **Бачинский, А. Д.** Едисанские ногаи ... Одеса, 1972, с. 415.

[5] **Кордт, В.** Матеріали до історії картографії України. Ч.1. Київ, 1931, с. 34.

[6] **Ricci-Zannoni.** Carte de la Pologne divisee par palatinats et subdivisee par distriht construite d'apres quantite d'Arpentages d'Observations et de Mesures prises sur les Lieux. Paris, 1772, p. 24.

[7] **Петрунь, Ф.Е.** Пути и подступы к Днестру ... Байрам-Али, 1944, с. 321.

Във фискално-териториален аспект, в централните и източните територии на Очаковската земя е отбелязано наличието на поне една обширна поземлена мукатаа, аналогична на подобен род приходоизточници в Буджак. Тя се разпростира върху йедисанските територии, подчинени на кримското управление (Özi sahrasında Sarı nehri sahilindeki Nogaylıyan mukataası)[2].

Необходимо е да се отбележи, че инициатор за поканата на йедисанските орди е Кримското ханство и именно ханът е най-вече заинтересован от разполагането на лоялните спрямо него орди на териториите на Очаковската земя и Буджак, доколкото по такъв начин те укрепват неговите позиции и увеличват възможностите му за икономическа печалба в района на Северозападното Причерноморие.

През XVIII столетие, при многобройните смени на ханове на кримския престол, йедисанските и буджашките татари губят благосклонността на кримския двор, което обуславя появата на редица проблеми в отношенията помежду им. Поредицата от вълнения започва още от 1706 г., когато буджашко-ногайските мурзи Кутлук-Тимур и Карт-мурза предприемат действия за освобождаване на ногайците от подчинението им на кримския хан. Своето съдействие им оказва и Силистренският бейлербей Юсуф-паша. Исканията на буджашките татари обаче са отхвърлени от Портата и се издава ферман да “разглежда всички дела на жителите на отвъддунавските владения Кримският хан”[3].

Йедисанската орда, както и Буджашката орда през втората половина на XVIII в. продължават да бъдат източник на постоянно напрежение по границите с Молдова, Полша и Русия[4]. Това забавя общоевропейските промени в стопанството на засегнатите от татари съседни територии и води до стагнация и мащабна криза в управлението и икономическото развитие на целия регион.

Укрепването на Йедисанската орда й отрежда значима роля във вътрешната политика на Крим. Така през 1758 г. йедисанските ногайци вдигат въстание, което довежда до сваляне на Халил-Гирей от ханския престол на Крим. Всички вълнения, които струват на Халил-Гирей престола на ханството, възникват вследствие на необуздания произвол и безразсъдна саморазправа на неговите синове. Той ги назначава за “върховни началници на ногайските Йедисанска и Буджашка орди”, но “заради младостта и неопитността си те извършват доста глупости и довеждат ногайците до явно неподчинение и до техните грабежи във владенията Богдански [Молдавски]”[5]. Османците са изплашени от въстанието и веднага се съгласяват със свалянето на въпросния хан Халил-Гирей и назначават за хан на негово място предишния управител на Кримското ханство – Аслан-Гирей. Обаче под явния натиск от страната на въсталите йедисанци меджлисът на кримските и ногайските мурзи приема исканията им и избира за Кримски хан по-самостоятелния и агресивен Крим-Гирей. За да стихнат вълненията, турското правителство е принудено да признае решението им, според което и с подкрепата на йедисанците Крим-Гирей остава хан до 1764 г.[1].

---

[1] **Ricci-Zannoni**. Carte de la Pologne divisee par palatinats et subdivisee par distriht construite d’apres quantite d’Arpentages d’Observations et de Mesures prises sur les Lieux. Paris, 1772 , p. 23-24.

[2] **BOA**. Fon adı: “C.MTZ.”, Dosya № 19 , Gömlek № 923 , [1144 Za 13 / 08.05.1732]

[3] **Смирнов, В. Д.** Крымское ханство под верховенством Оттоманской Порты в XVIII столетии. Одесса, 1889, с. 4.

[4] **АВПР.** Фонд:69. „Едисанские дела” д.153, оп.1. – Л.18.

[5] **Смирнов, В. Д.** Крымское ханство под верховенством Оттоманской Порты в XVIII столетии. Одесса, 1889, с. 81-83.

Руско-турската война от 1768-1774 г. довежда до кардинални изменения първо за татарско-ногайското население. По-голямата част от него приема руско поданство и през 1772 г. се преселва в Таврийските степи. В началото на поредната руско-турска война, през 1779 г., друга значима част от Йедисанската орда и от "буджашките татари се преместват в Кубан и в Крим, като преустановяват всичките си връзки с буджашките земи. Тези, които остават в Буджака, приемат поданството на Османска Турция и минават на другата страна на Дунава"[2] във вътрешността на Добруджа. А през 1792 г. татарите от Йедисанската орда окончателно се преселват в степите на Североизточна Таврия.

Този факт предоставя на Османската империя възможността да лиши Кримското ханство от правата му върху владенията в Буджак и Очаковската земя. На свой ред руското правителство, охранявайки южните си граници от постоянното присъствие на военна заплаха, първоначално изисква от Турция да се остави Буджашката степ без население. По-нататък обаче предвид русофилската политика на Шахин-Гирей, се изисква татарските територии на Буджак да се предадат под властта на Крим[3] вече като автономен в състава на Русия.

Османската империя, отнасяйки се неблагосклонно към признаването на Шахин-Гирей за Кримски хан, основава на въпросните буджашки територии собствен пашалък или "губерния" в Бесарабия, като включва в нейния състав бившата ханска резиденция Каушан, както и северните кримски територии с главни пунктове "Балта, Дубосар и всички останали земи и селища включително до река Буг, принадлежащи на Кримското ханство"[4].

Въпреки противодействието на Русия, турското правителство полага всевъзможни усилия за заселване в Буджак на ногайски племена, избягали от руското си поданство. Опитите на Шахин-Гирей да възобнови властта си върху ногайците в Буджака си остават безрезултатни[5]. Ханската администрация е прокудена от Бесарабия, с което приключва дълготрайното кримско присъствие в Буджака. В края на 1777 г. се ликвидират султанските хасове на Кримския хан на териториите на Буджака и Очаковската земя. Съответните мукатаи се възвръщат за пълно използване от Османската империя и под централизираното управление на кадиите, като на териториите им се формират две кази с центрове в Томбасар и Каушан. Впоследствие те се включват в границите на Бендерския пашалък[6].

Поредната руско-турската война от 1787-1791 г. присъединява Буго-Днестърското междуречие към Русия. По такъв начин османците губят казата Томбасар и съответната мукатаа. В Бендерския пашалък остават само двете кази Бендер и Хан-Къшла (Каушан). Последната каза включва поне две мукатаи, едната е с обхват на околията на Каушан[7], а втората в рамките на запазената за татарите територия "Халил-Паша юрду"[8].

---

[1] **Тунманн**. Крымское Ханство. Симферополь, 1991, с. 92.

[2] **Смирнов, В. Д.** Цит. съч., с. 211.

[3] **Дружинина, Е.И.** Кючук-Кайнарджийский мир 1774 года, его подготовка и заключение. Москва, 1955, с. 205, 211, 255.

[4] **Присоединение Крыма к России**: … Т.I: 1775-1777гг. Санкт-Петербург, 1885, с. 773-775.; **Смирнов, В. Д.** Цит. съч., с. 182.

[5] **Бачинський** А. Д. Адміністративно-політичне управління Буджакським степом та пониззям Дунаю. XVIII – початок XIX ст. – Архіви України. 1966. № 5, с. 20-21.

[6] **Присоединение Крыма к России**: …., с. 772-774., Док. № 219 (5 Сентябрь 1777г.)

[7] **Documente turceşti** privind istoria României. Întocmit de Mustafa A. Mehmet. Vol.III. 1791-1812. Bucureşti, 1986, p. 112-113., Doc.№71.[1799/mai/2]

[8] **BOA**. Fon adı: "MAD". Defter № 10166.

При новото административно устройство на Буджашката степ управлението се осъществява непосредствено от турския наместник – Буджак-каймакан или сераскер, въпреки враждебността и съпротивата на ногайските управляващи кръгове. Местното административно управление на ногайските окръзи е предадено на турските кадии, установили се в Килия, Измаил, Бендер, Татарбунар и Ханкъшла[1]. Макар че условно столица на Буджашката орда и занапред си остава Каушан, резиденцията на турския каймакан се установява предимно в Ханкишла, като своеобразна приемственост от управлението на кримската администрация към османската. В Каушан с околията му според различни източници по това време има до 25 села с немногобройно население[2], което се превръща в турската рая. Според османски извори тази територия се сочи като мукатаа Каушан с татарско население (Bucak'ın istilâsından sonra Kavşan mukataası topraklarına yerleştirilen tatarlar)[3].

Същевременно с укрепването на своята власт в Буджак турското правителство предприема мерки за удържане на ногайците на тези територии. В края на 1794 г. се забранява от ногайците на Буджак да се взима какъвто и да е данък в полза на султанската хазна и се предоставят привилегии на османските редовни войска. Паралелно с това на ногайците се предлага да изоставят чергарския начин на стопанство и най-общо на живот и да преминат към отседналост[4]. Впрочем, последната мярка не се реализира изцяло и характерът на ногайското стопанство си остава неизменен дори след образуването на смесени ногайско-молдовски и ногайско-български селища.

В края на XVIII – нач. на XIX в. в четири ногайски окръзи на Буджака: Орумбет-олу, Орак-олу, Ет-Исин [Едисан] и Измаилския окръг със неговите четири подразделения Къргъзско, Джембуламентско, Киоклеско и Крелеско има над 200 кишлаци с ногайско население[5]. Османските документи потвърждават наличието "в границите на мукатаата Халил-Паша юрду на ногайски татари от киблите *Ör-Mehmed*, *Orak oğlu*, *Can Turak*, *Türkman*, *Canboyluk*, *Dokuzbay* и *Yedisan*.[6] Също така османските изворите дават сведения за разположени четири татарски кибли в Буджака, обаче се отбелязва, че това вече са териториите на централизирано османско управление на Кили, Аккерман и Бендер[7], без следа от предишна автономност и привилегии. Населват ги остатъци от различни ногайски орди: Буджашка, Йедичкулска и Йедисанска. В количествено отношение татарите наброяват от пет до седем хиляди[8]. При преселването на татарите от Крим на османските територии в Добруджа също така са посочени кибли, изселени от Буджак, а именно на Йедичкиоглу (Yediçkioğlu), Йедибасан (Yedibasan), Джомбойлук (Comboyluk) и Кългъз (Kırgız)[9].

---

[1] **Халиппа, П. Н.** Бессарабия до присоединения к России. Исторический очерк. Извлечено из „Бессарабского Сельскохозяйственного календаря" на 1914 г. Кишинев, 1914, с. 37.

[2] **Popescu, M.** Cetăţile turceşti din prejurul principatelor Române. Craiova, 1927, p. 22; **ЦГВИА**, ф. Молдавской армии. Оп.165. в.32. д.41. ч.1. лист 13.

[3] **BOA**. Fon adı: "C.ML.", Dosya № 282 , Gömlek № 11576 , [1215 Z 20 / 04.05.1801]

[4] **Documente privind istoria României**. Colecția Eudoxiu de Hurmuzaki (Serie nouă). Vol.I. Rapoarte consulare Ruse (1770-1796). Bucureşti, 1962, p. 582.

[5] **Скальковский, А. А.** Болгарские колонии в Бесарабии и Новороссийском крае. Статистический очерк. Одесса, 1848, с. 45-53.

[6] **BOA**. Fon adı: "C.ML.", Dosya № 617, Gömlek № 25442. [1207 Ş 11 / 24.03.1793]

[7] **BOA**. Fon adı: "HAT.", Dosya № 38, Gömlek № 1904. [1210 L 25 / 03.05.1796]

[8] **Скальковский, А.А.** О ногайских татарах, живущих в Таврической губернии. – Журнал министерства народного просвещения. №11. 1843, с. 24.

[9] **BOA**. Fon adı: "HAT.", Dosya № 979, Gömlek № 41578. [1228 Ş 07 / 05.08.1813]; **BOA**.Fon adı: "HAT.", Dosya № 979, Gömlek № 41578A. [1228 Z 19 / 13.12.1813]

4.2. Ханска Украйна в административната структура на Силистренско-Очаковския еялет

Северозападното Причерноморие освен редица административни единици на Османската империя с централизираното управление включва регион с предимно християнско население, намиращо се под прякото управление на Кримското ханство. Регионът се обособява върху северозападните краища на Очаковската земя покрай границите с Молдова, Полша и Запорожката Сеч (територия на Русия с автономно управление).

Първоначално през XVII в. покрай Днестър се установява молдовско и вероятно българско население от Буджака, като последица от разширяването на "Халил-Паша юрду" и преселването на християнското население от западните му покрайнини в буферната крайгранична зона близо до селището Дубосар[1]. Също така наличието на свободна земя тук и относително лоялните закони на Османската империя спрямо християнските преселници привличат в северните дялове на Очаковската земя украинско население от Полша и Русия.

Може да се говори за една или друга степен притеснения от страна на османците спрямо християнското население конкретно в тези земи, за грабежи от страна на татарите и най-общо за доста сложната ситуация, в която се намира местното население. Но при положение, че въпреки това, запорожкото казачество масово приема османско поданство, преминавайки в тези земи[2], украинци от Полша намират убежище, от полските конфедерати пак в тези османски територии[3], молдовци и власи бягат от своите войводи под турска защита, а също така и българи се преселват на Дунав и Днестър[4] от вътрешните региони на Балкана, то може да се придобие представа какво е било положение на угнетеното селячество в крепостническа Русия и в условия на дискриминационния режим, наложен в Полша.

В резултат земите на Очаковската земя край реките Кодима, Ягорлък и Днестър в участъка до Бендерските владения е плътно заселен с украинско или казашко, молдовско и българско население. Особено масово преселническо движение се наблюдава през първата половина на XVIII в. Колонизацията засяга териториите по течение на реката Кодима като продължение на по-ранното по време преселване в района на Дубосар и Ягорлък, започнало още през XVII столетие[5].

Османските владения в северната част на Буго-Днестърското междуречие в края на XVII в. биват предоставени като пореден султанския хас на Кримския хан. Във фискално-териториален аспект въпросните владения са отдадени на откуп и оформени като мукатаа със съдебен и фискален имунитет. Необходимо е да се отбележи по този повод, че в този регион администрирането на посочения приходоизточник е в чист вид, без насложени военно-административни компоненти, както е в случая с Буджашката орда. Територията е обособена като финансово-административна единица със съответни длъжности за управление и под прякото подчинение на Кримското ханство.

В началото на 40-те години на XVIII в. възниква необходимостта да се възобнови процесът на създаване на административен регион, самостоятелен от мюсюлманското управление на Очаковска земя. Християнските общини тук се организират в отделен административно-териториален регион с център около реката Днестър в селището – Томбасар (طومباصار , Tombasar)[1]. Молдовско название на селището е **Дубосари** (دوبروصارى , Dubrusârı)[2] възникнало въз основа на по-старо наименованието му Дубаш.

---

[1] **Documente turceşti** privind istoria României. Întocmit de Mustafa A. Mehmet. Vol.II. 1774-1791. Bucureşti, 1983, p. 72-76., Doc.№51.[1786/aprilie/21-30].

[2] **НБКМ, Ориенталски отдел.**, Фонд № ОАК. Арх.ед. 178/43 Л.2.

[3] **Лебединцев, А. Г.** Ханская Украина. – ЗООИД. Т.XXXI. Одесса,1913, с. 1-22.

[4] **Русов, А. А.** Русские тракты ..., с. 45-98.

[5] **Петрунь, Ф.Е.** Пути и подступы к Днестру ... Байрам-Али, 1944, с. 95.

Названието на населения пункт Томбасар е определящо като наименование и на местния отдаден в откуп приходоизточник като "Tombasar mukataası"[3] или "Tombasar Hası mukataası"[4]. В съответствие с данъчно-фискалното управление на мукатаата като оглавяващо я длъжностно лице се посочва "войводата" на Дубосар. Което пък от своя страна рефлектира върху названието на въпросната територия под формата "земя на войводата Дубосарски"[5] или страната (район на) Томбасар (Tombasâr cânibi)[6]. Според османските извори изписването на длъжността в разгърнат вид често се среща като "Tombasar Hası Voyvodası"[7] или "Tombasar Mukataası Voyvodası"[8].

Същевременно при назначаване на управители в Ханска Украйна, градчето Томбасар се посочва като център на "войводалък" – териториално-административна единица, в чиито граници могат да влизат до няколко или поне една голяма поземлена мукатаа (Tombasar Voyvodalığı'nın Hazinedar zade İbrahim Bey)[9]. Вероятно това е обусловено от обединяването на мукатаи от Буджак и Томбасар под единното ръководство на Дубосарския войвода[10] в рамките на новосъздадения Бендерски пашалък.

Понякога се срещат упоменавания на войводата на Дубосари паралелно в един и същ контекст с войводата на Молдова (Tombasâr voyvodası ve Moldova voyvodası)[11], което все пак не говори за равнопоставеност на длъжностите им. Ако в случая с Томбосар това е длъжност, оглавяваща финансово-административна единица, то в случая с Молдова "войводата" стои начело на държавното ръководство в една васална макар на Османската империя територия.

Етническият състав на населението на региона с преобладаващо мнозинство на украинците, преселени от Брацлавските земи на Полша и от Запорожието, от една страна, и принадлежността на тези територии към Кримското ханство, от друга, обуславят изначалното название на административно-териториалното формирование – **Ханска Украйна**.[12] В славянските и молдовско-влашките извори това обстоятелство намира израз посредством титлата на владетеля или на войводата на Дубосар титулуването му като "хетман на Ханска Украйна" е запазено в този регион още след първото заселване тук на казашки отреди, приели османско поданство. При сравнение с провинциалното управлението на

---

[1] **BOA**. Fon adı: "C.ML.". Dosya № 783. Gömlek № 31937 [1192 Ra 29 / 27.04.1778]

[2] **Ricci-Zannoni**. Carte de la Pologne divisée par palatinats et subdivisée par district construite d'après quantité d'Arpentages d'Observations et de Mesures prises sur les Lieux. Paris, 1772 , map № 24.

[3] **BOA**. Fon adı: "C.ML.". Dosya № 454. Gömlek № 18351 [1195 B 29 / 21.07.1781]

[4] **BOA**. Fon adı: "C.ML.". Dosya № 673. Gömlek № 27564 [1194 Z 25 / 22.12.1780];
BOA. Fon adı: "C.ML.". Dosya № 172. Gömlek № 7274 [1206 N 13 / 05.05.1792]

[5] **Documente turceşti** privind istoria României. Întocmit de Mustafa A. Mehmet. Vol.II. 1774-1791. - Bucureşti.1983. – C.109-110,115-116. Doc.№80.[1787/feruarie/21]. Doc.№84.[1787/martie/13].

[6] **Veliman, V.** Relaţiile Româno-Otomane, 1711-1821: Documente turceşti. Bukureşti, 1984, p. 615-616., Doc.№212.[1793].

[7] **BOA**. Fon adı: "C.ML.". Dosya № 748. Gömlek № 30486 [1201 Za 13 / 27.08.1787]

[8] **BOA**. Fon adı: "C.AS.". Dosya № 1087. Gömlek № 47941 [1199 Z 20 / 24.10.1785];
BOA. Fon adı: "C.AS.". Dosya № 1138. Gömlek № 50562 [1202 Ş 29 / 04.06.1788]

[9] **BOA**. Fon adı: "HAT.", Dosya № 18, Gömlek № 804. [1199 Za 07 / 11.09.1785];
BOA. Fon adı: "HAT.", Dosya № 18, Gömlek № 804 A. [1199 L 06 / 12.08.1785]

[10] **BOA**. Fon adı: "C.MTZ.", Dosya № 19, Gömlek № 908. [1195 Ş 29 / 20.08.1781]

[11] **Documente turceşti** privind istoria României. Întocmit de Mustafa A. Mehmet. Vol.II. 1774-1791. Bucureşti, 1983, p. 150-153., Doc.№112.[1787/mai/19-28].

[12] **Лебединцев, А. Г.** Ханская Украина. – ЗООИД. Т.XXXI. Одесса,1913, с. 1-22

Османската империя наименованието “хетман на Ханска Украйна” се различава съществено от “войвода на мукатаа”.

Учредяването на териториалното формирование Ханска Украйна е свързано с украинския военачалник Петро Иваненко (Петрик), който още през май 1692 г. пристига в Крим, където от името на “Уделното Княжество Киевско, Черниговско и цялото Войско Запорожко градово и народ малоруски” сключва с хана договор за “вечен мир и братство” и съвместна отбрана от Москва и Полша. Кримският хан на свой ред признава Петрик за хетман на Украйна и му предоставя военна помощ срещу московските войски. Поражението на Петрик във военната кампания обуславя преминаването му в османските предели и разполагането на определени за него територии около Днестър. В тези северозападни територии на Буго-Днестърското междуречие вече е имало предимно християнско население[1]. Именно тези територии са наречени Ханска Украйна под ръководството на хетман. Впоследствие през 1696 г. Петрик е назначен от Портата като първият хетман на Ханска Украйна.

Няма сведения за управлението на Ханска Украйна в началото на XVIII в., но може да се проследи съществуването й в течение на цялото столетие до преминаването й под руска администрация. В описание на пътя от Киев до Истанбул през 1714 г. се посочват границите на територията и управлението й:

“При Егорлък свършва полската граница. А го владее кримският хан и Дубосари от него е на разстояние две мили. В ханските [владения] и в този Егорлък и Дубосари до 1714 г. управлява изпратеният от хана изменник [на Русия] Пляка, който е бил сотник в Новосергиевския [полк] близо до Самара. А сега в този Егорлък вместо Пляка управлява сотник на Егорлък, казак, наричан Апостас, а в Дубосари [управлява] Хвастовският казак Гаврило Алейченкой, който преди това служеше при [атаман] Палий. От селището Егорлък до селището Беляковка има две мили планински път. Онова селище е на Бендерския паша, стои на [брега] на Днестър в дерето.”[2]

Необходимо е да се отбележи, че от началото на XVIII в. териториите между Буг и Днестър в официалните славянски и молдовско-влашки хроники се наричат “Ханска Украйна”. Едно от първите подобни упоменавания се среща в кореспонденцията от молдовския агент Лупул до руските власти през 1737 г., където, както посочва в своята работа Кочубински, се предлага да бъдат изпратени на десния бряг на Буг, в Ханска Украйна запорожки казаци[3].

Кримският хан кани в Ханска Украйна християнско население от проблемни руски и полски територии, което позволява за доста кратко време да бъде запълнен северозападният дял на Очаковската земя. На свой ред, ханът получава икономическа изгода от това заради нарасналите приходи от селищата, намиращи се в зависимост от Дубосарския “хетман-войвода”[4].

Втората половина на XVIII в. се характеризира със запазване броя на населението и съществуващата административна единица. Така по поръчение на руските крайгранични структури, Запорожкият Кош съобщава сведения относно новите селища по река Кодима, които са събрани с участието на преводача Константинов, представящ се за руски търговец по време на пътуването му до градчето Балта през 1763 г.: “В тези селища живеят власи и май че повече от половината, във всяка паланка народ има такъв като малоруския [украинския], а колко на брой по тези места има народ на държавата Русия, е невъзможно да се разузнае. Във всички описвани селища, еснафите жителство имат, и по сведения от селищата нямат никакви повинности. В отдавна заселените паланки: Голма, Прилет и във градчето Балта живеят еснафите под управлението на хетман Влашки [Дубосарски], от когото като откуп от всякакъв добитък и производствена печалба се събира десета част."[1]

---

[1] **Архів Коша Нової Запорозької Січі.** Корпус документів.1734-1775.,Т.1. Київ, 1998, с. 552.

[2] **Русов, А. А.** Русские тракты ..., с. 79-80.

[3] **Кочубинский, А.** Граф Андрей Иванович Остерман и раздел Турции: Из истории Восточного вопроса. Война пяти лет: 1735-1739. Одесса, 1899, с. XXIУ.

[4] **Петрунь, Ф.Е.** Пути и подступы к Днестру ... Байрам-Али, 1944, с. 96.

Засилването на кримските позиции спрямо Ханска Украйна се проявява през 50-те години на XVIII в. чрез назначаването на хетманската длъжност на бившия преводач на Кримския хан Якуб (Yakup-Aga). Вече като Дубосарски войвода той в същото време продължава сътрудничеството си с руското разузнаване на пограничните територии, както и по време на работата му в Бахчесарайския двор. Това му осигурява лоялност от страна на руската погранична власт и постоянно парично възнаграждение като пенсия от Русия. Кримският хан, без да подозира лошите намерения на Якуб-ага, му оказва застъпничество и подкрепа, доколкото преди той му е бил най-близък и най покорен подчинен. Нещо повече, и след получена информация в провинциалното управление на Силистренско-Очаковския еялет и обвинения в измяна на Якуб-ага, ханът продължава да го защитава и го изпраща в Дубосари като своя креатура.

През 60-те години руската погранична власт установява по-тесни връзки с войводата Якуб-Ага като с основен посредник в отношенията между Русия и Кримското ханство, което му позволява да се ползва с преференции и от двете страни. Така при метежните събития в селището Голта, където се срещат полската, османската и руската граници, каймакамът арменец Габертов преминава на руска територия, но граф Румянцев, за да установи пряка връзка с Дубосарския хетман, го връща обратно на ханска територия. Срещата между графа и хетмана става в селището Балта. Хетманът обяснява назначението си в Дубосарските земи със строежа на руската крепост Орел срещу татарската Голта, което отначало доста обезпокоява татарите. Освен това Якуб назначава своя брат за каймакам в селището Криво Езеро, доста важен пункт на Кодимския тракт по средата на пътя за Голта и Орел от Балта, което позволява да бъде контролирана изцяло северната граница на османските владения по течението на р. Кодима до вливането й в Буг.

Руското разузнаване, по време на постоянните смени на ханове в Крим, намира постоянен източник на информация, плътно сътрудничейки си с хетмана Якуб в качество му на конфидент[2], което дава резултат в по-нататъшния неизбежен конфликт между Русия и Османската империя.

Продължението на взаимоотношенията с хетмана Якуб от 1763 г. насетне не претърпява никакви затруднения, нещо повече, руската администрация вече не протестира срещу преселванията "в кримската страна" а напротив – разрешава свободно преместване на украински казаци. Очевидно тя смята, че ще има полза от новооснованите селища с християнско население освен търговската печалба на Кодимския тракт. Има се предвид най-вече полза "във военно време от заселените християни, защото заради общата вяра не е безпричинно да се очаква повече за нас [руснаците] тяхното съдействие и добродушие, нежели за турците и татарите"[3].

Крайграничните полски магнати, макар че понасят щети от бягството на украинци в Ханска Украйна и чак до Бендер, все пак се стараят да установят непосредствена връзка с Дубосарския войвода, за да получат свободен път към Бендер и Очаков, независим от руския пункт за преминаване близо до крепостта Орел. За да постигне тази цел, полският владетел на Уманските земи Винцентий Потоцки препоръчва на татарската администрация да усили горепосочения граничен пункт – паланката Голта, с влашки преселници.[1] А вече през 1763 г. офицерът Бастевик, след гостуването при хана, съобщава "за намеренията на хана да заселва власите в паланка на река Буг откъм Кримската страна"[2]. През същата година в крепостта Орел постъпват съобщения, че сотникът Бурлака със съгласието на хана основава паланка "от устието на река Кодима надолу по река Буг срещу паланката Орел, където му е разрешено да заселва власи и евреи от търговското съсловие, а на турците и татарите в това селище, освен само да преминават, им е забранено да се намират, за да се избегнат неприятности с Русия,...,В новопостроената паланка се предвижда да се провежда панаир."[3] Новото християнско селище, доста мащабно за онова време, придобива името Голта, вероятно по подобие на един от кварталите на Истанбул – Галата, където по същия начин е отредено място за християнското и еврейското население и се забранява или се ограничава присъствието на мюсюлмани.

---

[1] **Скальковский, А. А.** История Новой Сечи. Изд.3-е. Ч.1. Одесса, 1885, с. 36-37.
[2] **Сборник РИИО**. Т.57. Санкт-Петербург, 1887, -С.365,481.
[3] **Сборник РИИО**. Т.48., 1885, с. 512,521.; Т.9., 1872, с.401,412.

На свой ред поляците от пограничните земи на Ханска Украйна откъм своята страна също формират редица укрепления и селища[4]. При това се забелязва, че полските поданици украинските селяни "се умножават на реката Синюха"[5]. Имайки предвид вече съществуващите турски и руски паланки и допълнителното полско "подсилване", очевидно регионът се превръща по такъв начин в мощен междудържавен триъгълник на сложни взаимоотношения или своеобразен пункт, в които се сблъскват и преплитат интересите на Османската империя, Полша и Русия. Най възмутена остава Русия, когато пряката връзка от полския град Уман до Очаков нанася икономически щети на руската хазна, тъй като предишният контрол над търговските пътища, минаващи през руските митници и най-вече през Орел, носел стабилна печалба.

Освен Голта, за Очаковска земя от Полша съществува достъп през Криво Езеро, Полиево Езеро или Балта. От Полиево Езеро вече от няколко столетия съществува търговски път към Очаков през "татарската местност Тилигул"[6]. Но поради нестабилността по онова време по-често се използва така нареченият "Бендерски път" по руска територия "през крепостта Света Елисавета и достигайки границите, оттам през татарските места до Бендер".[7]

Очаковската земя става по-привлекателна в икономическо отношение след мащабното народно въстание в Полска Украйна през 1768 г. Събитията засягат и турската територия в селището Балта и като последица дават тласък за началото на руско-турската война от 1768-1774 г.[8] Военната ситуация, препятстваща използването на пътища през Полша, предизвиква оживление на по-южните търговски артерии за Молдова и вътрешните османски територии на Румелия. Паралелно с това се развива инфраструктурата на Очаковската земя и се формират редица крайпътни селища, пощенски станции, търговски панаири. Особено се увеличават преселенията в Ханска Украйна, когато пътят по течението на реката Кодима остава като една от най-големите транспортни артерии за Молдова и Бендер. Също така се увеличава значението на "Бендерския път" през централната част на Очаковската земя, благодарение на което се появяват сведения за редица нови селища не посочени в по-ранни извори.

---

[1] **Сборник РИИО**. Т.48., 1885, с. 481.

[2] Пак там, с. 480.

[3] Пак там, с. 511-512,521.

[4] Пак там, с. 521.

[5] **Сборник РИИО**. Т.51. Санкт-Петербург, 1885, с. 41-42.

[6] **Андриевский, А.** Материалы по истории Запорожья и пограничных отношений (1743-1767 гг.) – ЗООИД. Т.XVI. Одесса, 1893, с. 117-226.

[7] **Сборник РИИО**. Т.57. Санкт-Петербург, 1887, с. 103.

[8] **Гуржий, О.I., Чухліб Т.В.** Україна крізь віки. Гетьманська Україна . Т.8. Київ, 1999, с. 200.

По такъв начин северните крайгранични територии на Очаковската земя придобиват роля на важен лост в политическите и главно икономическите взаимоотношения на Османската империя, Русия и Полша. За контрол върху крайграничните територии и ограничаване на османската намеса в сферата на стратегическите интереси на Кримското ханство, се е оказало належащо управлението им да се оглави от възможно най-близка особа измежду ханските служители. Това обусловя назначението за хетман на Ханска Украйна на подобна доверена личност – преводача Якуб-ага.

Може да се допусне, че създаването на Ханска Украйна е мотивирано от специфичния етнически състав на населението в региона, но по-нататъшното му управление говори по-скоро за отдаване приоритет в това отношение на възможността за извличане на политическа и икономическа изгода от страна татарската управа. Контролът върху стратегически важни възли се извършва посредством доверени наместници на Дубосарския хетман, а на митниците в Голта, Балта и Ягорлък се назначават като каймаками предимно родственици от семейството на Якуб или поне произхождащи от Крим лица.

Създаването и съществуването на Ханска Украйна под юрисдикцията на Бахчесарай позволява на Кримския хан да запази ключова позиция в политическите взаимоотношения между Османската империя и Русия. След падането на Бахчесарайския двор фактически се прекратява и съществуването на Ханска Украйна. В границите на този регион се установява османска администрация с централизирано управление.

До учредяването на Ханска Украйна функциите от съдебно-правен и фискално-стопански характер се изпълняват от османската администрация начело с кадията на съществуващата в същите граници каза. Във ферман на Селим II, изпратен до бея на Босна през 1567 г., има упоменаване за “влашки гяури” от казата Дубасар (Dubaş)[1]. Но заради неурегулирани спорове относно владението върху тези земи и малобройното им население по онова време, тя няма трайно съществуване, а управлението на въпросните територии се осъществява от кадиите на Бендер и Очаков. Впоследствие, през XVIII столетие, паралелно с войводата се споменава и кадията на Томбасар[2], което по-нататък обуславя създаване на отделна съдебно-административна единица каза.

Преселванията на християнско население от вътрешен Буджак отчасти на Днестър и казашките настанявания по зимовища, позволява формирането на особен статут за региона. Увеличаването на населението му и премахването на кримското управление в Ханска Украйна след руско-турската война (1768-1774 г.) налага установяването на централизирано османско управление в териториалните рамки на мукатаата Томбасар, което се изразява в учредяването на казата Томбасар[3]. В данъчно-фискален аспект новата администрация получава попълнение посредством назначаване на местен дефтердар[4], което показва, че Османската империя разчита да придобие за сметка на региона на нов икономически важен трудов ресурс.

Така в начало на XVIII столетие Бендерската администрация преселва молдовците и българите от граничната ивица земя на „Halil Paşa Yurdu”[5] в

---

[1] **Catalogul documentelor turceşti**. Vol.II. (1455-1829). Întocmit de Mihail Guboglu. Bucureşti, 1965, c.47., Doc.№137. [1567/dec./31]

[2] **BOA**. Fon adı: “C.ADL.” Dosya № 81. Gömlek № 4864. [1193 Za 20 / 29.12.1779]

[3] **BOA**. Fon adı: “HAT.” Dosya № 10. Gömlek № 331A. [1197 Za 20 / 17.10.1783]

[4] **Опис на османско-турски документи** за занаяти и търговия (XVI - XIX в.) запазени в Ориенталски отдел на Народната библиотека “Св. Св. Кирил и Методи”. София, 1993, с. 259. **НБКМ, Ориенталски отдел.**, Фонд №1. Арх.ед.18295.

[5] **Documente turceşti** privind istoria României. Întocmit de Mustafa A. Mehmet. Vol.II. 1774-1791. Bucureşti, 1983, p. 72-76., Doc.№51.[1786/aprilie/21-30].

Дубосарския регион. Впоследствие, загрижени за този трудов потенциал, по време на прехода на Ханска Украйна под руска юрисдикция, османците през 1793 г. вече настояват занапред вече да не се допускат преселвания на османски поданици от Молдова и Влахия в района на Томбасар (Tombasâr cânibi)[1]. Акцентира се върху спазването на границите на разселване по земите на Буджак, Молдова и Дубосар[2]. Краткият период на пряко османско управление между двете руско-турски войни приключва след подписването на “Яшкия мир” през декември 1791 г. с установяване на руска администрация в същия регионален център – Дубосар.

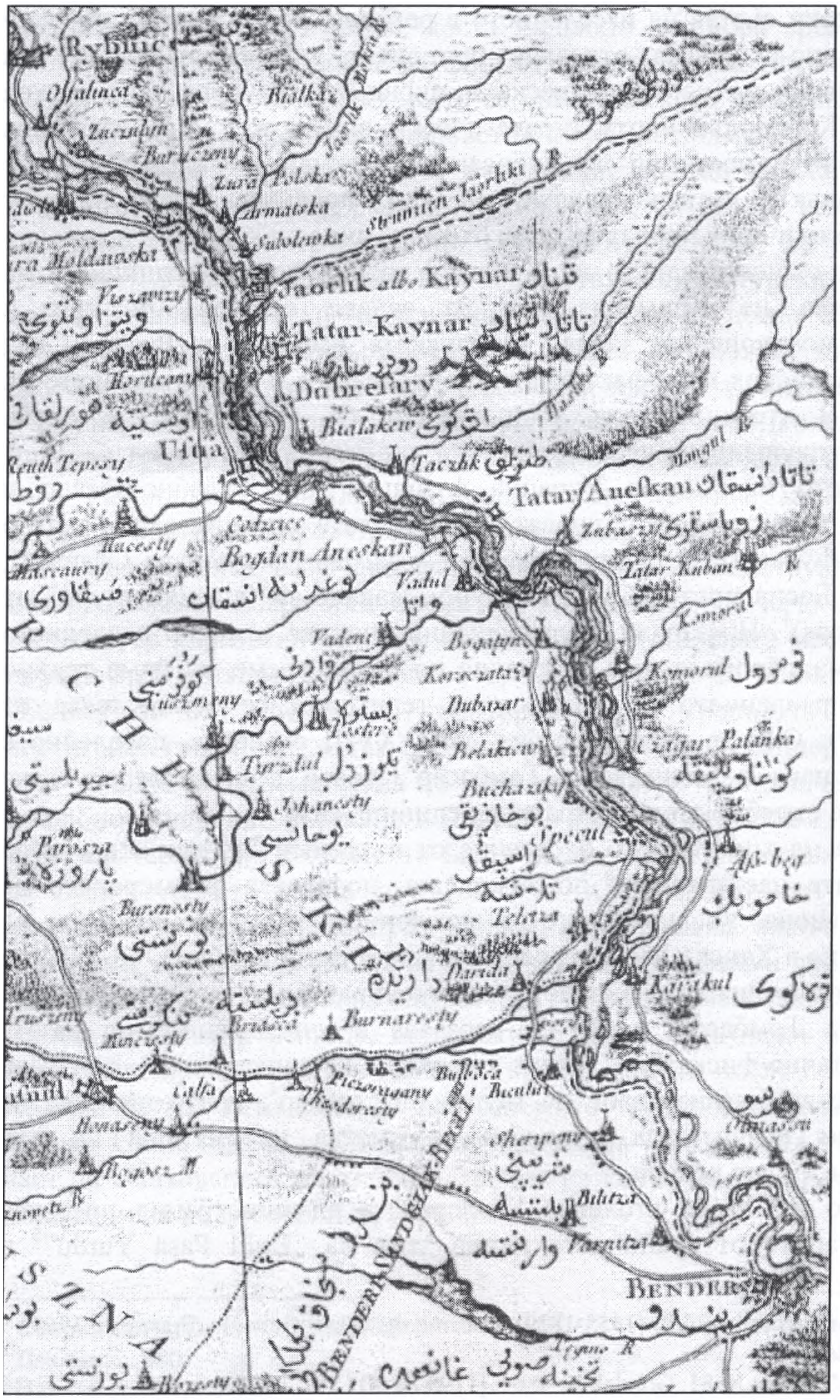
Rybnic
Taorlik albo Kayuar
Tatar-Kaynar
Dubrefary
Bialakew
Ufia
Tatar Aneskan
Bogdan Aneskan
Vadul
Tatar Kuban
Komoral
Dubasar
Belakow
Buchazuk
Telatur
Burnarecty
Bender

Фрагментът от карта: ***Ricci-Zannoni*.** Carte de la Pologne divisée par palatinats et subdivisée par district construite d’après quantité d’Arpentages d’Observations et de Mesures prises sur les Lieux. Paris, 1772. - т. № 24.

---

[1] **Veliman, V.** Relațiile Româno-Otomane, 1711-1821: Documente turceşti. Bukureşti, 1984, p. 615-616., Doc.№212.[1793].

[2] **Catalogul documentelor turceşti**. Vol.II. (1455-1829). Întocmit de Mihail Guboglu. Bucureşti, 1965, p. 380-381., Doc.№1344. [1793/mai./12-21].

Глава II

Селища и население в Буго-Днестърското междуречие през XVIII в.

В продължение на три столетия Очаковска земя е гранична територия на Османската империя. Обширните пространства на Буго-Днестърското междуречие със своето стратегическо разположение и възможностите за извличане на икономическа изгода винаги са привличали вниманието на съседните държави. Тези причини за доста дълъг период са повод за многобройни войни с Полша и Московската държава, за безкрайни конфликти с казаците от Запорожката Сеч. Особено казашките и татарски нападения едни срещу други опустошават този регион, който продължително време остава практически незаселен, а без наличието на необходимия човешки фактор северните територии нямат активно участие в стопанския сектор на Османската империя.

Положението на Буго-Днестърско междуречие като буферна зона или “зона на свещена война” не удовлетворява нарастващите финансови изисквания на Портата. Раздавайки на тези територии хасове и тимари на османски военачалници и съюзни кримски ханове, султанът се стреми да успокои вълненията на провинциалните бейове и многобройната еничарска войска а по такъв начин осигурява попълнения и за своята хазна. До началото на XVIII в. Османската империя постига споразумения със съседните държави и казашката военна република, което в някаква степен обезпечава спокойствие в Буго-Днестърския регион – главна предпоставка за масово преселване в Очаковската земя.

Изследването на миграционния процес и разместването на населението в региона, както и на неговия количествен и етнически състав, е необходимо да бъде направено посредством анализ на съществуващите градове и селища във всека отделна административна единица на Очаковската земя. В пълна мяра поставените въпроси относно броя на градовете и останалите селища е възможно да получат подобаващ отговор благодарение на редица османски архивни документи, руски писмени извори и до голяма степен чрез привличане на картографски материал от XVIII столетие. Писмените извори обаче, които съдържат данни изцяло или частично за региона до периода на войните от втората половина на XVIII в., са в доста ограничено количество. Приложеният в процеса на изследването комплексен подход с паралелно използване на картографски материал и макар ограничен по обем писмен, позволява все пак да се придобие достатъчно ясна представа за населението и селищата, за административния им статут и стопански облик през XVIII в.

Очевидно е при това положение, че е необходимо да бъде представена максимално цялата издирена информация от различни по вид и произход източници за всяко отделно селище чието наименование е изписано във вариант на арабица, латиница и кирилица. Чрез сравнителен анализ с топографски материал от втората половина на XVIII в. се търси и посочва евентуалната локализация на селищата от изследвания регион, която се отразява върху съответните карти-схеми. Изработените карти-схеми са финалният етап в представяното на селищата във всеки отделен административен регион и териториалното им разположение. За постигането на тази цел беше използван най-вече обилен картографски материал.

Картографирането на Буго-Днестърското междуречие в началото на XVIII столетие е свързано преди всичко с водената в региона руско-шведска война с последвалия Прутски конфликт между Русия и Османската империя. Процесът набира максималните си обороти през 1750-60 г., когато редица изследователи от руската и френската картографски школи разработват този нов и доста непознат за тях регион. Поради факта, че в Европа най-високото ниво на картографиране е постигнато именно от френската школа, военните структури на Османска империя, Полша и впоследствие Русия използват за нуждите на своята външна стратегия именно френски специалисти. Като първа по-значима разузнавателна активност на Франция от онова време, която се разпростира предимно върху Северното Причерноморие и Крим, може да се отчете дейността на френския консул в Крим и изследовател Пейсонел[1].

Руската картографска школа започва детайлното изследване на Северното Причерноморие от началото на Миниховската компания през 1735 година. Картографирането провежда френският инженер Дебаскет през 40-те години на XVIII ст. В резултат от неговите усилия на бял свят се появяват относително достоверни и детайлно изпълнени картографски изображения на степните терени между Днепър и Днестър. След унищожението на автономията на Украйна и на самостоятелното казашко обединение Запорошка Сеч, регионът на Северното Причерноморие влиза в сфера на интересите на Руската империя. За един сравнително кратък период от време Русия събира значителен картографски материал за крайграничните територии – регион, който се очертава като най-вероятният потенциален източник за провокиране на конфликти с Портата. Особено енергично протича работата по картографско “заснемане” по време на създаването през 1752 г. на така наречената “Нова Сърбия”. С оглед предотвратяването на евентуални усложнения с Портата преди Русия да е напълно готова за нова война, част от този картографски материал за пограничния район, с информация за новопостроените отбранителни съоръжения и степента на населеност на региона, е бил предоставен на османските упълномощени структури.[2]

До началото на руско-турската война от 1768-1774 г. руската картография разработва предимно региона и пътя покрай реката Кодима в посока към Молдова. Често този материал не съвпада с действителното положение или губи своята актуалност по време на военни действия.

Сред руските разработки от 60-те години на първо място заслужава да бъде представена картата на Я. Ф. Шмидт “Крайгранична карта на Руската и Турската империи и Полша.” от 1769 г., публикувана в сбирката на Кордт[3] и посветена предимно на крайграничния руско-полско-турски възел. В сравнителен контекст с въпросната карта ще бъде разгледан картографският материал, събран през 1740-1750 г. и използван за изображение на Очаковската земя в публикацията на Ричи-Занони на страница 23 и 24 в “Атлас на Полша” от 1772 г.[4]

Шмидт доста погрешно отразява населените пунктове покрай река Кодима. Почти навсякъде те са изместени и объркани с пунктовете, разположени покрай река Савран. Единственият населен пункт, което положение отговаря на действителността, е “*Татарска слобода*” (в последствие използва наименование

---

[1] **Peyssonel, M.** Traite sur le commerce de la mer Noire. Tome Premier. A Paris, MDCCXXXVII.1787.; **Пейсонель, М.** Исследования торговли на Черкесско-Абхазском берегу Черного моря в 1750-62 годах. В изложении Е. Д. Филицина, М для И ЧН. в.2. 1927.

[2] **Шмидт, А.** Материалы для географии и статистики России, собранные офицерами генерального штаба. Херсонская губерния. Ч.I. Одесса, 1863, с. 16.

[3] **Кордт, В.** Матеріали до історії картографії України. Ч.1. Київ, 1931, с. 34.

[4] **Ricci-Zannoni.** Carte de la Pologne divisee par palatinats et subdivisee par distriht construite d’apres quantite d’Arpentages d’Observations et de Mesures prises sur les Lieux. Paris, 1772, p. 23-24.

Голта) срещу руската крепост Орел от устието на река Кодима. По-нататък нагоре по течението се четат названията: *Ховатка*, *Меновая*, *Собран*, *Бреяцровка*, *Озерки*, *Балта* (покрай левия бряг на реката вместо на десния), *Ясиново*, *Домковка* (покрай Савранския пункт) и *Лурковце*. Редица от тези наименования изобщо не могат да бъдат отъждествени с реални населени пунктове. Селището *Ховатка* в материалите на Шмидт съответства на пункта Kovatka у Ричи-Занони, но наименованието не се е съхранило по-нататък. Очевидно Шмидт е използвал същия картографски материал от 60-те години на XVIII в. както и Ричи-Занони. Материалът обаче явно е съставен въз основа на погрешни данни за локализация и често се базира на едно изкривено транскрибиране на османските наименования на географските обекти.

В картата на Шмидт на средното течение на река Кодима е обозначен пунктът *Озерки*, като част от голямото селище "Палиево Озеро". У Ричи-Занони то се чете като Jezerki Paliiwe. Селището *Домковка* у Шмидт при Ричи-Занони е с названието Tynkowka, на север от Kodeme Las. През онези години действително съществувало селището *Тимков*, за което споменава есаул Борозна при едно разузнавателно пътуване до градчето Балта[1]. По-надеждна е трактовката на Шмидт за участъка покрай Буг, който попада под юрисдикцията на Русия още от 40-те години на XVIII в. Рисунъкът на Буг е обозначен като "*лиман Буговой*". Централно място на картата заема изображението на града-крепост *Очаков*. Схематично е изобразено Березанското езеро-лиман, в което се вливат три притока. Средният от тях фигурира под името *Березан*, а на западния приток е разположена "*Слобода Турецкая*" (вероятно става дума за селището Янчокрак, погрешно локализирано на запад от река Березан). Басейнът на река Тилигул е представен със сложно и непропорционално протежение към северната част на Очаковската земя.

Под влияние на картографския материал на Ричи-Занони, Шмидт обозначава старата турска крепост Ходжабей с новото название *Янидун* (Yeni Dünya). Под същото влияние погрешно са обозначени наименованията на крайморските езера на Куяльницките реки: източното – под името Сух и западното – под името Голям, което на практика е диаметрално противоположно на реалното положение. По на изток вярно е нанесено езерото Аджалък но без да се посочва наименованието му. В централната част на Очаковската степ Шмидт поставя "*Резиденция ногайского солтана*", което подсказва за отдавнашните взаимоотношения на крайграничните власти с ногайците. В южна посока от Янидуни са изобразени, но не са назовани реките Далник и Барабой. Като цяло западната част на Буго-Днестърското междуречие остава без обозначения, с изключение на посочената река *Кучурган*, в близост до която, на левия бряг по течението на Днестър, е указано селището *Чорбут*.

Би могло да се обобщи, че крайграничната карта на Шмидт представлява една нова версия на трактуване на един вече добре известен регион – неизменен театър на военни действия между руската и турската армии. Въпреки погрешността в изображението на региона обаче, картата на Шмидт все пак може да се оцени като една значима стъпка на руското картографско дело в сравнение с картографския материал от Миниховското време.

Картографската разработка на Очаковската земя, взета за основа при съставянето на атласа на Ричи-Занони, е едно в още по-голяма степен модерно и ново ниво в представянето на региона. Практически всички материали, които се съдържат в работата на Ричи-Занони, са съставени въз основа на данни, събрани до 1767 г., както изрично е посочено в атласа на Полша от 1772 г. Необходимо да се отбележи, че лично Ричи-Занони не изследвал въпросния регион, а е използвал картографски работен материал, събран от европейски инженери (основно Данвиль, който служел във войсковите учреждения на Османската империя). И наистина, в противен случай Ричи-Занони не би могъл да допусне толкова груби грешки, а изображението на региона не би имало толкова изопачен вид. Или, както пише няколко десетилетия по-късно френският инженер Лафит-Клаве, докато пътува от Константинопол за Очаков: "... Тук не за последен път аз имах възможност да покажа, че този географ [Ричи-Занони], като следвал първите начертания на Данвиль, почти всичките места е обозначил наслука, нанасяйки ги върху карта, която не е направена по Данвилев образец."[1]

---

[1] **Сборник РИО**. Т.9. Санкт-Петербург, 1872, с. 413.

Все пак, макар да се характеризират с проблематична локализация, в някои случаи огледално противоположна на действителното разположение на реките и езерата, картите на Ричи-Занони са изпълнени с богата топонимична и хидронимична номенклатура, голяма част от която до втората половина на XVIII столетие фактически не е известна или не е представена в картографията на Северозападното Причерноморие.

При разглеждането на публикуваните картографски трудове на Ричи-Занони, е необходимо да бъдат отбелязани също многобройните издания, които те са претърпели и няколкото препечатки на първото издание на атласа с допълнения за отделните региони. В настоящия труд се разглеждат картата на Очаковската земя на лист 24 в "Атласа на Полша и съседните територии от 1772 година"[2] и картата на Днестърско-Ягорлъкския регион на Очаковската земя, представена на лист 23 в същия атлас.

Известно е, че освен атласа на Полша от 1772 г., през 1774 г. Ричи-Занони публикува и една карта на северните територии на Османската империя. Наред с това през 1779 г. той издава в Лондон като самостоятелен лист и една полска ландкарта. Картата на османските територии, от своя страна, е била издадена за първи път в началото на 60-те години, след което е била допълнена и преиздадена през 1774 година. Подобен е случаят с ландкартата на Полша, която също е преиздавана в преработен и допълнен вариант. Това е видно от един публикуван списък на населените пунктове, представен в сбирката с материали и документи под авторството на Н. Ф. Дубровин: "Списък на селищата и местностите, се намиращи покрай Днепър (Днестър – авт.) от Балта до Воджия, оттам до Очаков, а от онова покрай Буг обратно до Балта, взети от полската ландкарта, издадена в Лондон през 1779 година."[3]

В атласа от 1772 г. хидронимията и най-важното – топонимията, са представени както с изписване на арабица, така и на латиница. Освен това в горепосочения списък от сбирката на Дубровин наименования от картографския материал на Ричи-Занони са представени и на руски език. Интересно е, че наименованията на селищата и местностите в руската транскрипция от османски изглеждат по-правдоподобно, отколкото еквивалентите на латиница на тези наименования. В атласа изписаните на арабица османски наименования на селищата не винаги съвпадат с латинската "транскрипция". Тъкмо обратно, имената понякога са съвършено различни, което говори за събиране на информация за един населен пункт от различни по религиозен и етнически състав информативни групи. При османското изписване явно е следвано тюркското име, докато в изписването на латиница се наблюдава ярко изразена доминация на славянските наименования. В повечето случаи при превода от османски на френски език наименованията се представят в доста изопачен вид, особено що се касае до сложните тюркски имена. По такъв начин наименованието на дадено селище на френски език не съответства на оригиналното му османско име. Съвсем друго впечатление създава списъкът от ландкартата от 1779 година, където наименованията на руски език в по-голямата си част отговарят на османските имена на селищата. Това подсказва за пряк “превод” от османски на руски, който е довел до избягването на грешките, типични при версиите на френски език.

---

[1] **[Лафитт-Клаве]** Описание пути от Константинополя до Очакова. Санкт-Петербург, 1821, с. 17.

[2] **Ricci-Zannoni.** Carte de la Pologne divisee par palatinats et subdivisee par distriht construite d'apres quantite d'Arpentages d'Observations et de Mesures prises sur les Lieux. Paris, 1772, p. 23-24.

[3] **Присоединение Крыма к России**: Рескрипты, письма, реляции и донесения: В 4-х томах./ Под редакцией Дубровина. Т.III. Санкт-Петербург, 1887, с. 91-92.

Ричи-Занони явно не е владее османски език, а е използвал османски материал с привличане на преводач, който в доста своеволна форма е предавал наименованията. В някои случаи наименованието на дадено селище в латинското му изписване не съвпада с османския вариант, но отразява своеобразната форма, която са употребявали местните жители, понякога като частичен превод от османски. Така например селищното име اق كوى (Ak-köy) се явява на латиница като Bialakew (Бялакев). На друго място селището قوجه لقن (Kocalıkın) има за еквивалент на латиница Kujalicz (Куялъч). Също така населеният пункт около Балта, изписан قوجمن (Kocaman), в латински вариант носи полското наименование Kuczman (Кучмань – от украинското наименование на търговския път “Кучмански шлях”, който минава през въпросния населен пункт)[1].

Що се отнася до хидрографията на Очаковската земя, картите от атласа представят централната й част като заета от огромни блатисти и пясъчникови територии, което е едно твърде голямо преувеличение дори за XVIII столетие. Наличието на гористи масиви в северната част на региона съответства на действителността. В същото време обаче присъствието на големи гори в южната крайморска част изглежда съвсем фантастично. Изображението на реките, като се започне от Кодима и се върви нататък по течението на Буг, общо-взето съответства на действителността, но в топографическото им разположение има редица противоречиви моменти. Особено неправдоподобно е присъствието на голямо количество езера в североизточната част на Буго-Днестърско междуречие. Погрешно е отразен басейнът на река Березан с нейните притоци и лимани (които са по-скоро Аджалъкските езера). Разменени на местата на Куялницките и Тилигуския лимани-езера.

Хидрографията на западната част на Очаковската земя у Ричи-Занони е несъизмеримо преувеличена. С особена сила това важи за Днестър и притоците му, които са изобразени в непропорционално големи размери в сравнение с реалното положение. В същото време река Кучурган, която е доминираща водна артерия в западната част на Очаковската земя, е представена като незначителен поток. Объркано е и изображението на северната част от басейна на река Кучурган. Нейните притоци са свързани в долното си течение с рекички от басейна на Днестър, които обаче реално нямат никаква връзка със самия Кучурган. Това, от своя страна, е довело до погрешното обозначение на границите между Бендерския и Очаковския санджаци по реката Тилигул или Сух Куялник, докато в действителност, според писмените извори, тази граница минавала именно по долината на Кучурган (в някои извори реката е именувана Саръ-Су) от района на градчето Балта до долното течение на Днестър.

Въпреки всичко, особено ако отчетем епохата на тяхното публикуване, картите от атласа на Ричи-Занони представляват една голяма стъпка в картографирането на региона. За втората половина на XVIII в. този картографски материал е твърде актуален. Особено интересни са застъпените в атласа топонимически данни за региона. По своята информативност те се нареждат непосредствено след пътеписа на Евлия Челеби, който многократно е пътувал през въпросните територии.

---

[1] **Петрунь, Ф.Е.** Пути и подступы к Днестру: Очерки по истории русской географии 2-й половины XVIII столетия: (В связи с военными операциями русских войск, дипломатическими сношениями и колонизационной деятельностью русского правительства). Байрам-Али, 1944, Приложения. Карта № 7.

В последната сметка, материалът на Ричи-Занони позволява да бъде идентифицирано всяко селище: първо – чрез използването на картографското изображение на Очаковската земя от 1767 година (или от 1772 година, според датата на изданието) с изписаните върху него наименования на селищата в османски и “латински” (полски или френски) варианти; и второ – чрез привличане за сравнителен анализ и на руския списък на селищата в региона, взет от ландкартата на Ричи-Занони от 1779 година.[1]

Списъкът на селищата (на руски език), който е представен в сбирката на Н. Ф. Дубровин[1], е посочен като препис на населени пунктове, без те да бъдат разграничени от хидронимичните наименования. Това обаче не отговаря на действителността, защото една трета част от наименованията се отнася именно до реките. На свой ред картите на Ричи-Занони дават възможност да се отделят наименованията на реките от селищните. По тази причина топонимията на региона трябва да бъде анализирана, като се привлекат всички данни от Ричи-Занони както картографското изображение, така и писмено преработеният негов материал.

Изучавайки селищата на Очаковската земя, редно е да обърнем внимание и на един писмен източник, за който се споменава в чл. 5 на Айнали-Каваккската конвенция между Руската и Османската империи. Този член задължава Портата “след като отдели от онези земи една достатъчна част за формирането на Очаковския санджак, в непосредствена близост с турските области, да остави останалата част от тези придадени под нейното владение територии опразнени от каквото и да е население, ... , с изключение на селищата, които се намират там понастоящем и за които Блестящата Порта ще връчи на Руския императорския двор поименен списък с обозначение на броя и вид на техните жители, с обещание, че няма да позволи там никакви нови селища”[2].

И така, според Айнали-Каваккската конвенция Руското правителство признава Очаковската земя като владение на Османската империя. Територията обаче бива поделена на две части: първата – неутрална или буферна зона, където османците не могат да имат крепости и където им е забранено да създават нови селища; и втората част, като Очаковски санджак, под пряко османско управление. Границата между двете територии е установена по линията Бендер – горното течение на река Березан – устието на река Ингул при вливането й в река Буг. Освен това, както изисква Айнали-Каваккската конвенция, Портата се задължава да предостави списък на селищата в Очаковската земя, които са “обитаеми само от истински турци, молдовци и други християни”[3].

Изпълнението на задълженията се възлага на очаковския вали и комендант Еген-Сеид-Хаджи-Мехмед-паша, който получава ферман за практическото прилагане на условията на конвенцията. Този султански ферман нарежда разделянето на Очаковската област и указва, че на цялата й територия има възможност за разселване на татари и за запазване на християнските селища, които съществуват от старо време: “Пространствата, включително степта *Озу-*

---

[1] **Присоединение Крыма к России**: Рескрипты, письма, реляции и донесения: В 4-х томах./ Под редакцией Дубровина. Т.III. Санкт-Петербург, 1887, с. 91-92.

[2] **Дружинина, Е.И.** Кючук-Кайнарджийский мир 1774 года, его подготовка и заключение. Москва, 1955, с. 363.

[3] **Присоединение Крыма к России** ... Т.III. Санкт-Петербург, 1887, с. 79.

Кързъ, между реките Буг и Днестър, обозначени в Кайнарджийски мирен договор, бяха дадени на татарската нация, ... Освен намиращите се там селища, които са споменати в сегашния списък, нови да не се строят и да не се допуска заселване на неизвестни хора."[1]

Във връзка с поетите задължения по Айнали-Каваксската конвенция към фермана е приложен "Списък на селищата и местностите, намиращи се покрай Днепър (Днестър – авт.) от Балта до Воджия, оттам до Очаков, а от него покрай Буг обратно до Балта, взет от полската ландкарта, издадена от Ричи-Занони в Лондон през 1779 г."[2], който Портата трябва да предостави на руското правителство. Естествено, това в никакъв случай не удовлетворява руската власт. Първо, посоченият списък е взет от картографския материал на Ричи-Занони, обработен по данни от 1767 година, които отговарят на състоянието на населението в средата на XVIII в. и не са актуални за 1779 година. Второ, списъкът не отговаря и на поставените пред османската страна изисквания във връзка с изготвянето на данните за селищата. Това, впрочем, се отбелязва и в дипломатическата кореспонденция: "... недостатъчна е връчената от Вас информация, извадена от стара полска карта от 1772 година за тамошните селища и местности, ..."[3]. Именно по тази причина посланикът на Русия в Османската империя изисква да бъде му връчен "достоверен списък на селищата и другите населени пунктове, които фактически се намират на територията, разположена между реките Днестър и Буг, границата с Полша и Черно море, а също така и данни за броя и състава на жителите"[4].

Всъщност, Русия всячески търси причини за поредна война с Османската империя. Страхувайки се от един възможен конфликт с руснаците, Портата предоставя нов регистър на населените пунктове в Очаковска област с уверение за прилежно изпълнение на поетите задължения: "В настояща 1193 година 3-ти ден на месец Ребуиль Еввель по лунния календар, а от Рождество Христово през 10-ти март 1779 година. С оглед изпълнение на член 5-ти от подписаната от упълномощени [представители] на двете империи конвенция [от Кючюк-Кайнарджа], в точка втора е записано, да бъде предаден от Османската империя на Руската империя ясен, точен и действителен **регистър** на съществуващите днес селища и всички останали населени пунктове и жилища между реките Днестър и Буг от Полската граница чак до самия бряг на Черно море. Във всички споменати земи да не бъде нито приеман, нито укриван никой от скитащите се [хора] и особено от беглеците руснаци, поляци или татари. За всичко това бяха лично изпратени високи укази на почтените везири – Очаковски и Бендерски обер-коменданти, както и на Влашкия господар. [1]193 година на Луна Джемазил Еввел на 13 ден. **Абдул-Резак**."[5]

Предоставеният от Абдул-Резак през 1779 г. регистър на селищата на Очаковската земя съдържа две части съобразно с административното устройство и териториалното деление: 1.Списък на селищата, които принадлежат на Бендерския санджак; 2.Списък на селищата на Очаковския санджак заедно с Ханска Украйна, които са подчинени на Дубосари.

---

[1] **Присоединение Крыма к России**: Рескрипты, письма, реляции и донесения: В 4-х томах./ Под редакцией Дубровина. Т.III. Санкт-Петербург, 1887,с. 286-287.

[2] *Список селений и урочищ, лежащих по Днепру от Балты до Воджии, оттуда до Очакова, а от оного по Бугу обратно до Балты, взятый из польской ланкарты, выданной от Рицци-Цанони в Лондоне 1779 г.* – В: **Присоединение Крыма к России**: Рескрипты, письма, реляции и донесения: В 4-х томах./ Под редакцией Дубровина. Т.III. Санкт-Петербург, 1887, с. 91-92.

[3] **Присоединение Крыма к России** ... Т.III. Санкт-Петербург, 1887, с. 274.

[4] Пак там, с. 275.

[5] Пак там, с. 276-277.

* * *

От всичко казано дотук следва, че наличните в региона селища би трябвало да се анализират на базата на:

1. Обобщените картографски материали от 1767 година, представени в атласа на Полша на Ричи-Занони от 1772 г., и писмените данни за селищата на руски език, взети от полска ландкарта на Ричи-Занони от 1772-1779 г. представени в сбирката на Н. Ф. Дубровин. (**Приложение № 1**)

2. Данните на “Регистъра на Абдул-Резак” с двата горепосочени списъци на селищата от 1779 година. (**Приложение № 2**)

Освен това обобщеният топонимичен материал на Ричи-Занони следва да бъде представен в сравнителен план на османски (с транскрипцията му), на “латински” (полски или френски) и руски език. Също така важно е очертаването на хидрографията на региона в контекста на териториалното разположение на селищата.

Не излишно да се отбележи, че в сравнение с други регионални сведения картографските материали на Ричи-Занони максимално разкриват номенклатурата на населените пунктове във всички административни единици (османски и татарски) на Очаковска земя. Това обуславя използването на тези материали като базови при описанието на селищата.

За да се разграничат наименованията на селищата по изворов произход, те се изписват първо на арабица, както е посочено в оригинала, след което се транскрибират на турска латиница, поставена в скоби. Названията на западноевропейски езици се изписват на латиница в курсив, а наименованията на руски или украински се дават с удебелен шрифт на кирилица, така както са изписани в оригинала. Локализацията на вече идентифицираните селища е отразена върху изработените карти-схеми. За по-голяма прегледност обаче наименованията на тези селищата не са изписани върху картите-схеми, а са нанесени само като номер на населен пункт. Този номер фигурира в края на описанието на всяко отделно селище.

§ 1. Местности и селища на Ханска Украйна

Максимална концентрация на селищата на територията на Ханска Украйна се наблюдава в басейна и по протяжението на най-голямата река в региона – **Днестър**. В османските документи като гранична река с Молдова и Полша и най-вече като ключова позиция в продължителните руско-турски войни често се среща под името **Турла**:

طورلا [Turla][1] или

نهر طورلا [Nehir Turla] – османското название се среща в ограничен брой турски картографски материал[2].

По различен начин реката е представена в картографските данни на Ричи-Занони от 1767-1772 г.:

نعسير صويى [Neğsir suyu] **Неасир-Су** [3]

Това наименование се среща доста рядко и е производно име от молдовското наименование на Днестър – *Nistru*.

Както е отбелязано в първа глава, центърът на Ханска Украйна се намира в непосредствена близост до Днестър в селището Дубосар или както сочат много от османските документи – **Томбасар**:

طومباصار [Tombasar][4]

По същия начин е посочено в "Регистъра на селищата на Очаковската земя" на Абдул-Резак от 1779 г.[5]:

Tombassar – в латинската му транскрипция от османския текст и;
Дубасар – като руски превод, нанесен в текста.

В регистъра се посочва, че "градчето *Tombassar* е в подчинение на Каушани" – една от немногобройните информации за обединение на бившите кримски хасове или мукатаи в един войводалък с административно подчинение на Бендерския пашалък.

Картографските данни на Ричи-Занони от 1767-1772 г. градчето посочват като:

دوبروصارى [Dobrusarı] *Dubresary* **Добрусари** [3]

Новодубосары – същият пункт, обозначен в "Рапорта относно провинция Озу" на Де-Волан[6].

Необходимо е да се отбележи, че за разлика от молдовските и руски източници, в които се използва предимно наименованието **Дубосар**, в османските официални документи се използва само името *Tombasar* – като център на северните територии на Очаковска земя.

(карта-схема 2.1.1. положението на населения пункт е под **№ 1**)

---

[1] **BOA**. Fon adı: "DH", Dosya № 32, Gömlek № 1559 [1121 Ra 29 / ....];
BOA. Fon adı: "C.AS", Dosya № 296, Gömlek № 12297 [1171 L 18 / ....]; и т.н. над 50 док.

[2] **ممالك عثمانيه نك اقطار شماليّه سى حريطه سيدر** // Турецкие владения. (Бассейн Черного моря). 1780-е года.

[3] ПРИЛОЖЕНИЕ № 1.: **Ricci-Zannoni.** Carte de la Pologne ... , p. 23-24.; *Список селений и урочищ* ... – В: **Присоединение Крыма к России**: … Т.III., с. 91-92.

[4] **BOA**. Fon adı: "HAT", Dosya № 10, Gömlek № 331A [1192 Ra 29 / 27.04.1778];
BOA. Fon adı: "HAT", Dosya № 28, Gömlek № 1342 [1201 B 13 / 01.05.1787]; и т.н. над 100 док.

[5] ПРИЛОЖЕНИЕ № 2.: *Опись принадлежащих деревень к Дубасарам* – В: **Присоединение Крыма к России** ... Т.III., с. 286-287.

[6] **Наследие Ф. П. Де-Волана.** Из истории порта, города, края. Одесса, 2002, 73-191

От Бендерските територии по протяжението на Днестър са разположени редица селищата, подчинени административно на Дубасар и посочени в “Регистъра на селищата на Очаковската земя” на Абдул-Резак от 1779 г. Първото от тях след границата на бендерските територии е селището:

Torschia – “в което около 25 къщи поданици.”[1]

Дороцкая – същото селище посочено в рапорта на Де-Волан[2].

(карта-схема 2.1.1. положението на населения пункт е под № **2**)

По-нататък регистърът на Абдул-Резак посочва, че “на половин час разстояние от Дороцкая се намира селището:

Costansa – което има от 40 до 50 къщи поданици.”[1]

Картографските данни от атласа на Ричи-Занони го посочват като:

تاتار انسقان [Tatar Aneskan] *Tatar Aneskan* **Татар-Анескан** [3]

Кошница – посочено в “Рапорта относно провинция Озу” на Де-Волан.[2]

Необходимо е да се отбележи, че *Tatar Aneskan* е основано точно срещу селището بوغدانه انسقان *Bogdan Aneskan*, което е разположено на противоположния бряг на Днестър на молдовска територия. Една от османските карти посочва по-ранното му наименование آنيسك خانى [Anisk Hanı][4].

(карта-схема 2.1.1. положението на населения пункт е под № **3**)

От селището Кошница до по-южния приток на Днестър разстоянието е един час. Наименованието на реката е:

Torshia, както посочва “Регистърът на селищата на Очаковската земя” на Абдул-Резак от 1779 г., или:

Томашлык или **Томачлейк** според “Рапорт относно провинция Озу” на Де-Волан.

Помежду тази река и Днестър в регистъра на Абдул-Резак е посочено селището:

Nevharit – “в което поданици се намират в 50 къщи”.[1]

Погребы – на свой ред Де-Волан посочва същото селище под това име.[2]

(карта-схема 2.1.1. положението на населения пункт е под № **4**)

На два часа път в регистъра е отбелязано горепосоченото градче Дубасар, от което има един час и половина разстояние до поредното селище:

Molovana – “което има близо 30 къщи поданици”.[1]

Моловата – Де-Волан посочва това селище с 48 семейства, и под това име.[2]

(карта-схема 2.1.1. положението на населения пункт е под № **5**)

---

[1] ПРИЛОЖЕНИЕ № 2.: *Опись принадлежащих деревень к Дубасарам* – В: **Присоединение Крыма к России** ... Т.III., с. 286-287.

[2] **Наследие Ф. П. Де-Волана.** Из истории порта, города, края. Одесса, 2002, с. 73-191

[3] ПРИЛОЖЕНИЕ № 1.: **Ricci-Zannoni.** Carte de la Pologne ... , p. 23-24.; *Список селений и урочищ* ... – В: **Присоединение Крыма к России**: … Т.III., с. 91-92.

[4] **ممالك عثمانيه نك اقطار شماليّه سى حريطه سيدر** // Турецкие владения. (Бассейн Черного моря). 1780-е года.

В атласа на Ричи-Занони и другите негови картографски материали територията с по-долно течение на Днестър от Дубосар до Бендер вмества редица селищата и местности с неясна идентификация. Наименованията им нямат еквивалент според другите изворови материали и не позволяват да ги локализираме на карта-схема. Но като номенклатурната база на наименованията в региона необходимо да бъде представена в списъка:

زوباسقزى	[Zubaskızı]	*Zubaszy*	**Зубас-Кызи** [1]
قورومش ايرمق	[Kurumuş irmak]	*Koroumich Irmak*	**Курумыш-Ирмак**
خاص بك	[Has Bey]	*As-beg* и *Ass beg*	**Хас Бей**
كزغار پلنقه [كنى غار پلنقه]	[Kızgâr palanka] [Keni Ağar palanka]	*Czagar Palanka*	**Кени-Агар-Паланка**

Следващата поредица от селища се намира край реката Ягорлък, която е доста подробно представена в картографските данни от атласа на Ричи-Занони, където е посочена като:

ياورلكى صويى	[Yaurlıkı suyu]	*Strumien Jaorlıki*	**Явурлики-Суи** [1]

Бергорлык – обозначение на същата река в "Регистъра на селищата на Очаковската земя" на Абдул-Резак от 1779 г.[2]

Изследователят А. Мейер в своето описание на Очаковската земя посочва названието на реката – **Яурлык**, и го обяснява като "лик на неверниците"[3] (вероятно от турското Gâvurlık).

От названието на реката произхождат названията на две разположени едно срещу друго селища, намиращи се при вливането на Ягорлък в река Днестър. Картографските данни от атласа на Ричи-Занони ги посочват като:

قينار	[Kaynar, Kinar]	*Jaorlik albo Kaynar*	**Кайнар**
تاتار قينار	[Tatar Kaynar] [Tatar Kinar]	*Tatar Kaynar*	**Татар-Кайнар**

В "Регистъра на селищата на Очаковската земя" на Абдул-Резак от 1779 г. селището Татар Кайнар е посочено като:

Coiana – "на един час разстояние от *Molovana*, която се намира на реката Бергорлък".[2]

Гоян – на свой ред Де-Волан посочва това селище като гранично с Полша на две версти от полския град Яурлък. Населението му се състои от 10 къщи поданици.[4]

Разположението на двата населени пункта в непосредствена близост и с еднакво наименование Кайнар е причина те да се възприемат за едно общо селище. Впоследствие това селище в изворите е представено като един крайграничен пункт и често се среща под името **Егорлък**[5].

(карта-схема 2.1.1. положението на населения пункт е под № **6**)

---

[1] ПРИЛОЖЕНИЕ № 1.: **Ricci-Zannoni.** Carte de la Pologne ... , p. 23-24.; *Список селений и урочищ* ... – В: **Присоединение Крыма к России**: ... Т.III., с. 91-92.

[2] ПРИЛОЖЕНИЕ № 2.: *Опись принадлежащих деревень к Дубасарам* – В: **Присоединение Крыма к России** ... Т.III., с. 286-287.

[3] **Мейер, А.** Повествовательное, землемерное и естественное описание Очаковской земли, сообщенное в двух донесениях. Санкт-Петербург, 1794, с. 109.

[4] **Наследие Ф. П. Де-Волана**. Из истории порта, города, края. Одесса, 2002, с. 73-191

[5] **Русов, А. А.** Русские тракты в конце XVII и начале XVIII веков и некоторые данные о Днепре из атласа конца прошлого столетия. Киев, 1876, с. 79.

Долината на реката Ягорлък, която е гранична между Ханска Украйна и Полша, съсредоточава редица селища, както се посочва в "Регистъра на селищата на Очаковската земя" на Абдул-Резак от 1779 г.[1]:

Chesfebulka – "на три часа от селището Гоян, при реката Бегорлък, състои се от 6 или 7 къщи поданици".
(карта-схема 2.1.1. положението на населения пункт е под № **7**);

Octa – "на един и половина часа от предишното селище, състои се от 10 къщи поданици".
(карта-схема 2.1.1. положението на населения пункт е под № **8**);

Bersu – "на два часа от селището Окна".
(карта-схема 2.1.1. положението на населения пункт е под № **9**);

Chidrim – "на три часа от Бирсу при езерото (реката) Делигьоль, състои се от 15 къщи поданици".
(карта-схема 2.1.1. положението на населения пункт е под № **10**);

Bunegil – "на три часа от селището Гидерим, състои се от 50 или 60 къщи поданици"
(карта-схема 2.1.1. положението на населения пункт е под № **11**);

Едно от двете горепосочени селища под № 10 или 11 има по-старо наименование, посочено в атласа на Ричи-Занони. Вземайки под внимание, че през въпросното селище минава търговският път, по-скоро този населен пункт е Гидерим. Наименованието произхожда явно от турския глагол gitmek и в превод означава "Проход" или "Минаване".

Картографските данни от атласа на Ричи-Занони го посочват като:
قوجمان [Kuçman] *Kuczman* **Коджаман** [2]
قوجه مان [Kocaman]

Селището се намира на османско-полската граница, където се пресича търговският път от Полша през Очаковската степ в Крим и Запорожките земи. Вероятно полското название на "път" – *Kuczmanski Szlak* се използва за обозначаване на граничния пункт. Украинският изследовател Ф. Е. Петрунь посочва на същото място селище с името **Вама**[3], което при превод от румънски означава "Митница".

---

[1] ПРИЛОЖЕНИЕ № 2.: *Опись принадлежащих деревень к Дубасарам* – В: **Присоединение Крыма к России** ... Т.III., с. 286-287.

[2] ПРИЛОЖЕНИЕ № 1.: **Ricci-Zannoni.** Carte de la Pologne ... , p. 23-24.; *Список селений и урочищ* ... – В: **Присоединение Крыма к России**: ... Т.III., с. 91-92.

[3] **Петрунь, Ф.Е.** Пути и подступы к Днестру: Очерки по истории русской географии 2-й половины XVIII столетия: (В связи с военными операциями русских войск, дипломатическими сношениями и колонизационной деятельностью русского правительства). Байрам-Али, 1944, Приложения, Карта № 7.

Търговският път след пресичане на границата според картографските данни от атласа на Ричи-Занони е посочен като:

كروان يولى [Kervan yolı] *Kervan Joli* **Керван-Уолы** [1]

Покрай търговския път в долината на горното течение на река Тилигул се намират селища, които не са обозначени нито в атласа на Ричи-Занони, нито в "Регистъра на селищата на Очаковската земя" на Абдул-Резак от 1779 г., но известни според писмени извори още през 1750 г.:

Пацицел – селище, известно като "старо село с тамошни жители власи" през 1753.[2]

(карта-схема 2.1.1. положението на населения пункт е под № **12**)

По същия начин, без споменаване в горепосочените извори, в ограничен брой османски документи се среща селището:

نانى قريه سى [Nani karyesi] - османско название[3].

Nanii или *Anani* – латинската му транскрипция се употребява предимно във влашки извори[4].

Нания – по същия начин Ф. Е. Петрунь го изписва на руски език в картографските си работи[5].

Анания – под това име същото селище е посочено в "Рапорт относно провинция Озу" на Де-Волан на руски език.

(карта-схема 2.1.1. положението на населения пункт е под № **13**)

На юг от търговския път и река Тилигул в атласа на Ричи-Занони са нанесени редица по-малки селища. Картографските данни на Ричи-Занони ги посочват под общо название като:

يوز قيو [Yüz köy] *Iuz Keiou* **Юз-Кую** [1]

В превод горепосоченото название означава "Сто села", което говори за наличието тук на многобройни украински и молдовски чифлици, поставили в последствие при увеличаване броя на ханетата началото на пръснати върху обширна територия селища с големи разстояния помежду им. С такъв начин на заселване същият пункт е посочен като:

Валегоцулуй – в "Рапорта относно провинция Озу" на Де-Волан.[6]

(карта-схема 2.1.1. положението на населения пункт е под № **14**)

Населени пунктове в състав от две-три къщи под формата на семеен чифлик (хутор) са разпространени по цялата територия на Ханска Украйна. Това се обяснява с традиционния начин за водене на стопанство от страна на молдовските и особено на украинските семейства.

---

[1] ПРИЛОЖЕНИЕ № 1.: **Ricci-Zannoni.** Carte de la Pologne ... , p. 23-24.; *Список селений и урочищ* ... – В: **Присоединение Крыма к России**: ... Т.III., с. 91-92.

[2] **Материалы для истории южнорусского края** в XVIII столетии. (1715-1774). Извлеченные из старых дел Киевского губернского архива А. А. Андриевским. Одесса, 1886, с. 281.

[3] **BOA**. Fon adı: "HAT", Dosya № 21, Gömlek № 1007 [1202 Ca 09 / 16.02.1788]

[4] **Сергиевский, М. В.** Молдаво-славянские этюды. Москва, 1959, с. 128.

[5] **Петрунь, Ф.Е.** Пути и подступы к Днестру: Очерки по истории русской географии 2-й половины XVIII столетия: (В связи с военными операциями русских войск, дипломатическими сношениями и колонизационной деятельностью русского правительства). Байрам-Али, 1944, Приложения, Карта № 5.

[6] **Наследие Ф. П. Де-Волана**. Из истории порта, города, края. Одесса, 2002, с. 73-191

Най-широко разпространение хуторското или чифлишко стопанство получава във владенията на Хас Томбасар, който обхваща горното течение на река Кучурган и многобройните ѝ притоци. Това е територия във вътрешността на Очаковска земя, достатъчно отдалечена от границите и отличаваща се с по-голяма сигурност и спокойствие за населението.

Трите притока на Кучурган са посочени погрешно в атласа на Ричи-Занони последователно на османски език, в еквивалента му на латиница и в руски вариант от "Списъка на селищата и местностите на Очаковската земя" на Ричи-Занони от 1772-1779 г.:

هديم كولى	[Hedim gölü]	*Hedjm Gheuli*	**Гедим-Киой**	[1]
قورغاش صويى	[Koragaş suyu]	*Korgasch Souii*	**Кургаш-Су**	
ردمانى صويى	[Radamanı suyu]	*Radamani Souii*	**Редманы-Суи**	

Търговският път от Подолия по посока към Очаковска земя минава по водораздела на басейна на споменатата река Ягорлък и течащата на изток от нея река **Кодима**, която също като Ягорлък е северна граница на османските територии.

Картографските данни от атласа на Ричи-Занони я посочват като:

قُدمه دره سى [Kodma deresi] *Kodeme Deresi* **Катга-Дересы** [1]

قودنى دولينه [Kodını Doline] – посочено в една от османските карти[2], изработена в традицията на Кантемир. Наименованието на река в транскрипция на кирилица звучи като "Кодъни Долина", което сочи за явно славянски произход.

На територията по протяжението на река Кодима и търговския път са разположени в непосредствена близост едно до друго редица селища, образувани още по времена на полското управление в региона, като голям брой от селищата са основани след Карловицкия мир от 1699 г. Едно от на-старите от тези селища е **Балта**. Картографските данни от атласа на Ричи-Занони го посочват като:

بالته [Balta] *Balta* **Балта** [1]

Balta – като "градче на два часа от горепосоченото селище *Bunegil* на полската граница" го отбелязва "Регистърът на селищата на Очаковската земя" на Абдул-Резак от 1779 г.[3]

В османските документи по-често се среща арабско изписване на наименованието с твърдо [t]:

بالطه [Balta][4], което е по-логично, изхождайки от вокализацията при изписване на латиница и кирилица.

(карта-схема 2.1.1. положението на населения пункт е под № **15**)

---

[1] ПРИЛОЖЕНИЕ № 1.: **Ricci-Zannoni.** Carte de la Pologne ... , p. 23-24.; *Список селений и урочищ* ... – В: **Присоединение Крыма к России**: ... Т.III., с. 91-92.

[2] **ممالك عثمانيه نك اقطار شماليّه سى حريطه سيدر** // Турецкие владения. (Бассейн Черного моря). 1780-е года.

[3] ПРИЛОЖЕНИЕ № 2.: *Опись принадлежащих деревень к Дубасарам* – В: **Присоединение Крыма к России** ... Т.III., с. 286-287.

[4] **BOA**. Fon adı: "HAT", Dosya № 21, Gömlek № 1007 [1202 Ca 09 / 16.02.1788].

Територията по течението на р. Кодима и особено градчето Балта заради стратегическото му разположение в голяма степен безпокоят руските власти. Особено ги интересува информацията относно струпването на население в крайграничните територии и най-вече сведенията за селищата покрай пътищата, свързващи вътрешните османски територии с Молдова и по-нататък. Материалът, събран от разузнавачи за войсковото ведомство на Русия, е частично представен в публикуваната работа на Скальковски “История на Новата Сеч”[1].

Кодимската част на Ханска Украйна през 50-те и начало на 60-те години на XVIII в., в доста голяма степен е обект на засилени миграционни процеси, което довежда до основаване на редица селища покрай десния (татарски) бряг на Кодима. Новите селища с украинско и молдовско население не остават без внимание от страна на Полша и Русия. Преди всѝчко, оживеният “Покрайкодимски тракт” от Бендер през Ханска Украйна в посока за Балта и Голта определя този регион като първостепенен по икономическа значимост в цялата Очаковска земя. До голяма степен именно той обезпечава потребността от търговски връзки на Османската империя с Русия и Полша.

На второ място, това е с негативни последици за полските и руските територии заради заплаха от масово бягство на украинско население в ханските селища на Буго-Днестърско междуречие от Брацлавското воеводство на Полша и от разорените Запорожки земи на казаците. Съществува обаче и противоположно мнение, което преценява положително концентрацията на християнско население на турска територия, с помощта на което Русия би имала подготвена база за бъдещи руско-турски противоборства в региона. Немногобройните известия за населени пунктове покрай реката Кодима са оставени предимно от запорожките казаци. Пратениците от казашкия Кош пътували “по околовръстен [път] в Буджак чрез Полиево Езеро” [2] и по-нататък “по степта по течението на Яурлък (Ягорлък) и [покрай границата с] Полша” [3].

По поръчение на руското гранично ведомство, Запорожкият Кош съобщава, че събирането на сведения за новите селища по течението на Кодима е проведено с участието на преводача Константинов. Представяйки се за руски търговец, който пътува за панаир в градчето Балта по маршрут от руска територия, Константинов съобщавал, че: “Ханските паланки, които са зад реката Буг всъщност са населените пунктове: Голта – Криве Озеро – Бобрик – Ясинова – Гвята – Прилетъ – Балта” [4].

Продължение на списъка на селищата в изследвания регион по-нататък е представено в комбиниран вид, като се използват данните на Константинов и вече посочените по-горе източници. След споменатото вече градче Балта първото селище по река Кодима е:

Прилеты – “пета паланка (от руските територии) на река Кодима, на разстояние от руските граници около 80 версти, заселена е от около 10 години, жителите са повече от 100 души”.[1]
Perlcin – “на два часа от градчето Балта, селище, населено с поданици”, под това име същото селище е посочено в “Регистъра на селищата на Очаковската земя” на Абдул-Резак от 1779 г.[5] (карта-схема 2.1.1. положението на населения пункт е под № **16**);

---

[1] **Скальковский, А. А.** История Новой Сечи. Изд.3-е., Ч.1. Одесса, 1885, с. 55-56.
[2] Пак там, Ч.1. Одесса, 1885, с. 43-45.
[3] Пак там, Ч.3. Одесса, 1885, с. 104.
[4] Пак там, Ч.1. Одесса, 1885, с. 36-37.
[5] ПРИЛОЖЕНИЕ № 2.: *Опись принадлежащих деревень к Дубасарам* – В: **Присоединение Крыма к России** ... Т.III., с. 286-287.

Гвята (т.е.- *Гольма*) – “четвърта паланка, намираща се в посока към горното течение на реката Кодима, противоположно на полското градче Гвята. Разстоянието от руските граници е 70 версти, заселена е от около 10 години, жителство имат до 300 къщи”.[1]

Halime – “на два часа от Перелет, селище населено с поданици” е посочено за същото селище в “Регистъра на селищата на Очаковската земя” на Абдул-Резак от 1779 г.[2]

(карта-схема 2.1.1. положението на населения пункт е под № **17**);

Ясеновая – “трета паланка от руската граница (според Константинов) в посока към горното течение на реката Кодима, противоположно на полското селище Ясеневой, разстоянието от руската граница е около 60 версти, заселване започва през 1761 г., жителство имат до 20 семейства”.[1]

(карта-схема 2.1.1. положението на населения пункт е под № **18**);

Поредното селище **Бобрик** не присъства в списъка на Константинов, но е посочено в “Регистъра на селищата на Очаковската земя” на Абдул-Резак от 1779 г.:

Buberk – “на два часа от селището Гольма”.[2]

(карта-схема 2.1.1. положението на населения пункт е под № **19**);

Кривое Озеро – “втората паланка се намира зад реката Буг покрай реката Кодима, противоположно на полското селище Кривое Озеро, на разстояние от руските граници 20 версти, основана е като селище през 1762 г., жителство в нея имат до 40 къщи”[1]. Това гласят сведенията на Константинов, но вероятно селището е било създадено още десет години по-рано срещу полското селище Полиево Озеро (Кривое Озеро), разположено до самата татарска граница през 1753.[3]

Ghaivaresi – “на два часа от селище Бобрик покрай реката Курма (Кодима)”, посочено в “Регистъра на селищата на Очаковската земя” на Абдул-Резак от 1779 г.[2];

Картографските данни от атласа на Ричи-Занони го посочват като:

كريوه بالته بازارى [Kriva Balta Bazarı] *Kriva Balta Bazari* **Крива-Балта-Базары**[4]

(карта-схема 2.1.1. положението на населения пункт е под № **20**)

Голта – “първа паланка от руската граница от миналата 1762 година над реката Буг, при самата руска граница срещу селище на Слободския казашки полк – Орел, жилища има до 30 къщи”.[1]

Havlita – “на осем часа от селището Кривое Озеро, срещу крепостта Орел на полските и руските граници, където се съединяват реките *Гиок-Су* (Синюха) и *Ак-Су* (Буг). Селището се състои от 15 или по-скоро 16 къщи поданици от молдовската нация, което принадлежи към Дубасар” е посочено в “Регистъра на селищата на Очаковската земя” на Абдул-Резак от 1779 г.[1]

---

[1] **Скальковский, А. А.** История Новой Сечи. Изд.3-е., Ч.1. Одесса, 1885, с. 55-56.

[2] ПРИЛОЖЕНИЕ № 2.: *Опись принадлежащих деревень к Дубасарам* – В: **Присоединение Крыма к России** ... Т.III., с. 286-287.

[3] **Материалы для истории южнорусского края** в XVIII столетии. (1715-1774). Извлеченные из старых дел Киевского губернского архива А. А. Андриевским. Одесса, 1886, с. 276.

[4] ПРИЛОЖЕНИЕ № 1.: **Ricci-Zannoni.** Carte de la Pologne ... , p. 23-24.; *Список селений и урочищ* ... – В: **Присоединение Крыма к России**: ... Т.III., с. 91-92.

Картографските данни от атласа на Ричи-Занони го посочват като:

تاتار اورل [Tatar Orel] *Tatar Orel* **Татар-Урел** [2]
Olta

Татарская слобода срещу Орел[3] по този начин отбелязват руските картографи въпросно селище под влияние на първоначалното наименование на Голта, в тюркски еквивалент *Tatar Orel.*

(карта-схема 2.1.1. положението на населения пункт е под № **21**)

Картографските данни от атласа на Ричи-Занони посочват поредния приток на река Буг, който може да бъде разчетен по различен начин предвид изписването му на арабица:

روسلى دره سى [Rusli deresi] или *Roumeli Deresi* **Русли-Дересы** [2]
روميلى دره سى [Rumeli deresi]

В долината на тази река е разположено украинско или влашко селище. Картографските данни от атласа на Ричи-Занони го посочват като:

رومان [Roman] *Roman* **Роман** [2]

(карта-схема 2.1.1. положението на населения пункт е под № **22**)

Представените писмени извори на Константинов до голяма степен уточняват мащабите на преселническото движение и неговата продължителност в северната част на Ханска Украйна, а поредицата новосъздадени селища говорят за доста висока плътност на населените пунктове именно по крайграничните територии в сравнение с останалата вътрешна територия. Тази концентрация на селища обяснява в известна степен мотивацията на османското и кримското управление за създаване на административен регион, отделен от прякото управление на санджакбейовете. Освен това определящ фактор за създаването на отделно управление несъмнено е и етническият и конфесионален състав на населението, който контрастира с османски и татарски доминиращ компонент на териториите на санджаците и Кримското ханство.

Преселването достига най-голяма интензивност именно през 50-те 60-те години на XVIII в. Предпоставки за нарастващата миграция от една страна са усложненията в живота на населението от полските и руските територии, а от друга страна привлекателността на ханските привилегии, давани на преселници в Ханска Украйна. Лоялността на османската и кримската администрации в региона довежда до плътна населеност покрай търговския тракт, особено важен за Османската империя. Въвеждайки фискални облекчения за първоначалния период от пребиваване в региона, кримският хан “Крим-Герей на широко примамвал към себе население от съседните райони” [4]. Както съобщава казашкият пратеник Константинов: “Във всички гореописани нови селища еснафите жителство имат, според известия за тези селища във всяка паланка са без облагане с каквито и да било повинности. В отдавна зелените паланки:

---

[1] ПРИЛОЖЕНИЕ № 2.: *Опись принадлежащих деревень к Дубасарам* – В: **Присоединение Крыма к России** ... Т.III., с. 286-287.

[2] ПРИЛОЖЕНИЕ № 1.: **Ricci-Zannoni.** Carte de la Pologne ... , p. 23-24.; *Список селений и урочищ* ... – В: **Присоединение Крыма к России**: ... Т.III., с. 91-92.

[3] **Кордт, В.** Матеріали до історії картографії України. Ч.1. Київ.: Археографічна комісія ВУАН., 1931, с. 34.

[4] **Сборник РИО**. Т.42. Санкт-Петербург, 1885, с. 393.

Гольма, Прилети и градчето Балта живущите еснафи се намират под ръководство на хетман Влашки (*т.е. - Дубосарски*), в полза на който се взима от всеки доход от добитък и занаятчийство десета част."[1]

Наличните източници посочват, че регионът по течението на р. Кодима е най-населен в сравнение с останалата територия покрай река Буг и в известна степен по-плътно от региона покрай Днестър. С течение на времето в равноотдалечената от границите вътрешна част на региона с преобладаващ номадски компонент, постепенно се отбелязва поява и на отседнало население. Централната част на Очаковска земя изобилства с неусвоени земи, с което предизвиква постепенно нарастване на населението именно в този, ценен в стопанско отношение регион покрай горното течение на реките Тилигул, Голям и Среден Куялници.[2] Регионът практически не е изследван и не е представен в картографския материал на Ричи-Занони. Но данните от руското разузнаване посочват именно този регион с многобройно население. Това е основната причина за претенции от руска страна относно представения първи списък на населените пунктове в Буго-Днестърското междуречие и за настойчиво искане да бъде изготвен верен регистър на селищата от Абдул-Резак през 1779 година.

В обобщение на целия наличен материал би могло да се твърди, че през втората половина на XVIII столетие на територията на Ханска Украйна, подведомствена на Дубосарския войвода, се намират най-малко двадесет и две селища с постоянно пребиваващо население.

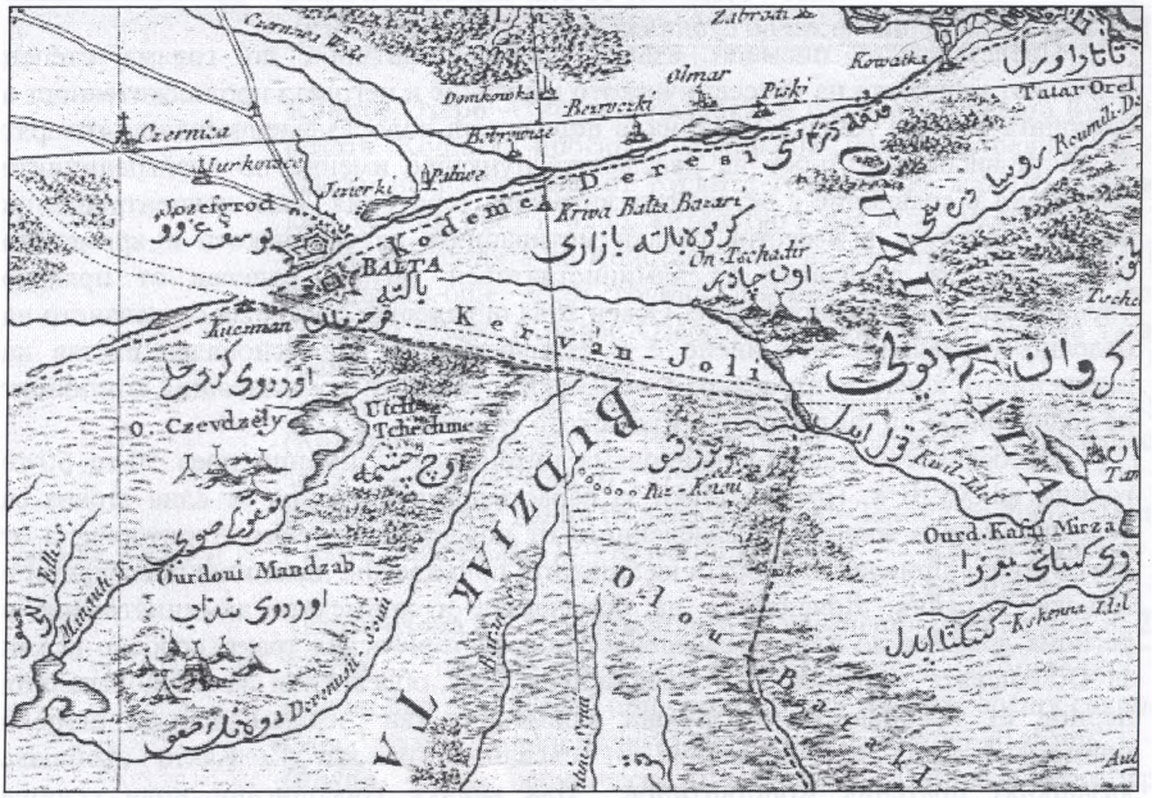
Czernica
Murkowce
Jozefgrod
Jezierki
Domkowka
Berzeczki
Olmar
Piski
Zabrota
Kowatka
Tatar Orel
Reumili
Kodeme
Deresi
Kriva Balta Bazari
On Tschadir
BALTA
Kucman
Kervan-Joli
O. Czevdzely
Utch Tcheshme
Ourdoui Mandzab
Pis-Kaui
Ourd. Kassi Mirza
Kokenna Idel
Kuzil-Idel

Фрагментът от карта:
Ricci-Zannoni. Carte de la Pologne divisée par palatinats et subdivisée par district construite d'après quantité d'Arpentages d'Observations et de Mesures prises sur les Lieux. Paris, 1772 . - m. № 23.

---

[1] **Скальковский, А. А.** История Новой Сечи.,Изд.3-е.,Ч.1. Одесса, 1885, с. 36-37.

[2] **Иващенко, М.** Исторический очерк Ананьевского уезда и города Ананьева. Одесса, 1895, с. 45-46.

§ 2. Местности и селища на Очаковски санджак в Буго-Днестърското междуречие

Формирането на селища по Очаковската земя като гранични пунктове започва още през XVI столетие. Измежду първите се споменава укреплението в устието на Днестър – Кара-керман (Черни град), като антитеза на отдавна създадения Ак-Керман (Бял град, Белгород). През XVIII в. на мястото на Кара-керман се посочва селището Маяк, Мияк-гечид или Татар-Хазан. В същото време той е свързващо звено с Паланка в транспортния коридор от Буджак за Очаков и като цяло за Крим. В северните предели на Днестър при река Ягорлък се намира замъкът-крепост Калаур (Наблюдателна Кула), която има особено значение през XVII в. при непрекъснатите казашки набези в степта. Също така като опорни пунктове с оглед на бъдещо основаване на санджаци се посочват най-големите селища – Хаджибей, Аджидере и като главен град Очаков. По-късно по периметъра на границите се появяват селищата на река Буг – Аргамакли-сарай, Ак-мечет, Мечетска Чертала, Чечаклей. През XVII в. се основават Балъклей, Андреев остров, Витовт брод, Грамоклей и др.[1] Особено важно значение придобива през XVIII в. приморската крепост Хаджибей. Ремонтирана и усилена, крепостта още през 1593 г. играе ролята на едно от важните звена в поредицата от фортификации като граничен, митнически, търговски и отбранителен пункт[2].

Османското название на целия регион Очаковска земя (Ozi çölü) произхожда от тюркското наименование на една от най-големите европейски реки – Днепър, по-точно от тюркския му еквивалент "Озен". Картографските данни от атласа на Ричи-Занони го посочват като:

اوزی صویی [Ozi suyü] *Ouzi Souii* [3]

Максимална концентрация на селищата от Очаковския санджак се наблюдава в басейна и по течението на най-голямата река в региона – Буг:

اق صویی [Ak suyü] – османското название на реката често се среща в османската документация[4] за Очаковския санджак и в картографския материал[5].

Ак-су – по същия начин названието на реката е обозначено на руски език в "Списъка на селищата и местностите на Очаковската земя" на Ричи-Занони от 1772-1779 г. и в "Регистъра на селищата на Очаковската земя" на Абдул-Резак от 1779 г[6].

---

[1] **Петрунь, Ф.** Нове про татарську старовину Бозько-Дністрянського степу. – Східний світ. №6, 1928, с. 157-167.

[2] **Documente privitoare la istoria Românilor**. Vol. XI, adunate, adnotate şi publicate de N. Iorga. №CCXLVI. Bucureşti, 1900, p. 700.

[3] ПРИЛОЖЕНИЕ № 1.: **Ricci-Zannoni.** Carte de la Pologne ... , p. 23-24.; *Список селений и урочищ* ... – В: **Присоединение Крыма к России**: ... Т.III., с. 91-92.

[4] **BOA**. Fon adı: "HAT", Dosya № 21, Gömlek № 1007 [1202 Ca 09 / 16.02.1788]

[5] **ممالك عثمانيه نك اقطار شماليّه سى حريطه سيدر** // Турецкие владения. (Бассейн Черного моря). 1780-е года.

[6] ПРИЛОЖЕНИЕ № 2.: *Опись принадлежащих деревень к Дубасарам* – В: **Присоединение Крыма к России** ... Т.III., с. 286-287.

Главният населен пункт, център на санджака, разположен в Буго-Днестърския регион, е градът-крепост **Очаков**. Картографските данни от атласа на Ричи-Занони го посочват като:

قلعهء اوزى [kale-i Ozi] *Kal-ai-Ouzi*; *Oczakov* **Каляй-Ози** [1]

Ozu – “крепостта е разположена срещу *Kılburun* оттатък лимана. Тук се намират както крепостта, така и самият град с 25 хилядно население, сред което 45 къщи на арменци”, отбелязва Бъжъшкян в своите спомени от обиколката на Черно море.[2]

Във влашките извори и в някои османски документи като производно от турското изписване на наименованието “Озу” или “Ози” се използва наименованието “Возия”. Картографският материал на Ричи-Занони погрешно го локализира като отделен населен пункт:

ووجيا [Vociya] *Vozia* **Воджия** [1]

Старото татарско наименование на същата крепост Очаков е:

جان كرمان [Can-Kerman] – използва се предимно в османските фискални документи на дефтердара, а също така и в кадийски съдебни протоколи. Наименованието Джан-керман служи и като обозначение на център на каза:

قضاء جان كرمان [kazâ-i Can-Kerman][3]

Очаков – както посочва пътеписът на Лафитт-Клаве, бил “в миналото доста многолюдна крепост на десния бряг на Днепър и устието му, която преди вмествала от 8 до 10 хиляди души, включително с трите негови предградия и новото, в което живеят татарите, преселени от Крим.”[4]

(карта-схема 2.1.1. положението на населения пункт е под № **57**)

Присъствието в Очаковската земя на многобройни татарски орди, както и фактът, че по-голяма част от нея била владяна като хас от Кримския хан, определили наименованието на целия регион. Слабите османски институции в региона не позволили целокупната област да бъде обявена за санджак. Подчертана била обаче връзката й с град-крепост Очаков, като по този начин се демонстрира административното й подчинение спряно държавните институции в Очаков. Картографските материали от атласа на Ричи-Занони посочват региона като:

اوزى تاتارلرينك طپراغى [Ozi tatarlarının toprağı] *Ouzi-Kala Tatarlerinungn Topraghi* **Ози-Татарларын-Топраги** [1]

Ханска Украйна в северната част на Очаковския санджак има една условна вътрешна граница, която разделява териториите под пряко управление на османската администрация в лицето на Очаковски кадия, от кримските владения върху хасовата мукатаа Томбасар (или, както ги наричат руските извори – “владенията на Дубосарския войвода”).

---

[1] ПРИЛОЖЕНИЕ № 1.: **Ricci-Zannoni.** Carte de la Pologne ... , p. 23-24.; *Список селений и урочищ* ... – В: **Присоединение Крыма к России**: ... Т.III., с. 91-92.

[2] **Bıjışkyan, P. M.** (Trabzonlu). Karadeniz kıyıları. Tarih ve coğrafyası. 1817-1819. Istanbul, 1969, s.100-101.

[3] **BOA.** Fon adı: “C.ML.”, Dosya № 13, Gömlek № 599, [1127 Za 06 / 03.11.1715]

[4] [**Лафитт-Клаве**] Описание пути от Константинополя до Очакова. Санкт-Петербург, 1821, с. 82-92.

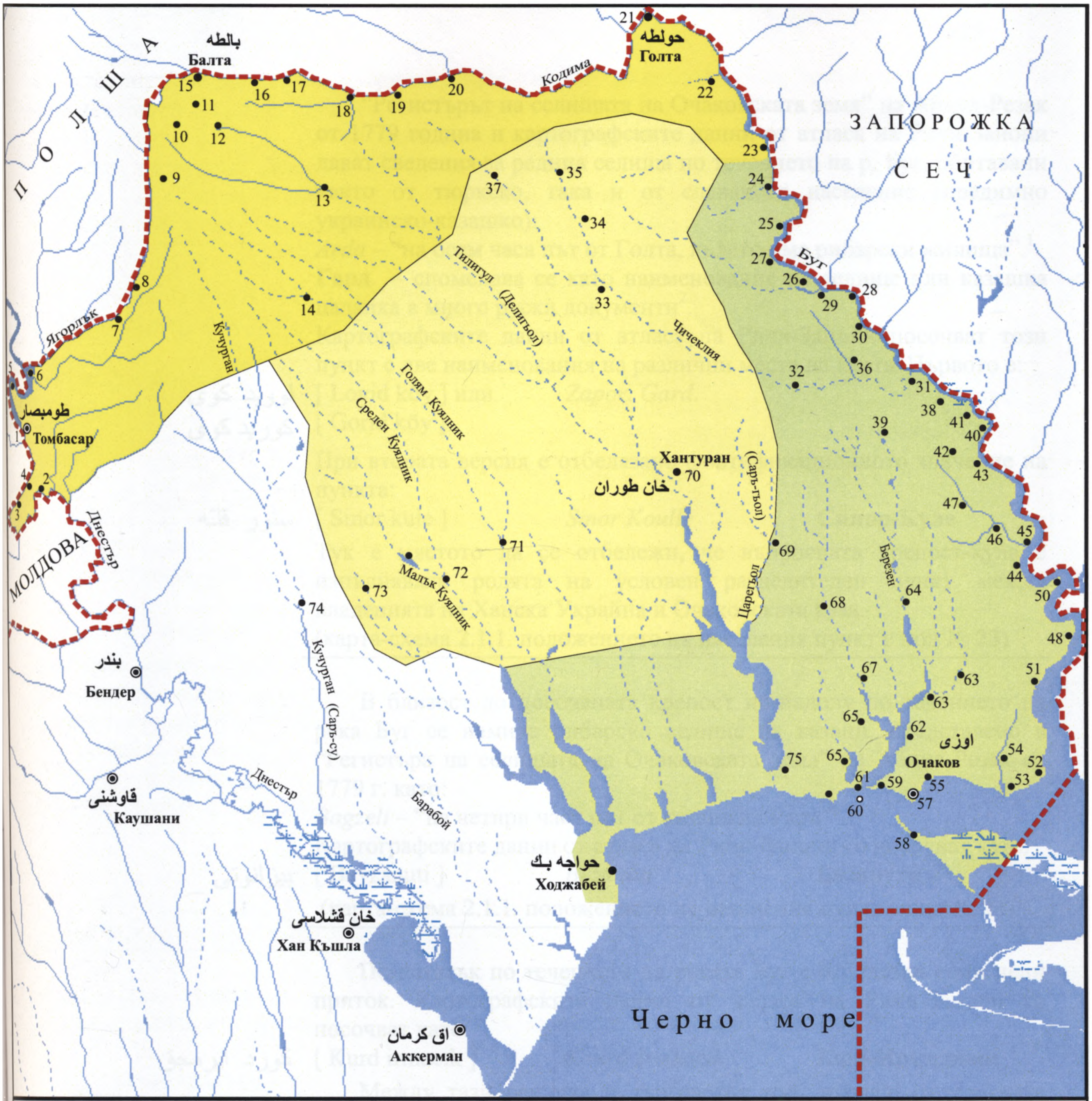
П О Л Ш А
بالطه
Балта
حولطه
Голта
З А П О Р О Ж К А
С Е Ч
Кодима
Буг
Ягорлък
Кучурган
Тилигул (Делигьол)
Чичеклия
Голям Куялник
Среден Куялник
Малък Куялник
Хантуран
خان طوران
(Сарь-гьол)
Царегьол
Березен
طومبصار
Томбасар
MOLDOVA
МОЛДОВА
Днестър
بندر
Бендер
Кучурган (Сарь-су)
Днестър
قاوشنی
Каушани
Барабой
حواجه بك
Ходжабей
خان قشلاسی
Хан Къшла
اوزی
Очаков
اق كرمان
Аккерман
Черно море
1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18
19
20
21
22
23
24
25
26
27
28
29
30
31
32
33
34
35
36
37
38
39
40
41
42
43
44
45
46
47
48
50
51
52
53
54
55
57
58
59
60
61
62
63
63
64
65
65
67
68
69
70
71
72
73
74
75

Карта-схема № 2.1.1. Селищата на Очаковския санджак и Ханска Украйна

- ▬ - граница на османските територии
- 🟩 - казата Джанкерман (Очаков)
- ◉ - център на каза
- 🟨 - земята на Йедисанската орда
- 🟨 - Ханска Украйна
- ● - обозначение на селище

“Регистърът на селищата на Очаковската земя” на Абдул-Резак от 1779 година и картографските данни от атласа на Ричи-Занони дават сведения за редица селища по течението на р. Буг, обитавани както от тюркско, така и от славянско население (предимно украинско-казашко):

Arda – “на осем часа път от Голта, където има рибарски жилища”.[1]

Гард – споменава се като наименование на селище или казашка паланка в много руски документи[2].

Картографските данни от атласа на Ричи-Занони посочват този пункт с две наименования на различни места на карта. Първото е:

لووید کوی [Lovid köy] или *Zapor. Gard.* [3]
کورید کوی [Gorıd köy]

При втората версия е отбелязано фортификационното значение на пункта:

سنور قلّه [Sinor kule] *Sinor Koulle* **Синор-Куле** [3]

Тук е мястото да се отбележи, че въпросната крепост-кула е изпълнявала ролята на условен разделителен пункт между владенията на Ханска Украйна и Очаковската каза.

(карта-схема 2.1.1. положението на населения пункт е под № **23**)

В близост до посочената крепост по-надолу по течението на река Буг се намира рибарско селище на казаци, представено в “Регистъра на селищата на Очаковската земя” на Абдул-Резак от 1779 г. като:

Bagzeli – “на четири часа път от казашкия Гард”[1]

Картографските данни от атласа на Ричи-Занони го посочват като:

بیزانوتی [Beyzanuti] *Byzanoti* **Базанути** [3]

(карта-схема 2.1.1. положението на населения пункт е под № **24**)

По-нататък по течението на реката Буг е отбелязан един неин приток. Картографските данни от атласа на Ричи-Занони го посочват като:

کورد ایرمجق [Kurd irmacık] *Kourd Irmadzik* **Кюр-Ирмаджик** [3]

Между тази рекичка и търговския път, вървящ от полската граница до река Буг, са разположени няколко фортификации и селища. Картографските данни от атласа на Ричи-Занони ги посочват като:

ڭرد مکزت [Kurd manzıt] или *Kourd Meczet* **Кюрд-Мекзет** [3]
ڭرد مچت [Kurt meçet]

---

[1] ПРИЛОЖЕНИЕ № 2.: *Опись принадлежащих деревень к Дубасарам* – В: **Присоединение Крыма к России** ... Т.III., с. 286-287.

[2] **Материалы для истории южнорусского края** в XVIII столетии. (1715-1774). Извлеченные из старых дел Киевского губернского архива А. А. Андриевским. Одесса, 1886, с. 330.; **Присоединение Крыма к России**: Рескрипты, письма, реляции и донесения: В 4-х томах./ Под редакцией Дубровина. Т.III. Санкт-Петербург, 1887.; **Петрунь, Ф.** Степове Побужжя в господарськім та військовім укладі Українського пограниччя. – В: Журнал науково-дослідних катедр міста Одеси. Т.II, №2. Одеса, 1926, 3-15.

[3] ПРИЛОЖЕНИЕ № 1.: **Ricci-Zannoni.** Carte de la Pologne ... , p. 23-24.; *Список селений и урочищ* ... – В: **Присоединение Крыма к России**: ... Т.III., с. 91-92.

На свой ред в списъкът от “Регистъра на селищата на Очаковската земя” на Абдул-Резак от 1779 г. на същото място упоменава още един населен пункт:

Acmezit – “на четири часа път от Багзели, където до скоро се виждаха следи от [крепостта] Ак-Мечет, т.е. Москеи”[1];

(карта-схема 2.1.1. положението на населения пункт е под № **25**)

Според картографските данни от атласа на Ричи-Занони още по-надолу река Буг, в района на притока Чербати-Суи, се намира селището:

قوقز کمویی [Kokuz Kemuyi] *Cryczkiezemy* **Кокюр-Кемули** [2]
قرقزکمولی [Karkaz Kemuli]

У Абдул-Резак същото селище е обозначено като:

Cumghezdi – “разстояние на един час от Ак-Мечета”[1];

(карта-схема 2.1.1. положението на населения пункт е под № **27**)

Поредният приток на Буг е посочен според картографските данни от атласа на Ричи-Занони като:

چرباتی صویی [Çerbatî suyu] *Tscherbati Sou.* **Чербати-Суи** [2]

Около тази река е разположен населен пункт, пряко свързан с търговския път, който пресича на това място река Буг. Картографските данни от атласа на Ричи-Занони го посочват като:

کروان اسکی مترسی [Kervan Eski meteresi] *Kervan Eski Meteresi* **Керван-Эски-Метересы**

Заедно с керван-сарая на същото място се посочва и един отбранителен пункт:

قپی قولی اسکی قلعه سی [Kapı Kuli Eski kalesi] *Kapikuli Eski Kal.*

(карта-схема 2.1.1. положението на населения пункт е под № **26**)

По-нататък по течението на Буг следват още редица форпостове и селища. Едно от тях картографските данни от атласа на Ричи-Занони посочват като:

اوسان اطه سی [Osan adası] *Osan Atasi* **Осан-Адасы** [2]

(карта-схема 2.1.1. положението на населения пункт е под № **28**)

Другите са отбелязани в “Регистъра на селищата на Очаковската земя” на Абдул-Резак от 1779 г. като:

Hottanli-devesi – “в три часа разстояние от Кумгезди”[1];

(карта-схема 2.1.1. положението на населения пункт е под № **29**)

La Palanka di Suleima-Aga – “в един и половина часа разстояние от Хоттанли-дереси”[1];

(карта-схема 2.1.1. положението на населения пункт е под № **30**)

---

[1] ПРИЛОЖЕНИЕ № 2.: *Опись принадлежащих деревень к Дубасарам* – В: **Присоединение Крыма к России** ... Т.III., с. 286-287.

[2] ПРИЛОЖЕНИЕ № 1.: **Ricci-Zannoni.** Carte de la Pologne ... , p. 23-24.; *Список селений и урочищ* ... – В: **Присоединение Крыма к России**: ... Т.III., с. 91-92.

Една от най-големите реки-притоци на граничната река Буг, е посочена в атласа на Ричи-Занони само на османски език без еквивалент на латиница:

زقزاقلو صويى [Zikzaklu suyu] **Зикзаклу-Суи** [1]

В устието й се намира едноименно укрепено селище. Картографските данни от атласа на Ричи-Занони го посочват като:

زقزاقلو [Zikzaklu] *Zikzakli* **Зикеаклу** [1]

В “Регистъра на селищата на Очаковската земя” на Абдул-Резак от 1779 г. се споменава:

Zabezekil Calasi, т.е. крепостта *Zabezekil* – “на четири часа разстояние от паланката Сюлейман-ага, на едно възвишение на брега на река Буг, на мястото на Татинлик”[2] (*вероятно става дума за едно от по-рано съществувалите на това място селища*).

(карта-схема 2.1.1. положението на населения пункт е под № **31**)

В средното течение на река Зикза́клу се намират редица селища. Картографските данни от атласа на Ричи-Занони ги посочват като:

اولغانى او [Olağanı Ev] *Ulgani ev* **Олгани-Эв** [1]

(карта-схема 2.1.1. положението на населения пункт е под № **32**)

يشيل قيو [Yeşil köy] *Iaschel Kuju* **Ешиль-Кою** [1]

(карта-схема 2.1.1. положението на населения пункт е под № **33**)

كرش [Kerş] *Gersch* **Керш** [1]

(карта-схема 2.1.1. положението на населения пункт е под № **34**)

قزق قيو [Kazak köyu] или *Kuk Kuju* **Кюк-Кою** [1]

قوق قيو [Kavak köyu]

(карта-схема 2.1.1. положението на населения пункт е под № **35**)

Река Зикзаклу има редица притоци, както това е посочено и в атласа на Ричи-Занони. Според картографските данни от атласа на Ричи-Занони първият е:

تسيقرتباته سويى [Tsikâretbate suyu] *Sakrembata souii*

На притока се намира селището:

بوغان [Bogan] *Bogan* **Буган** [1]

(карта-схема 2.1.1. положението на населения пункт е под № **36**)

Трите притока на река Зикзаклу, без селищата, са представени твърде погрешно в атласа на Ричи-Занони. По-долу са приведени последователно наименованията им на османски език, на латиница и в руски вариант от “Списъка на селищата и местностите на Очаковската земя” на Ричи-Занони от 1772-1779 г:

---

[1] ПРИЛОЖЕНИЕ № 1.: **Ricci-Zannoni.** Carte de la Pologne ... , p. 23-24.; *Список селений и урочищ* ... – В: **Присоединение Крыма к России**: ... Т.III., с. 91-92.

[2] ПРИЛОЖЕНИЕ № 2.: *Опись принадлежащих деревень к Дубасарам* – В: **Присоединение Крыма к России** ... Т.III., с. 286-287.

طنه ایدل	[Tane İdil]	*Tana Idel*	**Тана-Эдиль** [1]
اولی دره سی	[Avlı deresi]	*Auli Deresi*	**Авлы-Дересы** [1].
کسکنا ایدل	[Kesgâna İdil]	*Kskenna Idel*	**Кескена-Идиль** [1]

Крайният най-“протегнат” на север приток на река Зикзаклу, с редица езерца, всъщност е рекичка:

قزل ایدل	[Kızıl İdil]	*Kizil Idel*	**Кызыл-Идиль** [1]

Край едно от езерата на тази река, в централната част на Очаковската земя, е разположено селище, което според картографските данни от атласа на Ричи-Занони, е посочено като:

تامان	[Taman]	*Taman*	**Таман** [1]

(карта-схема 2.1.1. положението на населения пункт е под № **37**)

Следващият приток на река Буг според картографските данни от атласа на Ричи-Занони, е посочено като:

چورتلی صویی	[Çorteli suyu]	*Tschertoly Sou.*	**Чуранли-Суи** [1]

Между реките Зикзаклу и Чертала, на брега на Буг, е обозначен населеният пункт:

علی سرای	[Ali saray]	*Ali Serali*	**Али-Сарай** [1]

(карта-схема 2.1.1. положението на населения пункт е под № **38**)

На устието на река Чертала се намира селището:

قزدغان	[Kızdıgân] или	*Kazagan*	**Курган** [1]
قزه غان	[Kazagân]		

(карта-схема 2.1.1. положението на населения пункт е под № **39**)

След притока Чертала, на юг по течението на река Буг е обозначено едно от най-старите украински селища в региона, останало още от периода на полското владичество над Буго-Днестърския регион. Картографските данни от атласа на Ричи-Занони го посочват като:

اندرویو	[Andreyuv]	*Andreev*	**Андреюф** [1]

Същото селище е посочено и в “Регистъра на селищата на Очаковската земя” на Абдул-Резак от 1779 г. като:

Азиос – “новата крепост, в близост до която е разположено селището:

Ormanci – “на четири часа разстояние от гореспоменатата крепост Забезекил”[2]

(карта-схема 2.1.1. положението на населения пункт е под № **40**)

В непосредствена близост до селището Андреев са разположени стари казашки фортификации. Картографските данни от атласа на Ричи-Занони ги посочват като:

روس اسکی مترسی	[Rus Eski meteresi]	*Rus Eski Meteresi*	**Рус-Эски-Метересы**[1]

(карта-схема 2.1.1. положението на населения пункт е под № **41**)

---

[1] ПРИЛОЖЕНИЕ № 1.: **Ricci-Zannoni.** Carte de la Pologne ... , p. 23-24.; *Список селений и урочищ* ... – В: **Присоединение Крыма к России**: ... Т.III., с. 91-92.

[2] ПРИЛОЖЕНИЕ № 2.: *Опись принадлежащих деревень к Дубасарам* – В: **Присоединение Крыма к России** ... Т.III., с. 286-287.

Следващият приток на река Буг е обозначен в картографските данни от атласа на Ричи-Занони като “Суха река”:

قرو صويى [Kuru suyu]; *Kourou Souii* **Куру-Суи** [1]

В устието й се намира на противоположни брегове два селища:

جنويز كويى [Ceneviz köyu] *Dgenewiz Kewi* **Дженевиз-Киой** [1]

(карта-схема 2.1.1. положението на населения пункт е под № **42**)

اوچ چشمع [Üç çeşme] *Utsch Tchechme* **Уч-Чешме** [1]

(карта-схема 2.1.1. положението на населения пункт е под № **43**)

Поредните две реки според картографските данни от атласа на Ричи-Занони са посочени като:

صولونطسه صويى [Solonitsa suyu] *Sulonitze Souii* **Солонитсе-Суи** [1]

نرّد دره سى [Narrad deresi] *Narrad derisi* **Наррад-Дересы** [1]

Малко по на юг, преди да се достигне реката Солоница, в устието й се намира селище. Картографските данни от атласа на Ричи-Занони го посочват като:

اوزون كوى [Uzun köy] *Ouzoun K.* **Узун-Киой** [1]

(карта-схема 2.1.1. положението на населения пункт е под № **44**)

Между река Буг и долното течение на река Солоница, в камениста местност, е разположено едноименно с реката селище. По нейното горно течение се намират и няколко други, по-малки населени пунктове. Картографските данни от атласа на Ричи-Занони ги посочват като:

صولونطسه [Solonitsa] *Solonitza* **Сулунитсе** [1]

Sulunzchi – “на два часа разстояние от Орманджи”, според “Регистъра на селищата на Очаковската земя” на Абдул-Резак.[2]

(карта-схема 2.1.1. положението на населения пункт е под № **45**)

اوى [Evi] *Evi* **Эви** [1]

(карта-схема 2.1.1. положението на населения пункт е под № **46**)

الماح [Almah] *Almah* **Алмах** [1]

(карта-схема 2.1.1. положението на населения пункт е под № **47**)

Между реките Буг и Березан картографските данни от атласа на Ричи-Занони посочват местност с наименование:

قراتعه قير [Karatağı Kır] *Karanga Kir* **Каранга-Кыр** [1]

Carenschi – “на два часа път от Солоница” според “Регистъра на селищата на Очаковската земя” на Абдул-Резак от 1779 г.[2]

(карта-схема 2.1.1. положението на населения пункт е под № **48**)

---

[1] ПРИЛОЖЕНИЕ № 1.: **Ricci-Zannoni.** Carte de la Pologne ... , p. 23-24.; *Список селений и урочищ* ... – В: **Присоединение Крыма к России**: ... Т.III., с. 91-92.

[2] ПРИЛОЖЕНИЕ № 2.: *Опись принадлежащих деревень к Дубасарам* – В: **Присоединение Крыма к России** ... Т.III., с. 286-287.

На юг от посочената река Наррад-Дереси покрай Буг са разположени редица фортификации и селища. Картографските данни от атласа на Ричи-Занони ги посочват като:

تره قلّه [Tarîh kule] *Tara Koulle* **Тара-Кулле** [1]

(карта-схема 2.1.1. положението на населения пункт е под № **50**)

Тази кула се намира в местност с наименование:

كلككره صويى [Gülgükra suyu] или *Kukukra Kewii* **Гюлгюлре-Су** [1]

كلكلره صويى [Gülgüllere suyu]

Вероятно названието е свързано с един от ръкавите на река Буг, от който навярно е дошла и думата “Су”.

قپى قولى قلعه سى [Kapı Kuli kalesi] *Kapikuli Kalasi* **Капу-Кули-Калесы**[1]

Chetik-Deresi – “селище в долината на Кетик-Дересибурну на разстояние от Карънджи един и половина часа път” според “Регистъра на селищата на Очаковската земя” на Абдул-Резак от 1779 г.[2]

(карта-схема 2.1.1. положението на населения пункт е под № **51**)

اسكى بدرقى قلعه [Eski Badraki kale] *Eski Badraki Kal.* **Эски-Бадураки-Кале** [1]

Basavia-Calasi – “т.е. Базавическата крепост, на три часа път от Четик-Дереси, на мястото, където се съединяват реките Днепър и Буг” според “Регистъра на селищата на Очаковската земя” на Абдул-Резак от 1779 г.[2]

(карта-схема 2.1.1. положението на населения пункт е под № **52**)

اوتدن قلّه [Öteden kule] *Otden K.* **Отдан-Кулле** [1]

(карта-схема 2.1.1. положението на населения пункт е под № **53**)

В непосредствена близост до гореспоменатата крепост се намира селище. Картографските данни от атласа на Ричи-Занони го посочва като:

كومر كويى [Kömür köyi] *Kumer Kewii* **Кумюр-Киой** [1]

Agighol – “на два часа разстояние от Базавия, която е разположена при вливането на Ак-Су в Озу-Су. Селището е достатъчно населено; там се намират 15 османски чифлици”, посочва “Регистърът на селищата на Очаковската земя” на Абдул-Резак.[2]

(карта-схема 2.1.1. положението на населения пункт е под № **54**)

قريمندى [Krimendi] *Crimendi* **Крыменди** [1]

Jassibelgha – “на един час разстояние от Аджигьоль, в което има турски чифлици и поданици от 30 до 40 къщи”, посочено в “Регистъра на селищата на Очаковската земя” на Абдул-Резак.[2]

(карта-схема 2.1.1. положението на населения пункт е под № **55**)

---

[1] ПРИЛОЖЕНИЕ № 1.: **Ricci-Zannoni.** Carte de la Pologne ... , p. 23-24.; *Список селений и урочищ* ... – В: **Присоединение Крыма к России**: ... Т.III., с. 91-92.

[2] ПРИЛОЖЕНИЕ № 2.: *Опись принадлежащих деревень к Дубасарам* – В: **Присоединение Крыма к России** ... Т.III., с. 286-287.

Селището Крименди (Яселка) е отделено от Очаков с рекичката:

قورو صويو [Kuru suyu] *Kourou s.* [1]

Покрай тази река е разположено предградието-варош на Очаков:

قريمندى بازار [Krimendi bazar] *Krimendi bazar.* [1]

(карта-схема 2.1.1. положението на населения пункт е под № **56**)

Централният град на региона Очаков вече беше представен в началото на настоящия списък. В непосредствена близост до него се намират редица фортификации. Картографските данни от атласа на Ричи-Занони ги посочват като:

قل بورن [Kıl-Burun] или *Kil-born* [1]
قلبورن [Kılburun]

(карта-схема 2.1.1. положението на населения пункт е под № **58**)

حسن پاشا قلعه سى [Hasan Paşa kalesi] *Hasan Pafcha Kalasi* **Хасан-Паша-Каляасы** [1]

(карта-схема 2.1.1. положението на населения пункт е под № **59**)

برزان اطاسى [Berezan adası] *Berezan Atasi* **Березен-Адасы** [1]

(карта-схема 2.1.1. положението на населения пункт е под № **60**)

اولو قلّه [Olu kulle] *Olu kulle* **Оллу-Кулле** [1]

(карта-схема 2.1.1. положението на населения пункт е под № **61**)

В централната част на Очаковския санджак, според картографските данни от атласа на Ричи-Занони, е обозначена река, която се влива в Черно море в непосредствена близост до крепостта Очаков (Ozi):

برزان صويى [Berezen suyu] *Berezan Souii* **Березен-Суи** [1]

Всъщност, долната половина на течението тази река е един вид на езеро-лиман, свързано с Черно море.

В устието му се намират гореспоменатата крепост Хасан Паша Калеси и островът Березань. В средната част на езерото, на двата му противоположни бряга, се намират две селища:

ييقلمش جاميع [Yıkılmış cami-i] *Iikilmich Dgiami-i* **Икылмыш-Джами**[1]

Bicuza – "покрай езерото Березан; има от 30 до 40 къщи и е населена с местните турски военни ямаци и поданици", посочва "Регистърът на селищата на Очаковската земя" на Абдул-Резак от 1779 г.[2]

Пекуч – същото селище представено в описанието на Де-Волан.[3]

(карта-схема 2.1.1. положението на населения пункт е под № **62**)

---

[1] ПРИЛОЖЕНИЕ № 1.: **Ricci-Zannoni.** Carte de la Pologne ... , p. 23-24.; *Список селений и урочищ* ... – В: **Присоединение Крыма к России**: ... Т.III., с. 91-92.

[2] ПРИЛОЖЕНИЕ № 2.: *Опись принадлежащих деревень к Дубасарам* – В: **Присоединение Крыма к России** ... Т.III., с. 286-287.

[3] **Наследие Ф. П. Де-Волана.** Из истории порта, города, края. Одесса, 2002, 73-191

يالى توزلى	[Yalı Tuzlı]	*Jali Tuzli*	**Ялы-Тузла** [1]

(карта-схема 2.1.1. положението на населения пункт е под № **65**)

Река Березан има няколко притока без обозначени на тях селища. Картографските данни от атласа на Ричи-Занони посочват като:

اورمان ايدل	[Orman İdil]	*Urmani Idel*;	**Орман-Идиль** [1]
سلقان دره سى	[Salkân deresi]	*Salkan Dere*	**Салкан-Дересы** [1]

Най-източен приток на Березан има отклонение и езеро:

جيللى صويى	[Ceylli suyu]	*Dschili Souii*	**Джилли-Суи** [1]
سوسار كولى	[Susar gölü]	*Susar Gheuli*	

Между Джилли-су и Березан при езерото е разположено селище:

قره قيو	[Kara köy]	*Kara Kuju*	**Кара-Кую** [1]

(карта-схема 2.1.1. положението на населения пункт е под № **64**)

При вливането на река Джилли-су в езерото Березан, на източния му бряг, е разположен населен пункт, който според картографските данни от атласа на Ричи-Занони, е посочен като:

ويرانه شحر	[Veyrane şehir]	*Virane Chehir*	**Вейране-Шегер** [1]

Onichi – "на един час от Bicuza (или Березан); селището се състои от 20 къщи, населени с ямак-"мъже"[2] и поданици" според "Регистъра на селищата на Очаковската земя" на Абдул-Резак от 1779 г.[3]

Оника – същият пункт в описанието на Де-Волан вече се посочва като ново турско селище.[4]

Ян-чокрак - това селище се посочва в описанието на Де-Волан като клон на старото селище Оники, с ново название.[4]

(карта-схема 2.1.1. положението на населения пункт е под № **63**)

В "Списъка на селищата и местностите на Очаковската земя" на Ричи-Занони от 1772-1779 г. наименованието на реката *Susar Gheuli* е посочено на руски език и като селище:

Сусаз-Киой [1]

Сасък – същото селище в описанието на Де-Волан.[4]

В "Регистъра на селищата на Очаковската земя" на Абдул-Резак от 1779 г. е предоставена информация за това и за редица други селища, които не са отбелязани в картографските данни от атласа на Ричи-Занони относно северната част на басейна на реката Березан:

Giangin-Cosaghi – "с население от 30 до 40 турски ямаци и поданици".[3]

(карта-схема 2.1.1. положението на населения пункт е под № **67**)

---

[1] ПРИЛОЖЕНИЕ № 1.: **Ricci-Zannoni.** Carte de la Pologne ... , p. 23-24.; *Список селений и урочищ* ... – В: **Присоединение Крыма к России**: ... Т.III., с. 91-92.

[2] В оригиналния текст на руски език е посочено, че "... деревня ... населена ямаками-мужиками и подданными ... ". Вероятно преводът на руски е направен от османското словосъчетание "yerlü yamaklar", където "yerlü" идва от корена "er" – мъж.

[3] ПРИЛОЖЕНИЕ № 2.: *Опись принадлежащих деревень к Дубасарам* – В: **Присоединение Крыма к России** ... Т.III., с. 286-287.

[4] **Наследие Ф. П. Де-Волана.** Из истории порта, города, края. Одесса, 2002, 73-191

Canlioba – “на четири часа от споменато селище, на разстояние от Очаков осем часа”.[1]
(карта-схема 2.1.1. положението на населения пункт е под № **68)**

Sarighiol – “на разстояние четири часа от Джанлиоба, на разстояние от Очаков дванайсет часа”.[1]
(карта-схема 2.1.1. положението на населения пункт е под № **69)**

Няма преки указания за местонахождението и възможната локализация на трите горепосочени селища. Можем да предполагаме, че те са се намирали във вътрешните територии на Очаковската земя.

На запад от река Березан се намира блатиста местност. Картографските данни от атласа на Ричи-Занони я посочват като:

اولو بطاقلو بيابان [Olu Bataklu Beyaban] *Olou Bataklu Beiaban* **Олу-Батаклу-Беябан** [2]

Тази местност се пресича от най-големите реки на Очаковската земя с множество притоци. В атласа на Ричи-Занони те са обозначени погрешно, огледално противоположно на реалното им положение:

اولو تلی كولی [Olu Teli gölü] *Olou Teli Gheuli* **Улутчи-Киой** [2]

Това наименование се отнася по-скоро към Телигулското езеро, отколкото към реката Телигул.

Северното продължение на тази река-лиман е представено като:

كوچك تلی كولی [Küçük Teli gölü] *Kutschuk Teli Gheuli* **Кючюк-Тели-Гооли** [2]

Последните две реки представляват, всъщност, една – най-голямата река на централната част на Очаковската земя под името Делигьол или Телигул.

اولو قغلنيق صويی [Olu Kağılnık suyu] *Olou Kagalnik Souii*; **Олу-Кагалник-Суи** [2]

قوری قغلنيق صويی [Kuru Kağılnık suyu] *Kourou Kagalnik S.* **Куру-Кагалник-Суи** [2]

Граничната река на Очаковския санджак с Бендерските земи е приток на горепосочения Сух или Среден Куялник:

كوچك قغلنيق صويی [Küçük Kağılnık suyu] *Kutschuk Kagalnik Souii* **Кючюк-Кагалник-Суи** [2]

През целия период на османското присъствие в Буго-Днестърското междуречие реката и езерото Делигьол играят роля на ключова разделителна линия със съседните държави. Така и през XVIII в. реката остава като главна артерия или ос за разселване на Йедисанските орди.

---

[1] ПРИЛОЖЕНИЕ № 2.: *Опись принадлежащих деревень к Дубасарам* – В: **Присоединение Крыма к России** ... Т.III., с. 286-287.

[2] ПРИЛОЖЕНИЕ № 1.: **Ricci-Zannoni.** Carte de la Pologne ... , p. 23-24.; *Список селений и урочищ* ... – В: **Присоединение Крыма к России**: ... Т.III., с. 91-92.

В горната част на езерото-лиман Тилигул е разположена "*Резиденция ногайского солтана*", както това се посочва в картографския материал на Я. Ф. Шмидт "Гранична карта на Руската и Турската империи и Полша. 1769 година.", публикуван в сбирката на Кордт[1]. Нейната локализация обаче остава неясна. Също и в атласа на Ричи-Занони местността, при която река Делигьол се влива в едноименното езеро, е посочена като централен чергарски стан и резиденция на Йедисанския хан:

قبيلهء نوغاى يدزان	[Kabile-i Nogay Yedızan]	*Kabilei Nougaï Jedsani*	**Кабилги-Ногай-Едисан** [2]

Евентуалната резиденция на тази орда, е селището с наименование **Коблево**, което вероятно идва от турското *Kabile*.
(карта-схема 2.1.1. положението на населения пункт е под № **75**)

Другото селищно наименование, напомнящо за тази орда, подсказва за настаняване в селище на сановник с титлата "хан":
Hanturan – "покрай езерото Делигьол, на седем часа от селището Саръгьол", посочено в "Регистъра на селищата на Очаковската земя" на Абдул-Резак от 1779 година.[3]
(карта-схема 2.1.1. положението на населения пункт е под № **70**)

От Хантуран и река Тилигул в западна посока до бендерските земи, на представените по-горе реки, Абдул-Резак посочва четири селища:
Cubanlic – "на осем часа път от Хантуран; старо селище, което се намира в една голяма долина. Разположено е на реката Голям Куялник"[3];
(карта-схема 2.1.1. положението на населения пункт е под № **71**)

Orta-Cubanlik – "на четири часа път от Кубанлък, старо селище в една голяма долина. Разположено е на реката Среден Куялник"[3];
(карта-схема 2.1.1. положението на населения пункт е под № **72**)

Caracas-Cubanlik – "на два часа път от Орта Кубанлък, старо голямо селище. Разположено е на реката Малък Куялник, в долина, която се простира на север до град Балта"[3];
(карта-схема 2.1.1. положението на населения пункт е под № **73**)

Sarise – "на два часа път от Каракаш Кубанлък, старо голямо селище. Разположено е на реката Кучурган или Саръ-Су, долината на която се простира до граничния пункт Балта".[3] Течението на тази река служи за условно разграничение с Бендерския санджак.
(карта-схема 2.1.1. положението на населения пункт е под № **74**)

---

[1] **Кордт, В.** Матеріали до історії картографії України. Ч.1. Київ.: Археографічна комісія ВУАН., 1931, с. 34.

[2] ПРИЛОЖЕНИЕ № 1.: **Ricci-Zannoni.** Carte de la Pologne ... , p. 23-24.; *Список селений и урочищ* ... – В: **Присоединение Крыма к России**: ... Т.III., с. 91-92.

[3] ПРИЛОЖЕНИЕ № 2.: *Опись принадлежащих деревень к Дубасарам* – В: **Присоединение Крыма к России** ... Т.III., с. 286-287.

Чергарският стан на гореспомената резиденция на Йедисанския хан в южните си части граничи с местности или горички, които картографските данни от атласа на Ричи-Занони посочват като:

ای اورمان	[Ay orman]	*Ai Urman*	**Эй-Орман** [1]
قارچالیلك	[Karçaleylek] [Karçalılık]	*Kar Tchialilik*	**Карча-Лейлек** [1]

В по-горното течение на Делигьол чергаруват редица орди. Картографските данни от атласа на Ричи-Занони посочват като:

اسکی زاپلزاقلی سلیم کرای	[Eski Zapelzaklı Selim Girey]	*Eski Zapelzakly Selim Kerai*	**Эски-Заперзаклу-Селим-Гирей** [1]

В местността около горното течение на Делигьол и Къзъл-Идил, според атласа на Ричи-Занони, се е помещавал чергарски стан на орда:

اون چادر	[On çadır]	*On Tschadir*	**Он-Чадыр** [1]

Местността, където река Делигьол се влива в Черно море, е обозначена като:

قوملی اراصیسی	[Kumlı arazısı]	*Kumli Arazisi*	**Кумлу-Аразыси** [1]

Посочената местност е територия за чергаруване на ногайците от:

اوردوی اسماعیل میرزا	[Ordu-i İsmail Mirza]	*Ourd Ismail Mirza*	**Ордуй-Исмаил-Мирза** [1]

Голяма концентрация на чергарски станове се наблюдава около реките Къзъл-Идил и Зикзаклу:

یکی زاپلزاقلی اسلعم کرای	[Yeni Zapelzaklı İslam Girey]	*Iegni Zapelzaklu Islam Kerai*	**Ени-Запелзаклы-Ислям-Гирей** [1]
اوردوی میر علی	[Ordui Mir Ali]	*Ourd Mir Ali*	**Ордуй-Мир-Али** [1]
اوردوی کسای میرزا	[Orduy Kasay mirza]	*Ourd Kasai Mirza*	**Ордуй-Касай-Мирза** [1]

Между реките Куру-суи и Солоница-суи се е разположил чергарски стан на:

اوردویی ایرخان قانلی	[Orduyu İrhan Kanlı]	*Irkhan Kangli*	**Ордуй-Ирхан-Канли** [1]

В непосредствена близост с крепостта Очаков, между реките Буг и Березан според атласа на Ричи-Занони са разположени и редица по-дребни ногайски орди:

بهادور	[Bahadur]	*Bahadur*	**Багадур** [1]
ادساق	[Adsak]	*Adsak*	**Адсак** [1]
اوردوی کروتوجاکی	[Orduy Krutuçaku]	*Ourd Krotojaki*	**Ордуй-Крютючики**[1]
اوردوی الاش میرزا	[Ordu-i Alaş Mirza]	*Ourd Alasch Mirza*	**Ордуй-Алаш-Мирза** [1]

---

[1] ПРИЛОЖЕНИЕ № 1.: **Ricci-Zannoni.** Carte de la Pologne ... , p. 23-24.; *Список селений и урочищ* ... – В: **Присоединение Крыма к России**: ... Т.III., с. 91-92.

В заключение може да се каже, че вътрешните и югоизточните територии на Очаковския санджак притежават най-голямо количество селища, за разлика от централната част на Буго-Днестърското междуречие, която остава недостатъчно населена чак до края на османското присъствие в региона. Най-обширни територии заемат редица чергаруващи татарски кибли на Йедисанската орда. Освен централната кибла на йедисанските ногайци, като цяло ордата обединява още дванайсет кибли.

Населените пунктове в Очаковския санджак са представени предимно като отбранителни фортификации по реката Буг. Селища с постоянно население са посочени предимно в Очаковската околия и покрай търговските пътища за Бендер и Аккерман. В количествено отношение се наброяват общо петдесет четири населени пункта.

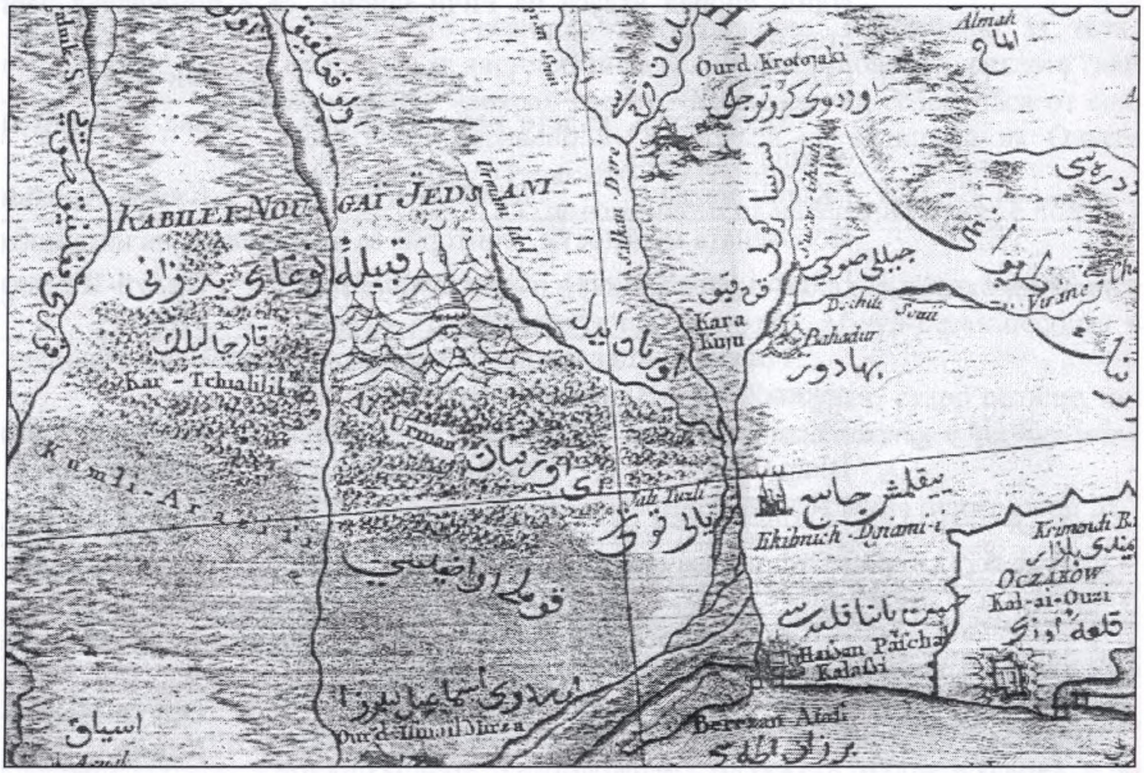
Almah
Ourd. Krotoiaki
KABILET-NOUGAI JEDSANI
Kar - Tchalilik
Urman
Kara Kuju
Dchili Souii
Bahadur
Ekibnuch Djiami-i
Krimondi B
OCZAKOW
Kal-ai-Ouzi
Hassan Paicha Kalassi
Berezan Adasi
Ourd Ismail Mirza

Фрагментът от карта:
Ricci-Zannoni. Carte de la Pologne divisée par palatinats et subdivisée par district construite d'après quantité d'Arpentages d'Observations et de Mesures prises sur les Lieux. Paris, 1772 . - т. № 23.

§ 3. Местности и селища на Буджашките санджаци в Буго-Днестърското междуречие

Бендерският санджак, който е разположен около двата бряга на долното течение на река Днестър, е най детайлно представен като картографско изображение в разработките на Ричи-Занони . Според атласа му Очаковската земя (Буго-Днестърското междуречие) е разделена на две части. Западната й част е посочена като намираща се под управлението на Бендер – крепостта, разположена на десния бряг на Днестър в пределите на Бесарабия (Днестърско-Прутското междуречие). Макар че, както посочват множество документи, тази територия принадлежи административно на Бендерския санджак[1], същевременно западните Очаковски земи са и султански хас, даден на Кримския хан, какъвто е и случаят с централен Буджак. Присъствието в западната част на Очаковската земя на многобройни ногайско-татарски орди определя тези територии като татарски. По аналогия с татарите от Буджак, които се намират в периодично подчинение на Бендерските и Аккерманските санджакбееве, татарите от западната част на Очаковската земя също придобиват наименованието "Буджашки", с общ център в Каушан (Дунавско-Днестърското междуречие).

Именно по този начин западната част на Очаковската земя (т.е. отвъдднестърската местност, намираща се срещу крепостта Бендер), е представена и в атласа на Ричи-Занони :

بوجاق تاتارلرینك طپراغی	[Bucak tatarlarının toprağı]	*Budzak Tatarlerinugn Topraghi*	**Буджакъ-Татарларынъ-Топраги**	[2]

Като основен терен за чергаруване на ордите е определена територията покрай реката Кучурган. Второто й название, както става ясно от "Регистъра на селищата на Очаковската земя " на Абдул-Резак от 1779 г., е Саръ-Су.[3]

Картографските материали от атласа на Ричи-Занони посочват реката като малка и без никакви селища по бреговете й:

گرك زغان صویی	[Kürk Zağan suyu]	*Kurczagan Souii*	**Кюркуган-Суи**	[2]
كوچرغان صویی	[Küçürgân suyu]			

В действителност тя протича от север на юг през цялата Очаковска земя. Реката изобилства с притоци, които Ричи-Занони погрешно показва като притоци на Днестър. Де-Волан на свой ред предоставя обширна номенклатура от селища покрай тази река и притоците й.

Според картографските материали от атласа на Ричи-Занони реката Кучурган пресича обширна заблатена местност:

بيابان اراضيسى	[Beyaban arazısı]	*Bejaban Arazisi*	**Беябан-Аразосся**	[2]

---

[1] **Русов, А. А.** Русские тракты в конце XVII и начале XVIII веков и некоторые данные о Днепре из атласа конца прошлого столетия. Киев, 1876, с. 79.; **Отчет** относительно географического и топографического положения провинции Озу или Едисан, обычно называемой Очаковская степь, служащий пояснением к картам и планам, снятым по высочайшему указанию. 1792 г. – В: **Наследие Ф. П. Де-Волана.** Из истории порта, города, края. Одесса, 2002, с. 115; **НБКМ, Ориенталски отдел**, Фонд № 311А. Арх.ед. 2 . лист 1.

[2] ПРИЛОЖЕНИЕ № 1.: **Ricci-Zannoni.** Carte de la Pologne ... , p. 23-24.; *Список селений и урочищ* ... – В: **Присоединение Крыма к России**: ... Т.III., с. 91-92.

[3] ПРИЛОЖЕНИЕ № 2.: *Опись принадлежащих деревень к Дубасарам* – В: **Присоединение Крыма к России** ... Т.III., с. 286-287.

В средната и горната част на същата река са разположени повечето от чергарските станове на Буджашко-ногайските орди. Картографските материали на Ричи-Занони ги посочват като:

اوردوی گزوحلی [Orduy Gözuhli] или *O. Czevdzely* **Ордуй Гьезухли** [1]
اوردوی کزوجلی [Orduy Gözüceli]

اوردوی قلچجی [Ordu-i Kalıçıcı] *Ourd. Keliczi* **Ордуй-Клыджу** [1]

اوردوی منذاب [Ordu-i Manzab] *Ourdoui Mandzab* **Ордуй-Манзаб** [1]

اوردوی قیاسول [Ordu-i Kıyasul] *Ourd. Kajasul* **Ордуй-Кыясуль** [1]

На югоизток от крепостта Бендер, владенията на Бендерския санджак се простират чак до устието на Днестър, където има редица по-дребни рекички. Картографските материали от атласа на Ричи-Занони ги посочват като:

تابنّاق صویی [Tabannak suyu] или *Tabannak S.* **Табанак-Суи** [1]
یلبتّاق صویی [Yalbattak suyu]

Покрай реката Табанак-Суи, според картографските материали от атласа на Ричи-Занони, са разположени селищата:

مرد کرای کویی [Murad Girey köyü] *Mourad Kerai K.* **Мурад-Гирей-Киой**[1]
(карта-схема 3.1.1., положението на населения пункт е под № **1**)

اسکی پسقه [Eski Peski] *Eski Piska* **Эски-Писка**[1]
(карта-схема 3.1.1., положението на населения пункт е под № **2**)

یکی پسقه [Yeni Peski] *Iegni Piska* **Ени-Писка** [1]

Едно от последните две посочени селища, с по-голяма вероятност Ески-Писка, в други османските документи се определя като населен пункт **Паска** (Paska), на територията на хаса на Кримския хан.[2]
(карта-схема 3.1.1., положението на населения пункт е под № **3**)

چوربوت [Çorbut] *Tschorbut* [1]
(карта-схема 3.1.1., положението на населения пункт е под № **4**)

ابوالغازی [Abulgazi] или *Abulgasi* **Абулгазы** [1]
ابدالغازی [Abdalgazi]
(карта-схема 3.1.1., положението на населения пункт е под № **5**)

По-южното течение на Днестър, след Табанак-Суи, според Ричи-Занони, са разположени две селища:

ابراهیم تمرُك [İbrahim Temrük] *Ibrahim Temruk* **Ибрагим-Темрюк** [1]
(карта-схема 3.1.1., положението на населения пункт е под № **6**)

---

[1] ПРИЛОЖЕНИЕ № 1.: **Ricci-Zannoni.** Carte de la Pologne ... , p. 23-24.; *Список селений и урочищ* ... – В: **Присоединение Крыма к России**: ... Т.III., с. 91-92.

[2] **BOA.** Fon adı: "C.HR.", Dosya № 97, Gömlek № 4843 [1194 L 16 / 15.10.1780]

يكي قزرنه	[Yeni Kazarnne] или	*Iegni Czarne*	**Ени-Карзене** [1]
يكى چورنه	[Yeni Çorne]		

(карта-схема 3.1.1., положението на населения пункт е под **№ 7)**

Най-южният приток или по-точно един от ръкавите на Днестър откъм Очаков, според картографските материали от атласа на Ричи-Занони, е посочен като:

بوساو صويى	[Busau suyu] или	*Busau S.*	**Бусау-Суй** [1]
برساو صويى	[Birsav suyu]		

По течението на Бусау-Суи са разположени редица селища:

اشرَق	[Aşrak]	*Asrak*	**Асрак** [1]

(карта-схема 3.1.1., положението на населения пункт е под **№ 8)**

تاتار قزان	[Tatar Kazan]	*Tatar Kazan*	**Татар-Казан** [1]

Тартаргазанъ или **Татархазанъ** - същото селище представено в картите на Де-Волан.[2]

(карта-схема 3.1.1., положението на населения пункт е под **№ 9)**

كفه	[Keffeh]	*Keffeh*	**Кефе** [1]

(карта-схема 3.1.1., положението на населения пункт е под **№ 10)**

В равнинната територия около устието на Днестър, покрай малката рекичка без наименование (вероятно сегашната река Барабой), е разположено селище. Картографските материали от атласа на Ричи-Занони го посочват като:

قويه لِچ	[Kuyalıç] или	*Kujalicz*	**Куджалыкин** [1]
قوجه لِقن	[Kocalıkın]		

Вероятно същото селище в дефтера за събрани зърнени храни от Бендерската каза е посочено като:

قويانق قريه سى	[Kuyanık karyesi][3]

(карта-схема 3.1.1., положението на населения пункт е под **№ 11)**

Западната част на Бендерския санджак достига до река, която има връзка с Куялницките езера-лимани. Картографските материали от атласа на Ричи-Занони я посочват като:

اسياق صويى	[Asyak suyu]	*Asyak souii*	**Асияк-Су** [1]

Покрай тази река е разположено едноименно селище:

اسياق	[Aseyak]	*Asyak*	**Асияк** [1]

Както и предишното селище, то е посочено в дефтера за събрани зърнени храни от Бендерската каза като:

اسييه قريه سى	[Asiye karyesi][4]

(карта-схема 3.1.1., положението на населения пункт е под **№ 12)**

---

[1] ПРИЛОЖЕНИЕ № 1.: **Ricci-Zannoni.** Carte de la Pologne ... , p. 23-24.; *Список селений и урочищ* ... – В: **Присоединение Крыма к России**: ... Т.III., с. 91-92.

[2] **Наследие Ф. П. Де-Волана.** Из истории порта, города, края. Одесса, 2002, 73-191

[3] **НБКМ, Ориенталски отдел.**,Фонд № 311А. Арх.ед. 2 . лист 1.

[4] **НБКМ, Ориенталски отдел.**,Фонд № 311А. Арх.ед. 2 . лист 1.

Едно от най-старите селища на Очаковска земя, подчинено на Бендер, е представено в “Регистър на селищата на Очаковската земя” от Абдул-Резак през 1779 г.:

Suchiunli – “на шест часа разстояние от река Саръ-Су (Кучурган) на брега на Днестър; жители му са поданици на Бендер”.[1]

Sujutliu – така селището е обозначено на картата на Бауер.[2]

Суклея – като “старо село” срещу Бендер го посочва изследователят на Бендерската крепост Аствацатуров; едно от първите упоменавания на селището в руските извори е свързано с картографирането на местността по време на Миниховската военна операция в хода на руско-турската война от 1735-1739 г.[3]

(карта-схема 3.1.1., положението на населения пункт е под **№ 13**)

“Регистърът на селищата на Очаковската земя” от Абдул-Резак през 1779 г. продължава с селищата:

Parkan – “на два часа разстояние от Суклея; населено с някои бендерски поданици”.[1]

Barean – посочва картографски материал на Бауер.[2]

По-ранният картографски материал на Ричи-Занони отбелязва същия пункт като:

ييقلمش قلعه [Yıkılmış kale] *Iik. Palanka* **Икилмыш-Кале** [4]

Паркан – на свой ред го посочва Де-Волан.[5] По-късно това била една от първите български колонии при управлението на руската администрация.

(карта-схема 3.1.1., положението на населения пункт е под **№ 14**)

Chilacu – “на разстояние от Паркан на три часа; има над 40 къщи”.[1]

От своя страна Ричи-Занони отбелязва селището като:

ولمزسو [Velmezsu] или *Olmassu* **Велмесу**

اولمز سو [Olmaz su] **Олмаз-Су** [4]

(карта-схема 3.1.1., положението на населения пункт е под **№ 15**)

Ричи-Занони продължава със селището:

قره كوى [Kara köy] *Karakul* **Кара-Киой** [4]

(карта-схема 3.1.1., положението на населения пункт е под **№ 16**)

Северно от селищата Челаку и Каракьой на бендерска територия са разположени редица притоци на Днестър. Картографският материал на Ричи-Занони ги отбелязва като:

قومرول صويى [Kumrul suyu] *Komorul Souii* **Кумруль-Су** [4]

Комарова – на свой ред Де-Волан я посочва под това име.[5]

---

[1] ПРИЛОЖЕНИЕ № 2.: *Опись принадлежащих деревень к Дубасарам* – В: **Присоединение Крыма к России** ... Т.III., с. 286-287.

[2] **Bawr, F. G.** Carte de la Moldavie pour servir a l'Historoire militaire de la guerre entre les Russes et les Turks. Levee par l'Etat Major sour la direction de F. G. de Bawr.[1774].

[3] **Аствацатуров, Г.** Бендерская крепость. Бендеры, 1997, с. 85.

[4] ПРИЛОЖЕНИЕ № 1.: **Ricci-Zannoni.** Carte de la Pologne ... , p. 23-24.; *Список селений и урочищ* ... – В: **Присоединение Крыма к России**: ... Т.III., с. 91-92.

[5] **Наследие Ф. П. Де-Волана.** Из истории порта, города, края. Одесса, 2002, 73-191

Рекичката има две разклонения, едното от тях е обозначено само в латинския вариант: *Baran S.* Второто разклонение е представено в три наименования:

قتينى صويى [Katını suyu] *Katini Souii* **Кайнаны-Су** [1]

Покрай тези рекички са разположени няколко селища. Картографският материал на Ричи-Занони ги отбелязва като:

قومرول [Kumrul] *Komorul* **Кумрул** [1]
(карта-схема 3.1.1., положението на населения пункт е под № **17**)

ييقلمش قوبان [Yıkılmış Kuban] *Tatar Kuban* **Икылмыш-Кубан** [1]
(карта-схема 3.1.1., положението на населения пункт е под № **18**)

اق قيو [Ak köyü] *Ak Kuju* **Ак-Кую** [1]
(карта-схема 3.1.1., положението на населения пункт е под № **19**)

چشمه كويى [Çeşme köyü] *Tschischma Kev.* **Чешме-Киой** [1]
(карта-схема 3.1.1., положението на населения пункт е под № **20**)

طتزلق [Tatızlık] или *Taczlık* **Татызлык** [1]
طشلق [Taşlık]

Taslik – “селище, което състои от 5 или 6 къщи на поданици [на Бендер]” според “Регистъра на селищата на Очаковската земя” на Абдул-Резак от 1779 г.[2]

طاشلق قريه سى [Taşlık karyesi] – селище, посочено в дефтера за събиране на зърнени храни от Бендерската каза.[3]
(карта-схема 3.1.1., положението на населения пункт е под № **21**)

В атласа на Ричи-Занони е показано, че селището се намира на река:

Daslika – фигурира само изписване на латиница;[1] еквивалентът му на кирилица по-скоро е “Ташлък”;

Ташлък – посочено е като “балка” (долина) в “Рапорта относно провинция Озу” на Де-Волан.[4]

Веднага след река *Daslika* има няколко притока на Днестър, посочени в атласа на Ричи-Занони на османски език и с еквивалента му на латиница; разполагаме и с руски вариант от “Списъка на селищата и местностите на Очаковската земя” на Ричи-Занони от 1772-1779 г.

منغولى صويى [Menguli suyu] или *Manguli S.* **Мангули-Су** [1]
نمغولى صويى [Numgulı suyu]

Тази река, на свой ред, има множество отклонения като долини и няколко притока – рекички:

---

[1] ПРИЛОЖЕНИЕ № 1.: **Ricci-Zannoni.** Carte de la Pologne ... , p. 23-24.; *Список селений и урочищ* ... – В: **Присоединение Крыма к России**: ... Т.III., с. 91-92.

[2] ПРИЛОЖЕНИЕ № 2.: *Опись принадлежащих деревень к Дубасарам* – В: **Присоединение Крыма к России** ... Т.III., с. 286-287.

[3] **НБКМ, Ориенталски отдел.**, Фонд № 311А. Арх.ед. 2 . лист 1.

[4] **Наследие Ф. П. Де-Волана.** Из истории порта, города, края. Одесса, 2002, 73-191

اللی صو	[Elli su]	*Elli S.*	**Элли-Су**	[1]
دوه نك صو	[Devenin su]	*Devenugii Souii*	**Девенен-Су**	[1]

В горното им течение е посочено селището:

اوچ چشمه	[Üç Çeşme]	*Utch Tchechme*	**Учь-Чешме**	[1]

(карта-схема 3.1.1., положението на населения пункт е под № **22**)

Най-северното селище покрай Днестър, принадлежащо административно към Бендерския санджак, е **Делакеу**. В османската си абревиатура то дублира с едноименно селище от централните територии по течението на река Кучурган. Картографският материал на Ричи-Занони го посочва като:

اق كوى	[Ak köy]	*Bialakev*	**Ак-Киой**

Беляковка – едно от първите посочвания за селището е в ръкописен сборник на руските пътища от Киев за Цариград.[2] Там то се споменава като граничен населен пункт на Бендерския санджак.

Беляка – същото селището показано на картата на Исленьев[3].

Делакау – на свой ред посочва Де-Волан в "Рапорта относно провинция Озу"[4] през 1792 г.

(карта-схема 3.1.1., положението на населения пункт е под № **23**)

В картографския материал на Ричи-Занони обилно присъстват граматически неточности при транскрибирането на имената от османски на руски или на латиница. Различното им изписване на латиница или на кирилица от варианта на арабица, е в някаква степен превод от османски на полски и вероятно отбелязва използването на различни по своя етнически произход информатори за събиране на топографски материал за едно и също селище. В резултат, голяма част от названията на населените пунктове е невъзможно да бъдат съпоставени с реалните селища. Същевременно, по някои различия в изписването на едно и също селище може да се проследи формирането на славянското наименование, използвано вече при руската администрация.

Относно броя на селищата, за действителното положение може да се съди по материалите на В. Григорович. Изследователят на историята на Южна Украйна, позовавайки се на материалите на Де-Волан[5] и други архивни извори от втората половина на XVIII в., твърди: " До войната (1768-1774 г.) в Очаковска област имаше 4 града – Очаков, Аджибей, Аджидер, Дубосар и 150 селища, добре заселени и обработвани, предимно от татарите".[6]

Представеният материал на Ричи-Занони насочва вниманието върху редица селища, разположени между Тилигулския и Березанския лимани, особено селищата Джангин-Козакхи, Бикоза и Оники, в които "жителите са поданици-ямаци, ямак-"мъже"[1] и турски ямаци". Ямаците в Османската империя било нещо като батарейните войници. Като се има предвид големият брой запорожки казаци, които преминали под османското поданство и се заселили в Очаковската земя, от названията на посочените селища може да се направи извода за украинско-казашкия етнически състав на населените пунктове. Освен това може да се предполага много по-голям брой казашки селища в южната част на Очаковската земя, отколкото в Ханска Украйна. Това личи от писмата на руския посланик в Константинопол Стахиев, който говори за настаняването на казаци в Бесарабия (западната част на Очаковска земя), в Хаджибей, Ацидере (Аджидере) и Яникополя (Янък хисаръ).[2]

---

[1] ПРИЛОЖЕНИЕ № 1.: **Ricci-Zannoni.** Carte de la Pologne ... , p. 23-24.; *Список селений и урочищ* ... – В: **Присоединение Крыма к России**: ... Т.III., с. 91-92.

[2] **Русов, А. А.** Русские тракты в конце XVII и начале XVIII веков и некоторые данные о Днепре из атласа конца прошлого столетия. Киев, 1876, с. 79.

[3] **Исленьев, И.** Генеральная карта Новороссийской губернии, разделенной на уезды. Сочинена в 1779 году Иваном Исленьевым. 1779.

[4] **Наследие Ф. П. Де-Волана.** Из истории порта, города, края. Одесса, 2002, с. 114-115.

[5] *Rapport a la situation géographique et topographique de la province Ozou ou Yedissan communément appelle: le Step d'Oczakovie.* / Отчет относительно географического и топографического положения провинции Озу или Едисан, обычно называемой Очаковская степь, служащий пояснением к картам и планам, снятым по высочайшему указанию. 1792 г.

[6] **Григорович, В.** Записка о пособиях к изучению южно-русской земли. Одесса, 1876, с. 17.

Недостатък на материала на Ричи-Занони и на списъците от "Регистъра на Абдул-Резак" е отсъствието в тях на информация относно селищата на ногайците, които османската администрация разглеждала като временно номадско население. Обобщената информация от атласа на Ричи-Занони представя само приблизително разселването на ордите върху терена.

Съществува предположение, че "Регистърът на Абдул-Резак" освен посочените два списъка на селища е съдържал още един трети – от река Тилигул покрай брега на Черно море и Днестърския залив до Бендерските територии. Вероятно южната част на Очаковска земя е била административно подчинена на Аккермански санджак, за който обаче не се споменава в условията на Айнали-Каваксската конвенция. Това означава, че османските власти не били задължени да предоставят на руснаците информация за южните селища. Другата причина за липсата на описание на въпросните територии е присъствието на голям брой казаци и ногайци покрай Днестър, информацията за които можела да усили противоречията с Русия.

Изследването на селищата на Очаковската земя през XVIII ст. предполага използването в най-голяма степен именно на картографски материал, който най-пълно представя общата картина на населеност. Писмените извори предоставят информация предимно за отделни части на региона или тематически описват една или друга "номенклатура", като например селищата по търговските пътища или тези в крайграничните части на региона.

Все пак, някои от тези извори могат да бъдат използвани за изследването на селищата от югозападната част на Очаковската земя. Едни от немногобройните турски материали, които представляват интерес в тази насока, е пътеписът на арменския изследовател Минас Бъжъшкян, който пътешествувал по крайбрежието на Черно море в края на XVIII ст., но публикувал спомените си десетина години по-късно.

Минавайки по северозападния бряг на Черно море, Бъжъшкян доста повърхностно описва топографските особености на региона, като отделя повече внимание на населените пунктове:

"Крепостта **Ozu** се намира срещу **Kılburun** през залива. Тук се намират както крепостта, така и самият град с 25-хилядно население, сред което 45 къщи на арменци. От Дон до **Kırkkilesi** това е земя на един народ, която носи името – *Tatar çölü* (*Татарска земя*). Татарите, които се намират тук всъщност са татари от Озу, татари от Буджак и татари от Добруджа или Ногайски татари.

---

[1] В оригиналния текст на руски език е посочено, че "... деревня ... населена ямаками-мужиками и подданными ... ". Вероятно преводът на руски е направен от османското словосъчетание "yerlü yamaklar", където "yerlü" идва от корена "er" – мъж.

[2] **Присоединение Крыма к России**: Рескрипты, письма, реляции и донесения: В 4-х томах./ Под редакцией Дубровина. Т.III. Санкт-Петербург, 1887, с. 166.

Селището **Perezen** се намира недалеч от Озу на брега на неголяма река. След две мили достигаме лимана *Deligöl* (*Делигьол*), на западния бряг на който има стара крепост **Hasan-paşa**; на осемнайсет мили по-нататък са пристанището и селището **Baba-Hasan-Yarları**. След петдесет мили срещу Озу е селището **Khocabey**. Близо до него е долината *Acalık* (*Аджалик*).

По-нататък пътят води до далечна разрушена крепост през долините на рекичките *Gahirce* и *Acıdere*. Там сега се намира неголямото селище **Yanık-Palanga**. От онова място започват земите на Буджашките татари."[1]

По-подробно описва същия регион и френският инженер Лафитт-Клаве, който като военен инженер на османска служба детайлно проследява придвижването по основната транспортна артерия на Северозападно Причерноморие, като минава по същия път, по който е минал и Бъжъшкян. В пътеписа на Лафитт-Клаве от Константинопол до Очаков частично са отразени селищата от Днестър до Очаков[2]. Вземайки за основа текста на Лафитт-Клаве, предложеното по-долу описание на селищата, почива и върху други извори, отразяващи ситуацията в региона, като по-специално внимание се обръща на материала на Бъжъшкян:

Гаджи-Дере – "разположено е срещу Аккерман на другия бряг на река [Днестър]. Селището е получило названието си по името на една рекичка, която се влива в лимана. Селището било, както разказват, по-голямо от Аккерман, но е разорено от руснаците през миналата война [1768-1774 г.], ..."[2]

Едно от най-първите посочване за селището е през 1637 г. в кореспонденция на полски гетман Станислав Конецполски, където се говори за **Хаджидере** (Hadzidere).[3]

Бъжъшкян не споменава за селището Гаджи-дере, но отразява рекичка *Acıdere*, която минава по край пътя.[1]

В османските документи селището се споменава като голям пункт с пристанище, използвано от Кримското ханство за транспортиране на пшеница за Истанбул. Наименованието на селището е едноименно с дерето, оттичащо се в Днестър:

غجيدره [Acıdere][4] или
آجى دره [Acı-dere]

Odzider – вариантът на латиница за селището и крепостта, извлечен от няколко европейски картографски материала.[5]
(карта-схема 3.1.1., положѐнието на населения пункт е под № **24**)

Покрай брега на залива до изливането му в морето са разположени няколко села, които не са посочени в пътеписа на Лафитт-Клаве. Първо, това е пристанището, известно още от времето на пътуването на Евлия Челеби. То е разположено на минимално разстояние срещу Аккерман и носи наименованието:
От-ярък;[2] **Кременчуг** – според описанието на Де-Волан.[1]
(карта-схема 3.1.1., положението на населения пункт е под № **25**)

---

[1] **Bıjışkyan, P. M.** (Trabzonlu). Karadeniz kıyıları. Tarih ve coğrafyası. 1817-1819. Istanbul, 1969, c. 100-110.

[2] [**Лафитт-Клаве**] Описание пути от Константинополя до Очакова. С-Пб, 1821, с.82-92.

[3] **Andrzej Korytko.** Poselstwo Krzysztofa Dzierżka na Krym w latach 1636-1637. // Поляки на півдні України та в Криму. Одеса-Ополє-Вроцлав, 2007. с.35.

[4] **BOA.** Fon adı: "C.BLD", Dosya № 38, Gömlek № 1865 [1178 Ş 14 / 06.02.1765]

[5] **Maison.** Carte de la d'Empire Ottoman en Europe et les etats de la d'Autriche d'apŕes materieaux les plus authentiques et les plus recen, publi`ee et se vende. 1820.

Следващите две селища са пряко свързани с проливите от река Днестър към Черно море:

Giribirzina [2] – това ранно наименование отговаря на турския произход на името, и вероятно имало значението на "Вход в пролива", което е превод от османско-турското:

كرى بوغازنه [Geri boğazına]

В руска интерпретация се среща наименование, изписано по същия начин:

Гирибурзина, но в по-късните руските карти то се изписва предимно като:

Бузиновата или **Бузина води.** [3]

(карта-схема 3.1.1., положението на населения пункт е под **№ 26)**

بوغاز [Boğaz]

Bogaz [1] – крайното селище на брега при вливането на Днестър в морето. В буквален превод – "Пролив".

Бозгаз или **Бугаза** се среща в многобройни руски картографски материали.[2]

(карта-схема 3.1.1., положението на населения пункт е под **№ 27)**

Пътеписът на Лафитт-Клаве продължава с редица долини и селища:

Бурмои-Дере - "След два часа ход по равнина, пътят минава през една долина, по която тече блатист ручей с ширина на четири тауза."[1]

Долината е известна още от пътуването на Евлия Челеби. Инженер Де-Волан я посочва като: "Долина Перебойна (Барабой). На 8 версти от вливането й морето, казаците започнали да устройват селище, именувано **Перебойна**; то вече има 7 семейства".[4]

(карта-схема 3.1.1., положението на населения пункт е под **№ 29)**

آقارجه دره [Akarcı-dere]

غكرجه [Gekerce]

Акарша-Дере - "След един час езда стигаме до дерето, през което протича ручей; падината е тясна а нейните брега доста стръмни."[1]

Gahirce – Бъжъшкян отрази потока, без да споменава за селище.[5] Но Де-Волан отбелязва "долината **Акарджа** с рекичка, … където имаше две татарски села, имената на които са загубени".[3]

Гакержа – посочва се в по-късен картографски материал[6].

(карта-схема 3.1.1., положението на населения пункт е под **№ 30)**

---

[1] **Наследие Ф. П. Де-Волана**. Из истории порта, города, края. Одесса, 2002, 73-191

[2] [**Лафитт-Клаве**] Описание пути от Константинополя до Очакова. С-Пб, 1821, с.82-92.

[3] **Де-Волант.** Карта географическая изображающая Область Озу или Едизанъ иначе называемую Очаковскою землею и присоединенную ныне к Российскому государству в силу заключенного в Яссах мирного договора. 1791.

[4] **Наследие Ф. П. Де-Волана**. Из истории порта, города, края. Одесса, 2002, 73-191

[5] **Bıjışkyan, P. M.** (Trabzonlu). Karadeniz kıyıları. Tarih ve coğrafyası. 1817-1819. Istanbul, 1969, c. 100-110.

[6] **Подробная миллитерная карта по границе России с Турцией**. Сочинена и гравирована при Собственном ЕИВ депо карт. Ч.1. 1800.

قريم [Kırım]

Крим – "При преминаването на тази долина [Акарша] се вижда татарско селище, което се намира от дясната страна на пътя на разстояние на 1500 тауза".[1] Сигурно това е едно от двете селища в долината Акарджа, споменати от Де-Волан. [2]

Далник – според по-късен картографски материал[3].

(карта-схема 3.1.1., положението на населения пункт е под **№ 31**)

Таллак-Дере – "След три и половина часа езда от Гаджи-Дере, пътят стига до долина, през която протича ручей, който може да бъде преминат при един брод. ... Местността е населена с някои татарски селища, обитаеми частично от кримски преселници, ..."[1] Де-Волан посочва местността като "Долина **Дальник**".[2]

(карта-схема 3.1.1., положението на населения пункт е под **№ 32**)

Коджа-Бей – "намира се на Черно море, на залива, където морското крайбрежие образува доста спокоен рейд; състои се от две татарски селища, разделени с малка падина."[1]

В османските документи пунктът се споменава като неголяма крепост с пристанище и маяк. Пунктът в редки случаи се среща като Коджабей или Качибей, но практически почти винаги се изписва като Ходжабей:

حواجه بك [Hocabey][4]

قوجه بك [Kocabey][5]

През втората половина на XVIII в., заради продължителните войни и приближаването на руската граница, значението на малката крепост-паланка Ходжабей се засилва. С помощта на френските инженери тя е преустроена и преименувана на Йени Дюния – "Нов свят", в османско-турско изписване:

يكى دنيا [Yeni Dünya],

Janiduni – изписването на латиница, представено в редица карти на европейски изследователи[6].

Янидуни – руският вариант, представен предимно в следвоенните разработки на войскови инженери[7].

---

[1] [**Лафитт-Клаве**] Описание пути от Константинополя до Очакова. С-Пб, 1821, с.82-92.

[2] **Наследие Ф. П. Де-Волана**. Из истории порта, города, края. Одесса, 2002, 73-191

[3] **Подробная миллитерная карта по границе России с Турцией**. Сочинена и гравирована при Собственном ЕИВ депо карт. Ч.1. 1800.

[4] **BOA**. Fon adı: "C.AS", Dosya № 1046, Gömlek № 45944 [1178 Za 16 / 07.05.1765] ;
BOA. Fon adı: "C.BLD", Dosya № 38, Gömlek № 1865 [1178 Ş 14 / 06.02.1765] ;
BOA. Fon adı: "HAT", Dosya № 23, Gömlek № 1144 [1202 Ra 13 / 23.12.1787] ; и така нататък, в Министерски Османски Архив в Истанбул относно географически показалец Ходжабей се намират над 1300 османско-турски док.

[5] **BOA**. Fon adı: "C.ML", Dosya № 736, Gömlek № 30047; **BOA**. Fon adı: "C.AS", Dosya № 1045, Gömlek № 45909.

[6] **Ricci-Zannoni.** Carte de la Pologne divisee par palatinats et subdivisee par distriht construite d'apres quantite d'Arpentages d'Observations et de Mesures prises sur les Lieux. Paris, 1772.; **Carte von der Moldau und Walachey** nach der Aftronomifchen Beobachtungen des Ruffifch Kayser I Majors Jslenief.. Nürnberg bey denen Homaennifchen Erben. A=1785.

[7] **Шмидт, Я. Т.** Карта Молдавии и Валахии по подлинным квартирмейстерским чертежам и по наблюдениям астрономическим в оных странах учиненным. Санкт-Петербург, 1774.; **Исленьев И.** Генеральная карта Новороссийской губернии, разделенной на уезды. Сочинена в 1779 году Иваном Исленьевым. 1779.

Понякога, отбелязвайки фортификационно значение на населения пункт, в османските документи той се изписва като “Паланка Хаджибей”:

حواجه بك پلنقه سی [Hocabey palankası][1]

По-рядко се употребява наименованието:

حواجه بك حصاری [Hocabey hisarı][2]

(карта-схема 3.1.1., положението на населения пункт е под № **33**)

По-нататък в пътеписа на Лафитт-Клаве следва описание на селищата по пътя от Ходжабей за Очаков:

Татар-Киои-Дермен – “След един час път покрай морския бряг, ... от лявата страна на пътя се вижда вятърна мелница и татарско селище”.[3]

(карта-схема 3.1.1., положението на населения пункт е под № **34**)

Пътеписът продължава с дерета и рекички:

“*Аджеле* – езеро, до което се стига след тричасова езда ...,
Аджеле-Дере – пътят стига до долина с малък ручей;
Аджеле-Гел – след известно време, пътят стига до другото езеро ...;
Бише-Дереси – необходимо е да се мине през една падина с ручей;
Телегул – достига се след шест часа езда; ширината му е между 800 и 900 тауза, ...”[3]

В непосредствена близост до крепостта Очаков Лафитт-Клаве посочва няколко селища:

Тузла – “селището се достига, след като се премине през падината на Телегул; после пътят се простира из равнина ...”[3]

(карта-схема 2.1.1., положението на населения пункт е под № **65**)

Гиаур-Киой - “на един час разстояние от Тузла, лежи върху едно равно поле от лявата страна на една безводна долина. Най-после, след три часа езда от споменато селище, пътят достига до десния бряг на езерото *Березена*, ...”[3]

(карта-схема 2.1.1., положението на населения пункт е под № **67**)

По-Березена – “намира се на около една миля преди вливането в Черно море. После пътят се спуска към долината *Метели*, ... От Метели до Очаков има само три четвърти час езда; по пътя се намират две безводни долини. След това отдясно остават овощните градини и предградието на молдовците, а пътят стига до укрепленията на предградието на Очаков през портата Метели.”[3]

(карта-схема 2.1.1., положението на населения пункт е под № **......**)

---

[1] **BOA**. Fon adı: “HAT”, Dosya № 23, Gömlek № 1144 [1202 Ra 13 / 23.12.1787];
BOA. Fon adı: “C.AS.”, Dosya № 260, Gömlek № 10828 [1201 B 02 / 20.04.1787];
BOA. Fon adı: “C.AS.”, Dosya № 821, Gömlek № 1204 [1204 Ca 27 / 12.02.1790]; и т. н.

[2] **BOA**. Fon adı: “C.AS.”, Dosya № 1096, Gömlek № 48375 [1194 R 09 / 14.04.1780]

[3] [**Лафитт-Клаве**] Описание пути от Константинополя до Очакова. С-Пб, 1821, с.82-92.

Както може да се забележи, описанието на причерноморските територии от Лафитт-Клаве съдържа доста детайли за природните особености на региона, като особено акцентува върху топографските и хидрографските условия и върху възможностите за придвижване. Първостепенната задачата на Лафитт-Клаве е да отрази евентуалните пътища и местата за преминаване на реките и наличието на селища покрай тези транспортни комуникации. На някои места той заостря вниманието върху етническия състав на населението, а в някои случаи, когато става дума за основание на ново селище, отбелязва и произхода на преселниците.

Описанието на Лафитт-Клаве, както и по-късният пътепис на Бъжъшкян, са едни от немногобройните извори за изследване на селищата в югозападната част на Очаковската земя. Информацията за селищата в тези описания обаче представя преди всичко по пътищата от Аккерманските земи до Очаков, без да се упоменават по-вътрешните пунктове. По тази причина, за да бъде представена пълната картина, за редица селища се използва предимно картографски материал.

Особено полезни с оглед изучаването на югозападната част на Очаковската земя са “Картата на Молдавия” изпълнена от Бауер през 1774[1], и в още по-голяма степен – “Картата на Молдавия и Влахия по истински квартирмейстерски чертежи”, публикувана от Шмидт в края на руско-турската война от 1774 година.[2] Посочените карти взаимно се допълват една друга, като представят различна информация относно запада и югозапада на Буго-Днестърското междуречие.

Събирането на материалите за съставяне на картата на Шмидт протича по време на военните действия в хода на руско-турската война от 1768-1774 г. Затова границите в тази карта са нанесени без да се вземе под внимание следвоенната Айнали-Кавакската конвенция, според която източна граница на Османската империя вече става реката Буг. Второто, което си заслужава да се отбележи е, че концентрацията на селищата именно в югозападната част на Очаковската земя, което може да се види на картата, отговаря на реалното положение, защото военните действия се развивали само в източната и северната части, без да причинят опустошение в по-западните територии. Картата доста точно отразява хидрографията на региона, което говори за по-професионално отношение към представянето на материала в сравнение с френската или полската картография по същото време. Номенклатурата от наименования обаче е отразена под влияние на публикуваните вече карти на Ричи-Занони.[3] Съвкупното използване на вече публикуван картографски материал и детайлното изследване на хидрографията на региона в картата на Шмидт позволяват доста точно да се отрази топографичната локализация на селищата. За съжаление, в Дубосарски регион е представена само хидрографията, без указание за селищата, които у Ричи-Занони са дадени доста подробно, но често с грешна локализация на реките.

На свой ред картата на Бауер отразява в източната си част именно Дубосарския регион, което позволява да се идентифицират поне част от населените пунктове, фигуриращи в картографските материали на Ричи-Занони и да се посочат непредставените в други извори данни.

За изследването на селищата на Очаковската област, наред с картографските материали, изпълнени в традицията на Ричи-Занони, е необходимо да бъдат привлечени и други, които съдържат допълнена или коригирана информация.

---

[1] **Bawr, F. G.** Carte de la Moldavie pour servir a l'Historoire militaire de la guerre entre les Russes et les Turks. Levee par l'Etat Major sour la direction de F. G. de Bawr.[1774]

[2] **Шмидт, Я. Т.** Карта Молдавии и Валахии по подлинным квартирмейстерским чертежам и по наблюдениям астрономическим в оных странах учиненным. Санкт-Петербург, 1774.

[3] **Ricci-Zannoni.** Carte de la Pologne divisee par palatinats et subdivisee par distriht construite d'apres quantite d'Arpentages d'Observations et de Mesures prises sur les Lieux. Paris, 1772.

Първо, това е "Картата на Молдова и Влахия"[1], публикувана на немски език като съвместна разработка на няколко картографи. Населените пунктове в нея са изобразени идентично с тези в картата на Шмидт, с преобладаващо количество селища в югозападната част на Буго-Днестърското междуречие. В традицията на Бауер и тук картографите предоставят информация за селища, непредставени в други извори. Например доста точно е посочено селището **Kujalicz**, и локализацията му на терена. Вероятно под влиянието на немската карта изследователят на региона Ф. Е. Петрунь в своята карта на Очаковската земя, обозначава населен пункт **Куяльник**.[2]

Втората карта е съставена от Мейсон на френски език през 1820 г., но по материали от втората половина на XVIII в. – "Карта на владенията на Отоманската империя в Европа"[3]. Тази карта отразява хидрографията на региона подобно на Ричи-Занони, но с някои поправки и полага усилия за по-точното разполагане на селищата. Аналогично на предишната карта, тя предоставя информация за селища, непосочени в други картографски извори. Особено важно е споменаването на населените пунктове **Bursa**, **Kossov**, **Giribirzina** и **Odzider**. Селището, представено у Ричи-Занони като **Keffeh**, Мейсон посочва като **Kessek**. Общото значение на картата е в стремежа за по-логична локализация на селищата в опита за поправка на хидрографичните недостатъци, заи́мствувани от Ричи-Занони.

Картографски материал на османски език е представен в картата "Турски владения (Басейнът на Черно море)"[4]. Времето на публикуването й не е посочено, но според нанесените на картата граници на османските територии, явно тя датира от периода на войните от 1774-1787 г. Разположението на селищата говори за използване или преработване на картографски материал на Димитриу Кантемир, от неговата "История на Османската империя"[5]. Картата се характеризира с доста бедно представена номенклатура от селища. Би могло да се каже, че тази османска карта е била по-скоро един способ за утвърждаване от страна на османците на границите, фиксирани в Айвали-Кавакската конвенция.

---

[1] **Carte von der Moldau und Walachey** nach der Aftronomifchen Beobachtungen des Ruffifch Kayser I Majors Jslenief und denen Chartern und Befcheibung des H.Hauptm. Sulzer. ing. Den Charten des ehmal Rufs Kaysl. Genlineut. v.Bauer üfer die Moldau u.a.m. entworfen von F.L.Güsfefeld. Nürnberg bey denen Homaennifchen Erben. A=1785.

[2] **Петрунь, Ф.Е.** Пути и подступы к Днестру: Очерки по истории русской географии 2-й половины XVIII столетия.: (В связи с воен. операциями рус. войск, дипломат. сношениями и колонизац. деятельностью рус. правительства). Байрам-Али, 1944, с. 96

[3] **Maison**. Carte de la d'Empire Ottoman en Europe et les etats de la d'Autriche d'apres materieaux les plus authentiques et les plus recen, publi`ee et se vende. 1820.

[4] ممالك عثمانيه نك اقطار شماليه سى حريطه سيدن // Турецкие владения. (Бассейн Черного моря). 1780-е года.

[5] **Cantemir D.** Descrierea Moldovei. (*Storia dellor stato presente dell'Imperio Ottomano*, Veneţia, 1672); **Vâlsan, G.** Harta Moldovei de Dimitre Cantemir. Bucureşti, 1926.

§ 4. Етнически състав на населението в Очаковска земя

Формирането на етническия състав на населението на Очаковската земя, както и общото масово заселване на региона протичат основно в края на XVII – първата половина на XVIII век и в голяма степен зависят от стабилизацията на отношенията със съседните държави.

В началото на XVIII век етническият състав може да се проследи по редица османо-турски документи, както и по някои немногобройни руски пътеписи. От османо-турските документи най-богата информация предоставя дефтерът за събиране на зърнени храни от населението на Очаковска земя, намиращо се под юрисдикцията на Бендер. Този източник, който датира от 1708 г. не дава преки сведения за един или друг етнос в региона, но предоставя обширна номенклатура от имена на данъкоплатци, по които може да се съди за етническата принадлежност на носителите им. Например тюркските имена отчетливо са разграничени на ногайски и татарски, а имената от християнския произход могат да се разделят на влашки и славянски. В славянската група имена пък се виждат белези за украински или за български произход.

В първата част на дефтера за събиране на зърнени храни, озаглавена "[татарските] "Джавум" киблите в Очаковската земя, която е срещу Бендер" (Bender karşusunda Ozi kırında olan Cavum kîbilesidir)[1], са представени предимно тюркски имена. Същевременно във втората част на списъка най-често се срещат имена както Васил и Стефан. Но докато името Васил е изписано навсякъде по един и същ начин, поради което не може да служи като индикация за етническия произход на притежателите си, то изписването на различни места в текста на имената Стефан или Щефан вече говори за различен етнически произход на носителите. Също така някои имена от регистъра като например Михай, Сандул, Димитрашку, Янкул, Лифураш - подсказват за влашки произход. Други имена: Иван, Владо, Асен, Симо – са по-скоро славянски с изразен български корен. Порядко се срещат украински имена и прозвища като: Полтарак, Полубок, Поляк. Прозвището е нормално явление за казаците, които освен името си придобивали и прозвище според рода на упражняваната дейност или на особените си отличителни черти. Впоследствие тези прозвища се трансформират във фамилните имена. Съвсем епизодично в регистъра са споменати и имена с етнически характер, като Арнавуд, Аванес или Давид. Тези имена вероятно насочват към представители на търговското съсловие от арменски, еврейски и албански или гръцки произход, а не към население с постоянно местожителство в региона.

От руските извори, които в някаква степен разкриват етническия състав на Очаковска земя от началото на XVIII век, по-специално внимание заслужава публикацията на Русов[2], в която се описва пътя от Киев за Цариград през селищата по течението на Днестър. Цитираните по-долу откъси от този пътепис от 1715 г. посочват както самите селища, така и етническия им състав и евентуалния брой на населението в тях:

"... [селището] Егорлък (*Ягорлък*) се намира в долината на Днестър, където към него се присъединяват още две по-малки рекички с наименования Голям и Малък Егорлък по течението в посока на Бендер. Около този Егорлък свършва полската граница. Владетел му е кримският хан, а Дубосари отстои от него на около две мили. До 1714 година Егорлък и Дубосар бяха под управлението на [казашкия] изменник Пляка, който е назначен от кримския хан. В селището

---

[1] **НБКМ, Ориенталски отдел.** Фонд № 311А. Арх.ед. 2.

[2] **Русов, А. А.** Русские тракты в конце XVII и начале XVIII веков и некоторые данные о Днепре из атласа конца прошлого столетия. Киев, 1876, с. 79-83.

Егорлък жителите са власи, **българи** и евреи до 200 ханета. За християните в това селище Егорлък има църква на великомъченик Георги. ...

От Егорлък до селището Беляковка води планински път, дълъг около две мили. Това селище е на Бендерския паша и се намира в долината на Днестър. В него има църква, посветена на архистратиг Михаил. Неговите жители са **българи** и власи, някъде около 100 ханета.

От Беляковка до другото селище на пашата с наименование Ташлък има една миля по прекия път, който минава през неголямо възвишение. Селището се намира при вливането на рекичката Ташлък в Днестър. Жителите му са власи и **българи**, около 200 ханета. ...”

За изясняването на етно-религиозния състав на Очаковската земя в средата на XVIII в. допринася и картографският материал на Ричи-Занони[1]. Така например в картите на Очаковската земя са посочени десетки селища и места за пребиваване или чергаруване на ногайците. Много е важно, че всяко селище е изобразено със знак във вид на три-кулова сграда – прийом, приет от мнозина картографски школи през XVIII в. Всяка една от трите кули има отгоре или полумесец, или кръст, които съответно показват мюсюлманската или християнската религии на населението в селището. По-високата средна кула, увенчана с кръст или с полумесец, посочва представители на коя религия доминират в селището. Двете странични по-малки кули, върху които също се издигат кръст или полумесец, показват втората по численост религиозна група. Това дава възможност да се проследи количественото и териториално разпределение на религиозните групи в региона.

По същия начин в картите на Риччи-Заннони е изобразено териториално разпределение на ногайското население. Тук обаче, графическото изображение е не във вид на трикулова сграда, а като рисунък на чадър или няколко чадъра с различна големина и площ, съответстващи на големината на въпросната орда и територията на чергаруването й.

Крепостите и фортификациите са изобразени във вид на четириъгълна цитадела, без указание за присъствие на една или друга етническа група. Картографът явно е имал предвид, че в такъв род укрепени пунктове може да има присъствие само на османска войска с еднороден турски или по-скоро мюсюлмански състав.

Редица пътеписи от втората половина на XVIII в. често също обръщат внимание на етническите характеристики на населението из селищата покрай пътя. Така Бъжъшкян в своя пътепис[2] особено щателно отбелязва наличието на арменски махали в крепостите:

“ ... населението на Очаков наброява около двайсет и пет хиляди, основната част от които са татари. При това в града има арменска махала с четиридесет и пет ханета, която притежава една арменска църква”.

На свой ред френският инженер Лафит-Клаве, който пътувал из региона през 1785-1787 г., посочва, че Очаков имал население от осем до десет хиляди души. Градът притежавал три стари предградия, едно от които, намиращо се при западната порта на крепостта, било молдовското. В новото предградие пък били заселени татарски преселници от Крим. Също така, пътеписът отбелязва вътрешните специфики на тюркското население в региона. Посочват се различията между турското и старо-татарското отседнало, ногайското полу-отседнало и кримско-татарското новодошло население, например “... в околиите на Гаджи-Дере и по някои други места покрай пътя, местността е населена с татарски селища и обитаема частично от преселници от Крим."[1]

---

[1] **Ricci-Zannoni.** Carte de la Pologne divisee par palatinats et subdivisee par distriht construite d’apres quantite d’Arpentages d’Observations et de Mesures prises sur les Lieux. Paris, 1772, map № 23-24.

[2] **Bıjışkyan, P. M.** (Trabzonlu). Karadeniz kıyıları. Tarih ve coğrafyası. 1817-1819. Istanbul, 1969, p. 100-101.

По пътя на Лафит-Клаве през втората половина на XVII в. минал и Евлия Челеби[2]. Неговите забележки са актуални и за началото на XVIII в. – до периода на масовото преселване на йедисанските ногайци в централната част на Очаковската земя, което внася големи промени в състава на тюркското население в региона. Същевременно Евлия Челеби, както и Лафит-Клаве, описва предградията на Очаков, в които "имало петстотин покрити с тръстика влашки и молдовски къщи". Османският пътешественик отбелязва още, че "на запада от цитаделата живеят триста православни татари-ногайци, наречени кара-таяк".[3]

По своя етнически и конфесионален състав северните територии на Очаковската земя представляват един по-особен регион. Преди всичко, формирането на Ханска Украйна като отделна единица обусловило наплива на християнско население от съседните територии. За това съобщава в своите донесения руското разузнаване: "В онези селища, по сведенията на Константинов, живеят власи и, изглежда, че във всяко селище повече от половината от народа е малоросийски (*украински*); а колко народ от Руската държава има в тези местности, това не можах да науча."[4]

Също така нараства миграцията на религиозна почва, с така наричените староверци или липовани. Продължава и потокът на влашката или молдовската миграция, въпреки забраната за преселвания в Очаковската земя от вътрешните региони на Османската империя. Всъщност, колонизацията покрай река Кодима е едно продължение на миграционния процес в региона на Дубосар и Ягорлък, започнал в началото на XVIII в. с казашко и молдовско население.

Особено се откроява украинският етнос, който заема доминиращи позиции не само в границите на Ханска Украйна, но също така и във вътрешните територии на Очаковската земя и покрай Днестър. Така регистърът на селищата, представен от Абдул-Резак през 1779 г., посочва няколко селища на северозапад от Очаков с население от т. нар. "поданици-ямаци, ямаци-"мъже" и турски ямаци". Известно е, че в Османската империя ямаци се наричат военните формирования, осигуряващи строителните и спомагателни работи в крепостите. Около Тилигулски и Березански лимани регистърът посочва три такива селища: Джангин-Козачи, Бикоза и Оники. Особено привлича вниманието първото наименование – Джангин-Козачи. Предвид сложния превод от османски на френски, а после на руски, наименованието неизбежно се е изкривило. В оригинала то по-скоро трябва да е било "Янгън-Козаги" [Yangın-Kozağı], като производно от "казак".

За разселване в същия регион се говори и в рапорт на руското разузнаване от 1776 г.: "Бяхме изпратени от Ваше сиятелство в Очаковската страна, където се настаняват бедните [казаци] от бившата Запорожка войска, за да ги известим за възможността да се завърнат по старите си жилища и в своето отечество. А по-точно, ние отидохме в [околностите на реката] Березан и в [околностите на лимана и реката] Тилигул, и до морето и до Днепърския лиман, където онези [казаци] имат жилища-землянки, и работят като наемници (ратаи, аргати) на турците в град Очаков".[1] Действително, през първата половина на XVIII в., след унищожаването на Запорожката Сеч от Руската империя, в пределите на Очаковската земя се преселва голяма част от казашките формирования, в които доминиращ етнос е украинският.

---

[1] [**Лафитт-Клаве**] Описание пути от Константинополя до Очакова. Санкт-Петербург, 1821, с. 85, 91-92.

[2] **Çelebi, E.** Seyahatname. İstanbul, 1992, s. 288.; **Челебі, Е.** Книга подорожі. Північне Причорномор'я. Одеса, 1997, с. 84.; **Челеби, Е.** Пътепис. София, 1972, с. 318.; **Челеби, Э.** Книга путешествия. Вып. 1 Земли Молдавии и Украины. Москва, 1961, с. 91-138.

[3] **Челеби, Э.** Книга путешествия. Вып. 1 Земли Молдавии и Украины. (пер. : под ред. А.С. Тверитиновой) Москва, 1961, с. 114 -115.

[4] **Скальковский, А. А.** История Новой Сечи., Изд.3-е.,Ч.1. Одесса, 1885, с. 36-37.

Освен тези три посочени в регистъра на Абдул-Резак селища имало, разбира се, и доста други места, където се настанявали казаци. Така документите от сбирката на Дубровин предоставят информация за украинско-казашко присъствие от началото до края на XVIII век. Например в едно писмо на Стахиев, руски посланик в Истанбул, се отбелязва, че "... за поселение на онези казаци са определени места в Бесарабия – Хаджибей, Ацидере и Яникопол; от същата страна на Днестър им е дадена и една от разорените крепости, ...".[2]

Впоследствие около реката Днестър, в селището Слободзея, украинските казаци учредяват резиденция и "кош" с избран ръководител: "От намиращите се в Очаков и околностите му запорожци, които са избягали от Русия, един казак на име Игнатий, чието прозвище остава неизвестно, беше произведен от султана за "кошевой", като му беше даден бунчуг. На него бе възложено да основе "Сеч", за която бе определено място между Бендер и Аккерман, на левия бряг на Днестър от очаковската му страна. Обещано бе на този новоназначен от султана кошевой, че ако събере войска до тридесет хиляди, без съмнение, ще получи и втория бунчук с титлата двобунчужен паша. По тази причина на 30 август [1778 година] в Очаков запорожците бяха събрани в пашовия двор и в присъствието на самия [паша] и други чиновници, и с участието на влашки свещеник, бяха приканени да положат клетва към султана. Задълженията им предполагаха да служат на турския двор с онази вярност и неотменност, с които служеха преди на Русия. Запорожците последваха поканата и положиха клетвата."[3]

Редица османо-турски документи също потвърждават присъствието на големи маси на украинско население в Очаковската земя и настаняването на казаци в пределите на османската територия в началото на XVIII век. Споменава се например за "две хиляди души конници, които са Буткали и Барабаш казаци и които се намират в Кардашева гора в околностите на Ози"[4]. Необходимо да се отбележи, че казаците в Очаковската земя били настанени там като войсково формирование със своя изградена ръководна структура. Изворите например съобщават за: "Хетман *Хиречко*[5], *Петре*, *Ишкренсеке* (? Искренски), *Кошет (Кошсет)* и Андрий Толмач, които са представители на Хетман *Кошеви* – предводител на заселилите и обитаващи махалата "Кардешим орманъ" в Ози *боткалийски* казаци"[6].

В резултат на поредната руско-турска война от 1787-1791 г., голяма част от Очаковската земя е опустошена. Тюркското население се изселва в Крим, Буджак и Добруджа. Християнското обаче, в основни линии запазва позициите си, особено в западната част на Очаковска земя покрай Днестър. Описанието на Очаковската земя от 1791 г. в изложението на Де-Волан[7] отразява в подробности етническата ситуация във всяко едно селище. Особено детайлно е представена информацията за населените пунктове покрай Днестър:

---

[1] **Присоединение Крыма к России**: Рескрипты, письма, реляции и донесения: В 4-х томах./ Под редакцией Дубровина. Т.І. Санкт-Петербург, 1885, с. 216-217.

[2] Пак там, Т.ІІІ. Санкт-Петербург, 1887, с. 166.

[3] Пак там, Т.ІІІ. Санкт-Петербург, 1887, с. 699-701.

[4] **НБКМ, Ориенталски отдел**.,Фонд ОАК. Арх.ед. 178. 43., лист № 1, финансова заверка.

[5] Вероятно атаман Грицко, както посочено в: **Яворницький, Д. І.** Історія Запорізьких козаків. Т. ІІІ. Львів, 1992, с. 266.

[6] **НБКМ, Ориенталски отдел**.,Фонд ОАК. Арх.ед. 178. 43., лист №2, хюджет.

[7] **Наследие Ф. П. Де-Волана.** Из истории порта, города, края. Одесса, 2002, с. 99,116-117.

“.... Следвайки бреговете или, по-точно левия бряг на лимана по посока към мястото, където се влива Днестър, точно след 6 версти може да се види на склона на брега и частично в низината, на 50 сажени широчина, към водата, селото ***Бузиноводи***. То било голямо и заселено с обикновени молдавски и **български** рибари, които водели оживена търговия с плодовете на своя труд. Околностите и особено склоновете на брега преди били гъсто засадени с лозя и овощни градини. Водата в кладенците, които са изкопани в края на деретата, е превъзходна. Пет семейства от Запорожците, или от Черноморските казаци се настанили тук и с голям успех се занимават с риболов. Поляците идват да закупят плодовете на труда на местните жители и въпреки че рибата се продава на такива ниски цени, че им се дава почти даром, най-важното е, че тези немногочислени семейства успешно се обогатяват. ......

.... На Днестър пред изхода от дерето Томачлейк, близо до устието на малката рекичка със същото название, се намира остров, покрит с големи диви овощни дървета. Този излаз е покрит с гора (както и цялото дере), има дори няколко големи дъба. Почвата е черна, смесена с неголямо количество чакъл. По възвишението на склона навсякъде се виждат скали, от които се добива доста хубав строителен камък. На две версти от този изход се намира село ***Дороцкая***, разположено в подножието на степните възвишения (или по-скоро планини) на 150 сажена от Днестър. Околностите на това село са приятни, тук има няколко овощни градини и лозя, но всичко това е направено по молдавски начин, значи необмислено .... Населението на товà село Дороцкая е достигнало 110 семейства и същия брой къщи. От тези семейства 40 са **български**, а останалите са молдавски. Тук има църква. В кладенците има вода, много вкусна, но жителите предпочитат речната. .....

.... Село ***Перерсита*** на Днестър се намира близо до малкото езеро и в най-плодородната местност от всички тези, които ние срещнахме дотук по долината на реката. Тя се намира на разстояние от 2½ до 3 версти от степните възвишения. Жалко, че противоположният бряг на реката е много по-висок от тези околности. Това е единственото място, разположено в най-горната част на Днестър, което би представлявало удобна точка за отбраната на границите. Тук има немалко обикновени овощни градини и няколко лозя. Полетата с пшеница (както и в другите села по Днестър) навсякъде се намират по билата на степните хълмове. Това село е огромно: 170 семейства, сред които 97 са **български**, а останалите са молдавски, и 155 къщи. Има църква. Използват вода от Днестър.

Село ***Кошница*** е на брега на Днестър, на върха на степните възвишения. Селото е голямо, тук има овощни градини и малко лозови храсти на брега на реката. Склоновете на възвишенията представляват най-хубавото място за лозя. По цялото протежение от село Перерсита до това село почвата е еднакво плодородна. Тя е черна, смесена с пясък. В Кошница живеят 171 семейства, от които 51 са **български**, 165 къщи и църква. За ежедневни нужди използват вода от Днестър. Вода от кладенеца не се използват, въпреки че тя не е по-лоша. ....”

Много е важно, че селищата с българи, споменати в пътеписа от 1715 г., от сбирката на Русов[1], и населените пунктове с българско население, представени в “Рапорта за състоянието на Очаковска област” на Де-Волан[2] от втората половина на XVIII век, имат едно и също териториално разположение. Това води до извода, че от началото на XVIII столетие до 1791 г. – т.е., през османския период на българските преселения към Северозападното Причерноморие – българските заселници били локализирани най-вече по течението на р. Днестър.

---

[1] **Русов, А. А.** Русские тракты в конце XVII и начале XVIII веков и некоторые данные о Днепре из атласа конца прошлого столетия. Киев, 1876, с. 79-83.

[2] **Наследие Ф. П. Де-Волана.** Из истории порта, города, края. Одесса, 2002, с. 99, 116-117.

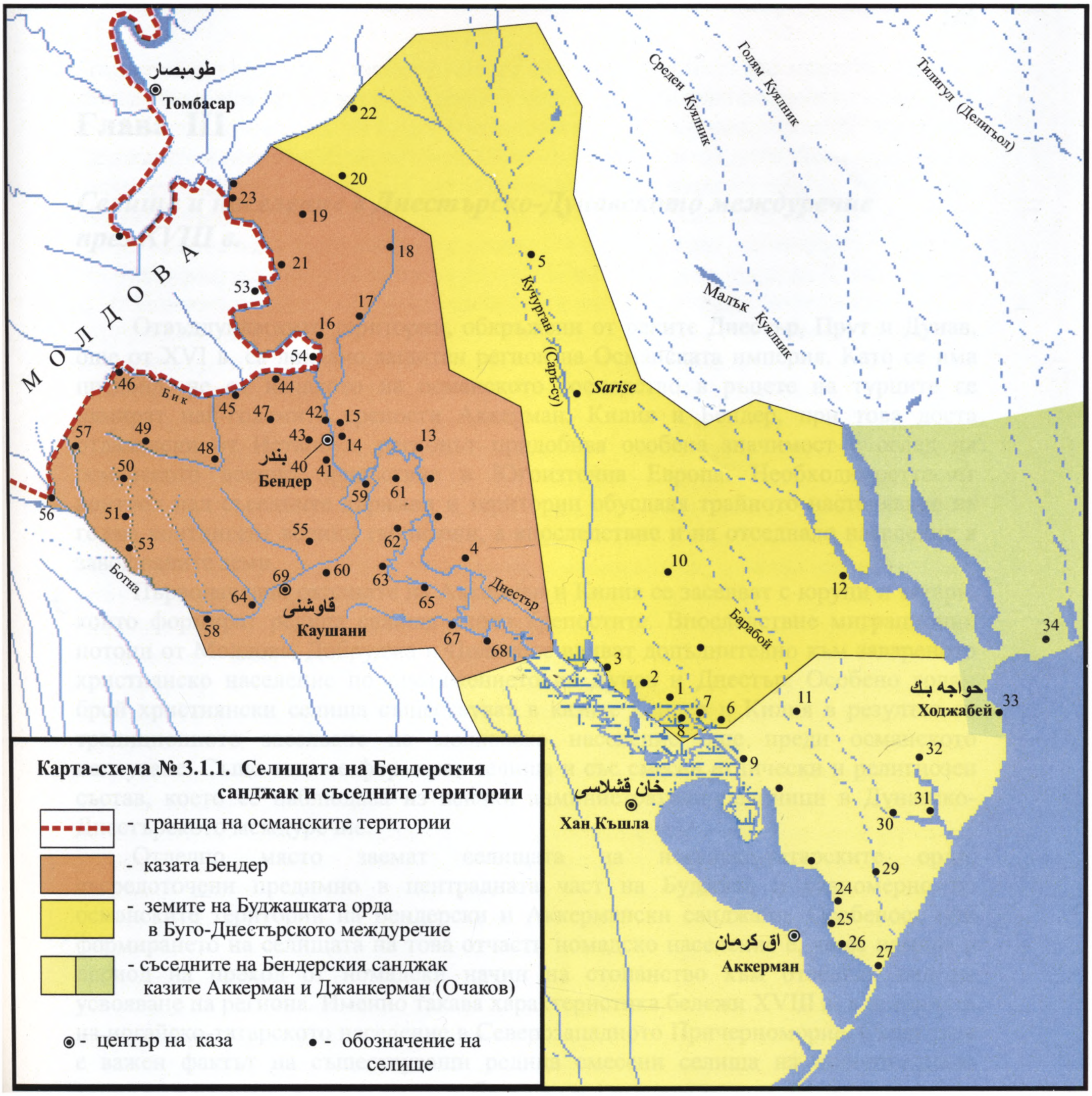

Карта-схема № 3.1.1. Селищата на Бендерския санджак и съседните територии

طومبصار
Томбасар
М О Л Д О В А
Бик
Ботна
بندر
Бендер
قاوشنی
Каушани
Sarise
Кучурган (Сарь-су)
Среден Куялник
Голям Куялник
Малък Куялник
Тилигул (Делигьол)
Днестър
Барабой
خان قشلاسی
Хан Къшла
حواجه بك
Ходжабей
اق كرمان
Аккерман
1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19 20 21 22 23 24 25 26 27 29 30 31 32 33 34 40 41 42 43 44 45 46 47 48 49 50 51 53 54 55 56 57 58 59 60 61 62 63 64 65 67 68 69
- граница на османските територии
- казата Бендер
- земите на Буджашката орда в Буго-Днестърското междуречие
- съседните на Бендерския санджак казите Аккерман и Джанкерман (Очаков)
- център на каза
- обозначение на селище

Глава III

Селища и население в Днестърско-Дунавското междуречие през XVIII в.

Отвъддунавските територии, обкръжени от реките Днестър, Прут и Дунав, още от XVI в. са локално защитен регион на Османската империя. Като се има предвид, че от началото на османското господство в ръцете на турците се намират най-големите крепости Аккерман, Килия и Бендер, при това доста отдалечени от Истанбул, регионът придобива особена значимост с оглед на османското военно присъствие в Югоизточна Европа. Необходимостта от контрол над съседните държави и територии обуславя трайното настаняване на голям контингент военни гарнизони, а впоследствие и на отседнало население в завоюваните земи.

Първоначално околиите на Аккерман и Килия се заселват с юруци и татари, които формират редица селища около крепостите. Впоследствие миграционни потоци от Молдова, Добруджа и Полша се вливат допълнително към завареното християнско население по протежението на Дунав и Днестър. Особено голям брой християнски селища съществуват в казите Бендер и Килия в резултат от традиционното заселване на молдавско население още преди османското нахлуване. Също така се формират селища и със смесен етнически и религиозен състав, което се наблюдава из всички административни единици в Дунавско-Днестърското междуречие.

Отделно място заемат селищата на ногайско-татарските орди, съсредоточени предимно в централната част на Буджака и равномерно по османските територии на Бендерски и Аккермански санджаци. Особеност при формирането на селищата на това отчасти номадско население е, че се намира в период на преход от номадски начин на стопанство към отседнал вид на усвояване на региона. Именно такава характеристика бележи XVIII в. в историята на ногайско-татарското население в Северозападното Причерноморие. Също така е важен фактът на съществуващи редица смесени селища на новоотседнало татарско население в съжителство с български и молдовски компонент.

При изследване на селищата от Днестърско-Дунавското междуречие, по същия начин както и в по-горе представеното изложение относно селищата в Буго-Днестърския регион, е необходимо да се прилага комплексен подход за използване на различната изворова база. За разлика от изложението за Очаковска земя, относно Бесарабия преобладават писмените османско-турски документи вместо картографски материал.

В изложението се използва османски изворов материал от начало на XVIII в. и някои данни от втората половина на XVII столетие. Използваният материал е представен предимно от данъчни дефтери на населението във въпросния регион. В голямата си част дефтерите посочват християнското население като данъкоплатци на изисквания само от немюсюлманите данък джизие. Особено са важни освен горепосочените дефтери и данните от дефтери за събиране на зърнени храни (*erzan defteri*) от населението с различен етнически състав.[1]

Дефтерът за събиране на зърнени храни е съставен през 1708 г. и съдържа списък на данъкоплатците със собствените им имена и с наименованията на селищата, които обитават. Списъкът се състои от две части, първата от които е описание на данъкоплатците от казата Бендер, а втората съответно от казата Аккерман (**Приложение № 3**). Необходимо е да се отбележи, че списъкът на имената от Бендерските земи започва с описанието на разселените в западната част на Буго-Днестърското междуречие ногайски родове на "татарските Джавум кибли в Очаковската земя, която е срещу Бендер (Bender karşusunda Ozi kırında olan Cavum kîbilesidir ki zikr olunan)"[1]. Представените имена в списъка сочат по-скоро главата на родовото обединение в рамките на земите им за чергаруване или пък в чифлиците. Във втората половина на този Бендерски списък вече са посочени наименования на селища от бесарабската и очаковската част на Бендерска каза, което е едно от най-красноречивите доказателства за териториалното разширяване на казата Бендер от двете страни на реката Днестър.

---

[1] **НБКМ, Ориенталски отдел.** Фонд № 311А. Арх.ед. 2. [1120 safer 19 / 10.05.1708]

Значително по-кратко в дефтера за събрани зърнени храни е представен списъкът за казата Аккерман.[2] Същевременно той е по-конкретен относно наименованията на селищата. В сравнение с посочените многобройни татарски имена от казата Бендер, на Аккерманските територии се отбелязват управителите на конкретните селища с наименованията им. Това говори за вече отдавна съществуващи селища по Аккерманските земи и за напреднал процес на преход от формиралите се вече чифлици с частично отседнало население към превръщането им в пълноценни селища в очаковските земи на казата Бендер. Дефтерът посочва данни само за два административни региона в Северозападното Причерноморие, чиято територия се намира предимно в Днестърско-Дунавското междуречие, но ценността му е именно в отбелязването на население от двете страни по протяжението на Днестър.

В териториален аспект по-широкообхватни са османските дефтери на населението, задължено да плаща данък "джизие". В този род данъчни регистри се съдържа описание на християнското население и съсредоточаването му по селищата на територията на Дунавско-Днестърското междуречие, подредени съобразно административните единици с централизирано османско управление.

Редица джизие-дефтери отбелязват ситуацията в края на XVII - началото на XVIII столетие. Първият от дефтерите посочва поименно мъжкото християнско население във всяко отделно селище от казите Килия, Татар-Пънар, Аккерман и Бендер през 1694 година. (**Приложение № 7**).[3] В някои кази е отбелязано също така наличието на отделни етнически махали предимно на арменци и други търговски съсловия.

Вторият от разглежданите джизие-дефтери е практически от същия период с горепосочения. Спецификата му се заключава в по-широкия териториален обхват в сравнение с предишния дефтер. Описаните територии също включват четирите горепосочените кази, с тази разлика, че казата Татар-Пънар е посочена като "каза Сарата". Освен това в дефтера са посочени населението и селищата на казите Исмаил-гечиди и Исакча. Половината от населените пунктове на казата Исакча представляват селища на нахията Томарова. По такъв начин дефтерът покрива изцяло административните единици с централизирано османско управление, представени в Днестърско-Дунавското междуречие през 1691 година. (**Приложение № 8**).[4]

---

[1] **НБКМ, Ориенталски отдел**. Фонд № 311А. Арх.ед. 2. [1120 safer 19 / 10.05.1708], лист 1.

[2] **НБКМ, Ориенталски отдел**. Фонд № 311А. Арх.ед. 2. [1120 safer 19 / 10.05.1708], лист 4.

[3] **BOA**. Fon adı: "MAD". Defter № 01243. [1105 Ca 19 / 16.01.1694], sayfa 67-92. (defterde orijinal sayfalar: ١٨٦ - ١٣٦)

[4] **BOA**. Fon adı: "MAD". Defter № 04023. [1102 Z 29 / 23.09.1691], sayfa 107-187. (defterde orijinal sayfalar: ٤٢٦ - ٢٣٨)

Въпросната нахия Томарова като административно подчинена на добруджанската Исакча, не винаги се посочва в дефтерите за Буджак. В средата на XVII столетие нахията Томарова е представена в отделен дефтер, който предоставя пълна информация за селищата във въпросния регион, актуална и за първата половина на XVIII столетие (**Приложение № 9**).[1] Сравнявайки наименования на селищата от този самостоятелен дефтер със списъка на населените пунктове от дефтера с посочена каза Исакча, се определя броят и конкретно пунктовете, отнесени към нахия Томарова.

Подлагайки сведенията от османските източници на сравнителен анализ с руските архивни данни и обработените картографски материали, се създава възможност да се обрисува реалната картина за населението и селищата, етническия им състав и административно-териториалното им деление през XVIII столетие.

Изследването на миграционния процес и разместването на населението в Днестърско-Дунавски край, на неговия количествен и етнически състав, е най-уместно да бъде направено посредством анализ на сведенията за съществуващите градове и селища по отделно за всека една административна единица в региона. При оказала се възможна локализация на селищата, населеният пункт се отбелязва на картата-схема за съответния регион.

§ 1. Местности и селища на Бесарабия, подчинени на Бендерския санджак

Земите на Бендерския санджак в пределите на Бесарабия обхващат едноименната каза и нахия Бендер. Казата Бендер включва териториите, разположени между долното течение на реките Бик, Ботна и Днестър. Освен това в нейно подчинение се намират селищата покрай Днестър и Ботна до спорно селище Пуркарь. Също така под контрола на каза Бендер попадат селищата, разположени северно от реката Бик по течението на Днестър. Територията на санджака, респективно казата Бендер, е относително малка в сравнение с обхвата на другите санджаци.

Крепостта Бендер през османския период е нямала значение на центъра на обширни територии, но винаги е служела като главен отбранителен форпост на Османската империя. Такъв обем на фортификации обуславя настаняването тук на големи гарнизони от спахии, които в преобладаващата си част разчитат на финансово обезпечение за сметка на рентата, събирана от местното християнско население от селищата на каза Бендер[2].

Вследствие на частичната стабилизация на ситуацията покрай долен Днестър през XVI столетие се създават предпоставки за формиране на смесени селища със славяно-влашко-тюркско население. С течение на времето около крепостта възникват предградия на арменци, евреи, българи, сърби, руснаци староверци и украинско население от Полша или казаци.

---

[1] **BOA**. Fon adı: "MAD". Defter № 04964. [1055 C 01 / 25.07.1645.] Sayfa 3-6. (defterde orijinal sayfalar: ٦ - ٥); **Gemil, T.** Relațiile Țărilor Române cu Poarta Otomană în documente turceşti (1601-1712). Bucureşti, 1984, c. 258-263., Doc.№116.

[2] **НБКМ, Ориенталски отдел**. Фонд № 1. Арх.ед. 14967.

Част от територията на Днестърско-Прутското междуречие, в непосредствена близост до Очаковската земя, се намира под пряко османско подчинение и е една от административните единици на Османската империя. Картографският материал на Ричи-Занони посочва тези територии под управлението на Днестърската крепост на противоположния бряг от Очаковската земя:

بندر [Bender] *Bender* **Бендер** [1]

(карта-схема 3.1.1., положението на населения пункт е под № **40**)

ОтвъддНестърската територия помежду реките Ботна и Бик в атласа на Ричи-Занони е представена като:

بندر سنجاقبكلكي [Bender sancakbeyliği] *Benderi Sandgiak Begli* [1]

Също така при обозначаването на по-низката по ранг единица в административното деление – каза, се използва названието на крепостта:

قضاء بندر [kazâ-i Bender][2]

Прилежащата към крепостта Бендер територия, както и в случая с Очаков, включва множество предградия. В непосредствена близост до крепостта се намира неговият християнски варош̆:

واروش محله سی [Varoş mahalesi]

(карта-схема 3.1.1., положението на населения пункт е под № **41**)

Едно от най-големите предградия на крепостта привлича общоевропейско внимание по време на настаняването в него на шведския крал Карл XII и украинския хетман Иван Мазепа в началото на XVIII в. Наименованието му е известно като:

وارنسه قريه سی [Varnise karyesi] – селището е посочено в дефтера за събрани зърнени храни от земите на Бендерския санджак през 1708 г.[3]

ورنچه [Varniçe] – посочва се в дефтер на селищата с обозначени християнски имена на оглавяващи ханета мъже, съставен по повод административното деление на казии през 1694 г.[4]

В атласа на Ричи-Занони[1] е обозначено като:

وارنتسه [Varnitsa] *Varnitza*

Wernize или *Varniza* – по този начин е представено в картографския материал на Бауер[5] и неговата картографска[6] школа;

Верница – посочено в тази форма в руски картографски материали[7].

(карта-схема 3.1.1., положението на населения пункт е под № **42**)

---

[1] ПРИЛОЖЕНИЕ № 1.: **Ricci-Zannoni.** Carte de la Pologne ... , p. 23-24.; *Список селений и урочищ* ... – В: **Присоединение Крыма к России**: ... Т.III., с. 91-92.

[2] **BOA**. Fon adı: “TT.d”. Defter № 0475 [977 / 06.1569-06.1570] ; Defter № 0483 [977 / 06.1569-06.1570]

[3] ПРИЛОЖЕНИЕ № 3.: **НБКМ**, **Ориенталски отдел**. Фонд № 311А. Арх.ед. 2 [1120 safer 19 / 10.05.1708]

[4] ПРИЛОЖЕНИЕ № 7.: **BOA**. Fon adı: “MAD”. Defter № 01243. [1105 Ca 19 / 16.01.1694]

[5] **Bawr, F. G.** Carte de la Moldavie pour servir a l`Historoire militaire de la guerre entre les Russes et les Turks. Levee par l`Etat Major sour la direction de F. G. de Bawr.[1774].

[6] **Carte von der Moldau und Walachey** nach der Aftronomifchen Beobachtungen des Ruffifch Kayser I Majors Jslenief und denen Charten und Befcheibung des H.Hauptm. Sulzer. ing. Den Charten des ehmal Rufs Kaysl. Genlineut. v.Bauer üfer die Moldau u.a.m. entworfen von F.L.Güsfefeld. Nürnberg bey denen Homaennifchen Erben. A=1785.

[7] **Подробная миллитерная карта по границе России с Турцией**. Сочинена и гравирована при Собственном ЕИВ депо карт. Ч.1. 1800.

Следващо поселение, разположено в западната част на предградията, се споменава като махала или продължение на градската част на Бендер, а в по-ранните документи – като отделно селище в близост до крепостта:

شهره كوستى محله سى [Şehrekusti mahalesi] – селището е посочено в дефтера за събрани зърнени храни от земите на Бендерския санджак през 1708 г.[1]

شاره كوستو [Şare küstü] – посочва се по този начин в споменатия вече по-горе джизие-дефтер през 1694 г.[2]

(карта-схема 3.1.1., положението на населения пункт е под № **43)**

След предградието Варница покрай реката Бик, северна граница на Бендерския санджак, са разположени редица селища, споменати в различен род извори:

قلفه قريه سى [Kalfa karyesi] – селището е посочено в дефтера за събрани зърнени храни от земите на Бендерския санджак през 1708 г.[1]

Calfa – селище, обозначено в атласа на Ричи-Занони[3] само с вариант на изписване на латиница и с погрешна локализация. По същия начин е представено и в картографския материал на Бауер[4] ;

Кальфа – с това име посочват руските картографски данни[5].

(карта-схема 3.1.1., положението на населения пункт е под № **44)**

پولوبوق قريه سى [Polubok karyesi] – селището е посочено в дефтера за събрани зърнени храни от земите на Бендерския санджак през 1708 г.[1]

Bulboca – селище, обозначено в атласа на Ричи-Занони само с вариант на изписване на латиница.[3]

Galoleschti – под това название същото селище е посочено в картографския материал на Бауер.[4]

Галолешти – по аналогичен начин го представят и руските картографи[5].

(карта-схема 3.1.1., положението на населения пункт е под № **45)**

Piczoragany – селище, обозначено в атласа на Ричи-Занони само с латинския му вариант на изписване.

Goderschti – според картографския материал на Бауер;

Theodoresty – селище, обозначено в атласа на Ричи-Занони само с латинския му вариант на изписване.

(карта-схема 3.1.1., положението на населения пункт е под № **46)**

---

[1] ПРИЛОЖЕНИЕ № 3.: **НБКМ, Ориенталски отдел**. Фонд № 311А. Арх:ед. 2 [1120 safer 19 / 10.05.1708]

[2] ПРИЛОЖЕНИЕ № 7.: **BOA**. Fon adı: "MAD". Defter № 01243. [1105 Ca 19 / 16.01.1694]

[3] **Ricci-Zannoni**. Carte de la Pologne divisee par palatinats et subdivisee par distriht construite d'apres quantite d'Arpentages d'Observations et de Mesures prises sur les Lieux. Paris, 1772. map № 23-24.

[4] **Bawr, F. G.** Carte de la Moldavie pour servir a l'Historoire militaire de la guerre entre les Russes et les Turks. Levee par l'Etat Major sour la direction de F. G. de Bawr.[1774].

[5] **Подробная миллитерная карта по границе России с Турцией**. Сочинена и гравирована при Собственном ЕИВ депо карт. Ч.1. 1800.

پاشا قريه سى [Paşa karyesi] – селището е посочено в дефтера за събрани зърнени храни от земите на Бендерския санджак през 1708 г.[1]

Паша – селището е известно още през средата на XVII столетие, описано е в пътеписа на Евлия Челиби: "Благоустроено османско селище с триста къщи и две църкви. Принадлежи на Бендерския бей и с подчинение на войвода. Изцяло негово население се състои от неверници молдовци, които проявяват покорност и послушание. То се намира недалеко от Днестър."[2] Същото селище в картографския материал на Ричи-Занони представи като:

بليتسه [Belitse] [Başa] *Bilitza* [3]

باشه

حربينان [Hırbınan] – под това название се посочва в джизие-дефтер през 1694 г.[4]

(карта-схема 3.1.1., положението на населения пункт е под № **47**)

قلندر قريه سى [Kalender karyesi] – селището е посочено в дефтера за събрани зърнени храни от земите на Бендерския санджак през 1708 г.[1]

Kalendir или *Kalender* – според картографския материал на Бауер[5] и неговата картографска школа;

Календир – според граничната карта на Русия и Турция от 1800 г.[6];

Балмаза – в карта на Бесарарабия от 1820 г.[7]

(карта-схема 3.1.1., положението на населения пункт е под № **48**)

Dschamona – според картографския материал на Бауер[5] ;

Джамона – според граничната карта на Русия и Турция от 1800 г.[6];

Джамака – в карта на Бесарарабия от 1820 г.[7]

(карта-схема 3.1.1., положението на населения пункт е под № **49**)

Krondschaby – според картографския материал на Бауер[5];

(карта-схема 3.1.1., положението на населения пункт е под № **50**)

Otambasche – според картографския материал на Бауер[5];

(карта-схема 3.1.1., положението на населения пункт е под № **51**)

Aktabasche – според картографския материал на Бауер[5];

(карта-схема 3.1.1., положението на населения пункт е под № **52**)

---

[1] ПРИЛОЖЕНИЕ № 3.: **НБКМ, Ориенталски отдел**. Фонд № 311А. Арх.ед. 2 [1120 safer 19 / 10.05.1708]

[2] **Челеби, Э.** Книга путешествия. Вып. 1 Земли Молдавии и Украины. (пер. : под ред. А.С. Твеританиновой). Москва, 1961, с. 189.

[3] **Ricci-Zannoni**. Carte de la Pologne divisee par palatinats et subdivisee par distriht construite d'apres quantite d'Arpentages d'Observations et de Mesures prises sur les Lieux. Paris, 1772. map № 23-24.

[4] ПРИЛОЖЕНИЕ № 7.: **BOA**. Fon adı: "MAD". Defter № 01243. [1105 Ca 19 / 16.01.1694]

[5] **Bawr, F. G.** Carte de la Moldavie pour servir a l'Historoire militaire de la guerre entre les Russes et les Turks. Levee par l'Etat Major sour la direction de F. G. de Bawr.[1774].

[6] **Подробная миллитерная карта по границе России с Турцией**. Сочинена и гравирована при Собственном ЕИВ депо карт. Ч.1. 1800.

[7] **Карта Бессарабии, Молдавии, Валахии** и части земель к оным принадлежащих, сочинена при Военно-Топографическом депо в 1817 и исправлена в 1820 г.

За Бендерския санджак се посочват редица османски документи относно селищата, намиращи се покрай Днестър над реката Бик, т.е. на територията на воеводство Молдова.

شريپنى [Şeripeni] *Shripeni* [1]
شارين قريه سى [Şerin karyesi] – същото селище се посочва в дефтера за събрани зърнени храни от земите на Бендерския санджак през 1708 г.[2]
(карта-схема 3.1.1., положението на населения пункт е под № **53**)

Gory Bicului – селище, обозначено в атласа на Ричи-Занони само с латинския му вариант на изписване.1
(карта-схема 3.1.1., положението на населения пункт е под № **54**)

اورسويه قريه سى [Ursoya karyesi] – селището е посочено в дефтера за събрани зърнени храни от земите на Бендерския санджак през 1708 г.[2]
لاغله [Lagala] *Lagala.* [1]
(карта-схема 3.1.1., положението на населения пункт е под № **55**)

غورچوه قريه سى [Gurçova karyesi] – селището е посочено в дефтера за събрани зърнени храни от земите на Бендерския санджак през 1708 г.[2]
Картографският материал на Ричи-Занони го посочва като:
غانغوره [Gangura] *Gangura* [1]
(карта-схема 3.1.1., положението на населения пункт е под № **56**)

پاول [Pavel] *Pavel* [1]
Pugui – според картографския материал на Бауер[3];
Пугеи – според картата на Бесарарабия от 1820 г.[4]
(карта-схема 3.1.1., положението на населения пункт е под № **57**)

صالقوچه قريه سى [Salkuçe karyesi] – селището е посочено в дефтера за събрани зърнени храни от земите на Бендерския санджак през 1708 г.[2]
Selcuza – селище, обозначено в атласа на Ричи-Занони само с вариант на изписване на латиница.[1]
(карта-схема 3.1.1., положението на населения пункт е под № **58**)

استابوده [İstabuda] *Slaboda* [1]
Меренешт – според граничната карта на Русия и Турция от1800г.[5];
(карта-схема 3.1.1., положението на населения пункт е под № **59**)

---

[1] **Ricci-Zannoni.** Carte de la Pologne divisee par palatinats et subdivisee par distriht construite d'apres quantite d'Arpentages d'Observations et de Mesures prises sur les Lieux. Paris, 1772. map № 23-24.

[2] ПРИЛОЖЕНИЕ № 3.: **НБКМ, Ориенталски отдел.** Фонд № 311А. Арх.ед. 2 [1120 S 19 / 10.05.1708]

[3] **Bawr, F. G.** Carte de la Moldavie pour servir a l'Historoire militaire de la guerre entre les Russes et les Turks. Levee par l'Etat Major sour la direction de F. G. de Bawr.[1774].

[4] **Карта Бессарабии, Молдавии, Валахии** и части земель к оным принадлежащих, сочинена при Военно-Топографическом депо в 1817 и исправлена в 1820 г.

[5] **Подробная миллитерная карта по границе России с Турцией.** Сочинена и гравирована при Собственном ЕИВ депо карт. Ч.1. 1800.

قرلزن قريه سى [Kırlezan karyesi] – селището е посочено в дефтера за събрани зърнени храни от земите на Бендерския санджак през 1708 г.[1]
Kirkizen – според картографския материал на Бауер[2];
Кирничане – в картата на Бесарарабия от 1820 г.[3]
(карта-схема 3.1.1., положението на населения пункт е под № **60**)

Следващата редица селища е посочена в пътеписа на Евлия Челеби по време на пътуването му от Молдова в Крим, а именно: "селище Йеникьой, след това селища Копан, Левонта, Талмаз и общо взето след осем часа пътуване пристигнахме в селището Базар-Чобручи."[4]:

Йеникьой – според Евлия Челеби "това е неголямо селище на брега на Днестър, а раята му са молдовци".
يكى كوى رعاياسى [Yeni köy reâyâsı] или
يكى كوي قريه سى [Yeni köy karyesi] – селището е посочено в дефтера за събрани зърнени храни от земите на Бендерския санджак през 1708 г.[1]
Jenikei - според картографския материал на Бауер;[2]
پسقانه [Piskana] *Piskana* [5]
Кицкань – според граничната карта на Русия и Турция от1800г.
(карта-схема 3.1.1., положението на населения пункт е под № **61**)

Копан – по данни на Евлия Челеби "поданиците му всички са молдовци, а се намира то под властта на крайбрежния ага, макар да е в земите на крепостта Бендер. В това село има до двеста къщи с покриви от тръстика".[4]
قوپانقه [Kopanka] – османско название на селището;
Kopanka – еквивалент на латиница, според атласа на Ричи-Занони.[5]
(карта-схема 3.1.1., положението на населения пункт е под № **62**)

Левонта – по данните на Евлия Челеби "едно от селищата, подчинени на Бендер. Раята му са власи".[4]
لينوتى [Linoti] *Linoti* [5]
[ليونتى] [Livonti]
Линоли – на руски език по писмени материалите на Ричи-Занони от 1772-1779 г.[6]
لونته قريه سى [Levonti karyesi] – селището е посочено в дефтера за събрани зърнени храни от земите на Бендерския санджак през 1708 г.[1]
Lewuten – според картографския материал на Бауер[2];
(карта-схема 3.1.1., положението на населения пункт е под № **63**)

---

[1] ПРИЛОЖЕНИЕ № 3.: **НБКМ, Ориенталски отдел**. Фонд № 311А. Арх.ед. 2 [1120 safer 19 / 10.05.1708]

[2] **Bawr, F. G.** Carte de la Moldavie pour servir a l'Historoire militaire de la guerre entre les Russes et les Turks. Levee par l'Etat Major sour la direction de F. G. de Bawr.[1774].

[3] **Карта Бессарабии, Молдавии, Валахии** и части земель к оным принадлежащих, сочинена при Военно-Топографическом депо в 1817 и исправлена в 1820 г.

[4] **Челеби, Э.** Книга путешествия. Вып. 1 Земли Молдавии и Украины. (пер. : под ред. А.С. Тверитиновой). Москва, 1961, с. 41, 190.

[5] **Ricci-Zannoni.** Carte de la Pologne divisée par palatinats et subdivisée par distriht construite d'après quantité d'Arpentages d'Observations et de Mesures prises sur les Lieux. Paris, 1772. map № 23-24.

[6] **Присоединение Крыма к России**: Рескрипты, письма, реляции и донесения: В 4-х томах./ Под редакцией Дубровина. Т.III. Санкт-Петербург, 1887, с. 91-92.

Талмаз – "това е влашко селище", както сочи Евлия Челеби.[1]

طلماس قريه سى [Talmas karyesi] – селището е посочено в дефтера за събрани зърнени храни от земите на Бендерския санджак през 1708 г.[2]

تلماسه [Talmasa] *Talmaza* [3]

(карта-схема 3.1.1., положението на населения пункт е под № **65**)

Базар-Чобручи – по думите на Евлия Челеби "градчето Чоплиджа е благоустроено татарско-влашко селище в нахията на крепостта Бендер, намиращо се под властта на крайбрежния ага, което се състои от петстотин къщи с покрив от тръстика, една джамия и седемдесет дюкяна. Веднъж седмично тук има голям пазар. Тъй като селището се намира на брега на Днестър, в него има много лозя и градини".[1]

بارزا [Barza] или *Baraza* [3]

بازرا [Bazara]

Schuburtschu – според картографския материал на Бауер[4];

Шубурча – под това име се посочва селището в по-късен руски картографски материал[5].

(карта-схема 3.1.1., положението на населения пункт е под № **67**)

رسكواتى [Raskuati] *Resequiati* [3]

Росканци – според граничната карта на Русия и Турция от 1800 г.[5]

(карта-схема 3.1.1., положението на населения пункт е под № **68**)

قوشنى قريه سى [Kauşanı karyesi] – селището е посочено в дефтера за събрани зърнени храни от земите на Бендерския санджак през 1708 г.[2]

قاوشنى [Kauşanı] *Causzeny* [3]

(карта-схема 3.1.1., положението на населения пункт е под № **69**)

Saimkeu – според картографския материал на Бауер[4];

Наименованието произхожда от термина определящ начина на владение на селището под формата на зеамет, т.е. от "заим".

(карта-схема 3.1.1., положението на населения пункт е под № **64**)

В списъка от дефтера за събрани зърнени храни от земите на Бендерския санджак през 1708 г., посочени четирима различни заима[2]:

زاعم ابراهيم اغا [Zayim İbrahim aga]

ذاعم احمد اغا [Zayim Ahmed aga]

ذاعم سليمان اغا [Zayim Süleyman aga]

زاعم عمر اغا [Zayim Ömer aga]

---

[1] **Челеби, Э.** Книга путешествия. Вып. 1 Земли Молдавии и Украины. Москва, 1961, с. 41, 190.

[2] ПРИЛОЖЕНИЕ № 3.: **НБКМ, Ориенталски отдел.** Фонд № 311А. Арх.ед. 2 [1120 safer 19 / 10.05.1708]

[3] **Ricci-Zannoni.** Carte de la Pologne divisee par palatinats et subdivisee par distriht construite d'apres quantite d'Arpentages d'Observations et de Mesures prises sur les Lieux. Paris, 1772. map № 23-24.

[4] **Bawr, F. G.** Carte de la Moldavie pour servir a l'Historoire militaire de la guerre entre les Russes et les Turks. Levee par l'Etat Major sour la direction de F. G. de Bawr.[1774].

[5] **Подробная миллитерная карта по границе России с Турцией.** Сочинена и гравирована при Собственном ЕИВ депо карт. Ч.1. 1800.

Една част на селищата са посочени в различни османски извори още през XVI-XVII в. и в известна степен наименованията им се повтарят в дефтерите на XVIII в. Според топографския материал липсва потвърждаване на локализацията им, но е необходимо да бъдат посочени в изложението за по-пълно представяне на ситуацията в региона:

دستی قزان قریه سی	[Deseti kazan karyesi]	**Десети Казан**
داليان قریه سی	[Daliyan karyesi]	**Далиян**
وایدی قریه سی	[Vaydı karyesi]	**Вайди**
اوسقروینه قریه سی	[Uskravena karyesi]	**Ускревена**
کوچوك وایدی قریه سی	[Küçük vaydi karyesi]	**Кючюк Вайди**
آیو یوردن	[Ayo Yurdan]	**Свети Йордан**
پتروسه قریه سی	[Petruse karyesi]	**Петрусе**
حاجی یش قریه سی	[Hacıyaş karyesi]	**Хаджийаш**
کول قریه سی	[Göl karyesi]	**Гьол**
دوکمه جی قریه سی	[Dökmeci karyesi]	**Дьокмеджи**
داود اوه قریه سی	[Davud ova karyesi]	**Давуд Ова**
عربه جی قریه سی	[Arabaci karyesi]	**Арабаджи**
قرمان قریه سندن	[Karman karyesi]	**Карман**
جوقراق قریه سی	[Çokrak karyesi]	**Чокрак**

Концентрация на селищата на Бендерската каза се наблюдава предимно около крепостта Бендер и по протяжение на реките Днестър, Бик и Ботна. За разлика от Очаковския санджак, тук всичките населени пунктове са с отседнало население без татарско присъствие в региона. Броят на селищата в казата Бендер в продължение на триста години бележи тенденция към увеличение, но не претърпява големи промени. Ако през 1570 г. в Бендерския санджак съществуват над 22 селища[1], то вече през 1700 г. в един от регистрите са посочени вече 30 населени пункта[2]. В изложението за втората половина на XVIII в. са локализирани и посочени на картата-схема над 20 селища. Установени са наименованията на още 14 населени пункта, без да е възможно да се посочи разположението им.

---

[1] **НБКМ, Ориенталски отдел.** Фонд № 1. Арх.ед. 14646.

[2] **BOA.** Fon adı: "TT.d", Defter № 0860.[1112 M 05 / 22.06.1700].

§ 2. Местности и селища на Буджак, подчинени на Аккерманския санджак

Дунавско-Днестърското междуречие или южната част на Бесарабия от реката Ботна в историографията най-често се сочи като историко-географската територия Буджак. Именно в границите на Буджак, в течение на целия период на присъствие на османците в региона, съществува Аккерманският санджак и частично територии на други административни единици. Големият брой и разнороден характер на административно-териториалните единици на територията на Буджак често поставя изследователите пред дилема при определяне на границите помежду им, юрисдикцията на принадлежащите им селища и разположението им.

Ситуацията относно броя на селищата в Буджак намира отражение в един от многобройните османотурски документи от Истанбулския архив. Документът представлява отговор за финансовото ведомство на въпроси: “Какъв вид данъци и в какъв размер е необходимо да плащат поданиците, намиращи се в Буджак? Колко административни единици и на първо място кази има в Буджака? Колко селища има във всека каза и какъв размер данък е необходимо да бъде изплатен от тях?”[1]. С други думи, този документ има за цел да изясни положението през 1780 г. за останалите селища и населението им в Буджак след руско-турската война (1768-1774 г.). (**Приложение № 4**). Именно този документ подробно разкрива многообразието и сложността в разположението на татарските селища по различните административни територии, извън това при положение, че управлението им се осъществява от съответното племенно обединение на Буджашката орда.

В началото на документа се посочва разположението на татарските кибли в Буджак и броят на селищата им. Най-напред е представена ситуацията с ордата на Ор-Мехмед-оглу с броя на селищата от тази орда. Следват сведения за молдовските земи на воеводството Богдан, в границите на обособената територия за ордата Халил-Паша-юрт и на земите на “Музахиб” къшла. Посочен е общият брой на селищата в момента, както и непосредствено преди събитията от руско-турската война (1768-1774 г.), засягащи изцяло територията на Буджак. По същия начин са представени ордата Орак-оглу и броят на селищата в границите на обособената територия за ордата Халил-Паша-юрт, както и татарските селища, отчасти разположени в казата Аккерман. След посочване на общия брой на селищата в момента на съставяне на документа е отбелязан и предишният им брой.

Документ продължава с изписване на селищата по кази на територията на Буджака. Предоставена е информация относно ситуацията в казите Исмаил, Кили, Аккерман и част от казата Исакча, селища от която в момента също са били отнесени към територията на Буджак (нахия Томарова или Рени). За всяка каза е посочен броят на селищата в момента на съставяне на документа и в съпоставка с предишното довоенно положение.

В заключение на преписката, в два фрагмента се посочват поотделно общият брой на татарските и османските селища, предвиденият за тях данък, както и сумите, необходими за изплащането му. Заключителната фраза се отнася за циганското население в региона и общия размер на данъчното му задължение.

---

[1] **BOA**. Fon adı: “C.MTZ”, Dosya № 3, Gömlek № 117 , [1194 Za 19 / 16.11.1780]

Изучаването на селищата на Буджак е свързан с редица трудности при локализацията на многобройните ногайски селища или по-точно частично отседнали кълшаци-зимовища. Особено сложно е установяването на разположението им в началото на XVIII в. Номадското население, привикнало на постоянно чергаруване из обширните северно-каспийски степи, тук е било принудено да се вмести с ордите си в доста стеснени териториални рамки. Постепенното увеличаване на ногайско-татарските кибли в Буджак довежда до максимална плътност на населението в предоставения за тях регион. Плътността на селищата е обусловена в известна степен от прехода от номадски начин на стопанство към отседнал, което намира израз във формирането на многобройни селища именно в ногайско-татарската част на Буджак[1].

Териториалното разширяване на татарско-ногайските племена излиза извън определените им граници и през втората половина на XVIII столетие вече обхваща някои османски територии на Аккерманския санджак, както и граничната молдовска ивица земя на Воеводство Богдан[2]. Особено изчерпателно е посочено разместването на татарско-ногайските селища в Буджак в сведенията на Скальковски, който отбелязва късния период на пребиваването им в региона от 1791 до 1806 г. Периодът е особено значим с оглед установяване на редица татарски селища като вече изцяло отседнали и с наличието на множество други етнически групи в тях. Фактически това е период на окончателно формиране на постоянните селища, основани още в начало на XVIII в. Както изрично посочва Скальковски, редица смесени българско-татарски селища съществуват още преди поредицата руско-турски войни от втората половина на XVIII столетие насетне.

Необходимо да се отбележи също така, че материалите на Скальковски предоставят богата информация именно за татарско-ногайските селища предвид разпределението им по орди в края на XVIII – нач. на XIX в. в четирите ногайски окръга на Буджака: Орумбет-олу, Орак-олу, Ет-Исин [Едисан] и Измаилския окръг с неговите четири подразделения Кържъзска, Джембуламентска, Киоклеска и Крелеска, които имат над 200 кълшаци (зимовища) с ногайско население[3] (**Приложение № 6**). Населяват ги остатъци от различни ногайски орди: Буджашка, Едичкулска и Едисанска. В количествено отношение татарите наброяват от пет до седем хиляди[4]. Източниците потвърждават частичното им разселване на териториите, подведомствени на османските кадии, а именно в Аккерманската и Измаилската кази.

Използвайки списъците на татарските селища за определяне локализацията им, има възможност да бъдат фиксирани основните ареали на разполагане на татарско-ногайските пунктове. Макар че не са представени селищата под османско управление в Буджак, след определяне на татарската територия, възниква възможност да се обозначат границите с османските нахии. Много е важно, че описвайки татарските селища, Скальковски предоставя информация и за основния ареал на разселване на българите във вътрешността на Буджак.

Максимално подробно е представена номенклатурата на селищата, топографската им локализация и частично разграничението между отделните административни единици и в картографския материал на Бауер, публикуван през 1774 г., по данни, събрани през втората половина на XVIII столетие до руско-турската война 1768-1774 г. За първи път Буджак е представен топографски в “Карта на Молдова” именно от Бауер[1]. Детайлното представяне на хидрографията на региона позволява да се определи по-точно локализацията на селищата, известни от други, предимно османотурски документи. В количествено отношение селищата са посочени в максималния им брой, като според Бауер те са над четиристотен и петдесет, включвайки както османските, така и многобройните татарски населени пунктове (**Приложение № 5**).

---

[1] **Documente privind istoria României**. Colecția Eudoxiu de Hurmuzaki (Serie nouă). Vol.I. Rapoarte consulare Ruse (1770-1796). București, 1962, p. 582.

[2] **BOA**. Fon adı: "C.MTZ", Dosya № 3, Gömlek № 117, Sayfa 1. [1194 Za 19 / 16.11.1780]

[3] **Скальковский, А. А.** Болгарские колонии в Бесарабии и Новороссийском крае. Статистический очерк. Одесса, 1848, с. 45-53.

[4] **Скальковский, А.А.** О ногайских татарах, живущих в Таврической губернии. – Журнал министерства народного просвещения. №11. 1843, с. 24.

На някои места на картата на Бауер, има обозначения на селища без наименования или дублирано название със съседен населен пункт. Но като топографското изображение тези отбелязвания могат да бъдат допълнени от други по-ранни писмени извори, което позволява да бъде представена една обобщена характеристика на селищата в Буджак. Особено полезни за сравнение с картографския материал на Бауер са многобройните османотурски документи, засягащи от няколко до общия брой на селищата в региона.

Татарските селища, посочени на картата на Бауер по отношение на наименованията им в голяма степен са идентични с материалите на Скальковски. Само че Скальковски предоставя списъци с по-малък брой селища в централния регион на Буджак и двойно повече в западната част на региона под османска администрация. Разликата в броя на татарските селища между 1774 и 1806 г. свързана с преместването на големи татарски маси по време на двете руско-турски войни през втората половина на XVIII в. Особено значимо с оглед промените в броя на населението е преселването на съществена част от Йедисанската орда в пределите на Западен Буджак след 1791 г., която се отказва да приеме поданство на Русия и е разселена в границите на Аккерманската или Татарбунарската каза.

Списъкът на селищата на Буджак, съставен на основата на картографския материал на Бауер, е основен в сравнителната характеристика при описване на региона. С други думи списъкът на Бауер, поради представената в него максимална номенклатура на населените пунктове за всички административни единици (османски и татарски), се използва като своего рода канава за сравнение с други регионални сведения. По същия начин при проучването на населението на Очаковска земя основен се явява списъкът на селищата, съставен според картографските материали на Ричи-Занони.

Селищата на Буджак в преобладаващия си брой са под управлението на Аккерманския санджакбей. Съблюдавайки реда на административно-териториално деление на Днестърско-Дунавското междуречие, логично е описанието на селищата да се започне от централния град-крепост на санджака и да продължи с изложение вече относно всяка отделна каза или татарски окръг в Буджак.

---

[1] **Bawr, F. G.** Carte de la Moldavie pour servir a l'Historoire militaire de la guerre entre les Russes et les Turks. Levee par l'Etat Major sour la direction de F. G. de Bawr.[1774].

Каза Аккерман.

Неизменен център на Северозападното Причерноморие през целия период на османско присъствие в региона остава градът-крепост с едно от наименованията си, известно отпреди столетия със значение “Белия град”. В славянските летописи е сочен под наименованието “Белгород”, а в молдавските хроники със същото значение – “Четате Албе” (Cetate Albe). Османците на свой ред правят пряк превод от славянското “Белгород”, утвърждавайки персийско-турското наименование – “Аккерман” (Akkerman).

Османското наименование на крепостта през XVIII в., се среща с два начина на изписване. Доколкото то се състои от две думи – “бял” и “град”, често се изписва слято като една дума а понякога поотделно с ударение на първата дума “бял”. Така болшинството османотурски източници посочват наименованието като:

اقكرمان [Akkerman, Akkirman][1]

В някои извори и особено в картографския материал обаче наименованието на крепостта се посочва във формата:

اق كرمان [Ak-kerman][2]

(карта-схема 3.2.1., положението на населения пункт е под **№ 1**)

Градът-крепост Аккерман още от началото на османското управление става център на една от първите административни единици в региона. След териториалното разширяване на Силистренския санджак в северна посока, възниква въпросът за разделянето му на два самостоятелни санджака. Отвъддунавските територии до полските земи биват обособени в санджак с център в Аккерман. Впоследствие Аккерманският санджак заедно със Силистренския стават двете основни съставни единици на Силистренско-Очаковски еялет.

Наименованието на административната единица с ранг на “санджак” има различни варианти на изписване:

اقكرمان سنجاغى [Akkerman sancağı][3]
لواء اقكرمان [livâ-i Akkerman][4]

Паралелно градът-крепост е и седалище на кадия – управител на съдебно-административен окръг каза. По същия начин, както и в случая с наименованието на санджака, названието на казата е с различни варианти на изписване:

قضاء آق كرمان [kazâ-i Ak-kerman][5]
اقكرمان قضاسى [Akkerman kazası][6]

Селищата от казата Аккерман в количествено отношение са най-много на брой в сравнение с населените пунктове в другите кази в Буджака. Така според османските документи през XVIII в. в периода до руско-турската война от 1768-1774 г., на територията на каза Аккерман е имало 170 селища[1]. Вероятно в този брой са включени и селища от вакъфа на Селим I, подведомствени на казата Татарбунар, която обаче е под управлението на кадията от Аккерман. След събитията от войната, през 1780 г. в казата Аккерман са посочени вече само 37 селища. Болшинството от останалите селища, предимно татарски, вероятно са разположени на територията на каза Татарбунар. Това е регионът на съсредоточаване на Йедисанските орди в периода след руско-турските войни от XVIII в. Във всеки случай тези селища през 1780 година не са посочени в наличния документ. Освен това същият османски документ съобщава, че на територията на каза Аккерман се намират три селища от Орак-оглу кабиле, които не принадлежат към йедисанците. Вероятно Йедисанската орда по онова време вече е отделена от управлението на аккерманския кадия и както посочва Скальковски съществува като самостоятелно ногайско-татарско обединение подобно на ордите на Орак-оглу и Ор-Мемед оглу в границите на Халил-Паша юрду[2].

---

[1] ПРИЛОЖЕНИЕ № 7.: **BOA**. Fon adı: “MAD”. Defter № 01243. [1105 Ca 19 / 16.01.1694]

[2] ممالك عثمانيه نك اقطار شماليّه سى حريطه سيدر // Турецкие владения. (Бассейн Черного моря). 1780-е года.

[3] **BOA**. Fon adı: “TT.d.”. Defter № 0483.

[4] **BOA**. Fon adı: “A.RSK.”. Defter № 1551.

[5] **BOA**. Fon adı: “TT.d.”. Defter № 0475. [977 / 06.1569-06.1570] ;
BOA. Fon adı: “TT.d.”. Defter № 0483 [977 / 06.1569-06.1570]

[6] **BOA**. Fon adı: “MAD”. Defter № 0607 [24 Ca 1077 / 22.11.1666] ;
BOA. Fon adı: “MAD”. Defter № 1113 [04 Za 1014 / 13.03.1606].

Вземайки под внимание по-късната достъпна ни информация за броя на селищата в каза Аккерман, без територията на каза Татарбунар, селищната мрежа в региона, при възможност за идентификация и локализация е представена на картата-схема със съответна номерация за всяко отделно селище.

Аккерман, като един от най-старите градове-крепости в Северозападното Причерноморие притежава доста обширни предградия, образувани от различно по етнически състав население, и в различно време. През XVIII в. е отбелязано наличието на две предградия, едното от които, ако се съди по названието му, е населено от християни:

واروش [Varoş (mezbur)] – посочва се в джизие-дефтер през 1694 г.[3]

Според други османски извори, същият варош носи името:

قريهء طورلاق [karye-i Turlak] - посочва се в джизие-дефтер през 1691 г.[4]
Turlak – според картографския материал на Бауер[5] ;
Турлак – според граничната карта на Русия и Турция от1800г.[6]
(карта-схема 3.2.1. положението на населения пункт е под № **2**)

Второто предградие, ако се съди по названието му, по-скоро е татарско или с друго мюсюлманско население:

قريهء قره ابراهيم [karye-i Kara İbrahim] - посочва се в джизие-дефтер през 1691 г.[4]
Kara Braim – според картографския материал на Бауер[5];
Карабрем– според граничната карта на Русия и Турция от1800г.[6]
(карта-схема 3.2.1. положението на населения пункт е под № **3**)

---

[1] ПРИЛОЖЕНИЕ № 4.: **BOA**. Fon adı: "C.MTZ", Dosya № 3, Gömlek № 117, Sayfa 1. [1194 Za 19 / 16.11.1780]

[2] **Скальковский, А. А.** Болгарские колонии в Бесарабии и Новороссийском крае. Статистический очерк. Одесса, 1848, с. 45-47.

[3] ПРИЛОЖЕНИЕ № 7.: **BOA**. Fon adı: "MAD". Defter № 01243. [1105 Ca 19 / 16.01.1694]

[4] ПРИЛОЖЕНИЕ № 8.: **BOA**. Fon adı: "MAD". Defter № 04023. [1102 Z 29 / 23.09.1691]

[5] **Bawr, F. G.** Carte de la Moldavie pour servir a l`Historoire militaire de la guerre entre les Russes et les Turks. Levee par l`Etat Major sour la direction de F. G. de Bawr.[1774].

[6] **Подробная миллитерная карта по границе России с Турцией.** Сочинена и гравирована при Собственном ЕИВ депо карт. Ч.1. 1800.

Редица селища посочени в пътеписа на Евлия Челеби още от XVII в. по време на пътуването му от Молдова в Крим, от северните граници на Аккерманската каза с Бендерските територии започват след граничното градче Базар-Чобручи. Според Евлия Челеби оттук започват поредица “благоустроени, приличащи на градчета селища Султан-Савати, Коркмаз, Хаджиханкъшла, като последните се намират под властта на крайбрежния ага”[1]. Селищата, намиращи се между Чобурчиу (Базар-Чобручи) и Крокмаз (Коркмаз), макар че са били свързани териториално с Аккерманската каза, през целия период на османско управление са със спорна принадлежност. Така в края на XVIII и началото на XIX в., руската военна администрация в Бесарабия (през 1774 г.) съставя по сведения на местното население списък на селищата от Аккерманската околия, според който към нея се отнасят наред с Паланка, Карахасан и други селища включително Пуркар и по-южното селище Оланещ[2] (Султан-Савати). Но според списък на селищата на Бесарабия, съставен от молдовския диван през 1809 г., Пуркар и Оланещ са включени в състава на така наречената Каушанска околия[3].

Започвайки от границите на Бендерската каза, през XVIII в., първият населен пункт не е посочен у Евлия Челеби, но вече е обозначен в атласа на Ричи-Занони:
پُرقری [Purkari] – османското название на селището;
Purkary – еквивалент на латиница,
Purnar – според картографския материал на Бауер[4] ;
(карта-схема 3.2.1. положението на населения пункт е под № **4**)

Евлия Челеби продължава описанието по реда на селищата от Бендерските земи с няколко от най-големите населени пунктове покрай Днестър:
Тонал – “благоустроено татарско селище”.[1]
طناس قريه سى [Tanas karyesi] – селището е посочено в дефтера за събрани зърнени храни от земите на Бендерския санджак през 1708 г.[5]
Topal – според картографския материал на Бауер[4] ;
Топал – според картографския материал на Шмидт[6]
(карта-схема 3.2.1. положението на населения пункт е под № **5**)

Султан-Савати – според Евлия Челеби това е “благоустроено крайбрежно село с джамия, всичките къщи в него са с покриви от тръстика”.[1]

---

[1] **Челеби, Э.** Книга путешествия. Вып. 1 Земли Молдавии и Украины. (пер. : под ред. А.С. Тверитиновой). Москва, 1961, с. 41, 190.

[2] **ЦГАДА**, Ф.293. Оп.1. Д.418. Л.232.

[3] **ЦГА** МССР. Ф.1. Оп.1. Д.3639. Л.57.

[4] **Bawr, F. G.** Carte de la Moldavie pour servir a l`Historoire militaire de la guerre entre les Russes et les Turks. Levee par l`Etat Major sour la direction de F. G. de Bawr.[1774].

[5] ПРИЛОЖЕНИЕ № 3.: **НБКМ, Ориенталски отдел.** Фонд № 311А. Арх.ед. 2 [1120 safer 19 / 10.05.1708]

[6] **Шмидт, Я. Т.** Карта Молдавии и Валахии по подлинным квартирмейстерским чертежам и по наблюдениям астрономическим в оных странах учиненным. Санкт-Петербург, 1774.

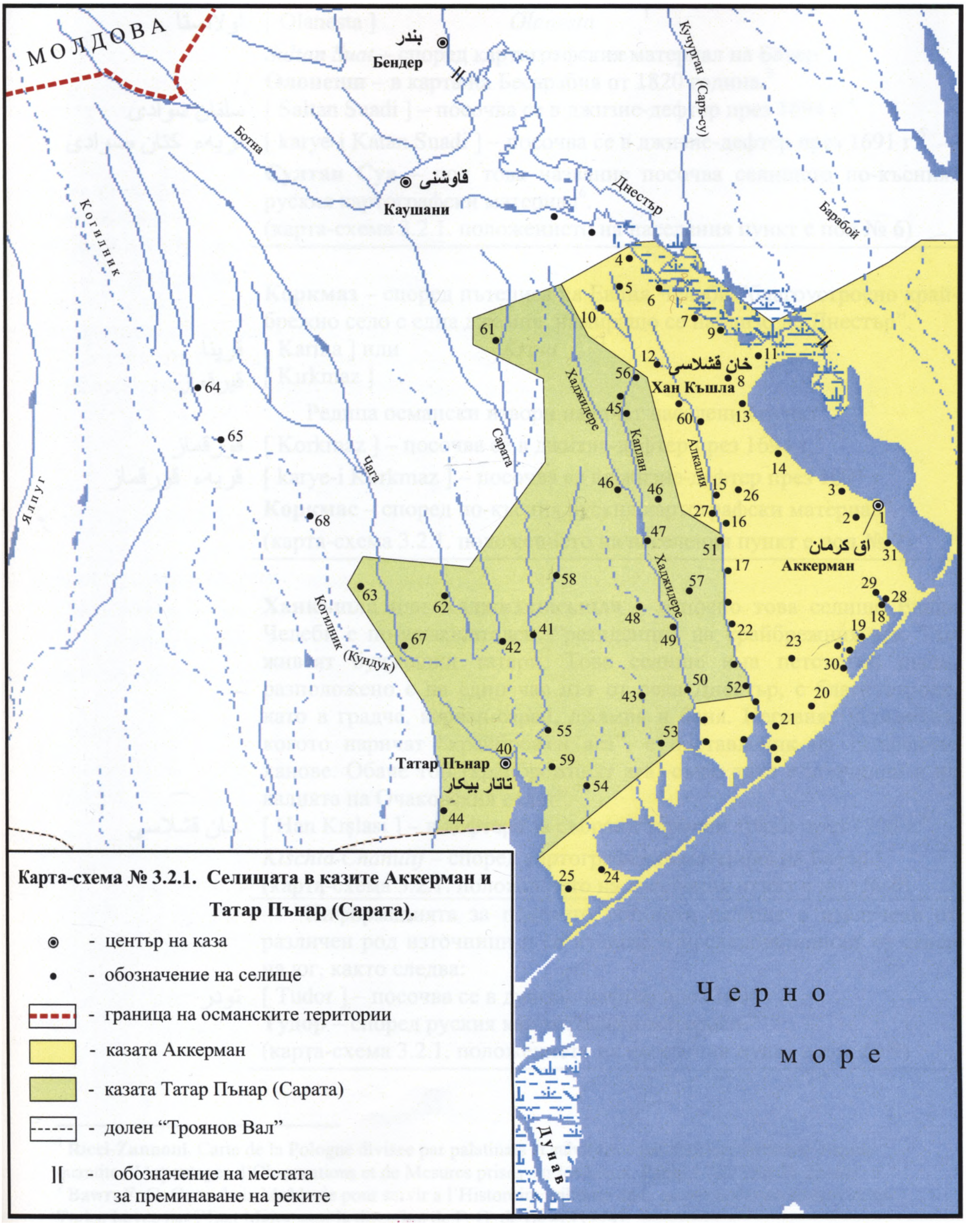
МОЛДОВА
بندر
Бендер
Ботна
قاوشنی
Каушани
Днестър
Кучурган (Сарь-су)
Барабой
Когилник
Ялпуг
Хаджидере
Каплан
Алкалия
Сарата
Чага
Когилник (Кундук)
خان قشلاسی
Хан Къшла
اق کرمان
Аккерман
Татар Пънар
تاتار بیکار
Дунав
Черно море
1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18
19
20
21
22
23
24
25
26
27
28
29
30
31
40
41
42
43
44
45
46
46
47
48
49
50
51
52
53
54
55
56
57
58
59
60
61
62
63
64
65
67
68

Карта-схема № 3.2.1. Селищата в казите Аккерман и Татар Пънар (Сарата).

- ◉ - център на каза
- ● - обозначение на селище
- ▬ ▬ - граница на османските територии
- 🟨 - казата Аккерман
- 🟩 - казата Татар Пънар (Сарата)
- ┈┈ - долен "Троянов Вал"
- || - обозначение на местата за преминаване на реките

اولانستا [Olanesta] *Olanesta* [1]

Sultan Suat – според картографския материал на Бауер[2];

Олонеши – в карта на Бесарабия от 1820 година.[3]

سلتان سوادى [Saltan Suadi] – посочва се в джизие-дефтер през 1694 г.[4]

قريه‌ء كتان صوادى [karye-i Katan Suadi] – посочва се в джизие-дефтер през 1691 г.[5]

Султан Суа – под това название посочва селището по-късният руския картографски материал[6].

(карта-схема 3.2.1. положението на населения пункт е под № **6**)

Коркмаз – според пътеписа на Евлия Челеби "благоустроено крайбрежно село с една джамия, намиращо се наблизо до Днестър".[7]

قرينا [Karına] или *Krina* [1]

قيرقماز [Kırkmaz]

Редица османски извори наричат населения пункт:

قورقماز [Korkmaz] – посочва се в джизие-дефтер през 1694 г.[4]

قريه‌ء قورقماز [karye-i Korkmaz] – посочва се в джизие-дефтер през 1691 г.[5]

Коркмас – според по-късния руския картографски материал[6].

(карта-схема 3.2.1. положението на населения пункт е под № **7**)

Ханкъшла или **Хаджиханкъшла** – относно това селище Евлия Челеби е по-изчерпателен: "резиденция на крайбрежния ага. Там живеят буджашки татари. Това селище има петстотин къщи, разположено е на един час път от река Днестър, с благоустроен, като в градче, керван-сарай, джамия и баня. Неговият управител, когото наричат "крайбрежен ага", е поставленик на татарските ханове. Обаче той [крайбрежният ага] също така е подчинен и на валията на Очаковския еялет".[7]

خان قشلاسى [Han Kışlası] – в дефтера за събрани зърнени храни през 1708 г.[8]

Kischla Chanulij – според картографския материал на Бауер.[2]

(карта-схема 3.2.1. положението на населения пункт е под № **8**)

Информацията за повечето останали селища е извлечена от различен род източници и се изписва в последователност от север на юг, както следва:

تودر [Tudor] – посочва се в джизие-дефтер през 1694 г.[4]

Тудор – според руския картографски материал.[6]

(карта-схема 3.2.1. положението на населения пункт е под № **9**)

---

[1] **Ricci-Zannoni**. Carte de la Pologne divisee par palatinats et subdivisee par distriht construite d'apres quantite d'Arpentages d'Observations et de Mesures prises sur les Lieux. Paris, 1772. map № 23-24.

[2] **Bawr, F. G.** Carte de la Moldavie pour servir a l'Historoire militaire de la guerre entre les Russes et les Turks. Levee par l'Etat Major sour la direction de F. G. de Bawr.[1774].

[3] **Карта Бессарабии, Молдавии, Валахии** и части земель к оным принадлежащих, сочинена при Военно-Топографическом депо в 1817 и исправлена в 1820 г.

[4] ПРИЛОЖЕНИЕ № 7.: **ВОА**. Fon adı: "MAD". Defter № 01243. [1105 Ca 19 / 16.01.1694]

[5] ПРИЛОЖЕНИЕ № 8.: **ВОА**. Fon adı: "MAD". Defter № 04023. [1102 Z 29 / 23.09.1691]

[6] **Подробная миллитерная карта по границе России с Турцией**. Сочинена и гравирована при Собственном ЕИВ депо карт. Ч.1. 1800.

[7] **Челеби, Э.** Книга путешествия. Вып. 1 Земли Молдавии и Украины. (пер. : под ред. А.С. Тверитиновой). Москва, 1961, с. 41, 190.

[8] ПРИЛОЖЕНИЕ № 3.: **НБКМ, Ориенталски отдел**. Фонд № 311А. Арх.ед. 2 [1120 safer 19 / 10.05.1708]

Gadgi Assan – според картографския материал на Бауер[1] ;
Карагасан – по данни от архивни извори[2].
(карта-схема 3.2.1. положението на населения пункт е под № **10**)

پلانقه اوو [Palanka Ova] *Palanka Ova* [3]
پلنقه [Palanka][4] – под това име селището е посочено в редица османски дефтери.[5] Същевременно, отбелязвайки фортификационните особености на този крайднестърски пункт, името на форпоста се конкретизира като:
يانيق حصار پلنقه سى [Yanık Hisar Palankası][6]
Yanık-Palanga – същото селище посочва Бъжижкян, отбелязвайки че "от онова място започват земите на Буджашките татари."[7]
(карта-схема 3.2.1. положението на населения пункт е под № **11**)

قيمق [Kaymak] *Kaimak* [3]
Naiman – според картографския материал на Бауер.[1]
(карта-схема 3.2.1. положението на населения пункт е под № **12**)

قزيل بيكار [Kızıl Binar] – селището е посочено в няколко османски извори.[4]
قريهء قزيل بيكار [karye-i Kızıl Binar] – посочва се в джизие-дефтер през 1691 г.[5]
Kisilpana – според картографския материал на Бауер.[1]
Кизилпана – под това име селището е посочено в по-късния руски картографски материал[8].
(карта-схема 3.2.1. положението на населения пункт е под № **13**)

صيامى قريه سى [Seyemi karyesi] – селището е посочено в дефтера за събрани зърнени храни през 1708 г.[4]
قريهء صيامى [karye-i Seyemi] – посочва се в джизие-дефтер през 1691 г.[5]
Sariar – според картографския материал на Бауер.[1]
Сеймены – според по-късният руски картографски материал[8]
(карта-схема 3.2.1. положението на населения пункт е под № **14**)

قريهء عادلباي [karye-i Adılbay] – посочва се в джизие-дефтер през 1691 г.[5]
Edelbay – според картографския материал на Бауер[1];
(карта-схема 3.2.1. положението на населения пункт е под № **27**)

---

[1] **Bawr** F. G. Carte de la Moldavie pour servir a l'Historoire militaire de la guerre entre les Russes et les Turks. Levee par l'Etat Major sour la direction de F. G. de Bawr.[1774].

[2] **ЦГАДА**, Ф.293. Оп.1. Д.418. Л.232.

[3] **Ricci-Zannoni**. Carte de la Pologne divisee par palatinats et subdivisee par distriht construite d'apres quantite d'Arpentages d'Observations et de Mesures prises sur les Lieux. Paris, 1772. map № 23-24.

[4] ПРИЛОЖЕНИЕ № 3.: **НБКМ, Ориенталски отдел**. Фонд № 311А. Арх.ед. 2 [1120 safer 19 / 10.05.1708];

[5] ПРИЛОЖЕНИЕ № 8.: **BOA**. Fon adı: "MAD". Defter № 04023. [1102 Z 29 / 23.09.1691]

[6] **НБКМ, Ориенталски отдел**. Фонд № 305А. Арх.ед. 3.

[7] **Bıjışkyan, P. M.** (Trabzonlu). Karadeniz kıyıları. Tarih ve coğrafyası. 1817-1819. İstanbul, 1969, с.101.

[8] **Подробная миллитерная карта по границе России с Турцией**. Сочинена и гравирована при Собственном ЕИВ депо карт. Ч.1. 1800.

Galkilia – според картографския материал на Бауер[1];
Karnalewka – според по-късния картографски материал.[2]
(карта-схема 3.2.1. положението на населения пункт е под № **15)**

Tschealmectschi – според картографския материал на Бауер.[1]
Czelmiekczyja – според по-късния картографски материал.[2]
(карта-схема 3.2.1. положението на населения пункт е под № **26)**

مناق قريه سى [Manak karyesi] – селището е посочено в дефтера за събрани зърнени храни през 1708 г.[3]
Manasch – според картографския материал на Бауер.[1]
Манаш – според картографския материал на Шмидт.[4]
(карта-схема 3.2.1. положението на населения пункт е под № **16)**

قريهء آق محمد [karye-i Ak-Mehmed] – посочва се в джизие-дефтер през 1691 г.[5]
Akenbot – според картографския материал на Бауер.[1]
(карта-схема 3.2.1. положението на населения пункт е под № **29)**

قطرجه قريه سى [Katırca karyesi] – селището е посочено в дефтера за събрани зърнени храни през 1708 г.[3]
قطرجهء كبير [Katırca-ı Kebir] – посочва се в джизие-дефтер през 1694 г.[6]
Katersa – според картографския материал на Бауер.[1]
(карта-схема 3.2.1. положението на населения пункт е под № **18)**

قريهء قطرجهء صقير [karye-i Katırca-ı Sakır] – посочва се в джизие-дефтер през 1691 г.[5]
Kiutschuk Katersa – според картографския материал на Бауер.[1]
(карта-схема 3.2.1. положението на населения пункт е под № **28)**

قاضى اوغلى قريه سيى [Kadı Oğlu karyesi] – селището е посочено в дефтера за събрани зърнени храни през 1708 г.[3]
قريهء قاضى ذاده [karye-i Kadı-zade] – посочва се в джизие-дефтер през 1691 г.[5]
Kadolu – според картографския материал на Бауер.[1]
(карта-схема 3.2.1. положението на населения пункт е под № **19)**

قريهء بوداق [karye-i Budak] – посочва се в джизие-дефтер през 1691 г.[5]
Budak – според картографския материал на Бауер.[1]
(карта-схема 3.2.1. положението на населения пункт е под № **30)**

---

[1] **Bawr** F. G. Carte de la Moldavie pour servir a l`Historoire militaire de la guerre entre les Russes et les Turks. Levee par l`Etat Major sour la direction de F. G. de Bawr.[1774].

[2] **Austria-Hungary.** '3rd Military Mapping Survey of Austria-Hungary' (fairly high res. Images) of the 267 sheets of the general map of Central Europe (1:200 000), published in the period 1889-1915.

[3] ПРИЛОЖЕНИЕ № 3.: **НБКМ, Ориенталски отдел.** Фонд № 311А. Арх.ед. 2 [1120 safer 19 / 10.05.1708];

[4] **Шмидт, Я. Т.** Карта Молдавии и Валахии по подлинным квартирмейстерским чертежам и по наблюдениям астрономическим в оных странах учиненным. Санкт-Петербург, 1774.

[5] ПРИЛОЖЕНИЕ № 8.: **BOA.** Fon adı: “MAD”. Defter № 04023. [1102 Z 29 / 23.09.1691]

[6] ПРИЛОЖЕНИЕ № 7.: **BOA.** Fon adı: “MAD”. Defter № 01243. [1105 Ca 19 / 16.01.1694]

بلبان قريه سى [Balaban karyesi] – селището е посочено в дефтера за събрани зърнени храни през 1708 г.[1]
بالوبانجى [Balobancı] – посочва се в джизие-дефтер през 1694 г.[2]
قريهء بلبان [karye-i Balaban] – посочва се в джизие-дефтер през 1691 г.[3]
Balaban – според картографския материал на Бауер.[4]
(карта-схема 3.2.1. положението на населения пункт е под № **20**)

بازركان [Bazargân] – посочва се в джизие-дефтер през 1694 г.[2]
قريهء بازركان [karye-i Bazargân] – посочва се в джизие-дефтер през 1691 г.[3]
Badseraen – според картографския материал на Бауер.[4]
Бадсереан – под това име селището е посочено в по-късния руски картографски материал[5].
(карта-схема 3.2.1. положението на населения пункт е под № **21**)

باقوبانچه [Bakobançe] – посочва се в джизие-дефтер през 1694 г.[2]
Barambatschi – според картографския материал на Бауер.[4]
Бараматчу – според картографския материал на Шмидт[6]
Барамбатши – под това име селището е посочено в по-късния руски картографски материал.[5]
(карта-схема 3.2.1. положението на населения пункт е под № **22**)

قيابيك [Kaya Bey] – посочва се в джизие-дефтерте през 1691 г.[3] и 1694 г.[2]
Bajiramadgi – според картографския материал на Бауер.[4]
Kajbej – според по-късния картографски материал. [7]
Байрамча – според картографския материал на Шмидт.[6]
Байрамаджи – под това име селището е посочено в по-късния руски картографски материал.[5]
(карта-схема 3.2.1. положението на населения пункт е под № **23**)

شاهين [Şahin] – посочва се в джизие-дефтер през 1694 г.[2]
قريهء شاهين اغا [karye-i Şahin Aga] – посочва се в джизие-дефтер през 1691 г.[3]
Schagin (*Szagany*) – според картографския материал на Бауер.[4]
Шиганы – в началото на руското управление в региона.[8]
(карта-схема 3.2.1. положението на населения пункт е под № **24**)

---

[1] ПРИЛОЖЕНИЕ № 3.: **НБКМ, Ориенталски отдел**. Фонд № 311А. Арх.ед. 2 [1120 safer 19 / 10.05.1708];

[2] ПРИЛОЖЕНИЕ № 7.: **BOA**. Fon adı: "MAD". Defter № 01243. [1105 Ca 19 / 16.01.1694]

[3] ПРИЛОЖЕНИЕ № 8.: **BOA**. Fon adı: "MAD". Defter № 04023. [1102 Z 29 / 23.09.1691]

[4] **Bawr** F. G. Carte de la Moldavie pour servir a l'Historoire militaire de la guerre entre les Russes et les Turks. Levee par l'Etat Major sour la direction de F. G. de Bawr.[1774].

[5] **Подробная миллитерная карта по границе России с Турцией**. Сочинена и гравирована при Собственном ЕИВ депо карт. Ч.1. 1800.

[6] **Шмидт, Я. Т.** Карта Молдавии и Валахии по подлинным квартирмейстерским чертежам и по наблюдениям астрономическим в оных странах учиненным. Санкт-Петербург, 1774.

[7] **Austria-Hungary.** '3rd Military Mapping Survey of Austria-Hungary' (fairly high res. Images) of the 267 sheets of the general map of Central Europe (1:200 000), published in the period 1889-1915.

[8] **Карта Бессарабии, Молдавии, Валахии** и части земель к оным принадлежащих, сочинена при Военно-Топографическом депо в 1817 и исправлена в 1820 г.

صول قول [Solkol] – селището е посочено в дефтера за събрани зърнени храни през 1708 г.[1]
Siliuscher (*Zolokary*) – според картографския материал на Бауер.[2]
Селухаръ – според картографския материал на Шмидт[3]
Золокуръ – в началото на руското управление в региона.[4]
(карта-схема 3.2.1. положението на населения пункт е под № **25**)

قريهء اشاغ باغ [karye-i Aşağa Ba'a] – посочва се в джизие-дефтер през 1694 г.[5]
Schoba – според картографския материал на Бауер.[2]
Шоба или **Шаба** – според картографския материал на Шмидт[3] и др. Картографски материал на руски език.[4]
Хоба – под това име селището е посочено в по-късния руски картографски материал[6].
(карта-схема 3.2.1. положението на населения пункт е под № **31**)

Освен горепосочените селища с установена локализация, в редица османски документи са изброени населени пунктове без да е възможна локализацията им на картата-схема. Поне няколко селища остават неидентифицирани в дефтера за събрани зърнени храни от земите на Аккерманския санджак през 1708 г.[1]:

جان سيّد قريه سى	[Can Sayid karyesi]	**Джан Саид**
قره قش	[Karakaş]	**Каракаш**
حاجى قوتلوشان	[Hacı Kutluşan]	**Хаджи Кутлушан**

Също така в регистър на немюсюлманското население[5] са посочени редица други селища, без да е възможно установяването на разположението им в региона. Преобладаващият брой от тях представляват съвсем малки поселения или татарски къшлаци с известна част християнско население:

حلياش	[Haliyaş] или [Caliyaş]
ذوالفقار ذاده مرتضى چلبى قشلاسى	[Zülfakir Zade Murtaza Çelebi Kışlası]
كتابچى ذاده مصطفى چلبى قشلاسى	[Kıtabçı Zade Mustafa Çelebi Kışlası]
بوياجى	[Boyacı]
پيرعلى آغا قشلاسى	[Pir Ali Aga Kışlası]
حاجى ابراهيم قشلاسى	[Hacı İbrahim Kışlası]

---

[1] ПРИЛОЖЕНИЕ № 3.: **НБКМ, Ориенталски отдел**. Фонд № 311А. Арх.ед. 2 [1120 safer 19 / 10.05.1708];

[2] **Bawr** F. G. Carte de la Moldavie pour servir a l'Historoire militaire de la guerre entre les Russes et les Turks. Levee par l'Etat Major sour la direction de F. G. de Bawr.[1774].

[3] **Шмидт, Я. Т.** Карта Молдавии и Валахии по подлинным квартирмейстерским чертежам и по наблюдениям астрономическим в оных странах учиненным. Санкт-Петербург, 1774.

[4] **Карта Бессарабии, Молдавии, Валахии** и части земель к оным принадлежащих, сочинена при Военно-Топографическом депо в 1817 и исправлена в 1820 г.

[5] ПРИЛОЖЕНИЕ № 7.: **ВОА**. Fon adı: "MAD". Defter № 01243. [1105 Ca 19 / 16.01.1694]

[6] **Подробная миллитерная карта по границе России с Турцией**. Сочинена и гравирована при Собственном ЕИВ депо карт. Ч.1. 1800.

Противоречиви са някои от данните на Ричи-Занони относно селищата в Буджак. Трябва да се има предвид, че този регион е отразен в неговия атлас повърхностно, а редица населени пунктове са представени хаотично, без никаква връзка с реалното им разположението на терена:

بولغنق	[Bulganak]	*Bulganak*
كزبرقه	[Kizberke]	*Kzuberka*
سلطان قلغه مكزت	[Sultan Kalga Mekzet]	*Sultan Galga Meczet.*

Обобщавайки информацията за общия брой на селищата (с установена и неустановена локализация) в каза Аккерман, се създава реална представа за населените пунктове през периода на късното османско управление в региона.

Каза Татарбунар (Сарата).

Поредният регион в изложението относно селищата е бил първоначално част от Аккерманските територии. Впоследствие, след увеличаването на населението в региона, е обособен в отделна административна единица с център в крепостта Татарбунар, известна още през средата на XVII столетие.

Ричи-Занони посочва крепостта като един от ключовите пунктове в Буджак под наименованието:

تاتار پكار	[Tatar pınar]	*Tatar Punar*	**Татар-Пунар** [1]

Подобно е названието на селището в османските документи за данъкоплатците на джизие:

تاتار بيكارى [Tatar pınarı] – посочва се в джизие-дефтер през 1694 г.[2]
(карта-схема 3.2.1. положението на населения пункт е под № **40**)

Крепостта Татарбунар през XVIII в. става един от центровете на кадийската институция. След назначаването на самостоятелен кадия в Татарбунар регионът около крепостта често е споменаван като:

قضاء تاتار پكارى [kazâ-i Tatarpınarı][3]

Според други османски документи същата каза има различно наименование:

صارته قضاسى [Sarata kazası] – посочва се в джизие-дефтер през 1691 г.[4]

Преди всичко това е свързано с втория по големина населен пункт във въпросния регион:
Sarıatasultan или *Sarıata* – с тези названия посочва същото селище още Евлия Челеби[5], връщайки се от Крим в Истанбул през 1667 г. през Буджака. Същият източник посочва разположението на селището в близост до реките:
Sarata suyu и *Kurunduk suyu*, което съвпада със сегашно разположение на съвременното селище Сарата.

---

[1] **Ricci-Zannoni.** Carte de la Pologne divisee par palatinats et subdivisee par distriht construite d'apres quantite d'Arpentages d'Observations et de Mesures prises sur les Lieux. Paris, 1772. map № 23-24.
[2] ПРИЛОЖЕНИЕ № 7.: **BOA.** Fon adı: "MAD". Defter № 01243. [1105 Ca 19 / 16.01.1694]
[3] **Veliman, V.** Relaţiile Româno-Otomane, 1711-1821: Documente turceşti. Bukureşti, 1984, p. 354-359., Doc.№136. [1758/noiembrie/12-21].
[4] ПРИЛОЖЕНИЕ № 8.: **BOA.** Fon adı: "MAD". Defter № 04023. [1102 Z 29 / 23.09.1691]
[5] **Çelebi, E.** Seyahatname. Cilt VIII. İstanbul, s. 125.

Османските източници от турския кадастров архив отбелязват селището Сарата като подведомствено на вакъфа на Селим I още през 1597 г.:

قريهء صارته [karye-i Sarata] или
[karye-i Sarta][1]

Както посочват османските документи, максимален брой османски поданици-немюсюлмани платци на данък джизие, се намират именно в това селище:

صارته [Sarata] – посочва се в джизие-дефтер през 1694 г.[2]
(карта-схема 3.2.1. положението на населения пункт е под № **41**)

В другия джизие-дефтер посочва се още няколко селища на въпросната каза Татар-Пънар (Сарата) през 1691 г.[3]:

قريهء يكى كوى [karye-i Yeni köy]
Begukiu – според картографския материал на Бауер[4] ;
Еникьой – според данните на Скалковски.[5]
(карта-схема 3.2.1. положението на населения пункт е под № **42**)

قريهء ترس قوندع [karye-i Ters-Kundug]
Tress Kuanduk – според картографския материал на Бауер.[4]
(карта-схема 3.2.1. положението на населения пункт е под № **43**)

قريهء بغچلى [karye-i Bagçeli]
Baktscha – според картографския материал на Бауер.[4]
(карта-схема 3.2.1. положението на населения пункт е под № **44**)

Селищата на Татарбунарската каза в края на XVIII в. са заселени предимно с ногайско-татарски родове части от Йедисанската орда. Преселването на йедисанците в Буджак е резултат от приключването на руско-турските войни от 1768-1774 и 1787-1791 г., след които започват политически манипулации от руска и османска страна за влияние над номадите в земите на Очаковския регион. Вследствие на политически интриги, подкупи на главатари на колена-родове, Йедисанската орда се преселва в Северен Кавказ, частично в Приазовието. След вътрешно несъгласие относно върховенството в управлението на ордата и приемането на руско поданство, приблизително половината от йедисанците приемат османско поданство и са преместени в Буджашката степ на земите на сравнително слабо населената Татарбунарска каза.

Йедисанската орда в Буджака се подразделя на две колена-рода Саръярско и Хаджидерско. Селищата на йедисанските татари са разположени покрай реките Алкалия, Алкалидере, Хаджидере, Сарати, Кундук, Саръяр и по деретата Челеби, Бою, Чяда и редица други без наименования. Многобройни семейства от йедисанците се установяват също така и във вече съществуващи селища със старо тюркско или славянско-влашко население като: Саръяр, Кебабчи, Йеникьой, Байрамча и Тузли.[1] Предвид обстоятелство, че новото татарско население е положено на територията на казата Татарбунар, то и старите и новите селища се оказват подведомствени на кадия т.е. под пряко османско управление. В същото време йедисанците като част от Буджашката орда, с която са родово свързани и е една част от татарското военно обединение са в подчинение на Буджашкия хан.

---

[1] **Keleş, H.** Akkerman Sancağı'nda Yavuz Sultan Selim Han Vakıfları. – G.Ü. Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi. Cilt 21, Sayı 2. Ankara, 2001, s. 183.

[2] ПРИЛОЖЕНИЕ № 7.: **BOA**. Fon adı: "MAD". Defter № 01243. [1105 Ca 19 / 16.01.1694]

[3] ПРИЛОЖЕНИЕ № 8.: **BOA**. Fon adı: "MAD". Defter № 04023. [1102 Z 29 / 23.09.1691]

[4] **Bawr, F. G.** Carte de la Moldavie pour servir a l'Historoire militaire de la guerre entre les Russes et les Turks. Levee par l'Etat Major sour la direction de F. G. de Bawr.[1774].

[5] **Скальковский, А. А.** Болгарские колонии в Бесарабии и Новороссийском крае. Статистический очерк. Одесса, 1848, с. 52-53.

Османският архивен материал фактически не съдържа сведения за въпросните селища на Татарбунарската каза. Все пак сравнението на данните за населените пунктове в казата, посочени на кирилица в работата на Скальковски с картографските материали на Бауер с изписването им на латиница, позволява да бъде локализирано разположението на изброените по-долу селища на картата-схема.

Предвид отсъствието на османски наименования на тези селища, материалът е предоставен в паралелен вид с изписано название на кирилица от списъка на Скалковски (Приложение № 6) и са посочени съответните им наименования от картографския материал на Бауер (Приложение № 5) и др.:

Керейс *Kiriit Biuk, Kiriit Kiutschuk* (53,52)[2]
(карта-схема 3.2.1. положението на населения пункт е под № **45**)

Той-тепе *Tontebe* (51, 59)
(карта-схема 3.2.1. положението на населения пункт е под № **46**)

Байрамча *Banraitchi* (50)
(карта-схема 3.2.1. положението на населения пункт е под № **47**)

Булатджи *Bolo'tschi* (86)
(карта-схема 3.2.1. положението на населения пункт е под № **48**)

Одобаши *Odobasche* (43)
(карта-схема 3.2.1. положението на населения пункт е под № **49**)

Ислям-Ага *Jslaeme* (42)
Jslama според немската картографска школа[3]
(карта-схема 3.2.1. положението на населения пункт е под № **50**)

Рамаш *Romasen* (16)
(карта-схема 3.2.1. положението на населения пункт е под № **51**)

Кебабчи *Kibatschi* (21)
(карта-схема 3.2.1. положението на населения пункт е под № **52**)

---

[1] **Скальковский, А. А.** Болгарские колонии в Бесарабии и Новороссийском крае. Статистический очерк. Одесса, 1848, с. 46-49.

[2] В скоби са посочени номерата на селищата от обобщения списък-таблица на картографските данни на Бауер, поместени в приложение № 5.

[3] **Carte von der Moldau und Walachey** nach der Aftronomifchen Beobachtungen des Ruffifch Kayser I Majors Jslenief und denen Charten und Befcheibung des H.Hauptm. Sulzer. ing. Den Charten des ehmal Rufs Kaysl. Genlineut. v.Bauer üfer die Moldau u.a.m. entworfen von F.L.Güsfefeld. Nürnberg bey denen Homaennifchen Erben. A=1785.

Саръяр *Sariar* (69)
(карта-схема 3.2.1. положението на населения пункт е под № **53)**

Махалле *Magala* (74)
Karagacz – според по-късните топографски данни от XIX в.[1]
(карта-схема 3.2.1. положението на населения пункт е под № **54)**

Иакълджи *Pakyltche* (134)
(карта-схема 3.2.1. положението на населения пункт е под № **55)**

Секли 1 *Saelli* (54)
(карта-схема 3.2.1. положението на населения пункт е под № **56)**

Секли 2 *Selikiu* (48)
(карта-схема 3.2.1. положението на населения пункт е под № **57)**

Курудере *Kurudere* (87)
(карта-схема 3.2.1. положението на населения пункт е под № **58)**

Манкъд *Mangijt* (136)
(карта-схема 3.2.1. положението на населения пункт е под № **59)**

Бебек (29) *Bebeul*(11,12)
(карта-схема 3.2.1. положението на населения пункт е под № **60)**

Хаджилер *Hadgilar*(101)
(карта-схема 3.2.1. положението на населения пункт е под № **61)**

Джеламир *Deschalair* (150)
(карта-схема 3.2.1. положението на населения пункт е под № **62)**

Кадаш *Kederaschi* (196)
(карта-схема 3.2.1. положението на населения пункт е под № **63)**

Сикли *Seclia* (207)
(карта-схема 3.2.1. положението на населения пункт е под № **64)**

Келесе *Kelesche* (203)
(карта-схема 3.2.1. положението на населения пункт е под № **65)**

Темир-Ходжа *Temir Kapy* (154)
(карта-схема 3.2.1. положението на населения пункт е под № **67)**

Алисе *Alemschi* (199)
(карта-схема 3.2.1. положението на населения пункт е под № **68)**

---

[1] **Austria-Hungary.** '3rd Military Mapping Survey of Austria-Hungary' (fairly high res. images) of the 267 sheets of the general map of Central Europe (1:200 000), published in the period 1889-1915.

Редица татарски селища не могат да бъдат идентифицирани и съответно локализирани на картата-схема. Преобладаващият брой от тях по-скоро са били сезони или зимни поселения, един вид къшли или чифлици. Предлага се само списък на тези населени пунктове без указания за разположението им:

Аладемир
Единохта
Съндък
Демир-Ходжа
Тоглъдъ
Таки-Хаджи
Казъ-Ага
Алсън
Уидъд
Кара-бурдъд
Тебеди
Есибей
Саке
Шакай
Деведжи
Келле-Каджи (Куле-Коджа)
Ислебоз
Каиб-Оглу
Бувешин
Мащдър
Нокюз 1
Нокюз 2
Нокюз 3
Съдън
Козел-Хаджи
Баш-Дул
Он-ики
Джеф-макът
Гассан-Хаджа
Юсуф-Али-Ходжа
Нуказ
Менлели-Ага-Нокуз
Тобук-Нокюз
Как-баш
Мамай
Мустафа-Хаджи
Ой-Мадуд

Общият брой на населените пунктове на каза Аккерман до руско-турската война от 1768-1774 г., възлиза на 170 селища[1]. Обобщавайки данните за казата Аккерман и казата Татарбунар като за една обща административна единица, получаваме приблизително същия брой селища в сравнение с посочените в споменатия по-горе османски документ.

Каза Килия.

Още от началото на османското управление в Северозападното Причерноморие, вторият по значимост град-крепост след Аккерман е:

كيلى [Kili] – посочва се в джизие-дефтер през 1694 г.[2]

Kilia – според картографския материал на Бауер.[3]

Килия – според граничната карта на Русия и Турция от1800г.[4]

(карта-схема 3.2.2. положението на населения пункт е под № **1**)

Както и в случая с Аккерман, в прилежащия район около крайдунавското градче-крепост Килия е създадена една от първичните административни единици – каза, която според османската практика придобива наименованието на най-големия населен пункт в региона. Изписването на названието на тази административна единица се среща в няколко варианта:

قضاء كيلى [kazâ-i Kili][5]

قيليى قضاسى [Kiliyi kazası][6]

---

[1] **BOA**. Fon adı: “C.MTZ”, Dosya № 3, Gömlek № 117, Sayfa 1. [1194 Za 19 / 16.11.1780]

[2] ПРИЛОЖЕНИЕ № 7.: **BOA**. Fon adı: “MAD”. Defter № 01243. [1105 Ca 19 / 16.01.1694]

[3] **Bawr, F. G.** Carte de la Moldavie pour servir a l'Historoire militaire de la guerre entre les Russes et les Turks. Levee par l'Etat Major sour la direction de F. G. de Bawr.[1774].

[4] **Подробная миллитерная карта по границе России с Турцией**. Сочинена и гравирована при Собственном ЕИВ депо карт. Ч.1. 1800.

[5] **BOA**. Fon adı: “TT.d”. Defter № 0475 [977 / 06.1569-06.1570] ;
BOA. Fon adı: “TT.d”.Defter № 0483 [977 / 06.1569-06.1570]

[6] **BOA**. Fon adı: AE.SAMD.II. Dosya № 1, Gömlek № 20. [1104 L 12 / 16.06.1693.]

Селищата на казата Килия в количествено отношение са най-малък брой в сравнение с населените пунктове в другите кази в Буджака. Една от причините за това е липсата на особени възможности за териториалното й разширение, което на свой ред препятства увеличаването на човешкия потенциал в тази ограничена по обхват територия. Така, според османските документи, през XVIII в. в периода до руско-турската война на 1768-1774 г., на територията на каза Килия е имало 36 селища. След събитията, свързани с войната, от 1780 г. в каза Килия са посочени само 18 селища, т.е. те са намалени наполовина.[1]

Килия като крепост има няколко селища-предградия, чието население се отличава с различната си етническа и религиозна принадлежност. Традиционно около крепостите се посочват квартали, обозначени като “варош”, който като правило са с християнско население:

كيلى وارش [Kili varoş] – посочва се в джизие-дефтер през 1694 г.[2]

Второто и най-голямо предградие на Килия е селището със смесено предимно молдовско и татарско население:

عمربيك [Omer Bey] – посочва се в джизие-дефтер през 1694 г.[2]
قشلاء عمر افندى [kışla-i Omer efendi] – посочва се в джизие-дефтер през 1691 г.[3]
Omarbi – според картографския материал на Бауер.[4]
Омарби – според картографския материал на Шмидт.[5]
(карта-схема 3.2.2. положението на населения пункт е под № **2**)

Като една от махалите на града в джизие-дефтер през 1694 г. е посочен търговският квартал на жителите на Килийска околия под общото название:

ارمنيان [Armenian] – което говори за преобладаващо присъствие на арменците в него.

Селищата от региона са представени в различен род извори. Така, като ключови гранични населени пунктове на Килийска околия са посочени селищата Хасан-Аспага, Курманкьой, Чешмекьой и др. В описанието на населените пунктове по-долу, както и досега, те са представени с наименованието си от различен вид извори, изписано съответно на арабица, латица и кирилица:

حسن سپاخى [Hasan Spahi] – посочва се в джизие-дефтер през 1694 г.[2]
قريهء حسن سپاخى [karye-i Hasan Spahi] – посочва се в джизие-дефтер през 1691 г.[3]
Gassin Paga – според картографския материал на Бауер.[4]
Гасин Пага – според граничната карта на Русия и Турция от1800г.[6]
(карта-схема 3.2.2. положението на населения пункт е под № **3**)

---

[1] **BOA**. Fon adı: “C.MTZ”, Dosya № 3, Gömlek № 117, Sayfa 1. [1194 Za 19 / 16.11.1780]

[2] ПРИЛОЖЕНИЕ № 7.: **BOA**. Fon adı: “MAD”. Defter № 01243. [1105 Ca 19 / 16.01.1694]

[3] ПРИЛОЖЕНИЕ № 8.: **BOA**. Fon adı: “MAD”. Defter № 04023. [1102 Z 29 / 23.09.1691]

[4] **Bawr, F. G.** Carte de la Moldavie pour servir a l`Historoire militaire de la guerre entre les Russes et les Turks. Levee par l`Etat Major sour la direction de F. G. de Bawr.[1774].

[5] **Шмидт, Я. Т.** Карта Молдавии и Валахии по подлинным квартирмейстерским чертежам и по наблюдениям астрономическим в оных странах учиненным. Санкт-Петербург, 1774.

[6] **Подробная миллитерная карта по границе России с Турцией.** Сочинена и гравирована при Собственном ЕИВ депо карт. Ч.1. 1800.

حاجی قوردعلی [Hacı Kürdalı] – посочва се в джизие-дефтер през 1694 г.[1]
قریهء حاجی قورد الی [karye-i Hacı Kurd Ali] – посочва се в джизие-дефтер през 1691 г.[2]
Adschi Kaldar – според картографския материал на Бауер.[3]
Гаджи Курдалы – според по-късните руски картографски данни.[4]
(карта-схема 3.2.2. положението на населения пункт е под № 4)

قطای [Kıtay] – посочва се в джизие-дефтер през 1694 г.[1]
Kitay – според картографския материал на Бауер.[3]
Китай – според картографския материал на Шмидт.[5]
(карта-схема 3.2.2. положението на населения пункт е под № 5)

چماشیر [Çamaşır] – посочва се в джизие-дефтер през 1694 г.[1]
Samaschar – според картографския материал на Бауер.[3]
Самашар – според граничната карта на Русия и Турция от1800г.[6]
Чумачур – според по-късните руски картографски данни.[4]
(карта-схема 3.2.2. положението на населения пункт е под № 6)

حلشتی [Halileşti] – посочва се в джизие-дефтер през 1694 г.[1]
قریهء حلشتی معه چفتلکی [karye-i Halileşti ma'a Çiftliği] – посочва се в джизие-дефтер през 1691 г.[2]
Hallileschti – според картографския материал на Бауер.[3]
Галилешти – според по-късните руски картографски данни.[4]
(карта-схема 3.2.2. положението на населения пункт е под № 7)

نورشای [Norşay] – посочва се в джизие-дефтер през 1694 г.[1]
قریهء نورشای قشلاء مرهوم سولمان پاشا [karye-i Norşay Kışla-i merhum Süleyman paşa] – посочва се в джизие-дефтер през 1691 г.[2]
Noroschel – според картографския материал на Бауер.[3]
Норошел или **Нерушай** – според по-късните руски картографски данни.[4]
(карта-схема 3.2.2. положението на населения пункт е под № 8)

قربات [Karbat] – посочва се в джизие-дефтер през 1694 г.
Kurmatkwi – според картографския материал на Бауер от 1774 г.[3]
Kurmankjia – според картографския материал на Бауер от 1785 г.
Кирманкюй – според картографския материал на Шмидт.[5]
(карта-схема 3.2.2. положението на населения пункт е под № 9)

---

[1] ПРИЛОЖЕНИЕ № 7.: **ВОА**. Fon adı: "MAD". Defter № 01243. [1105 Ca 19 / 16.01.1694]

[2] ПРИЛОЖЕНИЕ № 8.: **ВОА**. Fon adı: "MAD". Defter № 04023. [1102 Z 29 / 23.09.1691]

[3] **Bawr, F. G.** Carte de la Moldavie pour servir a l'Historoire militaire de la guerre entre les Russes et les Turks. Levee par l'Etat Major sour la direction de F. G. de Bawr.[1774].

[4] **Карта Бессарабии, Молдавии, Валахии** и части земель к оным принадлежащих, сочинена при Военно-Топографическом депо в 1817 и исправлена в 1820 г.

[5] **Шмидт, Я. Т.** Карта Молдавии и Валахии по подлинным квартирмейстерским чертежам и по наблюдениям астрономическим в оных странах учиненным. Санкт-Петербург, 1774.

[6] **Подробная миллитерная карта по границе России с Турцией**. Сочинена и гравирована при Собственном ЕИВ депо карт. Ч.1. 1800.

يسكى كيلى [Eski Kili] – посочва се в джизие-дефтер през 1694 г.[1]
قريهء يسكى كيلى [karye-i Eski Kili] – посочва се в джизие-дефтер през 1691 г.[2]
Стара Килия – според картографския материал на Шмидт.[3]
(карта-схема 3.2.2. положението на населения пункт е под № **10**)

قره باشى [Karabaşı] – посочва се в джизие-дефтер през 1694 г.[1]
قريهء قره باش [karye-i Karabaş] – посочва се в джизие-дефтер през 1691 г.[2]
Karabasch – според картографския материал на Бауер.[4]
Карабаш – според граничната карта на Русия и Турция от1800г.
(карта-схема 3.2.2. положението на населения пункт е под № **11**)

مسجد [Mescid] – посочва се в джизие-дефтер през 1694 г.[1]
Metschet Kiui – според картографския материал на Бауер.[4]
Талшикую – според по-късните руски картографски данни.[5]
(карта-схема 3.2.2. положението на населения пункт е под № **12**)

قريهء قره شكور [karye-i Kara Şekür] – посочва се в джизие-дефтер през 1691 г.[2]
Karaschikiur – според картографския материал на Бауер.[4]
Карачкую – според по-късните руски картографски данни.[5]
(карта-схема 3.2.2. положението на населения пункт е под № **15**)

قشلاء بطر اغا [kışla-i Batır aga] – посочва се в джизие-дефтер през 1691 г.[2]
Parapara – според картографския материал на Бауер.[4]
Парапала – според по-късните руски картографски данни.[5]
(карта-схема 3.2.2. положението на населения пункт е под № **16**)

قريهء چشمه [karye-i Çeşme] – посочва се в джизие-дефтер през 1691 г.[2]
Tscheschme – според картографския материал на Бауер.[4]
Тшешме – според граничната карта на Русия и Турция от 1800 г.[6]
(карта-схема 3.2.2. положението на населения пункт е под № **24**)

قريهء قشلاء [karye-i Kışla-i] – посочва се в джизие-дефтер през 1691 г.[2]
Kischlizij – според картографския материал на Бауер.[4]
Кислитци – според граничната карта на Русия и Турция от 1800 г.[6]
(карта-схема 3.2.2. положението на населения пункт е под № **35**)

---

[1] ПРИЛОЖЕНИЕ № 7.: **BOA**. Fon adı: "MAD". Defter № 01243. [1105 Ca 19 / 16.01.1694]

[2] ПРИЛОЖЕНИЕ № 8.: **BOA**. Fon adı: "MAD". Defter № 04023. [1102 Z 29 / 23.09.1691]

[3] **Шмидт, Я. Т.** Карта Молдавии и Валахии по подлинным квартирмейстерским чертежам и по наблюдениям астрономическим в оных странах учиненным. Санкт-Петербург, 1774.

[4] **Bawr, F. G.** Carte de la Moldavie pour servir a l'Historoire militaire de la guerre entre les Russes et les Turks. Levee par l'Etat Major sour la direction de F. G. de Bawr.[1774].

[5] **Карта Бессарабии, Молдавии, Валахии** и части земель к оным принадлежащих, сочинена при Военно-Топографическом депо в 1817 и исправлена в 1820 г.

[6] **Подробная миллитерная карта по границе России с Турцией.** Сочинена и гравирована при Собственном ЕИВ депо карт. Ч.1. 1800.

Hadschibriam – според картографския материал на Бауер.[1]
Аджибраим – според по-късните руски картографски данни.[2]
(карта-схема 3.2.2. положението на населения пункт е под № **13**)

Lipoweni – според картографския материал на Бауер.[1]
Липовенское – според граничната карта на Русия и Турция,1800 г[3].
(карта-схема 3.2.2. положението на населения пункт е под № **14**)

Kara Magmet – според картографския материал на Бауер.[1]
Карамамет – според граничната карта на Русия и Турция от1800г.[3]
(карта-схема 3.2.2. положението на населения пункт е под № **17**)

Gadsche – според картографския материал на Бауер.[1]
Гадше – според граничната карта на Русия и Турция от1800 г.[3]
(карта-схема 3.2.2. положението на населения пункт е под № **18**)

Rosmambet – според картографския материал на Бауер.[1]
Росмамбет – според граничната карта на Русия и Турция от1800 г.[3]
(карта-схема 3.2.2. положението на населения пункт е под № **19**)

Derwisch Kiui – според картографския материал на Бауер.[1]
Дервиш Киой – според граничната карта на Русия и Турция, 1800г.[3]
(карта-схема 3.2.2. положението на населения пункт е под № **20**)

Kurmankiui – според картографския материал на Бауер.[1]
Карман Киой – според граничната карта на Русия и Турция, 1800г.[3]
(карта-схема 3.2.2. положението на населения пункт е под № **21**)

Keremkiui – според картографския материал на Бауер.[1]
Херемкую – според по-късните руски картографски данни.[4]
(карта-схема 3.2.2. положението на населения пункт е под № **22**)

Tongatar – според картографския материал на Бауер.[1]
(карта-схема 3.2.2. положението на населения пункт е под № **23**)

Jeni Kuiu – според картографския материал на Бауер.[1]
Еникую – според граничната карта на Русия и Турция от 1800 г.[3]
(карта-схема 3.2.2. положението на населения пункт е под № **25**)

---

[1] **Bawr, F. G.** Carte de la Moldavie pour servir a l'Historoire militaire de la guerre entre les Russes et les Turks. Levee par l'Etat Major sour la direction de F. G. de Bawr.[1774].

[2] **Карта Бессарабии, Молдавии, Валахии** и части земель к оным принадлежащих, сочинена при Военно-Топографическом депо в 1817 и исправлена в 1820 г.

[3] **Подробная миллитерная карта по границе России с Турцией.** Сочинена и гравирована при Собственном ЕИВ депо карт. Ч.1. 1800.

[4] **Карта Бессарабии, Молдавии, Валахии** и части земель к оным принадлежащих, сочинена при Военно-Топографическом депо в 1817 и исправлена в 1820 г.

Kuitschuk Dschangsut – според картографския материал на Бауер.[1]
Кучук Дшангсут – според граничната карта на Русия и Турция от 1800 г.[2]
Куйчук Дунгусут – според по-късните руски картографски данни.[3]
Bijk Dschangsut – според картографския материал на Бауер.[1]
Буик джан Гует – според по-късните руски картографски данни.
(карта-схема 3.2.2. положението на населения пункт е под № **26)**

Tschuoit – според картографския материал на Бауер.[1]
Мишукуй – според по-късните руски картографски данни.[3]
(карта-схема 3.2.2. положението на населения пункт е под № **27)**

Karakui – според картографския материал на Бауер.[1]
Каракой – според граничната карта на Русия и Турция от 1800 г.[2]
(карта-схема 3.2.2. положението на населения пункт е под № **28)**

Kadijkuju – според картографския материал на Бауер.[1]
Кадикой – според по-късните руски картографски данни.[3]
(карта-схема 3.2.2. положението на населения пункт е под № **29)**

Naiman – според картографския материал на Бауер.[1]
Найман – според граничната карта на Русия и Турция от 1800 г.[2]
(карта-схема 3.2.2. положението на населения пункт е под № **30)**

Balijktschi – според картографския материал на Бауер.[1]
Балуктши – според граничната карта на Русия и Турция от 1800 г.[2]
(карта-схема 3.2.2. положението на населения пункт е под № **31)**

Kitai – според картографския материал на Бауер.[1]
Китай – според граничната карта на Русия и Турция от 1800 г.[2]
(карта-схема 3.2.2. положението на населения пункт е под № **32)**

Burkut – според картографския материал на Бауер.[1]
Буркут – според граничната карта на Русия и Турция от 1800 г.[2]
(карта-схема 3.2.2. положението на населения пункт е под № **33)**

Derekiui – според картографския материал на Бауер.[1]
Дере Киой – според граничната карта на Русия и Турция от 1800 г.[2]
(карта-схема 3.2.2. положението на населения пункт е под № **34)**

---

[1] **Bawr, F. G.** Carte de la Moldavie pour servir a l`Historoire militaire de la guerre entre les Russes et les Turks. Levee par l`Etat Major sour la direction de F. G. de Bawr.[1774].

[2] **Подробная миллитерная карта по границе России с Турцией.** Сочинена и гравирована при Собственном ЕИВ депо карт. Ч.1. 1800.

[3] **Карта Бессарабии, Молдавии, Валахии** и части земель к оным принадлежащих, сочинена при Военно-Топографическом депо в 1817 и исправлена в 1820 г.

Keletschi – според картографския материал на Бауер.[1]
Троян – според по-късните руски картографски данни.[2]
(карта-схема 3.2.2. положението на населения пункт е под № **36**)

Освен локализираните селища на каза Килия, през разглеждания период в нея са съществували и някои други, чието разположение е невъзможно да бъде установено. Така в няколко османските дефтери, в които се регистрира месното немюсюлманско население[3], са посочени някои подобни селища, предимно кълшаци на татарски заселници или други малки поселения:

ایوب چلبی قشلاسی	[Eyüb Çelebi Kişlası]
حیلکی بوجاق	[Heyliki Bucak]
قشلاء کوچک چلبی	[kışla-i Küçük Çelebi]
قشلاء کویه لی ذاده مرهوم وزر اععم اسبق مصطفی پاشا	[kışla-i Geviyelü zade merhum vezir-i azam asbak Mustafa paşa]
قشلاء سردار اوعللری	[kışla-i Serdar oğulları]
قشلاء ایوب چلبی	[kışla-i Eyüb Çelebi]
قشلاء مراد بك	[kışla-i Murad bey]

Общият брой на селищата, посочени в османския извор, точно отговаря на локализираните тридесет и шест населени пункта и отразява по-скоро поселищната мрежа в периода преди руско-турските войни от втората половина на XVIII в. Обаче освен тези селища се очертават и редица населени пунктове без установена локализация, което говори по-скоро за техния сезонен или нетраен характер, доколкото са били използвани като кълшаци-зимовища.

Каза Исмаил-гечиди.

В западна посока от крепостта Килия около разклоненията на река Дунав на по-малки ръкави, отдавна съществува удобно място за превоз от Добруджа в Буджак. Наличието на подобен пункт за превоз с постоянно движещи се между двата брега салове обуславя строежа на мястото на старото славянско селище Смил на вече по-големия османски град-крепост:

اسمعیل [İsmail]

Впоследствие, именно заради наличието на пункт за превоз през реката, наименованието на крепостта придобива добавката "гечид" (място за превоз през река), по подобие с аналогични пунктове на р. Днестър – Мияк-гечид (срещу Паланка) и Тегин-гечид (Тягиня-кечу – впоследствие Бендер):

---

[1] **Bawr, F. G.** Carte de la Moldavie pour servir a l'Historoire militaire de la guerre entre les Russes et les Turks. Levee par l'Etat Major sour la direction de F. G. de Bawr.[1774].

[2] **Карта Бессарабии, Молдавии, Валахии** и части земель к оным принадлежащих, сочинена при Военно-Топографическом депо в 1817 и исправлена в 1820 г.

[3] **BOA**. Fon adı: "MAD". Defter № 01243. [1105 Ca 19 / 16.01.1694];
BOA. Fon adı: "MAD". Defter № 04023. [1102 Z 29 / 23.09.1691]

اسمعيل كچيدى [İsmail-geçidi][1]
(карта-схема 3.2.2. положението на населения пункт е под № **40**)

Оживеният превоз през Дунав и бързият растеж на търговските връзки – речни и сухопътни, обуславя нарастването и на населението и автоматично води до възникване на нови селища в региона. На свой ред това позволява да бъде образувана нова административна единица посредством отделяне от каза Килия на половината й територия. Център на новата каза, както е обичайно и другаде, става най-големият град-крепост в региона, който дава и наименованието си на новосъздадената околия:

قضاء اسمعيل كچيدى [kazâ-i İsmail-geçidi]

Вследствие нарастването на християнското население около крепостта Измаил, в края на XVIII в. около нея съществуват вече няколко предградия. Едно от тях се посочва в османските извори като:

Broska mahallesi[2]
(карта-схема 3.2.2. положението на населения пункт е под № **57**)

Селищата на казата Исмаил-гечиди, както и на казата Аккерман, в количествено отношение са един от най-големите брой в сравнение с другите кази в Буджака. Така, според османските документи през XVIII в. в периода до руско-турската война от 1768-1774 г. на територията на казата Исмаил-гечиди е имало повече от 90 селища. След събитията, свързани с войната, през 1780 г. в каза Исмаил-гечиди са посочени вече само 29 селища.[3]

Редица селища от казата се споменават още през XVII в. в пътеписите на Евлия Челеби. Прекосявайки Буджак през 1659 г., той споменава шест селища от околия Измаил или, както посочва източникът, принадлежащи на Измаил-гечеди, и описва две от най-големите крайгранични с Молдова селища. Това са опорни пунктове в степта покрай езерото Ялпуг, а именно – селището Табак, намиращо се на Трояновия Вал и селището Дондар. И двете са разположени на пътища за Молдова или по посока към със Северното Причерноморие.

Евлия Челеби споменава, че "след излизането от града с двайсет хилядна християнска войска минахме селищата Къшла, Дундар, Ахпаноз, Сапан, Постан, Табак. Тези селища се отнасят към Измаилската каза, макар че са населени с християни молдовци и власи"[4]. По време на първото си посещение на Северното Причерноморие, Челеби след кратковременен престой в Исмаил, продължава пътя си за Татарбунар чрез "селището Каплъбаги. Това е татарско село от нахия Измаил. Оттам стигнахме до селището Коджагьолбаши. Това е също татарско село. Всичко това са земи на буджашките татари. Исмаилският мутевеллия няма власт над тях. Онези са част от Очаковски еялет и се намират под властта на крайбрежния ага. Оттук тръгнахме на север и стигнахме крепостта Татарбунар".[5]

Също така Евлия Челеби уточнява, че "границата на земите на този град Исмаил на изток са съединени с казата Килия. Североизточните краища са междинни с земите на Аккерман, а северният край минава по селищата Тобак и Искерлет, и също така до молдавската крепост Галац".

---

[1] **НБКМ, Ориенталски отдел.** Фонд № 309А. Арх.ед. 32.
[2] **BOA.** Fon adı: "C.EV.", Dosya № 530 , Gömlek № 26758 , [1213 L 19 / 26.03.1799]
[3] **BOA.** Fon adı: "C.MTZ", Dosya № 3, Gömlek № 117, Sayfa 1. [1194 Za 19 / 16.11.1780]
[4] **Челеби, Э.** Книга путешествия. Вып.1. Земли Молдавии и Украины.. Москва, 1961, с. 162-163.
[5] Пак там., С.32-33.

Териториалното разделението между измаилските и килийските земи не претърпява изменения до началото на XIX в. Молдовският диван, уточнявайки границите на Измаилската околия през 1809 г. включва в списъка граничните селища Ташбунар и Ердекбурну[1].

Още до разделянето на килийските земи и изграждане на новата каза Исмаил, най-западният населен пункт на границата с Молдова е селището:

طوباق	[Tobak] – според османския картографски материал.[2]
قريهء طولق	[karye-i Tolak] – посочва се в джизие-дефтер през 1691 г.[3]
	Tobac – според картографския материал на Бауер.[4]
	Тобак – според картографския материал на Шмидт.[5]
	(карта-схема 3.2.2. положението на населения пункт е под № **41**)

آوردك بورنى	[Ördek burnu] – посочва се в кадийските протоколи от 1703 г.[6]
قشلاء آوردك بورنى	[kışla-ı Ördek burnu] – посочва се в джизие-дефтер през 1691 г.[3]
	Jrdik Burnu – според картографския материал на Бауер.[4]
	Ирдик Бурну – според граничната карта на Русия и Турция,1800г.[7]
	Эрдекбурун – според по-късните руски картографски данни.[8]
	(карта-схема 3.2.2. положението на населения пункт е под № **42**)

چاوش قشلاسى	[Çavuş kışlası] – посочва се в османските кадийски документи.[9]
	Kishla Kiwi – според картографския материал на Бауер.[4]
	Кишла Киой – според граничната карта на Русия и Турция,1800г.[7]
	Кишляк буле – според по-късните руски картографски данни.[8]
	(карта-схема 3.2.2. положението на населения пункт е под № **43**)

طاش بيكار	[Taş-pınar] – посочва се в няколко османски докуменити.[10]
	Tashpanar – според картографския материал на Бауер.[4]
	Ташпанар – според граничната карта на Русия и Турция,1800г.[7]
	(карта-схема 3.2.2. положението на населения пункт е под № **44**)

---

[1] **ЦГА** МССР. Ф.1. Оп.1. Д.3639. Л.102.

[2] ممالك عثمانيه نك اقطار شماليه سى حريطه سيدن // Турецкие владения. (Бассейн Черного моря). 1780-е года

[3] ПРИЛОЖЕНИЕ № 8.: **BOA**. Fon adı: “MAD”. Defter № 04023. [1102 Z 29 / 23.09.1691]

[4] **Bawr, F. G.** Carte de la Moldavie pour servir a l`Historoire militaire de la guerre entre les Russes et les Turks. Levee par l`Etat Major sour la direction de F. G. de Bawr.[1774].

[5] **Шмидт, Я. Т.** Карта Молдавии и Валахии по подлинным квартирмейстерским чертежам и по наблюдениям астрономическим в оных странах учиненным. Санкт-Петербург, 1774.

[6] **НБКМ, Ориенталски отдел**. Фонд № 309А. Арх.ед. 32.

[7] **Подробная миллитерная карта по границе России с Турцией**. Сочинена и гравирована при Собственном ЕИВ депо карт. Ч.1. 1800.

[8] **Карта Бессарабии, Молдавии, Валахии** и части земель к оным принадлежащих, сочинена при Военно-Топографическом депо в 1817 и исправлена в 1820 г.

[9] **Gemil, T.** Relațiile Țărilor Române cu Poarta Otomană în documente turcești (1601-1712). București, 1984, p. 258-263.

[10] **BOA**. Fon adı: “C.HR”. Dosya № 797; **Veliman, V.** Relațiile Româno-Otomane, 1711-1821: Dokumente turcești / Valeriu Veliman. București, 1984, p. 386. Doc.№145. [1760 august 30].

قريهء قوش بيكار [karye-i Koş-pınar] – посочва се в джизие-дефтер през 1691 г.[1]

Koschpanar – според картографския материал на Бауер.[2]

Кошпонар – според граничната карта на Русия и Турция,1800г.[3]

(карта-схема 3.2.2. положението на населения пункт е под № **45)**

قريهء چلبى [karye-i Çelebi] – посочва се в джизие-дефтер през 1691 г.[1]

Tschilibikiui – според картографския материал на Бауер.[2]

Ташлабикиой – според граничната карта на Русия и Турция, 1800г.[3]

(карта-схема 3.2.2. положението на населения пункт е под № **46)**

قريهء بابيله [karye-i Babile] – посочва се в джизие-дефтер през 1691 г.[1]

Babili – според картографския материал на Бауер.[2]

Бабиле – според картографския материал на Шмидт.[4]

(карта-схема 3.2.2. положението на населения пункт е под № **47)**

طنطعر [Dandar]– според османския картографски материал.[5]

قريهء دوندار [karye-i Dondar] – посочва се в джизие-дефтер през 1691 г.[1]

Dondare – според картографския материал на Бауер.[2]

Дондар – според граничната карта на Русия и Турция,1800г.[3]

(карта-схема 3.2.2. положението на населения пункт е под № **48)**

Burlak Agi – според картографския материал на Бауер.[2]

Бурлак-Ага – според граничната карта на Русия и Турция,1800 г.[3]

(карта-схема 3.2.2. положението на населения пункт е под № **49)**

Bijcla – според картографския материал на Бауер.[2]

(карта-схема 3.2.2. положението на населения пункт е под № **50)**

Orlack – според картографския материал на Бауер.[2]

Орлак – според граничната карта на Русия и Турция,1800г.[3]

(карта-схема 3.2.2. положението на населения пункт е под № **51)**

Asan Aga – според картографския материал на Бауер.[2]

Исен-Ага – според граничната карта на Русия и Турция,1800г.[3]

(карта-схема 3.2.2. положението на населения пункт е под № **52)**

---

[1] **BOA**. Fon adı: “MAD”. Defter № 04023. [1102 Z 29 / 23.09.1691]

[2] **Bawr, F. G.** Carte de la Moldavie pour servir a l'Historoire militaire de la guerre entre les Russes et les Turks. Levee par l'Etat Major sour la direction de F. G. de Bawr.[1774].

[3] **Подробная миллитерная карта по границе России с Турцией.** Сочинена и гравирована при Собственном ЕИВ депо карт. Ч.1. 1800.

[4] **Шмидт, Я. Т.** Карта Молдавии и Валахии по подлинным квартирмейстерским чертежам и по наблюдениям астрономическим в оных странах учиненным. Санкт-Петербург, 1774.

[5] **ممالك عثمانيه نك اقطار شماليه سى حريطه سيدن** // Турецкие владения. (Бассейн Черного моря). 1780-е года

Skinosa – според картографския материал на Бауер.[1]
Шиноса – според граничната карта на Русия и Турция,1800г.[2]
(карта-схема 3.2.2. положението на населения пункт е под № **53**)

Karacujet – според картографския материал на Бауер.[1]
Карацул – според граничната карта на Русия и Турция,1800г.[2]
(карта-схема 3.2.2. положението на населения пункт е под № **54**)

Sarlijka – според картографския материал на Бауер.[1]
Сарлык – според граничната карта на Русия и Турция,1800г.[2]
(карта-схема 3.2.2. положението на населения пункт е под № **55**)

[Çuka köy][3]
(карта-схема 3.2.2. положението на населения пункт е под № **58**)

Освен селищата под пряко османско управление на територията на каза Исмаил-гечиди са разположени населените пунктове на четири малки орди, които са обособени в отделните окръзи с известна степен на автономност, по примера на ордите Орак-оглу и Ор-Мехмед-оглу. В същото време тези малки татарски обединения са под османското управление на Измаилския кадия и във военно-родови отношение с Буджашката орда, както в случая с йедисанците в Аккерманската или Татарбунарската каза. Най-голямата от тези четири горепосочени орди е Джамбулат-оглу. Ръководство в родовото обединението през 1807 г. Осъществява един от потомците на ординските племена – Джабаш-Бей.[4]

Селищата на четирите рода, които съставят окръг или "Казан Измаилски", се намират покрай реките: Ташлък, Катлабуг, дерето Койле, в границите на каза Измаил. Тези малки племенни обединения имат от няколко десетки до две селища.

Османският изворов материал практически не дава сведения за въпросните селища на Измаилския татарски окръг. Но посредством сравнителна характеристика на данните за населените пунктове, посочени на кирилица в работата на Скальковски[4] и картографските материали на Бауер[1] с изписване на латиница, можа да бъде локализирано разместването на селищата на картата.

Селища на Киргиз орда:

Изяснено е териториалното разположение само на две селища, а четири населени пункта са без локализация.

Комрат *Komurat* (195)
(карта-схема 3.2.2. положението на населения пункт е под № **59**)

---

[1] **Bawr, F. G.** Carte de la Moldavie pour servir a l'Historoire militaire de la guerre entre les Russes et les Turks. Levee par l'Etat Major sour la direction de F. G. de Bawr.[1774].

[2] **Подробная миллитерная карта по границе России с Турцией**. Сочинена и гравирована при Собственном ЕИВ депо карт. Ч.1. 1800.

[3] **BOA**. Fon adı: "C.EV.", Dosya № 339 , Gömlek № 17238 , [1077 L 29 / 24.04.1667]

[4] **Скальковский, А. А.** Болгарские колонии в Бесарабии и Новороссийском крае. Статистический очерк. Одесса, 1848, с. 47.

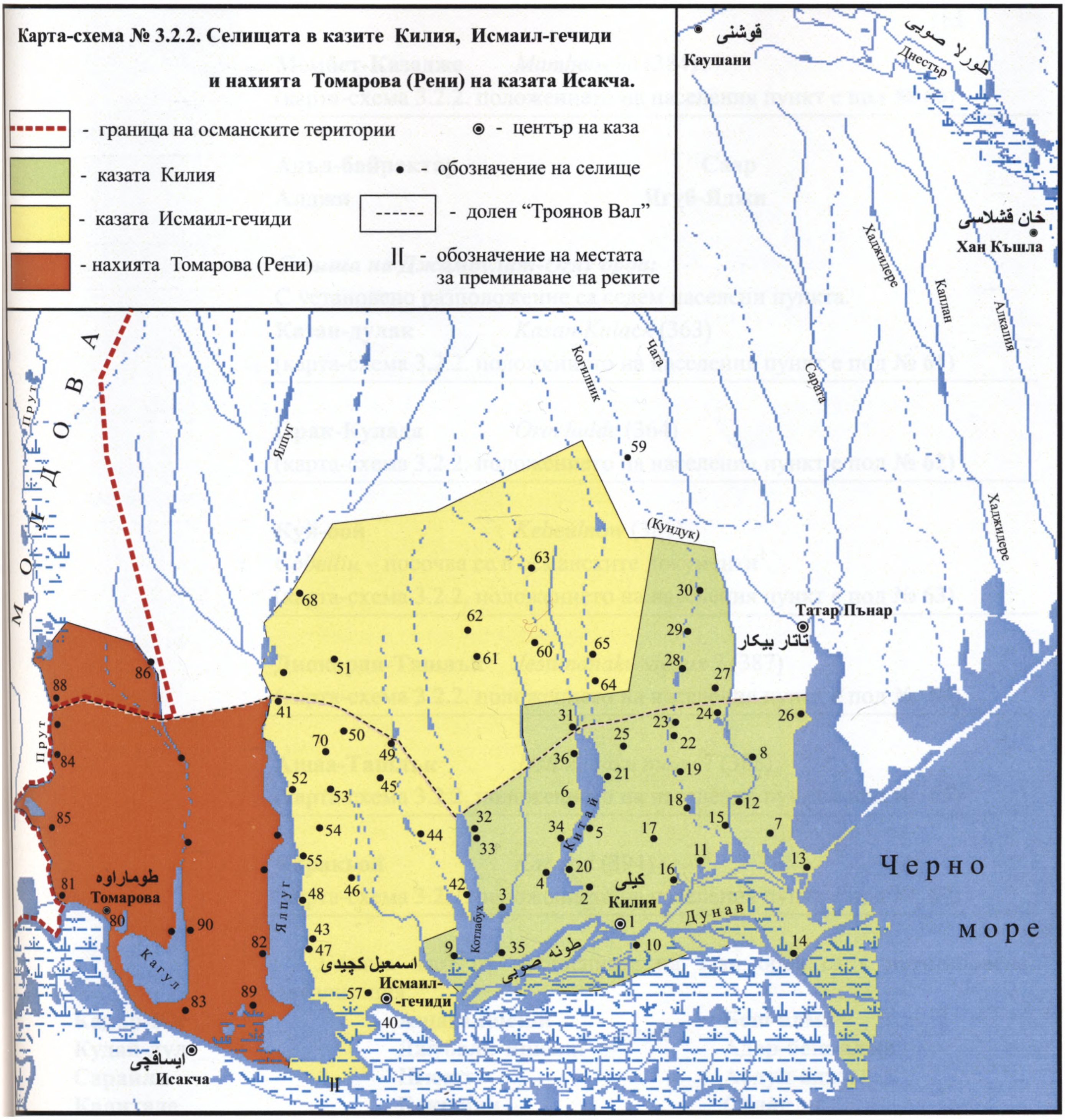

Карта-схема № 3.2.2. Селищата в казите Килия, Исмаил-гечиди и нахията Томарова (Рени) на казата Исакча.

- граница на османските територии
- казата Килия
- казата Исмаил-гечиди
- нахията Томарова (Рени)
◉ - център на каза
● - обозначение на селище
- долен "Троянов Вал"
Ꞁꞁ - обозначение на местата за преминаване на реките
قوشنى
Каушани
طورلا صويى
Днестър
خان قشلاسى
Хан Къшла
Хаджидере
Каплан
Алкалия
Сарата
Чага
Когилник
Ялпуг
М О Л Д О В А
Прут
(Кундук)
Татар Пънар
تاتار بيكار
Черно море
Китай
كيلى
Килия
Дунав
طونه صويى
Котлабух
اسمعيل كچيدى
Исмаил-гечиди
Ялпуг
Кагул
طوماراوه
Томарова
ايساقچى
Исакча
1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19 20 21 22 23 24 25 26 27 28 29 30 31 32 33 34 35 36 40 41 42 43 44 45 46 47 48 49 50 51 52 53 54 55 57 59 60 61 62 63 64 65 68 70 80 81 82 83 84 85 86 88 89 90

Мембет-Казадже *Mambetsche* (384)
(карта-схема 3.2.2. положението на населения пункт е под № **60**)

Адъл-байрактар
Алджи
Саар
Ягуб-Яджи

Селища на Джамбулат-Оглу орда:

С установено разположение са седем населени пункта.

Казан-дулак *Kasan Kulack* (363)
(карта-схема 3.2.2. положението на населения пункт е под № **61**)

Орак-Кулада *Orachulde* (364)
(карта-схема 3.2.2. положението на населения пункт е под № **62**)

Куй-бой *Kebeulnow* (381)
Cobeiliu – посочва се в османските документи[1].
(карта-схема 3.2.2. положението на населения пункт е под № **63**)

Диокарди-Ташлък *Jestimanaku vieaux* ? (387)
(карта-схема 3.2.2. положението на населения пункт е под № **64**)

Ашаа-Ташлък *Jestimanaku nuow* ? (388)
(карта-схема 3.2.2. положението на населения пункт е под № **65**)

Каракьой *Karakui* (394)
(карта-схема 3.2.2. положението на населения пункт е под № **67**)

Голяма част от поселенията на тази орда са с неустановена локализация:

Кадър-Юс
Кудай-дул
Сарайли
Калитаде
Ашагаишеши
Джубали-ишеши
Шюют
Бокшали
Беш-алма
Адар-беш-алма
Абдул-аджи
Салакли

Селища на Киейли орда:

Ордата притежава едно селище с изяснена локализация и пет неидентифицирани населени пункта:

Таракли *Taracklij* (329)
(карта-схема 3.2.2. положението на населения пункт е под № **68**)

Кьой-бей
Татар-даншаге
Таш-Ташкем
Саатли-дааджи
Иотиой-бей

---

[1] **Documente turceşti** privind istoria României. Întocmit de Mustafa A. Mehmet. Vol.III. 1791-1812. Bucureşti, 1986, p. 112-113. Doc.№71.[1799/mai/2]

Селища на Келеше орда:

Това най-малкото по брой семейно-племенно обединение притежава две установени селища, които са разположени в непосредствена близост едно до друго:

Кайракли

(карта-схема 3.2.2. положението на населения пункт е под № **69**)

Каракурт

(карта-схема 3.2.2. положението на населения пункт е под № **70**)

Редица населени пунктове, както: Каракурт, Кайракли, Бешалма, Сарайли и Бакшала, съхраняват своите названия и след 1812 г. При руската администрация. Селищата Диокарди-Ташлък и Ашаа-Ташлък са определени по едноименната река Ташлък и локализирани от съществуващо при руската администрация селище със същото наименование – Ташлък (впоследствие Каменское).[1]

По такъв начин, казата Исмаил-гечиди запазва броя на селищата, посочени преди руско-турските войни от втората половина на XVIII в., а именно около деветдесет населени пункта. Според османските извори след военните събития броят на селищата в казата е осемнадесет, но вероятно се сочат само селищата с поданици на Османската империя, без тези с татарско население, което в момента на издаване на официалния османски документ вече се е оттеглило към Крим и Северен Кавказ.

Нахия Томарова (Рени).

Западната граница на Аккермански санджак в крайдунавската му част, за дълъг период е междинна с Молдова по протежение на езерото Ялпуг. През втората половина на XVII столетие тази граница е преместена на реката Прут. Отнетата територия е преобразувана в османска нахия с център в градчето:
رنی [Reni][2], обаче по-често същия населен пункт се среща в османските документи с тюркското наименование:
طوماراوه [Tomarova][3]

Териториално нахията Рени се намира в границите на Буджак, но административно е част на казата Исакча. През XVIII в. тази територия е спорна с оглед на административната й принадлежност и в нея правосъдие осъществяват периодично кадията на Исмаил и кадията на Исакча.

В списъка относно броя на селищата в Буджак през 1780 г., след информацията за населените пунктове в казата Исмаил-гечеди следва опис на селищата, намиращи се в Буджак, но подчинени на каза Исакчи. Анализирайки съдържанието на документа, посоченият брой селища може да бъде само от нахия Рени.

---

[1] **Скальковский, А. А.** Болгарские колонии в Бесарабии и Новороссийском крае. Статистический очерк. Одесса, 1848, с. 52-53.

[2] **ممالك عثمانيه نك اقطار شماليه سی حريطه سيدن** // Турецкие владения. (Бассейн Черного моря). 1780-е года.

[3] **BOA**. Fon adı: “MAD”, Defter № 21670.; **Gemil, T.** Relațiile Țărilor Române cu Poarta Otomană în documente turceşti (1601-1712). Bucureşti, 1984, p. 141. Doc.№44. [1609 aprile./1018 Muharrem].

Така на въпросната територия на нахия Рени през XVIII в. в периода до руско-турската война на 1768-1774 г., се намират 9 селища. След събитията от войната, през 1780 г. в нахията Томарова на казата Исакча са посочени само 5 селища.[1]

Нахия Рени не претърпява изменения до края на османското управление, а в началото на XIX в. Молдовският диван посочва като ключови пунктове в същите граници селищата Колибаш, Вален, Вълканещ, Импуцита и Картал[2]. Преобладаващият брой селища са основани през първата половина на XVII столетие, което се потвърждава от редица османски документи.

Селищата се посочват последователно, отбелязвайки отначало населените пунктове от дефтера от средата на XVII столетие, а след това наименованията им, запазени в края на същото столетие. Следва посочване съобразно картографския материал от средата на XVIII или от XIX в.:

قريهء طماراوه [karye-i Tomarova] или
[Tamarova] – посочва се в джизие-дефтери от 1645[3] и 1699 г.[4]
قريهء تماراوه [karye-i Tımarova] - посочва се в джизие-дефтер през 1691 г.[5]
Reni – според картографския материал на Бауер.[6]
Рени – според граничната карта на Русия и Турция от 1800 г.[7]
(карта-схема 3.2.2. положението на населения пункт е под № **80**)

قريهء جرجلش [karye-i Cerceleş] или
[Çerçelüş] – посочва се в джизие-дефтери от 1645[3] и 1699 г.[4]
Giurgulest – според картографския материал на Бауер.[6]
Гиургулесте– според граничната карта на Русия и Турция,1800 г.
(карта-схема 3.2.2. положението на населения пункт е под № **81**)

قريهء بارته [karye-i Bârta] или
[Barta] – посочва се в джизие-дефтери от 1645[3] и 1699 г.[4]
قريهء بارطه [karye-i Barta] - посочва се в джизие-дефтер през 1691 г.[5]
Kischliza – според картографския материал на Бауер.[6]
Кишлица – според картографския материал на Шмидт.[8]
(карта-схема 3.2.2. положението на населения пункт е под № **82**)

---

[1] **BOA**. Fon adı: "C.MTZ", Dosya № 3, Gömlek № 117, Sayfa 1. [1194 Za 19 / 16.11.1780]

[2] **ЦГА** МССР. Ф.1. Оп.1. Д.3639. Л.101; **Călători străini despre ţările române**. Vol. VI Bucureşti, 1980, p. 351,356.

[3] ПРИЛОЖЕНИЕ № 9.: **BOA**. Fon adı: "MAD", Defter № 4964, [1055 C 01 / 25.07.1645.]Sayfa 3-6.

[4] **Gemil, T.** Relaţiile Ţărilor Române cu Poarta Otomană în documente turceşti (1601-1712). Bukureşti, 1984, p. 258-263. Doc.№116.; p. 447-450. Doc.№218. [1699 iunie 29 – iulie 8./1111 Muharrem evâ'il].; **Topkapı Saray Müzesi Arşivi**. E – 461.

[5] ПРИЛОЖЕНИЕ № 8.: **BOA**. Fon adı: "MAD". Defter № 04023. [1102 Z 29 / 23.09.1691]

[6] **Bawr, F. G.** Carte de la Moldavie pour servir a l'Historoire militaire de la guerre entre les Russes et les Turks. Levee par l'Etat Major sour la direction de F. G. de Bawr.[1774].

[7] **Подробная миллитерная карта по границе России с Турцией.** Сочинена и гравирована при Собственном ЕИВ депо карт. Ч.1. 1800.

[8] **Шмидт, Я. Т.** Карта Молдавии и Валахии по подлинным квартирмейстерским чертежам и по наблюдениям астрономическим в оных странах учиненным. Санкт-Петербург, 1774.

قريهء قرتال [karye-i Kartal] – посочва се в джизие-дефтери от 1645[1] и 1699[2] г.
Kartal – според картографския материал на Бауер.[3]
Картал – според картографския материал на Шмидт.[4]
(карта-схема 3.2.2. положението на населения пункт е под № **83**)

قريهء برنزه [karye-i Brınza] – посочва се в джизие-дефтери от 1645[1] и 1699[2] г.
Brijnsa – според картографския материал на Бауер.[3]
Бринза – според граничната карта на Русия и Турция от 1800 г.[5]
(карта-схема 3.2.2. положението на населения пункт е под № **84**)

قريهء بابويش [karye-i Bâbuiş] – посочва се в джизие-дефтери от 1645[1] и 1699[2] г.
قريهء بوبويش [karye-i Bubuiş] - посочва се в джизие-дефтер през 1691 г.[6]
Woliescht – според картографския материал на Бауер.[3]
Волиешт – според граничната карта на Русия и Турция от 1800 г.[5]
(карта-схема 3.2.2. положението на населения пункт е под № **85**)

قريهء كيره قول [karye-i Girekul] – посочва се в джизие-дефтери от 1645[1] и 1699[2] г.
Gritschenij – според картографския материал на Бауер.[3]
Гритшени – според граничната карта на Русия и Турция от 1800 г.[5]
(карта-схема 3.2.2. положението на населения пункт е под № **86**)

قريهء دكيز اغا [karye-i Deniz Ağa] – посочва се в дефтерите от 1645[1] и 1699[2] г.
(карта-схема 3.2.2. положението на населения пункт е под № **87**)

قريهء خندق دربند [karye-i Handek Derbend] – посочва се в дефтерите от 1645[1] и 1699[2] г.
Wadu Jsaculi – според картографския материал на Бауер.[3]
Ваду Исацули – според граничната карта на Русия и Турция,1800г[5]
(карта-схема 3.2.2. положението на населения пункт е под № **88**)

قريهء يكى كوى [karye-i Yeniköy] – посочва се в джизие-дефтери от 1645[1] и 1699[2] г.
Now – според картографския материал на Бауер.[3]
Ноу – според картографския материал на Шмидт.[4]
Селището Йеникьой (Yeniköy) е известно още през 1609 година.[7]
(карта-схема 3.2.2. положението на населения пункт е под № **89**)

---

[1] ПРИЛОЖЕНИЕ № 9.: **BOA**. Fon adı: "MAD", Defter № 4964, [1055 C 01 / 25.07.1645.]Sayfa 3-6.

[2] **Gemil, T.** Relațiile Țărilor Române cu Poarta Otomană în documente turcești (1601-1712). București, 1984, p. 258-263. Doc.№116.; p. 447-450. Doc.№218. [1699 iunie 29 – iulie 8./1111 Muharrem evâ'il].; **Topkapı Saray Müzesi Arşivi**. E – 461.

[3] **Bawr, F. G.** Carte de la Moldavie pour servir a l'Historoire militaire de la guerre entre les Russes et les Turks. Levee par l'Etat Major sour la direction de F. G. de Bawr.[1774].

[4] **Шмидт, Я. Т.** Карта Молдавии и Валахии по подлинным квартирмейстерским чертежам и по наблюдениям астрономическим в оных странах учиненным. Санкт-Петербург, 1774.

[5] **Подробная миллитерная карта по границе России с Турцией**. Сочинена и гравирована при Собственном ЕИВ депо карт. Ч.1. 1800.

[6] ПРИЛОЖЕНИЕ № 8.: **BOA**. Fon adı: "MAD". Defter № 04023. [1102 Z 29 / 23.09.1691]

[7] **Gemil, T.** Relațiile Țărilor Române cu Poarta Otomană în documente turcești (1601-1712). București, 1984, p. 141. Doc.№44. [1609 aprile./1018 Muharrem].

قريه قره اغاچ [karye-i Kara Ağaç] - посочва се в джизие-дефтер през 1691 г.[1]
Petreschei – според картографския материал на Бауер.[2]
Karagacz – според по-късния топографически материал.[3]
Петреши – според граничната карта на Русия и Турция от 1800 г.[4]

(карта-схема 3.2.2. положението на населения пункт е под № **90**)

Общият брой на селищата на нахията Томарова през втората половина на XVIII – начало на XIX в. включва единадесет населени пункта, което е повече от посочените девет през 1780 г. Вероятно в по-късен период са възобновили съществуването си още две селища, защото този брой населени пунктове, представени в изложението, се срещат и в много по-ранните османски регистри, и в списъците на селищата при руската администрация.

---

[1] ПРИЛОЖЕНИЕ № 8.: **BOA**. Fon adı: “MAD”. Defter № 04023. [1102 Z 29 / 23.09.1691]

[2] **Bawr, F. G.** Carte de la Moldavie pour servir a l'Historoire militaire de la guerre entre les Russes et les Turks. Levee par l'Etat Major sour la direction de F. G. de Bawr.[1774].

[3] **Austria-Hungary.** '3rd Military Mapping Survey of Austria-Hungary' (fairly high res. images (apparently at the original size) of the 267 sheets of the general map of Central Europe (1:200 000), published in the period 1889-1915.

[4] **Подробная миллитерная карта по границе России с Турцией.** Сочинена и гравирована при Собственном ЕИВ депо карт. Ч.1. 1800.

§ 3. Местности и селища на Халил-Паша юрду в Централен Буджак

Номадското население в Буджак се формира постепенно в течение на няколко столетия. За постоянни отседнали татарски или ногайски поселения може да се говори вече през средата на XVIII – нач. на XIX в., което е преходен период от номадския към отседнал начин на живот.

Постепенното установяване на къшлите на едно и също място през зимния период довежда до строеж на по-устойчиви жилища и формиране по такъв начин на селища за трайно пребиваване. На свой ред това привлича традиционно отседнало население (както българско и молдовско) за усвояване на обширните целини. Териториите в Буджака, заети от татарско-ногайските орди, са повече от половината от всички земи на Аккерманския санджак, намиращи се в границите под османско управление.

В количествено отношение селищата на ордите, формиращи Буджашката орда, превишават по брой селищата на казите в Буджак. Доминиращият брой на населените пунктове принадлежат на две орди, които заемат централната част на Буджака.С най-голям брой татарско-ногайски населени пунктове в Буджак е представена ордата Ор-Мамбет-улу или Ор-Мехмед-оглу:

اورمحمد اوغلی قبیله سی [Or mehmed oğlu kabilesi]

Ръководство над Ор-Мехмед-оглу през 1807 г. Осъществява един от потомците на ординските племена – Шахтемир Бей.[1]

Според османските документи през XVIII в. В периода до руско-турската война от 1768-1774 г. На територията, заета от ордата на Ор-Мехмед-оглу, е имало 100 селища. След събитията, свързани с войната, през 1780 г. Са посочени само 72 селища на ордата Ор-Мехмед-оглу. По своето разположение селищата попадат в три територии с различен тип управление. На молдовските земи на воеводството Богдан са посочени 36 селища. В границите на специално отделената територия за ордата Халил Паша юрт се наброяват 31 селища. В отдавна заетите от татарско-ногайски племена земи на т.нар. “Музахиб” къшла са посочени още 5 селища.[2]

Скальковски посочва през 1807 г. 75 населени пункта като селища на “Орумбет-Оглу орда”. По същото време той отбелязва и 32 селища със спорно владение на власи и татари. В това число са включени 9 селища от участък под наименование “Мусаит”, които са под управлението на вакъфското ведомство на една от Истанбулските джамии. Това са селищата: Хаджикьой, Казъякли, Баймакли, Чомай, Малко Кощдамгали, Карбаул, Тартаул-отлари, Чоболакчи-отлари и Шамайли. Също така между горепосочените 32 селища има 12 населени пункта, намиращи се в така наричания “двучасов участък” (икисаат): Кият, Голямо и Малко Кьосели, Чобалакчи-Татар, Баймакли, Чикермесе, Голямо Кощдамгали, Барчак, Синдък, Йеникьой, Алаут.

Разположението на селищата на “Орумбет-Оглу орда” е покрай реките: Голям и Малък Ялпуг, Салча, Лунгуца и др. Голям брой селища съхраняват наименованията си и при руската администрация в названията на установилите се тук българските колонии: Баурчи, Бадък или Садък, Каят или Кият, Таракли или Тараклия, Чукур-Мешин, Копчак или Татар-Копчак, Бешьюз или Беш-гьоз, Комрат, Томай, Аджи-кьой, Казаякли, Каиръ и други.[3]

---

[1] **Скальковский, А. А.** Болгарские колонии в Бесарабии и Новороссийском крае. Статистический очерк. Одесса, 1848, с. 46.

[2] **BOA.** Fon adı: “C.MTZ”, Dosya № 3, Gömlek № 117, Sayfa 1. [1194 Za 19 / 16.11.1780]

[3] **Скальковский, А. А.** Болгарские колонии ... Одесса, 1848, с. 15, 50-52.

Османският материал практически не предлага сведения за въпросните селища на ордата Ор-Мехмед-оглу. Но посредством сравнителна характеристика на данните за населените пунктове, посочени на кирилица в работата на Скальковски[1] и картографските материали на Бауер[2] с изписване на латиница, може да бъде локализирано разместването на селищата на картата-схема.

Селища на Орумбет-Оглу орда

اورمحمد اوغلی قبیله سی قرالری [Or mehmed oğlu kabilesi karaları][3]

Бурлак *Borlak* (314, 345)[4]
(карта-схема 3.3.1. положението на населения пункт е под № **1**)

Кара-Китай *Kitai* (373)
(карта-схема 3.3.1. положението на населения пункт е под № **2**)

Бантемир *Baitimir* (331)
(карта-схема 3.3.1. положението на населения пункт е под № **3**)

Кърк-багли *Kocshe Murza* (312)
(карта-схема 3.3.1. положението на населения пункт е под № **4**)

1 Костамгали *Kostangali* (304)
(карта-схема 3.3.1. положението на населения пункт е под № **5**)

2 Костамгали *Kostangali* (304)
(карта-схема 3.3.1. положението на населения пункт е под № **6**)

Туденси *Tuguntschi* (323)
(карта-схема 3.3.1. положението на населения пункт е под № **7**)

Баурчи *Baurschi* (346)
(карта-схема 3.3.1. положението на населения пункт е под № **8**)

Чабалджи *Tschabolaschti* (301)
(карта-схема 3.3.1. положението на населения пункт е под № **9**)

Бадък или **Садък** *Sijdijcu* (291)
(карта-схема 3.3.1. положението на населения пункт е под № **10**)

---

[1] **Скальковский, А. А.** Болгарские колонии в Бесарабии и Новороссийском крае. Статистический очерк. Одесса, 1848, с. 46-52.

[2] **Bawr, F. G.** Carte de la Moldavie pour servir a l`Historoire militaire de la guerre entre les Russes et les Turks. Levee par l`Etat Major sour la direction de F. G. de Bawr.[1774].

[3] **BOA.** Fon adı: "C.MTZ", Dosya № 3, Gömlek № 117, Sayfa 1. [1194 Za 19 / 16.11.1780]

[4] В скоби са посочени номерата на селищата от обобщения списък-таблица на картографските данни на Бауер, поместени в приложение № 5.

Тарт-оглу *Tartaulu* (285,286)
(карта-схема 3.3.1. положението на населения пункт е под № **11**)

Джан-кьой *Dschan Mursa* (376)
(карта-схема 3.3.1. положението на населения пункт е под № **12**)

Каят *Kajod* (300)
(карта-схема 3.3.1. положението на населения пункт е под № **13**)

Бююк-Кесевли *Kiosului* (303,316)
(карта-схема 3.3.1. положението на населения пункт е под № **14**)

Кючюк-Кесевли *Kiosului* (303,316)
(карта-схема 3.3.1. положението на населения пункт е под № **15**)

Каранайман *Karanaimak* (273)
(карта-схема 3.3.1. положението на населения пункт е под № **16**)

Бошак *Boschak* (94) *Boss Gose* (290)
(карта-схема 3.3.1. положението на населения пункт е под № **17**)

Баймакли *Baimaclij* (302)
(карта-схема 3.3.1. положението на населения пункт е под № **18**)

1 Таракли *Taracklij* (294)
(карта-схема 3.3.1. положението на населения пункт е под № **19**)

2 Таракли *Taraclij* (306)
(карта-схема 3.3.1. положението на населения пункт е под № **20**)

Чукур-Мешин *Tschukur* (339)
(карта-схема 3.3.1. положението на населения пункт е под № **21**)

Тарт-оглу *Tartaulu* (307)
(карта-схема 3.3.1. положението на населения пункт е под № **22**)

Ачик *Ack Mursa* (332)
(карта-схема 3.3.1. положението на населения пункт е под № **23**)

Баш-бураган *Borgan Balschi* (287)
(карта-схема 3.3.1. положението на населения пункт е под № **24**)

Караджа-бураган *Borgan* (288)
(карта-схема 3.3.1. положението на населения пункт е под № **25**)

Терс-Кондук *Tress Kuanduk* (67)
(карта-схема 3.3.1. положението на населения пункт е под № **26**)

Докуз-бай *Togusbai* (270)
(карта-схема 3.3.1. положението на населения пункт е под № **27**)

Ак-бута *Ackbota* (324)
(карта-схема 3.3.1. положението на населения пункт е под № **28**)

Кара-тудалак *Togolacu* (325,327)
(карта-схема 3.3.1. положението на населения пункт е под № **29**)

Султан-Мурад-авли *Sultan Murat* (334)
(карта-схема 3.3.1. положението на населения пункт е под № **30**)

Джам-бай *Dschaim Bonlacu* (257)
(карта-схема 3.3.1. положението на населения пункт е под № **31**)

Аладват *Crusaw Togolacu* (327)
(карта-схема 3.3.1. положението на населения пункт е под № **32**)

Кереид *Kiriit* (274)
(карта-схема 3.3.1. положението на населения пункт е под № **33**)

Кипчак *Kiptschaak* (371)
(карта-схема 3.3.1. положението на населения пункт е под № **34**)

Комрат *Cumrad* (272)
(карта-схема 3.3.1. положението на населения пункт е под № **35**)

Мешим *Mescheen* (275,276)
(карта-схема 3.3.1. положението на населения пункт е под № **36**)

Чубаладжи *Tschabolaschti* (301,305)
(карта-схема 3.3.1. положението на населения пункт е под № **37**)

Редица татарски селища не могат да бъдат идентифицирани и съответно локализирани на картата-схема. Преобладаващият брой от тях по-скоро са сезонни или зимни живелища, един вид къшли или чифлици. Предлага се само списък на тези населени пунктове без указание за разположението им:

Чумай
Ушеш
Баурчи
Чашкъли
Ядал-байли
Бешдин-оглу
Шал-дьол
Ютма
Богавли
Кълъзли
Ядур
Аталък-улу

Каар (или Каир)
Саахдън
Ислам-аджи-кьой
Беш-гиоз
Джур-адалък-кьой
Беш-алма
Кондаз (или Конгаз)
Беш-юз
Аланли
Бадакнали
Томай
Дуван
Айдар-оглу

Чапчик
2 Кара-Китай
Казаякли
Кидачин
Дудал
2 Докуз-бай
Адъран
Бешкали
Аджикьой
Ленес
Кьой-Хаджи
Кадрали-Хаджи
Агамайли

Втора по брой принадлежащи й татарско-ногайски населени пунктове в Буджак е ордата Арак-улу или Орак-оглу:

اوراق اوغلى قبيله سى [Orak oğlu kabilesi]

Ръководство над Орак-оглу през 1807 г. осъществява един от потомците на ординските племена – Ак-Мурза.[5]

Според османските документи през XVIII в. в периода до руско-турската война на 1768-1774 г. на територията, заета от ордата Орак-оглу, е имало над 100 селища. След събитията от войната, през 1780 г. от селищата на ордата Орак-оглу са посочени само 26. От тях 23 са в границите на специално отделената територия за ордата – Халил Паша юрт. На територията на каза Аккерман (което е посочено в изложението относно Аккерманските селища) са разположени останалите 3 татарски населени места.[6]

Голямата разлика в броя на татарските селища преди и след войната говори за последиците от масови преселвания в Северното Приазовие и Кубан в Северен Кавказ. Друга част от ордата Орак-оглу по време на войната от 1768-1774 г. се преселва в Централна Добруджа. В резултат в началото на XIX в. на Буджашки терен остава една само трета част от някога най-многобройната орда.

Така изследователят на Северозападното Причерноморие Скальковски посочва като селища на Орак-оглу орда през 1807 г. 30 населени пункта. Териториалното разположение на тези селища на ордата е покрай горното течение на реките: Кагилник или Кундук, Чага, Сака, Киргиж и редица по-малки рекички и дерета.[7]

Османският материал практически не предлага сведения за въпросните селища на ордата Орак-оглу. Но посредством сравнителна характеристика на данните за населените пунктове, посочени на кирилица в работата на Скальковски и картографските материали на Бауер[8] с изписване на латиница, може да бъде локализирано разместването на селищата на картата-схема.

---

[5] **Скальковский, А. А.** Болгарские колонии в Бесарабии и Новороссийском крае. Статистический очерк. Одесса, 1848, с. 46.

[6] **BOA**. Fon adı: “C.MTZ”, Dosya № 3, Gömlek № 117, Sayfa 1. [1194 Za 19 / 16.11.1780]

[7] **Скальковский, А. А.** Цът. соч., с.49-50.

[8] **Bawr, F. G.** Carte de la Moldavie pour servir a l'Historoire militaire de la guerre entre les Russes et les Turks. Levee par l'Etat Major sour la direction de F. G. de Bawr.[1774].

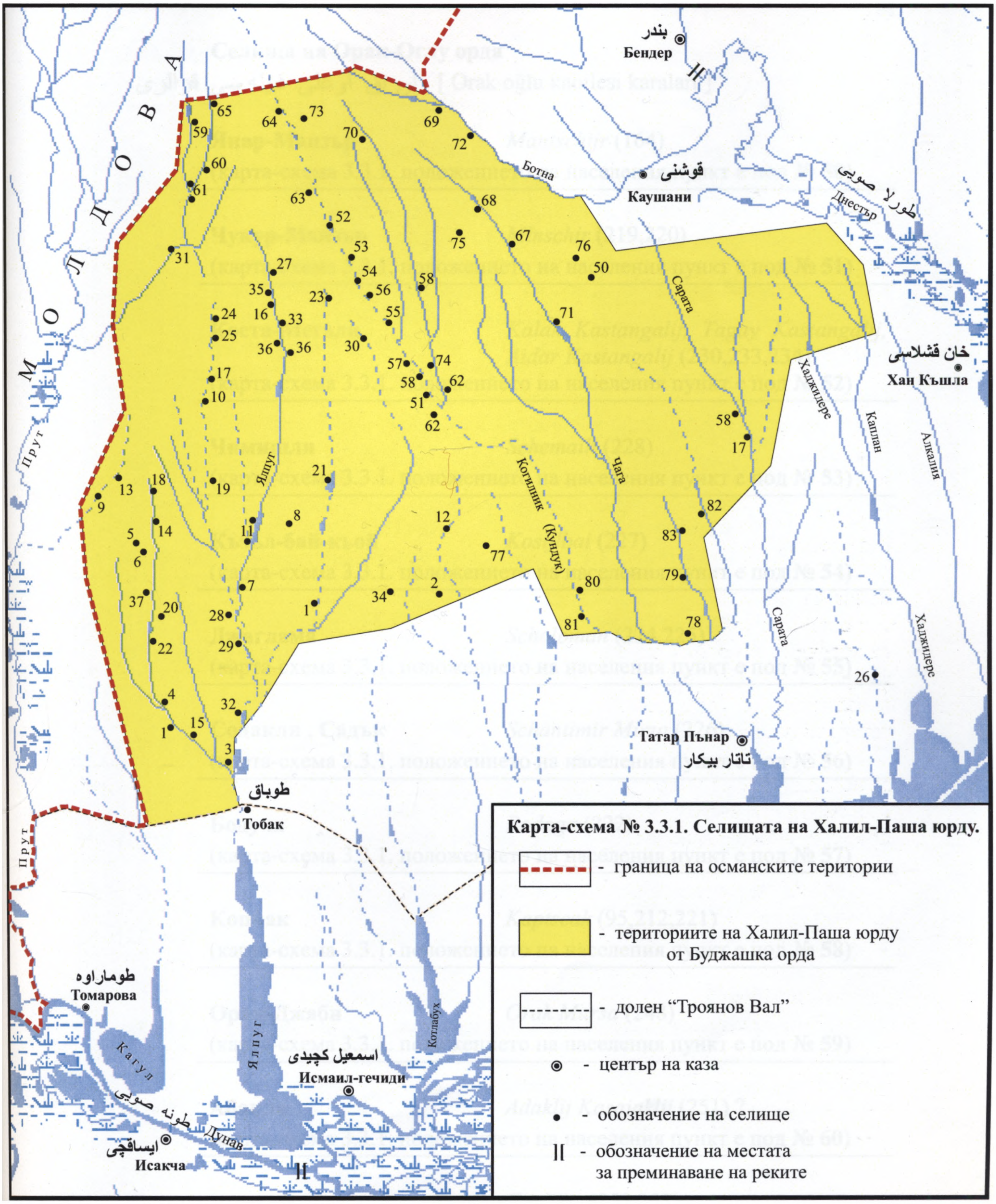

Карта-схема № 3.3.1. Селищата на Халил-Паша юрду.

- граница на османските територии
- териториите на Халил-Паша юрду от Буджашка орда
- долен "Троянов Вал"
- център на каза
- обозначение на селище
- обозначение на местата за преминаване на реките
М О Л Д О В А
Прут
Прут
بندر
Бендер
قوشنى
Каушани
Ботна
طورلا صويى
Днестър
Сарата
Сарата
Сарата
خان قشلاسى
Хан Къшла
Халджидере
Халджидере
Каплан
Алкалия
Ялпуг
Ялпуг
Когилник (Кундук)
Чага
Татар Пънар
تاتار بيكار
طوباق
Тобак
طوماراوه
Томарова
Кагул
Котлабух
اسمعيل كچيدى
Исмаил-гечиди
طونه صويى
Дунав
ايساقچى
Исакча
65
59
60
61
31
64
73
70
69
72
63
68
52
53
75
67
76
50
27
54
58
35
56
16
23
24
33
55
25
36
36
30
71
17
57
74
58
62
51
10
62
58
17
21
18
13
19
9
82
8
12
11
14
5
83
77
6
7
80
79
34
2
37
1
20
28
81
78
22
29
26
4
32
1
15
3

Селища на Орак-Оглу орда

اوراق اوغلى قبيله سى قرالرى [Orak oğlu kabilesi karaları]

Янар-Манзър *Mantschijr* (164)
(карта-схема 3.3.1. положението на населения пункт е под № **50**)

Чукур-Манзър *Minschir* (219,220)
(карта-схема 3.3.1. положението на населения пункт е под № **51**)

Коста-Мегали *Kalak Kastangalij, Tagay Kastangalij, Aidar Kastangalij* (230,233,234)
(карта-схема 3.3.1. положението на населения пункт е под № **52**)

Чимишли *Schemaili* (228)
(карта-схема 3.3.1. положението на населения пункт е под № **53**)

Къзъл-бай-кьой *Kosijlbai* (227)
(карта-схема 3.3.1. положението на населения пункт е под № **54**)

Джаглама *Scholoman* (224,225)
(карта-схема 3.3.1. положението на населения пункт е под № **55**)

Содакли , Садък *Schantimir Mirza* (226)
(карта-схема 3.3.1. положението на населения пункт е под № **56**)

Бодуча *Bodoga* (222)
(карта-схема 3.3.1. положението на населения пункт е под № **57**)

Копчак *Kaptscak* (95,212,221)
(карта-схема 3.3.1. положението на населения пункт е под № **58**)

Орак-Джаби *Orak Mursa* (248)
(карта-схема 3.3.1. положението на населения пункт е под № **59**)

Абакли *Adaklij Kasajaklij* (251) ?
(карта-схема 3.3.1. положението на населения пункт е под № **60**)

Карлък *Garlijku* (252,253)
(карта-схема 3.3.1. положението на населения пункт е под № **61**)

Кокуз *Kitschkene Cocos, Jukun Cocos* (205,206)
(карта-схема 3.3.1. положението на населения пункт е под № **62**)

Капли-Джаби *Kaplan Mursa* (239)
(карта-схема 3.3.1. положението на населения пункт е под № **63**)

Мирза-бей *Bei Murza* (247)
(карта-схема 3.3.1. положението на населения пункт е под № **64**)

Кара-кьой *Karakiu* (249)
(карта-схема 3.3.1. положението на населения пункт е под № **65**)

Калъмбет-оглу *Kai Membet Bay Mursa* (169)
(карта-схема 3.3.1. положението на населения пункт е под № **67**)

Таракли *Taraklij* (172)
(карта-схема 3.3.1. положението на населения пункт е под № **68**)

Саръ-оглу *Siriu* (180)
(карта-схема 3.3.1. положението на населения пункт е под № **69**)

Сагаде-сагалак *Saidack Mursa* (217)
(карта-схема 3.3.1. положението на населения пункт е под № **70**)

Ес-Мърза *Ass* (166)
(карта-схема 3.3.1. положението на населения пункт е под № **71**)

Ак-суру *Ack Mursa* (178)
(карта-схема 3.3.1. положението на населения пункт е под № **72**)

Токур-Кьой *Tugurukli* (244)
(карта-схема 3.3.1. положението на населения пункт е под № **73**)

Умур *Omeer* (208)
(карта-схема 3.3.1. положението на населения пункт е под № **74**)

Батършах-Кьой *Batir Mursa* (191)
(карта-схема 3.3.1. положението на населения пункт е под № **75**)

Едно от селищата Скалковски не посочва в своя списък, но го отбелязва при сравнителната характеристика на татарските селища през османския период и началото на руската администрация. Представено е под наименованието:
Токуз
Aksakal (165) – според картографския материал на Бауер.[9]
(карта-схема 3.3.1. положението на населения пункт е под № **76**)

---

[9] **Bawr, F. G.** Carte de la Moldavie pour servir a l`Historoire militaire de la guerre entre les Russes et les Turks. Levee par l`Etat Major sour la direction de F. G. de Bawr.[1774].

Основната част от населените пунктове на Орак-Оглу орда, както вече беше посочено, са локализирани на основата на наименованията им, посочени в работата на Скалковски при сравняване с картографския материал на Бауер. Но освен тях Скальковски посочва населени пунктове, съществуващи при руската администрация, отбелязвайки ги в същото време като стари поселения на Орак-Оглу орда.[10] В списъка на селищата на Орак-Оглу орда Скальковски не посочва наименованията им, но познавайки разположението на тези нови руски или немски колонии, посредством сравняване с картографския материал на Бауер[11] става възможно да се установи на наименованието и на старото татарско селище.

Редица селища по протяжението на реката Когилник (Кундук) имат пряко отношение към Орак-Оглу орда, очертавайки по такъв начин южната граница на разселване на родовете й:

Новата немска колония Малоярославец е разположена според картографския материал на Бауер на мястото на старото татарско селище:

Dschangsuit (378)

(карта-схема 3.3.1. положението на населения пункт е под № **77**)

Също така немските колонии Арциз и Нов Арциз (Вишняки) се установяват съответно на мястото на:

Kysildijk (152)

(карта-схема 3.3.1. положението на населения пункт е под № **78**)

Deschalair (150)

(карта-схема 3.3.1. положението на населения пункт е под № **79**)

Немската колония Парижская се установява в бившия татарски пункт: *Komurat* (195)

(карта-схема 3.3.1. положението на населения пункт е под № **80**)

Една от немските колонии Фершанпенуаз се разполага в старото татарско селище:

Naiman (194)

(карта-схема 3.3.1. положението на населения пункт е под № **81**)

В западната част на териториите по протяжението на Когилник и притоците му Чага, Джаллар и др. са разположени руски населени пунктове също с татарско минало. Така на мястото на селището Введенка според картографията на Бауер е имало селище:

Olatanijr (145) или

Tamur – относно по-късен картографски материал[12].

(карта-схема 3.2.3. положението на населения пункт е под № **82**)

---

[10] **Скальковский, А. А.** Болгарские колонии в Бесарабии и Новороссийском крае. Статистический очерк. Одесса, 1848, с. 50.

[11] **Bawr, F. G.** Carte de la Moldavie pour servir a l'Historoire militaire de la guerre entre les Russes et les Turks. Levee par l'Etat Major sour la direction de F. G. de Bawr.[1774].

[12] **Austria-Hungary.** '3rd Military Mapping Survey of Austria-Hungary' (fairly high res. images of the 267 sheets of the general map of Central Europe (1:200 000), published in the period 1889-1915.

Руското селище Вознесенка е разположено на мястото на бившия татарски населен пункт:
Akaraman Agi (151)
(карта-схема 3.3.1. положението на населения пункт е под № **83**)

Редица татарски населени пунктове от списъка на Скальковски не могат да бъдат идентифицирани и съответно локализирани на картата-схема. Преобладаващият брой от тях са по-скоро сезонни или зимни поселения, един вид къшли. Предлага се само списък на тези населени пунктове без указание за разположението им:

Магалак
Диорджи
Ихтияр-бейн-кьой
Богмаз
Бадъ-осман

Ногайско-татарските орди присъстват в Буджак над триста години, периодично увеличавайки или намалявайки броя си. Османската империя постоянно проявява особена загриженост към тях. Тя има предвид, че ордите изпълняват отбранителна функция в региона и не налага особено тежко данъчно бреме върху тях, както върху християнската рая в района на Северозападното Причерноморие. Това обуславя и отсъствието на османски изворов материал относно селищата и населението на Халил-Паша юрду.

Необходимо е да се отбележи, че използваният картографския материал на Бауер и писмените данни на Скальковски в значителна степен потвърждават наличието на основния брой татарско-ногайски селища, които са посочени в османския извор за административните единици през 1780 г.[13]

---

[13] **BOA**. Fon adı: “C.MTZ”, Dosya № 3, Gömlek № 117 , [1194 Za 19 / 16.11.1780]

§ 4. Етнически състав на населението в Буджак

В завладените през XVI в. територии на Днестърско-Дунавското междуречие османците заварват макар и малобройно население. Масовото заселване в региона обаче протича обаче предимно през XVII в., когато се формира и етническият облик на населението в Буджак. Основните промени в броя и състава му се влияят в най-голяма степен от събитията, свързани с руско-турските войни от XVIII в. и най-вече в началото на XIX в. През този период вече отчетливо се откроява разпределението на населението в Днестърско-Дунавското междуречие по неговата конфесионална и етническа принадлежност.

Християнското население в основната си част се състои от османска рая, която е съсредоточена около крепостите Аккерман, Килия, Бендер, Татар-Пънар, Исмаил-гечиди и Томарова, както и в самите крепости[14]. Още през XVII в. Евлия Челеби, минавайки чрез един от тези градове – Исмаил-гечиди, отбелязва, че "броят на къщите му е над две хиляди, от които две махали са мюсюлмански, а останалите са на рая с гръцко, арменско и еврейско население".[15] В случая би могло да се допусне и възможността, че авторът характеризира като "гръцко" най-общо източноправославното население в града. По-нататък в същия пътепис се посочва, че в селищата от Измаилска каза живее "християнско население от молдовци и власи".[16] Особено плътно заселени с молдовско или влашко население според споменатия източник са граничните земи на Молдова с казата Бендер. Но вече отдалечавайки се от османските кази Евлия Челеби забелязва, че териториите в Буджак извън крепостите и околиите им са земи на буджашките татари, над чиито татарски поселения "властта на мютевелиите не се разпростира".[17]

В началото на XVIII в. етническият състав на населението в Буджак може да се проследи по редица османо-турски документи и немногобройни пътеписи. От османо-турските документи най-добре е представена информацията в данъчните регистри, където се посочва предимно броят на ханетата, т.е. на немюсюлманските семейства или домакинства, задължени да изплащат данък джизие. Обширната номенклатура на имената на данъкоплатците сочи християнската им религиозна принадлежност, а въз основа на вокализацията им се обособяват влашките и славянските. На свой ред анализът на славянската група имена позволява да се установят белези за украински или за български етнически произход на носителите им.

Регистрите посочват предимно влашки имена на тези платци на данъка, а в един от описите на селищата от казата Килия пряко се посочва, че става дума за преселници от Влашко (haymanegân İflâk)[18], което предполага и предимно влашки етнически състав на това население. Но имената в регистъра повече приличат на български като например в казата Аккерман: Тодор, Костю, Карастоян, Йорги и др. Също така доста изразително са изписани влашките имена като: Дуку, Сандул, Ищефан и др. Понякога се срещат, макар и по-рядко, имена на украинци като: Андрий, Павло, Грицко и др.

---

[14] **Бачинська, О.** Українське населення придунайських земель XVIII – початок XX ст. (Заселення й економічне освоєння). Одеса, 2002, с. 68-74.

[15] **Челеби, Э.** Книга путешествия. Вып. 1 Земли Молдавии и Украины. (пер. : под ред. А.С. Тверитиновой) Москва, 1961, с. 32.

[16] Пак там., с. 163.

[17] Пак там., с. 33-34.

[18] **BOA.** Fon adı: "MAD". Defter № 04023. [1102 Z 29 / 23.09.1691], sayfa 171.

В друг османски регистър в казата Килия се посочва изрично една от многобройните търговски общности на арменците (armenian nam)[19]. Също така като основно градско население на Аккерман са посочени първо арменци и после гърци, украинци, власи и българи.[20] В крепостта Бендер един от платците от арменската община на зърнен данък е търговецът Аванес, което още веднъж потвърждава а значимото място на този етнос в търговското съсловие.[21]

Руските извори също посочват в началото на XVIII в. многообразието в етническия облик на Буджак. В гореспоменатата публикация на Русов[22] се описва пътят от Киев за Цариград през Бендер и Каушан и селищата до Измаил. В съответните части на този пътепис от 1715 г., се съдържат сведения както за селищата, така и за етническия им състав и евентуално за броя на населението:

"... До градчето Коушан от Бендер са 2 мили или 4 часа. Това е градчето на Кримския хан. Живеят в него турци и татари, но по-голямата част от населението са християни т.е. власи, **българи** и гърци, които обитават 500 ханета....

... От Каушан до село Кондуна (Кундук) са 8 часа или 4 мили. В това малко селище жителите са татари ...

... От Кондуна до селището Курени са 12 часа или 6 мили. Това също е малко селище с татарско население ...

... От Курени до града Исмайлова, който се намира над Дунав, са 8 часа или 4 мили... жителите в този град са турци, власи, **българи** и гърци ..."

В средата на XVIII столетие след разоряването на Запорожката Сеч от Екатерина II се засилва преселническият поток на украински казаци. Като основно място за заселването им е определена територия в границите на Очаковската земя, но пред реалната заплаха от възможно принудително въдворяване обратно в пределите на Руската империя голяма част от казаците продължават пътя си за Дунавската делта и "рибни места". Някои от украинците стигат до османските територии заедно "с търговци гърци, които се връщат от Украйна в турските земи, а украинските жители са като работници при тях"[23]. Наред с това, местната османската администрация в Буджак посредством всевъзможни привилегии привлича казаците като евтина работна сила в региона и съответно в своите стопанства. Установява се, че: "основната част от преселниците са казаци, бягащи от украинските слободски полкове на Новороссийката и Подолската губернии, които с привилегии, облекчен данък и с установен ред за наемане на работа се установяват покрай Дунав" и по тази причина "доста много народ от споменатите земи се насочва към Буджак, а населението в селищата му значително увеличава броя си и продължава да нараства"[24]. Включването на този род преселници в сферата на риболова или като работна сила в чифлишките стопанства на татарите не предизвиква особена загриженост от страна на османските власти. По такъв начин, без да е непременно целенасочено, османската администрация на практика провежда политика на усвояване и заселване на украинските казаци в Буджак.

---

[19] **BOA**. Fon adı: "MAD". Defter № 01243. [1105 Ca 19 / 16.01.1694], sayfa 70.

[20] **Бачинська, О.** Українське населення придунайських земель XVIII – початок XX ст. (Заселення й економічне освоєння). Одеса, 2002, с. 71.

[21] **НБКМ, Ориенталски отдел**. Фонд № 311А. Арх.ед. 2.

[22] **Русов, А. А.** Русские тракты в конце XVII и начале XVIII веков и некоторые данные о Днепре из атласа конца прошлого столетия. Киев, 1876, с. 79-83.

[23] **АВПР**. Ф. 69. Оп.1. д. 272., лист. 213.

[24] **Бачинська, О.** Колонізаційна політика Стамбула на Придунайських землях у XVIII ст. – В: Україна в Центрально-Східній Європі (З найдавніших часів до кінця XVIII ст.). Випуск 3. Київ, 2003, с. 248.

Друга християнска общност се преселва в Буджак заради религиозните гонения в Русия. Така наречените "липовани" или "староверци", отивайки в османските предели, правят опит да запазят православната си вяра със стария "до Никоновски" устав на руската църква. В средата на XVIII в. в Днестърско-Дунавското междуречие според картографските данни на Бауер са посочени три селища с такъв род население и съответно с наименование на селищата, съдържащо съставката "липован" или "липовени".[25]

За разлика от териториите с централизирано османско управление, подразделени на кази, централната част на Буджак е населена предимно с ногайско-татарско номадско население, което постоянно чергарува по степта. Европейските изследователи като правило не са различавали ногайците от кримските татари[26], назовавайки и едните и другите "татари". Обаче ногайците по етнически произход нямат нищо общо с кримските татари и се отличават от тях и антропологически, и по исторически произход, а и по начин на стопански живот[27].

През XVIII в. те се намират все още на доста ранен етап на социално и стопанско развитие. За разлика от кримските татари ногайците строят примитивни жилища и никога не се настаняват в градове. Както отбелязва Димитриу Кантемир, "своя живот те устройват по традицията на своите праотци из откритите полета"[28]. В тяхното стопанство земеделието не заема някакво значимо място. Основното им занимание е номадското скотовъдство. Примитивното им земеделие е изцяло в зависимост от природните явления, което на свой ред подтика ногайците да усвоява нови територии или да търсят съжителство в селища с отдавна отседнало християнско население с по-висока култура на земеделие. Търговията на ногайците е крайно ограничена и има характер на обикновен натурален продукто-обмен[29].

Затова пък Буджашката степ е била идеално място за развитие на скътоводството. Наличието на значими водни ресурси в Днестърско-Дунавското междуречие и относително мекият климат през зимата благоприятстват за съхраняването им през по-голямата част от годината на много хубави и просторни пасища. Очевидци с удивление отбелязват по този повод, че буджашките татари и ногайците притежават огромни стада и всяка година събират своите табуни за чергаруване в степта на Буджак[30].

През втората половина на XVIII в. започва и масово преселване в Буджак на българско население от Румелия. Периодът е белязан от поредицата руско-турски войни, които на свой ред подбуждат балканските народи към миграция в региони близки до Русия. По тази причина в Буджак през този период се заселват над две хиляди българи с надежда тези османски територии да бъдат включени в състава на Руската империя или поне да останат във васалните Влахия и Молдова. Преобладаващият брой български преселници се установява в предградията на крепостите Измаил, Килия, Бендер и Аккерман[31]. Друга част от тях се заселва по молдавските селища в граничната зона на Халил-Паша юрду и най-вече по кьшлите и чифлиците на ногайските татари в басейна на река Ялпуг.

---

[25] **Bawr, F. G.** Carte de la Moldavie pour servir a l`Historoire militaire de la guerre entre les Russes et les Turks. Levee par l`Etat Major sour la direction de F. G. de Bawr.[1774].

[26] **Османское государство в Европе и республика Рагузская**: из Бишинговой географии. Санкт-Петербург, 1770, с. 104.; **Description Geographque et Historique de la Turquie D'Europe**. Par Ordre Alphabétique. Paris, 1828, p. 232.

[27] **Дружинина, Е.И.** Кючук-Кайнарджийский мир 1774 года, его подготовка и заключение. Москва, 1955, с. 42-43.

[28] **Кантемир, Д.** Описание Молдавии. Кишинев, 1973, с. 47.

[29] **Скальковский, А.А.** О ногайских татарах, живущих в Таврической губернии. – Журнал министерства народного просвещения. №11. 1843, с. 12.

[30] **Бачинська, О.** Колонізаційна політика Стамбула на Придунайських землях у XVIII ст. – В: Україна в Центрально-Східній Європі (З найдавніших часів до кінця XVIII ст.). Випуск 3. Київ, 2003, с. 245.

Следващият преселнически поток на българи към земите на молдовските боляри достига максимума си през 1807 г. Отсядайки по селища с отдавна заселени тук българи, те въвеждат помежду си разграничение на “стари” и “нови”. “Старите” български преселници именно в тези молдавски райони около река Прут наричат себе си “туканци”, отбелязвайки по такъв начин “тукашния”, местния произход на новото си поколение. Особено голям брой българи се заселва по това време в нахията Томарова и по-конкретно в молдовски и украински селища по течението на реката Прут, като само в тези села вече наброяват над хиляда и двеста семейства.

До края на руско-турската война от 1806-1812 г. значително се увеличава броят на българите християнска рая в казите Килия и Измаил, надхвърляйки цифрата от три хиляди семейства. Впоследствие обаче българите, настанени именно на молдавските територии на Буджак, се оказват в доста сложна ситуация. Голяма част от тях са преселници от Браила и околията й, което определя зависимостта им от Влашко поданство. За разселване на българите са предназначени тридесет и две селища. Единадесет от тях са разположени в границите на околията на централното градче Леово. Населението им попада в крепостническа зависимост от молдовските боляри, което ограничава тяхното придвижване в Бесарабия и се отличава от бившия им статут на османска рая, при който все пак в определена степен са се ползвали от по-голяма свобода.

Девет селища от горепосочените трийсет и две се намират в т. нар. участък “Мусаит”, който е част от земите на вакъф, посветен на една от Истанбулските джамии. Тези селища с българските преселници са: Хаджикьой, Казъякли, Баймакли, Чомай, Малко-Коштамгали, Карбаул, Тартаул-отлари, Чоболакчи-отлари и Шамайли. Старото им население са ногайци, с които българите съжителстват без проблеми. Останалите дванадесет селища, където се заселват българите, се намират в т. нар. участък “Икисаат”. Тези земи са от административната територия на Халил-Паша юрду, определени за ногайската орда Ор-Мехмед Оглу още през 1712 г. при последното им териториално разширяване. Тук татарските селища с настанени в тях българи са: Кият, Голямо-Кьосели, Малко-Кьосели, Чобалакчи-Татар, Баймакли, Чикермесе, Голямо-Коштамгали, Барчак, Съндък, Еникьой, Алаут. Тези данни на Скальковски до голяма степен съвпадат с османските извори относно общия брой на селищата от Халил-Паша юрду[32].

Необходимо е да се отбележи, че освен в горепосочените татарски селища също така и в други ногайски населени пунктове от ордата Ор-Мехмед Оглу се установява наличие на българско население. Като се има предвид, че тези селища със запазени татарски наименования в преобладаващата си част са български колонии при руската администрация, може да се твърди, че заселването на българи в тях се извършва още през османския период на управление. И което също е много е важно, практически всички тези селища са на тюркоезичната гагаузка общност на българските преселници. Селищата им са: Комрат, Татар-Копчак, Тараклия, Кубей, Кайраклия, Каракурт, Йеникьой, Авдарма, Беш-алма, Беш-гьоз, Томай, Конгаз, Баурчи, Казаякли, Садък, Кият, Чукур-Менджир, Хаджи-кьой и др.

---

[31] **Скальковский, А. А.** Болгарские колонии в Бесарабии и Новороссийском крае. Статистический очерк. Одесса, 1848, с. 4, 12-13.

[32] **BOA.** Fon adı: “C.MTZ”, Dosya № 3, Gömlek № 117 , [1194 Za 19 / 16.11.1780]

Анализът на наличните данни позволява да се твърди, че първата вълна на преселване на българи в региона при руската администрация до 1812 г. се влива допълнително предимно към завареното тук българско население още от османско време. Броят на завареното българско население и новопридошлото практически са равностойни. Необходимо да се отбележи обаче, че вече при руската администрация преселението на българите придобива по-организиран характер, което намира израз в учредяването на отделна свързана с настаняването им администрация и формирането въз основа на старите селища на окръзи от колонии с привилегирован статут. Този акт от своя страна предизвиква концентрирането на българско население именно в границите на тези окръзи и частичното му преместване от молдовските територии без такъв статут.

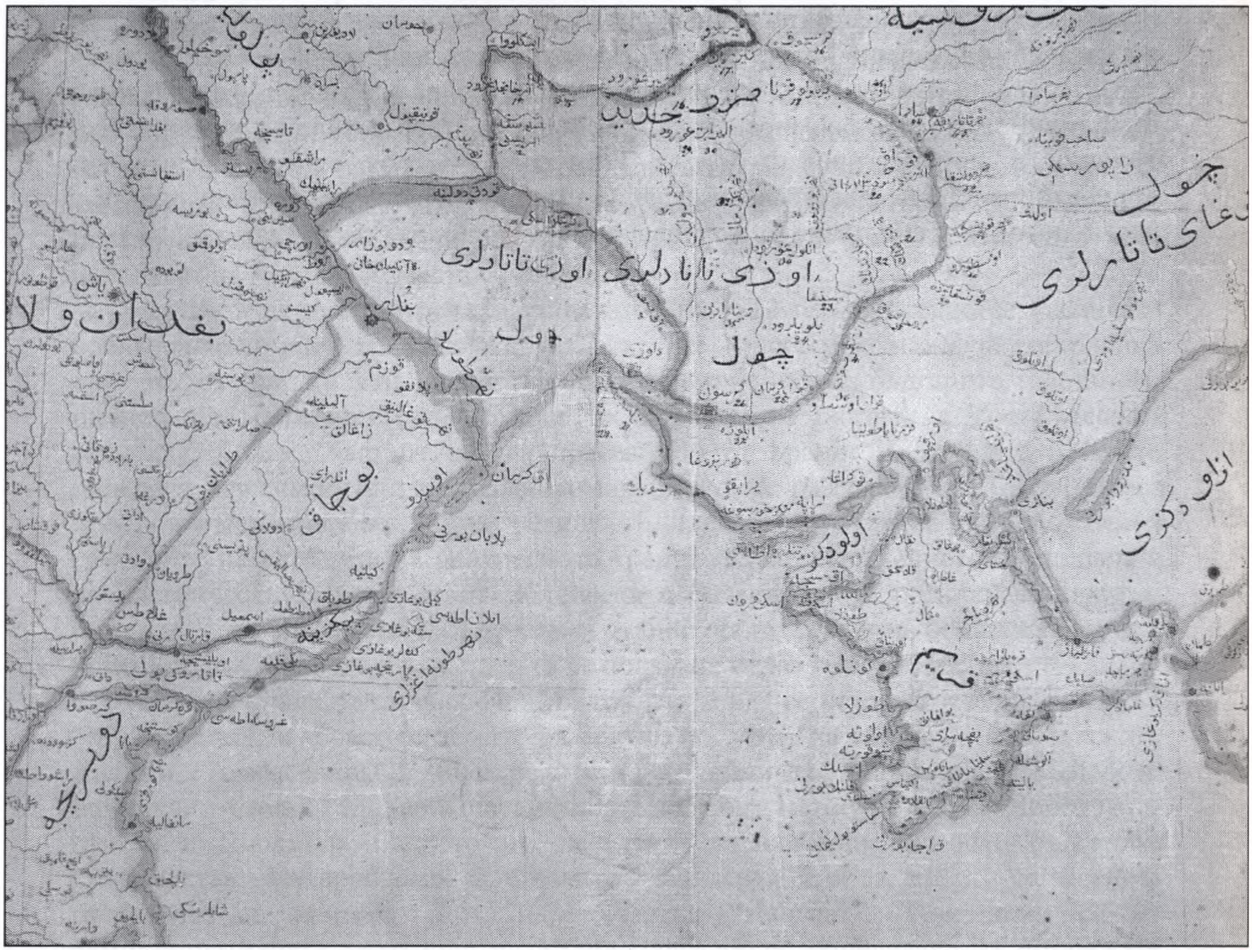
صرب جدید
اوزی تاتارلری
چول
بوجاق
قریم
ازاق دکزی

Фрагментът от карта:
ممالك عثمانيه نك اقطار شماليّه سى حريطه سيدر / Турецкие владения. (Бассейн Черного моря). 1780-е года

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

В историческия преглед на изложението вниманието се концентрира върху включването на земите от Северозападното Причерноморие в състава на Османската империя и териториалното им разширение през XV-XVII в. След завладяването на българските земи на Балканския полуостров Портата постепенно навлиза и в Северозападното Причерноморие. От вече подготвения плацдарм в Добруджа османците провокират конфликти със съседните Влашко и Молдова. В резултат от сложни политически интриги и с участието на васалите си Кримските ханове са завзети редица стратегически пунктове по реките Дунав и Днестър. Загубата на крепостите Белгород (Аккерман) и Килия нанася удар не само по Молдова, но и по сигурността на цяла Централна и Източна Европа.

От тук насетне крепостите Аккерман и Килия са форпост на османските военни сили за понататъшната им експанзия. Окончателното завладяване на земите от Северозападното Причерноморие протича под непосредственото ръководство на султан Сюлейман I, който присъединява към османските територии крепостите Бендер и Очаков. По такъв начин османците контролират вече изцяло ивицата по крайбрежието от Босфора до реката Днепър, където се очертава важната транспортна артерия за Крим (т.н. Кримски път). Впоследствие именно това направление ще играе главна роля при разгръщането на едно от военно-административните крила в процеса на изграждане на османската провинциална структура в новозавладените земи.

Османското присъствие в Северозападното Причерноморие, където Портата има няколко васални територии и региони, подчинени на непосредственото й управление се продължава три столетия. След устойчивото закрепване на османците в отвъддунавските територии, от началото на XVIII в. с нарастваща сила регионът усеща влиянието на съседните държави най-вече в резултат от многобройните руско-турски войни. От една страна Портата се старае да закрепи тези територии в рамките на своето централизирано военно управление. Същевременно обаче външният фактор на основата на протичащите в региона конфликти с участието на различни европейски държави предизвиква териториални претенции към Османската империя именно по отношение на Очаковската земя и Буджак.

В процеса на историческо развитие на региона в границите на Османската империя, Портата установява тук органи на османската власт, които се характеризират с функционално разграничение между военните, съдебни и административни ведомства в цялостния спектър от пъстри форми или системи на централно и провинциално управление в Османската империя.

Разглеждайки Северозападното Причерноморие в контекста на организация на административно-териториалното му устройство като част от османските провинции, се очертават спецификите в начина на формирането на съответните нива на териториално-административно деление на Силистренско-Очаковския еялет в изходящ ред от най-низшето в йерархията. Тези специфики от една страна са резултат от еволюцията през предходните векове по отношение териториалното деление на голямата, обхванала изцяло източнобългарските земи османска административна единица с център в Силистра, а от друга – обусловени безспорно от характеристиките на провинциалната администрация в Северозападното Причерноморие през разглеждания период на XVIII - първото десетилетие на XIX в.

Завладяването на крепостите в Буджак от османците налага установяването на първични администрации в крепостите Аккерман и Килия като средища на нахии с обхват от прилежащите им земи. Постепенно разширявайки териториите си, османците достигат до река Днепър и фиксират новите си териториални придобивки със строежа на редица фортификации по протяжението на границите. В заварените крепости Очаков и Бендер те установяват военно-административно управление и съсредоточават особено големи гарнизони войска.

Вторият етап от установяването на османска власт в района на Северозападното Причерноморие е свързан с учредяването на съдебно-административно управление посредством въвеждането на териториалната единица каза. В рамките на четирите установени преди нахии се основават казите Аккерман, Килия, Бендер и Джанкерман (татарското наименование на Очаков е запазено до XVIII в. при обозначаване на казата). Наличните османски документи показват динамиката в нарастване броя на казите през целия период на XV-XVIII в. Така посредством по-нататъшно деление на първичните административни единици в земите на казата Аккерман се откроява като самостоятелна казата Татарбунар, а в западния дял на казата Килия се основава поредна каза с център в новопостроената крепост Исмаил-гечиди и със същото название.

Особеност при формирането на новите административни единици с централизирано османско управление в Буджак се наблюдава с оглед на нахията Томарова (Рени). Първоначално тя е включена като съставна на казата Исакча, която е в границите на Силистренски санджак. Както посочват османските извори обаче, въпросната нахия през XVII - XVIII в. често преминава от Силистренския в подчинение на Аккерманския санджак и обратно.

Обикновено промените в териториалното деление следват тенденцията на централизация, което предвижда постоянно намаляване в обхвата на административните единици с цел установяване на по-добър контрол върху тях от страна на централната власт. Тази тенденция се откроява като трайна за Османската империя и се запазва дори през XVIII в., макар като цяло териториално-административното деление в Северозападното Причерноморие да си остава в рамките на традиционната организация, а процесът на децентрализация и засилване на периферията за сметка на центъра именно през това столетие да набира скорост.

Така в границите на Силистренския санджак се обособяват отвъддунавските територии, което намира израз във формирането на Аккерманския санджак с включените в него споменати по-горе кази Аккерман, Килия, Бендер и Джанкерман (Очаков). Впоследствие, следвайки същата тенденция за намаляване обхвата на териториалните единици, от земите на вече съществуващия Аккермански санджак се отделят като самостоятелни Бендерският и Очаковският санджак. Бендерският санджак придобива значение на контролиращ фактор над Молдова и отношенията с Полша, а Очаковският санджак на свой ред е сдържащ фактор спрямо Кримското ханство в неговия стремеж да владее всички територии от Крим до река Дунав.

Именно Очаковският санджак придобива най-голяма значимост през XVIII в., фиксирайки разширението на османските територии до река Днепър. Тюркското наименование на тази река – Ози, впоследствие определя и названието на новоизградения еялет Ози (Özi eyaleti). Новият еялет възниква предвид същата тенденция за установяване на по-строг контрол върху провинциите от страна на централната власт по едно от направленията на териториално разширяване на Османската империя (“*Sağ kol*”). Създаването му се осъществява на основата на двата най-големи санджака в региона – Силистренския и Аккерманския. Впоследствие вече в рамките на новосформирания еялет следва по-нататъшното му раздробяване на санджаци, които, в резултат от присъединяването на нови територии, нарастват до девет на брой.

Установяването на столицата на новия еялет в Силистра според общо приетата практика за образуване на османските административни единици определя и първоначалното му наименование "Силистренски". По-нататъшното териториално разширение до река Днепър (Özi) и установяването на резиденцията на бейлербея в Очаков (Özi-kale) обуславя названието му в османската документация да се сочи по-късно като Ози еялет, а в руските извори – Очаковски еялет. Като се вземат под внимание особеностите при изграждането на въпросната Причерноморска османска провинция и многобройния османски изворов материал с нейните различни названия, уместно се оказва въвеждането в настоящото изложение на един вид сборното й наименование – "Силистренско-Очаковски еялет". Още повече, че то в най-голяма степен всеобхватно отговаря на съдържанието, вложено не само в османските, но и във всички останали извори за изследвания регион.

Развитието на османската административна структура в Северозападното Причерноморие се съпътства от редица специфики в териториалното деление на провинцията. Така например през периода на преместване на столицата на Силистренско-Очаковския еялет за известно време валията разполага с няколко административни центъра и няколко резиденции. В същото време в цялата Империя се наблюдава друг процес. Статутът на управителите на еялети, санджаци и крепости, съответно валии, мутасаръфи и мухафъзи, до голяма степен се изравнява, което довежда до смесването и взаимната заменяемост на обозначаващите ги термини. В резултат на това смесване вероятно се появява обобщаващият термин *пашалък*, обозначаващ всички владения, управлявани от паша (валия, мутасаръф или мухафъз), независимо от неговото място в териториално-административната йерархия.

Ясно се забелязва влиянието на военно-политическия фактор при формирането и развитието на териториално-административната структура в Северозападното Причерноморие. Неговото действие през XVII - XVIII в. намира най-ярък израз в преселването на многобройни ногайско-татарски орди в степите на Буджак и Очаковската земя, което довежда до ред особености на административните формирования в Северозападното Причерноморие. От една страна ордите са военен фактор за османците, които използват ногайците, за да държат в постоянно напрежение съседните държави. Същевременно същите тези ногайско-татарски племена са в подчинение и на Кримския хан, който разчита на тях като фактор за разширяване териториите на Кримското ханство.

По такъв начин ногайско-татарските племена, които във военно-организационен план са обединени в Буджашката орда, се оказват на двойно подчинение: първо на Османската империя посредством санджакбея на Аккерман и Бендер; второ на Кимския хан, който назначава висшите военни сановници на Буджашката орда. В контекста на организация на административното устройство в Буджак е образувана териториалната единица "Халил-Паша юрду". В османските документи територията й се представя като сбор от държавни мукатаи, обединени във фискално-териториална единица войводалък.

На територията на Очаковската земя се създава още една крайгранична административна единица, обусловена също така от военно-политическия фактор. В началото на XVIII в. вследствие на политическите и по-късно военните действия в Украйна и Русия, голям брой от казашко-украинското население приема поданството на Османската империя и се заселва в региони, близки до Полша и Запорожката Сеч. За да не предизвика хаос, за голямата християнска войска на османска територия биват изрично определени земи за настаняване, в които е учредена администрация с традиционно казашко управление. В славянските извори наименованието на тази новообразувана единица е "Ханска Украйна". Османското управление в нея намира израз във формирането на тези земи на фискално-териториалната единица мукатаа Томбасар, която впоследствие получава статут на войводалък.

"Ханска Украйна" или "Мукатаа Томбасар" е плод на политическите интриги на Кримското ханство в борбата му за утвърждаване в района на Северозападното Причерноморие като израз на постигнато предимство в неговото усвояване. В дадения случай административното деление бива поставено в зависимост от управлението на местните първенци, превърнали се във фактически управници на крайграничните територии. Така кримските власти назначават за управител на Ханска Украйна креатура на Бахчесарайския двор, който, използвайки неуредеността на османското управление, на практика съсредоточава в ръцете си местната съдебна, административна и фискална власт.

Израз на стремежа към централизация на османската власт и премахване на кримското паралелно управление в такива региони как Халил-Паша юрду и Ханска Украйна е формирането на тяхна територия на съответните кази Каушан и Томбасар, с което приключва кримското присъствие в региона. Характерно е, че през XVIII в. основните административни единици с централизирано османско управление запазват външната си рамка, но търпят промени в съдържанието си. В същото време други териториални формирования с икономическа предпоставка за образуването им като мукатаа или войводалък, които в началото на XVIII в. имат второстепенно значение, получават по-нататъшно развитие посредством изграждането до края на същото столетие на самостоятелни съответстващи им административно-териториални единици.

Въздействието на икономическия фактор върху развитието на териториалната структура на Силистренско-Очаковския еялет се нуждае от по-задълбочено самостоятелно изследване. Много вероятно е промяната на вътрешните граници, като например изместването на административните центрове, да е породено от западането на някои градове като търговски центрове и издигането на други. Това обаче ще стане ясно само след целенасочено изследване на икономическото развитие на големите градски центрове в провинцията за продължителен период от време.

Хоризонталното разпределение на османската администрация в териториален план показва, че границите между отделните териториално-административни единици не са строго установени. Те подлежат на чести промени като обикновено територии на откуп - мукатаи от един санджак преминават към някой от съседните нему санджаци. Поради постоянния процес на движение е трудно, а и понякога направо невъзможно да бъдат стриктно определяни границите на отделните териториални единици. Всъщност се оказва, че те не винаги са достатъчно добре известни дори и на самите османски администратори в региона. Това подтиква към промяна в подхода на изследване на териториално-административното деление на османските територии. Без да се търсят непременно ясно очертани вътрешни и външни граници, акцентът се поставя върху установяването на селищата в състава на всяка административно-териториална единица – каза или фискално-териториална единица – мукатаа-войводалък. По този начин би могла да се открие приемственост и съответно устойчивост в този поселищен състав през различните периоди.

В завладените през XVI в. територии на Днестърско-Дунавското междуречие османците заварват освен крепостите и селищна мрежа с все още малобройно население. Формирането на населените пунктове в Буджак, както и общото масово заселване в региона протича главно през XVII в., а през следващото XVIII столетие регионът вече е плътно заселен. За да спазва ред в управлението над толкова голям брой рая, османската администрация нееднократно поставя пред провинциалното управление задачата за преброяване на селищата и населението им. Благодарение на възникналия именно по този път изобилен османски изворов материал се добива изчерпателна информация за селищната мрежа в района на Днестърско-Дунавското междуречие през XVIII в.

Така посочените османски документи свидетелстват за наличието в казата Аккерман през средата на XVIII в. на над сто и седемдесет селища. Въпреки че в тези документи липсва изрично упоменаване на казата Татар-Пънар, по-скоро селищата й са включени в броя им за казата Аккерман. Важно да се отбележи също, че в региона се намират многобройни къшли и чифлици на Йедисанската орда, които нямат характеристика на постоянни селища и по такъв начин при преброяването донякъде се изкривява реалната картина на селищната мрежа в региона. В действителност са установени над сто и двадесет наименования на селища, като за шестдесет и осем населени пункта измежду тях е известна локализацията им на терена с посочване на картата-схема. Османските поименни регистри на платците на изисквания само от немюсюлманите данък джизие потвърждават съществуването на тези шестдесет и осем селища с предимно християнско население.

Следващите две административни единици около Дунав казата Килия и казата Исмаил-гечиди според същите османски данни притежават съответно тридесет и шест селища в едната и деветдесет в другата. Ако в казата Килия са идентифицирани и локализирани на картата-схема всичките посочени тридесет и шест селища, то в казата Исмаил-гечиди е установено реалното териториално разположение едва на една трета част от посочения брой. Разликата произтича от характеристиката на самите населени пунктове. Казата Килия е с предимно християнско и отдавна отседнало население. На свой ред в казата Исмаил-гечиди повече от половината от посочения брой селища са ногайско-татарски къшли и чифлици с непостоянно население, което дава отражението си с оглед нестабилността на населените му пунктове.

Най-после със своя облик се открояват и селищата от бившите територии на Молдова, заварени от османците по време на присъединяването им под османско централизирано управление и съответно включени в състава на нахията Томарова. Вниманието привличат регистрите на селищата от въпросната нахия от средата на XVII – нач. на XVIII в. Номенклатурата на селищата, посочени в тях, показва, че редица населени пунктове в този регион съществуват вече от повече от сто години. Особено важна е констатацията, че поне в няколко населени пунктове измежду тях има и заварено българско население.

Що се отнася до централната част на Буджак, там ногайско-татарски орди сноват непрестанно над триста години, периодично увеличавайки или намалявайки броя си. Номадският характер на живота им не предполага съществуването на техни постоянни населени пунктове. Обаче след основаването на административно-териториалната единица Халил-Паша юрду започва процес на постепенен преход от сезонно чергаруване към отседнал начин на стопански живот, което обуславя установяване на населението в определени териториални рамки и по-нататъшно формиране на негови постоянни местоживелеща. Вече през втората половина на XVIII в. практически изцяло ногайско-татарското население е установено в строго определени за него населени пунктове.

Османските официални документи посочват над двеста населени пункта като подобен род селища на тези орди. Необходимо е да се отбележи, че само благодарение на картографския материал на Бауер и писмените данни на Скальковски до голяма степен се оказа възможно да бъдат локализирани и посочени на картата-схема повечето от тях. Наред с това остават неидентифицирани редица други населени пунктове без потвърдено със сигурност териториално разположение, но и те могат да бъдат включени в броя на селищата, посочени в османския извор за административните единици през 1780 г.

В северните региони на Буджак казата Бендер в своя относително малък като територия обхват е усвоена в преобладаващата си част и добре известна още през XVI-XVII в. Населените й пунктове, отразени в регистрите от тези по-ранни векове, са запазени и до прехода й под руска администрация. Концентрация на селищата на Бендерска каза се наблюдава предимно около крепостта Бендер и по протяжението на реките Днестър, Бик и Ботна. За разлика от останалите дялове на Буджак и Очаковската земя, тук всички населени пунктове са с отседнало население и без татарско присъствие в региона. През XVIII в. се проследява постепенно увеличаване в броя на селищата до към четиридесет, обаче при направения опит за тяхната локализация се оказа възможно да бъде установено териториалното разположение само на двадесет от тях.

Особено сложен при изследването на селищата е регионът на Буго-Днестърското междуречие. В Очаковския санджак като в крайгранична територия на Османската империя се открояват няколко териториални формирования с различен статут на подчинение към централизираното османско управление и Кримското ханство. Отсъствие на стабилност в управлението им става причина за липсата на традиционните османски регистри като извор за населението и селищата им. Затова се налага в изложението да бъдат използвани предимно малобройните руски писмени извори и картографски материал за реконструкция на ситуацията в Очаковската земя, като понякога в потвърждение се привличат данни и от османски официални документи.

Териториите, граничещи с Бендерския и Аккерманския санджаци, са в най-голяма степен усвоени. С относително по-голям брой селища се откроява териториалната единица “Ханска Украйна”. Близостта й до полските и руските територии обуславя и етническия състав на тези селища с предимно украинско и отчасти с влашко и българско население. Разположени на огромна територия, тук се намират над тридесет селища, за двадесет и две от които е установена локализацията им с посочване на съответната карта-схема.

Останалата част на Буго-Днестърското междуречие съставлява територия, принадлежаща на Очаковския санджак и частично на казите Аккерман и Бендер. В по-голямата си част това са региони с малък брой население и съответно доста рехава поселищна мрежа. Очаковският санджак като най-отдалечен от центъра на империята и с основната си функция да отбранява границите се отличава с най-висока степен на милитаризация, което обуславя разположението тук на голям брой фортификации. Цивилното му население е съсредоточено в предградията на тези крепости и частично по степите.

Необходимо е да се отбележи по този повод, че в централната част на Очаковската земя са разположени многобройни Йедисански орди. Трябва да се има предвид че те заемат тези територии през относително късен период на XVIII в. и продължават да чергаруват по степта, без да образуват постоянни местоживелища. В сравнение с буджашките орди, йедисанците не успяват да преминат от номадски към отседнал начин на живот. Това обуславя отсъствието на поне някакви селища на тези орди. Направен е опит да бъдат посочени основните местности на чергаруването им с евентуалното разположение на техните къшли-зимовища.

Изследването на селищата във всяка една отделна административно-териториална единица разкрива пълната картина на поселищната мрежа в

Северозападното Причерноморие. Освен това именно разположението на заварените и нововъзникнали населени пунктове предоставя възможност да се очертаят по-ясно вътрешните и външни граници на тези териториални формирования, както и да се проследят промените и приемствеността в обхвата им през различните периоди на османско управление. В известна степен това от своя страна допринася за проучването на общите тенденции в развитието на една от провинциите на Османската империя през XVIII – нач. XIX в.

Населените пунктове в Северозападното Причерноморие се характеризират с пъстрота като типове селища. През целия период на османска власт в региона се открояват крепости и стари градски центрове с функции от военен характер. Тези центрове на свой ред са заобиколени от околокрепостни предградия-вароши, в които е съсредоточено производително население от християнска рая. Формирането на нови градове-крепости се обусловя в най-голяма степен от функционирането на транспортни артерии в региона и в преобладаваща си част са основани на търговско-пътни възли и преходи през реките като Тигин-гечи (Бендер), Мияк-гечид – Паланка Янък-Хисар, Исмаил-гечиди и др. Най-многочислени като тип селища са селата с отседнало население, а също така т.нар. хутори (семейно-родови имения) и чифлиците – всички те ориентирани към производството на селскостопанската продукция. Друга голяма група поселения в региона представляват номадски станове, кълшлаци-зимовища и подобни по предназначение нетрайни като тип селища на предимно скотовъдно население.

Разположението на селищата по тип и по брой на населението им е неравномерно. Най-голямо съсредоточаване на трайни поселения се наблюдава по Черноморското крайбрежие и покрай реките. Във вътрешността из степите възникват предимно кълшлаци и чергарски станове.

Населението в Северозападното Причерноморие през разглеждания период представлява пъстра картина по своята конфесионална и етническа принадлежност. В количествено отношение се откроява мюсюлманското. Една част от него са предимно военнослужещи и османска администрация, но по брой преобладават татарите и ногайците. Татарите в основната си част са преселници от Крим и Северен Кавказ водят отседнал живот. Ногайците на свой ред имат родово-племенно разделение на Йедисанци, Буджакски и др. по-дребни формирования с номадски и полуномадски начин на живот.

Друга част на населението е сравнително многобройната група на християните, в която като най-стари жители в региона се открояват власите. Заедно с българите и гърците те съставляват основната част от османската рая на предградията и въобще на прилежащия район към османските административни центрове. Специфика се наблюдава в разположението на християнските групи от украински казаци и руски староверци-липовани. Това е обусловено в първия случай с военно-традиционното устройство на казашките формирования, а във втория – със стремежа да се запазят религиозните особености на руската група.

Необходимо е да се отбележи, че независимо от религиозната им принадлежност всички етноси в района на Северозападното Причерноморие през разглеждания период се отличават с определена степен на мобилност и с тенденция към постепенно увеличаване на броя им. Особено се открояват в това отношение ногайците с традиционния си начин на номадски живот. Основните посоки на преселението им през първите столетия на османско присъствие в региона е от Северен Кавказ и крайбрежието на Каспийско море към централните дялове на Буджак. С постепенното му насищане номадите спират в северните краища на Османската империя в пределите на Очаковската земя. Поредицата руско-турски войни през втората половина на XVIII в. привнасят хаотичност в разположението на ногайците. Големи маси номади периодично преминават ту под руско, ту под османско поданство и предприемат постоянни преселвания отначало от Буджак към Крим, Приазовието и Северен Кавказ и после в обратна посока към Буджак и Добруджа.

В християнската група мобилност на населението се забелязва предимно от края на XVII в. до началото на XIX в. Основните посоки на преселения са от Влахия и Молдова към Подунавието и териториите на двата бряга на Днестър. Украинците от Полша и Запорожието се преселват в централната и северната част на Очаковската земя, а българите от вътрешните територии на Румелия масово се заселват около старите градски центрове и крайграничните земи с Русия. Руските староверци, напротив, се старают да се отдалечат от руските предели и се съсредоточават в по-голямата си част по недостъпните места на делтата на Дунав.

В края на османското управление в Буджак и Очаковската земя, както добре личи от изложеното по-горе, живее население с доста пъстър етнически и религиозен състав. След включването на тези северозападни райони на Причерноморието в състава на Руската империя, завареното християнско население и селищата му представляват основа за последващи преселвания в региона. В централната част на Очаковската земя многократно нараства броят на украинско население, а Отвъддnестърските територии са подсилени с новопреселил се влашки елемент. Опразнените от татарско-ногайските орди централни територии на Буджак на свой ред поемат потока на българската и немска емиграции в Бесарабия.

БИБЛИОГРАФИЯ

ИЗВОРИ

Непубликувани документи

1. Народна Библиотека "Св. Св. Кирил и Методий", Ориенталски отдел. София.
(НБКМ, Ориенталски отдел):
Фонд № 1. Арх.ед. 14646; Арх.ед. 15937 [1126 Safer 18 / 05.03.1714]; Арх.ед. 18295.
Фонд № 305А. Арх.ед. 3
Фонд № 309А. Арх.ед. 32.
Фонд № 311А. Арх.ед. 2 [1120 safer 19 / 10.05.1708]; Арх.ед. 73.
Фонд ОАК. Арх.ед. 1. 21.; Арх.ед. 8 . 14.; Арх.ед. 82 . 62.;Арх.ед. 178 . 22.; Арх.ед. 178. 43.

2. Başbakanlık Osmanlı Arşivi. İstanbul. **(BOA)** :
Fon adı: Divan-ı Hümayun Sicilleri Özi ve Silistre Ahkâm Def. ("**A.{DVNS.AHK.ÖZSİ.d**"), Defter № 1-49. [1155.C.-1291.C. / austos 1742 – austos 1874]
Fon adı: Bab-ı Asafi Nişan ve Tahvil Kal. ("**A.NŞT**"),
Defter № 1161, [17 Ş 1007 / 15.03.1599].; Defter № 1355.
Fon adı: Bab-ı Asafi Ruus Kal. ("**A.RSK**"), Defter № 1551.
Fon adı: Ali Emri Mustafa I ("**AE.SMST.I**"),
Dosya № 2, Gömlek № 167 [1107 Za 09 / 10.06.1696].
Fon adı: Ali Emri Mustafa I ("**AE.SMST.II**"),
Dosya № 2, Gömlek № 139 , [1112 B 08 / 19.12.1700].
Fon adı: Cevdet Adliye ("**C.ADL**"),
Dosya № 28, Gömlek № 1657. [1130 zilhicce 29 / 23.11.1718].;
Dosya № 36, Gömlek № 2150.[1170 Ra 19 / 12.12.1756].;
Dosya № 81, Gömlek № 4864. [1193 Za 20 / 29.12.1779].
Fon adı: Cevdet Askeriye ("**C.AS**"),
Dosya № 43, Gömlek № 1994 [1110 Ş 14 / 15.02.1699].;
Dosya № 60, Gömlek № 2827 [1182 Ş 18 / 28.12.1768].;
Dosya № 73, Gömlek № 3438 [1180 M 02 / 10.06.1766].;
Dosya № 260, Gömlek № 10828 [1201 B 02 / 20.04.1787].;
Dosya № 319, Gömlek № 13206 [1197 Ca 14 / 17.04.1783].;
Dosya № 344, Gömlek № 14273 [1178 C 11 / 06.12.1764].;
Dosya № 821, Gömlek № 1204 [1204 Ca 27 / 12.02.1790].;
Dosya № 932, Gömlek № 40372 [1189 R 08 / 08.06.1775].;
Dosya № 957, Gömlek № 41605 [1202 S 18 / 29.11.1787].;
Dosya № 1024, Gömlek № 44915 [1192 Z 19 / 08.01.1779].;
Dosya № 1046, Gömlek № 45944 [1178 Za 16 / 07.05.1765].;
Dosya № 1087, Gömlek № 47941 [1199 Z 20 / 24.10.1785].;
Dosya № 1096, Gömlek № 48375 [1194 R 09 / 14.04.1780].;
Dosya № 1138, Gömlek № 50562 [1202 Ş 29 / 04.06.1788].;
Dosya № 1222, Gömlek № 54863 [1184 Ra 24 / 18.07.1770].
Fon adı: Cevdet Belediye ("**C.BLD**"),
Dosya № 38, Gömlek № 1865 [1178 Ş 14 / 06.02.1765].;
Dosya № 90, Gömlek № 4494 [1178 Ş 29 / 21.02.1765].
Fon adı: Cevdet Dâhiliye ("**C.DH**"),
Dosya № 32, Gömlek № 1559 [1121 Ra 29 / 08.06.1709].
Fon adı: Cevdet Evkaf ("**C.EV**"),
Dosya № 59, Gömlek № 2925 [1211 Ş 22 / 20.02.1797].;
Dosya № 133, Gömlek № 6730 [1222 Ra 09 / 17.05.1807].;
Dosya № 212, Gömlek № 10551 [1118 Ra 25 / 07.07.1706].;
Dosya № 222, Gömlek № 11087 [1135 M 09 / 20.10.1722].;
Dosya № 296, Gömlek № 15055 [1212 N 30 / 18.03.1798].;
Dosya № 339, Gömlek № 17238 [1077 L 29 / 24.04.1667].;
Dosya № 485, Gömlek № 24515 [1195 C 29 / 22.06.1781].;
Dosya № 508, Gömlek № 25691 [1184 Ş 29 / 18.12.1770].;
Dosya № 512, Gömlek № 25872 [1211 S 29 / 03.09.1796].;
Dosya № 530, Gömlek № 26758 [1213 L 19 / 26.03.1799].
Fon adı: Cevdet Hariciye ("**C.HR**"),
Dosya № 97, Gömlek № 4843 [1194 L 16 / 15.10.1780].; Dosya № 797.

Fon adı: Cevdet Maarif (“**C.MF**”),
Dosya № 141, Gömlek № 7046 [1178 R 29 / 26.10.1764].
Fon adı: Cevdet Maliye (“**C.ML**”),
Dosya № 13, Gömlek № 599 [1127 Za 06 / 03.11.1715].;
Dosya № 167, Gömlek № 7015 [1177 Ca 29 / 05.12.1763].;
Dosya № 172, Gömlek № 7274 [1206 N 13 / 05.05.1792].;
Dosya № 200, Gömlek № 8273 [1133 Ca 14 / 13.03.1721].;
Dosya № 282, Gömlek № 11576 [1215 Z 20 / 04.05.1801].;
Dosya № 449, Gömlek № 18191 [1121 C 14 / 21.08.1709].;
Dosya № 454, Gömlek № 18351 [1195 B 29 / 21.07.1781].;
Dosya № 537, Gömlek № 22077 [1220 Z 29 / 20.03.1806].;
Dosya № 569, Gömlek № 23279 [1188 Ra 29 / 09.06.1774].;
Dosya № 573, Gömlek № 23499 [1196 B 29 / 10.07.1782].;
Dosya № 617, Gömlek № 25442 [1207 Ş 11 / 24.03.1793].;
Dosya № 673, Gömlek № 27573 [1163 M 01 / 11.12.1749].;
Dosya № 673, Gömlek № 27564 [1194 Z 25 / 22.12.1780].;
Dosya № 724, Gömlek № 29638 [1211 L 28 / 26.04.1797].;
Dosya № 748, Gömlek № 30486 [1201 Za 13 / 27.08.1787].;
Dosya № 783, Gömlek № 31937 [1192 Ra 29 / 27.04.1778].
Fon adı: Cevdet Eyalet-i Mümtaze (“**C.MTZ**”),
Dosya № 3, Gömlek № 117, [1194 Za 19 / 16.11.1780].;
Dosya № 19, Gömlek № 923 , [1144 Za 13 / 08.05.1732].
Fon adı: Cevdet Nafia (“**C.NF**”),
Dosya № 30, Gömlek № 1491 [1145 Z 29 / 12.06.1733].;
Dosya № 38, Gömlek № 1869 [1133 Ş 29 / 25.06.1721].
Fon adı: Hatt-ı Hümayun (“**HAT**”),
Dosya № 10, Gömlek № 331A. [1197 Za 20 / 17.10.1783].;
Dosya № 18, Gömlek № 804 A. [1199 L 06 / 12.08.1785].,
Dosya № 18, Gömlek № 804 [1199 Za 07 / 11.09.1785].;
Dosya № 21, Gömlek № 1007 [1202 Ca 09 / 16.02.1788].;
Dosya № 23, Gömlek № 1144 [1202 Ra 13 / 23.12.1787].;
Dosya № 28, Gömlek № 1342 [1201 B 13 / 01.05.1787].;
Dosya № 38, Gömlek № 1904 [1210 L 25 / 03.05.1796].;
Dosya № 952, Gömlek № 40880 [1243 Z 29 / 12.07.1828].;
Dosya № 979, Gömlek № 41578 [1228 Ş 07 / 05.08.1813].;
Dosya № 979, Gömlek № 41578A [1228 Z 19 / 13.12.1813].
Fon adı: İbnülemin Askeriye (“**İE. AS**”)
Dosya № 11 Gömlek № 1001 [1096 L 05 / 04.09.1685].
Fon adı: Maliyeden Müdevver Defterler (“**MAD**”),
Defter № 00607 [24 Ca 1077 / 22.11.1666].;
Defter № 01113 [04 Za 1014 / 13.03.1606].;
Defter № 01243. [1105 Ca 19 / 16.01.1694].;
Defter № 04023. [1102 Z 29 / 23.09.1691].;
Defter № 04964. [1055 C 01 / 25.07.1645].;
Defter № 07389. [1127 .... / ....1715].;
Defter № 10166.;
Defter № 10238.;
Defter № 10243.;
Defter № 10247.;
Defter № 10263.;
Defter № 10271.;
Defter № 10278.;
Defter № 10283.;
Defter № 10306.;
Defter № 21670.
Fon adı: Tapu Tahrir Defteri (“**TT.d**”),
Defter № 0475 [977 / 06.1569-06.1570].;
Defter № 0483 [977 / 06.1569-06.1570].;
Defter № 0566.
Defter № 0860.[1112 M 05 / 22.06.1700].

3. Ankara Tapu Kadastro, Kuyud-ı Kadime Arşivi. Ankara (**TK**), *Tahrir Defteri* (**TD**), nr.83, 34a.

4. Topkapı Saray Müzesi Arşivi. İstanbul. E – 461.

5. Архив Внешней Политики России. Москва. (**АВПР.**)
Фонд: 69. „Едисанские дела”. 1761., д.1, оп.112/1. – Л.1.- Л.1.об.; д.153, оп.1. – Л.18.

6. Комунальна установа „Ізмаїльський архів”. Ізмаїл. (**КУІА**), Фонд: 514, оп.1, спр.1-5.

7. Центральный Государственный Архив МССР. Кишинев. (**ЦГА МССР.**) Фонд.1. Оп.1. Д.3639. Л.101,102,57.

8. Центральный Государственный Архив Древних Актов. Москва. (**ЦГАДА**) Фонд 293. Оп.1. Д.418. Л.232.

9. Центральный Государственный Военно-Исторический Архив. Москва. (**ЦГВИА**)
Фонд Молдавской армии. Оп.165. в.32. д.41. ч.

Публикувани документи

1. [**Лафитт-Клаве**] Описание пути от Константинополя до Очакова. Санкт-Петербург, 1821.
2. حسين. بدايع الوقايع. / Хюсейн. Беда`и` ул-века`и`. (Удивительные события). Под редакцией Тверитиновой А.С. Ч.I-II. Москва, 1961.
3. مبداء قانون يكيچرى اوچاغى تاريخى. / Мебде-и Канун-и йеничери оджагы тарихи. (История происхождения законов янычарского корпуса). Москва, 1987.
4. **Bıjışkyan, P.M.** (Trabzonlu). Karadeniz kıyıları. Tarih ve coğrafyası. 1817-1819. Istanbul, 1969.
5. **Călători străini** despre țările române.Vol.I-IV. Bucureşti, 1968.
6. **Catalogul documentelor turceşti**. Întocmit de Mihail Guboglu. Vol.I. Bucureşti, 1960.; Vol.II. (1455-1829). Bucureşti,1965.
7. **Cronici turceşti** privind țările române. Vol.I. Sec. XV – mijlocul sec. XVII. Volum întocmit de Mihail Guboglu şi Mustafa A. Mehmet. Bucureşti, 1966.;Vol.II. Sec. XVII – începutul sec. XVIII. Volum întocmit de Mihail Guboglu. Bucureşti, 1974.; Vol.III. Sfârşitul sec. XVI – începutul sec. XVII. Volum întocmit de Mustafa A. Mehmet. Bucureşti, 1980.
8. **Documente privind istoria Romîniei**. Colecția eudoxiu de Hurmuzaki (Serie noua). Vol.I. Rapoarte consulare Ruse (1770-1796). Bucureşti, 1962.
9. **Documente privitoare la istoria Românilor**. Vol. XI, adunate, adnotate şi publicate de N. Iorga. Bucureşti, 1900.
10. **Documente turceşti** privind istoria României. Întocmit de Mustafa A. Mehmet. Vol.I. 1455-1774. Bucureşti, 1976.; Vol.II. 1774-1791. Bucureşti, 1983.; Vol.III. 1791-1812. Bucureşti, 1986.
11. **Çelebi, E.** Seyahatname. İstanbul, 1992.
12. **Gemil, T.** Relațiile Țărilor Române cu Poarta Otomană în documente turceşti (1601-1712). Bukureşti, 1984.
13. **Katalog dokumentów** tureckich. Dokumenty do dziejów polski i krajów ościennych w latach 1455-1672. Opracował Zygmunt Abrahamowicz. Katalog rękopisów orientalnych ze zbiorów polskich. Tom I. Część 1. Warszawa, 1959.
14. **Katalog rękopisów** tureckich i perskich. Opracował Majda Tadeusz. Katalog rękopisów orientalnych ze zbiorów polskich. Tom V. Część 2. Warszawa, 1967.
15. **Materiały do dziejów dyplomacji** polskiej z lat 1466-1516 (Kodeks Zagrzebski). Opracował J.Garbacik. Wrocław – Warszawa – Kraków, 1966.
16. **Mühimme defterleri**. №1, № 2, № 3, № 90.
17. **Pecevi, I.** Pecevi Tarihi. Hazirlayan prof. Bekir Sitki Baykal. Cilt. I-II. Ankara,1981-1982.
18. **Peyssonel, M.** Traite sur le commerce de la mer Noire. Tome Premier. Paris, 1787.
19. **Skarbiec diplomatów** papiezkich, krolewskich, książęcych; uchwal naradowych, pstanowień różnych władz i urzędów posługujących do krytycznego wyjaśnienia dziejów Litwy, Rusi Litewskiéj i ościennych im krajów. Zebrał i w treści opisał Ignasy Daniłowicz. Tom I. Wilno,1860.; Tom II. Wilno, 1862.
20. **Veliman, V.** Relațiile Româno-Otomane, 1711-1821: Dokumente turceşti / Valeriu Veliman. Bukureşti, 1984.
21. **Андриевский, А.** Материалы по истории Запорожья и пограничных отношений (1743-1767 гг.) – ЗООИД. Т.XVI. Одесса, 1893.
22. **Архів Коша** Нової Запорозької Січі. Корпус документів.1734-1775. Т.1. Київ, 1998.
23. **Архів Коша** Нової Запорозької Січі. Корпус документів.1734-1775. Т.2. Київ, 2000.
24. **Архів Коша** Нової Запорозької Січі: Опис справ 1713-1776. 2-е вид., доп. і виправ. Київ, 1994.
25. **Архив военно-походной канцелярии Румянцева**. Ч.1. Москва, 1865.; Ч.2. Москва, 1866.
26. **Архив графов Мордвиновых**. Т.1-2. Санкт-Петербург, 1901.
27. **Бессарабия** на перекрестке Европейской дипломатии. Документы и материалы. Москва, 1996.
28. **Гваньіні, О.** Хроніка про татарську землю. Запоріжжя, 2000.
29. **Григорович, В.** Записка о пособиях к изучению южно-русской земли. Одесса, 1876.
30. **Ельхадж** Ахмед Али Паша. Османски политически трактат. Подготвила за печат Бистра Цветкова. София, 1987.
31. **Задунайська Січ**. Серія збірок наукових статей, матеріалів та ре публікацій. Том II. Одеса, 1998.
32. **Історія Хаджибея** (Одеси) 1415-1795 рр. в документах. За редакцією канд. іст. наук Т. Г. Гончарука. Одеса, 2000.
33. **Клееманово путешествие** из Вены в Белград и Новую Килию, також в земли Буджакских и Ногайских татар и во весь Крым, в 1768, 1769 и 1770 годах. Санкт-Петербург, 1783.
34. **Крман, Д.** Подорожній щоденник (Itinerarium 1708-1709). Київ, 1999.
35. **Козацтво** на півдні України. Кінець XVIII – XIX століття. Одеса, 2000.
36. **Материалы для истории** взаимных отношений России, Польши, Молдавии, Валахии и Турции в XIV-XVI вв., собранные В. А. Уляницким. Москва, 1887.

37. **Материалы для истории** Крымского ханства, извлеченные по распоряжению Императорской Академии Наук, из Московского Главного Архива Министерства Иностранных Дел. Издал В. В. Вельяминов-Зернов. Санкт-Петербург, 1864.
38. **Материалы для истории** южнорусского края в XVIII столетии. (1715-1774). Извлеченные из старых дел Киевского губернского архива А. А. Андриевским. Одесса, 1886.
39. **Материалы для оценки** земель Херсонской губернии. Сост. статистическим отделением при Херсонской губернской земской управе. Т.1: Одесский уезд. Херсон, 1883.; Т.4: Тираспольский уезд. Херсон, 1889.; Т.5: Приложение: Результаты подворной переписи Ананьевского уезда. Херсон, 1889.
40. **Молдавия** в эпоху феодализма. Т.1: Славянско-молдавские грамоты (XV в. – первая часть XVII в.). Кишинев, 1961.
41. **Національні** меншини в Україні 1920-1930-ті роки. Історико-картографічний атлас. Київ, 1996.
42. **Османски извори** за ислямизационните процеси на Балканите (XVI-XIX в.). Серия извори – 2. София, 1990.
43. **Османски извори** за историята на Добруджа и Североизточна България. Съставил, превел и редактирал Стр. Димитров. София, 1981.
44. **Отрывок повествования** о Новороссийском крае, из оригинальных источников почерпнутый. Одесса, 1851.
45. **Отчет** относительно географического и топографического положения провинции Озу или Едисан, обычно называемой Очаковская степь, служащий пояснением к картам и планам, снятым по высочайшему указанию. 1792 г. – В: Наследие **Ф. П. Де-Волана**. Из истории порта, города, края. Одесса, 2002, 73-191.
46. **Отчет** повествования о Новороссийском крае, из оригинальных источников почерпнутый. Одесса, 1857.
47. **Перелік деяких шляхів** Південної України, складений очевидно для дипломатів Речі Посполитої. Перша половина XVII ст. – В: Гваньіні О. Хроніка про татарську Землю. Запоріжжя, 2000, 76.
48. **Петров, П.** По следите на насилието. Документи и материали за налягане на исляма. Ч.І. София, 1987.; Ч.ІІ. София, 1988.
49. **Присоединение Крыма к России**: Рескрипты, письма, реляции и донесения: В 4-х томах./ Под редакцией Дубровина Н.Ф. С.Пб. Т.І: 1775-1777гг. Санкт-Петербург, 1885.; Т.ІІ: 1778 г. Санкт-Петербург, 1885.; Т.ІІІ: 1779-1780 гг. Санкт-Петербург, 1887.; Т.IV: 1781-1782 гг. Санкт-Петербург, 1889.
50. **Сборник князя Оболенского.** № І. Москва, 1838.
51. **Сборник** Русского Исторического Общества. Т.9. Санкт-Петербург,1872.; Т.42. Санкт-Петербург,1885.; Т.48.Санкт-Петербург, 1885.; Т.51. Санкт-Петербург, 1885.; Т.57. Санкт-Петербург, 1887.
52. **Списки населенных мест** Российской империи. Т.ІІІ. Бессарабская область. Список населенных мест по сведениям 1859 года. Санкт-Петербург, 1861.
53. **Турски извори за историята на правото в българските земи.** Т.1. София, 1961.
54. **Хаджибей – Одеса та Українське козацтво.**(1415-1797 роки). Серія збірок наукових статей, матеріалів та ре публікацій. Том ІІІ. Одеса, 1999.
55. **Херсонские епархиальные ведомости.** № 14-18, Приложения. 1861.
56. **Челебі, Е.** Книга подорожі. Північне Причорномор'я . Одеса, 1997.
57. **Челеби, Е.** Пътепис. Превод от османотурски, съставителство и редакция на Страшимир Димитров. София, 1972.
58. **Челеби, Э.** Книга путешествия. Вып. 1 Земли Молдавии и Украины. (пер. : под ред. А.С. Тверитиновой). Москва, 1961.

ИЗСЛЕДВАНИЯ

1. **Bartl, P.** 17. yüzyılda ve 18. yüzyılın ilk yarısında Kazak Devleti ve Osmanlı İmparatorluğu. – İlmî Araştırmalar. № 6. İstanbul, 1998, 301-330.
2. **Beldiceanu, N.** La Moldavie Ottomane à la fin bu XV-e siècle et au debut du XVI siècle. – Revue des etudes islamiques. №2. Paris, 1969, 239-266.
3. **Beldiceanu, N.** Recherche sur la ville Ottomane au XV-e siecle. Etude et aktes. Paris,1973.
4. **Berindei, M., Veinstein, G.** L`Empire Ottoman et les pays roumains 1544-1545. Etude et documents. Paris, 1987.
5. **Birken, A.** Die Provinzen des Osmanischen Reiches. Wiesbaden, 1976.
6. **Çadırcı, M.** Türkiye'de Muhtarlık Teşkilatının Kurulması üzerine Bir Inceleme. – Belleten, № 34, 1970, 409-420.
7. **Çiçek, K.** II Viyana Kuşatması ve Avrupa'dan Dönüş (1683-1703). – In: Türkler., Cilt.9, Ankara, 2002.

8. **Emecen, F. M.** Az Oszman birodalom sztyeppei hatarai es a Moldvai kijaro. – AETAS. XVIII (2003/2). Seged, 2003.
9. **Emecen, F. M.** Karadeniz'in kuzey-batı kesimi ile ilgili Osmanlı tahrirleri ve özellikleri. – Ata Dergisi. Sayı VII. Konya, 1997, 75-83.
10. **Emecen, F. M.** Osmanlı Divanının Ana Defter Serileri: Ahkâm-ı Mîrî, Ahkâm-ı Kuyûd-ı Mühimme ve Ahkâm-ı Şikâyet. – Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi. Cilt 3. Sayı 5. İstanbul, 2005, 107-139.
11. **Emecen, F. M.** Sultan Süleyman Çağı ve Cihan Devleti. – Türkler., Cilt.9, Ankara, 2002.
12. **Gemil, T.** Două documente tătăreşti referitoare la compania din 1476 a sultanului Mehmed al II-lea în Moldova. – Anuarul Institutului de Istorie şi Arheologie "A.D.Xenopol". T.V. Iaşi, 1968.
13. **Gemil, T.** Poarta Otomană, Tatarii, Polonia şi Moldova intre 1621 şi 1672. (Moldova în contextul politik international din estul şi sud-estul Europei intre 1621 şi 1672.) Rezumatul tezeı de doktorat. Iaşi, 1976.
14. **Gökbilgin, M. T.** Kanunî sultan Süleyman devri başlarında Rumeli eyaleti, livaları, şehir ve kasabaları. – Belleten. Türk Tarih Kurumu. Cilt XX. Sayı 78. Ankara, Nisan, 1956, 247-294.
15. **Gökbilgin, M. T.** Rumeli"de Yürükler, Tatarlar ve Evlâd-ı Fâtihân. İstanbul, 1957.
16. **Gökbilgin, M. T.** Süleyman I. – In: Türkler., Cilt.9. Ankara, 2002.
17. **Göyünç, N.** Osmanlı Devleti'nde Taşra Teşkilatı (Tanzimat'a Kadar). – In: Osmanlı., Cilt.6. Ankara, 1999.
18. **Gradeva, R.** Administrative System and Provincial Government in the Central Balkan Territories of the Ottoman Empire, 15th C. – In: The Turks. Vol. 3. Ottomans. Ed. by H. C. Güzel, C. C. Oğuz, and O. Karatay. Ankara, 2002, 498-507.
19. **Guboglu, M.** Inscripţia sultanului Suleiman Magnificul în urma expediţiei în Moldova (1538/945). – Studii. Revistă de istorie. Bucureşti.1956. №.2-3., 107-123.
20. **Hadzibegic, H.** Rasprava Ali Causa iz Sofije o timarskoj orgunizaciji u XVII stoljecu. – Гласник Земальского Музеја. св. II. Сарајево,1947.
21. **Halaçoğlu, Y.** XVIII yüzyılında Osmanlı İmparatorluğu"nun iskan siyaseti ve aşiretlerin yerleştirilmesi. Ankara, 1991.
22. **Hammer, J.** Histoire de L'Empire Ottoman depuis son origine jusqu'à nos jours. T. XIII. Depuis de traite de paix de Carlowicz jusqu'à la paix de Passarowicz. 1699-1718.; T. XIV. Depuis de traite de paix de Passarowicz jusqu'à la paix deBelgrade. 1718-1739.; T. XV. Depuis de traite de paix de Belgrade jusqu'à la paix la l'avenement du Sultan Moustafa III. 1739-1757. T. XVI. Depuis de traite de paix la l'avenement du Sultan Moustafa III jusqu'à la paix de Kaïnardje. 1757-1774.
23. **Inalcık, H.** Centralization and Decentralization in the Ottoman Administration. – In: Studies in 18th c. Islamic History. Ed. by T. Naff and R. Owen. Carbondale, 1977, 27-52.
24. **Inalcık, H.** Osmanlı - Rus ilişkileri (1492 - 1700). Ankara, 2003.
25. **Inalcık, H.** The Ottoman Empire. The Classical Age 1300-1600. London, 1994.
26. **Inalcık, H., Quataert, D.** An Economic and Social History of the Ottoman Empire, 1300-1914. Cambridge, 1994.
27. **İhsanoğulu, E.** History of the Ottoman State, Society & Civilization. V.1. Istanbul, 2001.
28. **Keleş, H.** Akkerman Sancağı'nda Yavuz Sultan Selim Han Vakıfları. – G.Ü. Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi. Cilt 21, Sayı 2. Ankara, 2001, 179-188.
29. **Kılıç, O.** Beylerbeylikler/Eyaletler, Kaptanlıklar, Voyvodalıklar (1362-1799). – In: Türkler., Cilt.9. Ankara, 2002.
30. **Kılıç, O.** XVII.Yüzyılın İlk Yarasında Osmanlı Devleti'nin Eyalet ve Sancak Teşkilatlanması. – In: Osmanlı., Cilt.6. Ankara, 1999, 89-109.
31. **Kolodziejczyk, D.** 1795'e Kadar Osmanlı-Leh İlişrilerinin Karakteri Üzerine Bazı Tespitler. – Türkler., Cilt.9. Ankara, 2002.
32. **Kołodziejczyk, D.** Podole pod panowaniem tureckim. Ejalet Kamieniecki 1672-1699. Warszawa, 1994.
33. **Kumkale, T.** Tarihten Günümüze: Türk-Rus İlişkileri. İstanbul,1997.
34. **Kunt, İ. M.** Sancaktan Eyalete. 1550-1650 Arasında Osmanlı ümerası ve il idaresi. İstanbul,1978.
35. **Maxim, M.** Ţările Române şi Imperiul Otoman. (§4. Teritorii româneşti sub administraţia otomană.) – In: Istoria Românilor. Vol. V. O epocă de înnoiri în spirit European (1601-1711/1716). - Bucureşti. 2002.
36. **Mehmet, M. A.** Din raporturile Moldovei cu Imperiul Otoman în a doua jmătate a veacului al XV-lea. – Studii. Revistă de istorie. №.5. Bucureşti, 1960, 165-178.
37. **Öztürk, Y.** Kırım Hanlığı. – In: Türkler. Cilt.8. Ankara, 2002.
38. **Petrov, P., Grozdanova, E.** Der Woiwode in den mittelalterlichen Balkanländern und im Osmanischen Reich. – Etudes Historiques, T.IX., 1979, p.99-127.
39. **Peyssonel** M. Traite sur le commerce de la mer Noire. Tome Premier. Paris,1787.
40. **Pritsak, O.** Das erste Türkisch-Ukrainische Bündnis (1648). – Orients. № 6. Leiden, 1953, 266-298.
41. **Pritsak, O.** İlk Türk-Ukrayna İttifakı (1648). – İlmî Araştırmalar. № 7. İstanbul, 1999, 255-284.
42. **Radushev, E., Ivanova, S., Kovachev, R.** Inventory of Ottoman Turkish Documents about Waqf Preserved in the Oriental Department at the St St Cyril and Methodius National Library. Part 1 – Registers. Sofia, 2003.

43. **Russo, D.** Lista mitropoliţilor Proilaviului. – In: Studii istorice greco-romane. T.1.

44. **Şahin, İ.** XVI yüzyılda Akkerman'ın demografik ve sosyal durumu. – İstanbul üniversitesi. Güney-Doğu Araştırmaları Dergesi. № 12. 1998.

45. **Turan, Ş.** XVII Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunun İdari Taksimatı. – Atatürk Üniversitesi 1961 Yıllığı. Ankara,1963, 201-227.

46. **Uzunçarşılı, İ. H.** Osmanlı Devlet teşkilâtından Kapıkulu ocakları. T.II. Ankara, 1984.

47. **Uzunçarşılı, İ. H.** Osmanlı Devletinin Merkez ve Bahriye Teşkilâtı. Ankara, 1948.

48. **Uzunçarşılı, İ. H.** Osmanlı tarihi. Cilt. III-IV. Ankara, 1995.

49. **Vâlsan, G.** Harta Moldovei de Dimitre Cantemir. Bucureşti, 1926.

50. **Yücel, Y.** Osmanlı Devlet 1579 teşkilatına dair kaynaklar. Ankara, 1988.

51. **Yücel, Y.** Osmanlı Imparatorlugnda desentralizasyona dair genel gölemeler. – Belleten. Türk Tarih Kurumu. Cilt.38. №152. Ankara, 1974.

52. **Абрагамович, З.** Старая турецкая карта Украины с планом взрыва Днепровских порогов и атаки турецкого флота на Киев. – В: Восточные источники по истории народов Юго-Восточной Европы. Т. II. Москва, 1969, 77-97.

53. **Андреев, А. Р.** История Крыма. Москва, 1997.

54. **Антонов, А.** Важен документ за Кримския път (Sağ kol) и неговите отклонения през XVII-XVIII в. – В: Традиции и приемственост в България и на Балканите през средните векове. Изследвания и материали от международната научна конференция в чест на 60 годишнината на проф. д.и.н. Йордан Андреев, 14-15 май 1999 г. В.Търново. Велико Търново, 2003, 596-621.

55. **Антонов, А.** Възникване и развитие на османските архитектурни комплекси по Диагоналния път в българските земи през XVI – XVII век. – В: Съдбата на мюсюлманските общности на Балканите. Т. 7. История на мюсюлманската култура по българските земи. Съст. Р. Градева. София, 2001, 503-537.

56. **Аствацатуров, Г.** Бендерская крепость. Бендеры, 1997.

57. **Багалий, Д. И.** Колонизация Новороссийского края и первые шаги его по пути культуры. Киев, 1889.

58. **Батюшков, П. Н.** Бессарабия. Историческое описание. Санкт-Петербург, 1892.

59. **Бачинський, А. Д.** Адміністративно-політичне управління Буджакським степом та пониззям Дунаю. XVIII – початок XIX ст. – Архіви України. № 5, 1966. 17-23.

60. **Бачинський, А. Д.** Січ Задунайська (1775-1828). Історико-документальний нарис. Одеса, 1994.

61. **Бачинский, А. Д.** Едисанские ногаи в степях нижнего Побужья. – В: XV Наукова конференція Інституту археології, присвячена 50-річчю утворення СРСР. Одеса,1972, 412-416.

62. **Бачинський, А. Д., Бачинська О. А.** Козацтво на півдні України (1775-1869). Одеса, 1995.

63. **Бачинский А. Д., Добролюбский А. О.** Буджакская орда в XVI-XVII вв. (Историко-археологический очерк).- В: Социально-экономическая и политическая история Молдавии периода феодализма. Кишинев,1988, 82-94.

64. **Бачинська, О.** Колонізаційна політика Стамбула на Придунайських землях у XVIII ст. – В: Україна в Центрально-Східній Європі (З найдавніших часів до кінця XVIII ст.). Випуск 3. Київ, 2003, 243-252.

65. **Бачинська, О.** Українське населення придунайських земель XVIII – початок XX ст. (Заселення й економічне освоєння). Одеса, 2002.

66. **Беннигсен, А.** Россия XVIII века в архивах Оттоманской империи. – В: Франко-русские экономические связи. Москва-Париж, 1970, 65-89.

67. **Берг, Л. С.** Население Бессарабии. Численный и этнографический состав. – В: Труды комиссии по изучению племенного состава населения СССР и сопредельных стран. Выпуск № 6. Петроград, 1923.

68. **Берг, Л. С.** Бессарабия. Страна, люди, хозяйство. Петроград, 1918.

69. **Бернштейн, С. Б.** Атлас болгарских говоров в СССР. Москва, 1958.

70. **Броневский, М.** Описание Татарии (Tartariae Descriptio) – ЗООИД. Т. 6. Одесса, 1867.

71. **Велков, А.** Видове османотурски документи. София, 1986.

72. **Весела, З.** [Zdenka Vesela-Přenosilova]. Турецкий трактат об османских крепостях Северного Причерноморья в начале XVIII в. – В: Восточные источники по истории народов Юго-Восточной Европы. Т. II. Москва,1969, 98-139.

73. **Витол, А. В.** Османская империя (начало XVIII века). Москва, 1987.

74. **Возгрин, В.Е.** Исторические судьбы крымских татар. Москва, 1992.

75. **Восточный вопрос во внешней политике России**. Конец XVIII – начало XX в. Москва, 1978.

76. **Іналджик, Г.** Боротьба за східноєвропейську імперію. 1400-1700 pp. Кримський ханат, Османи та піднесення Російської імперії. – В: Україна в Центрально-Східній Європі (З найдавніших часів до кінця XVIII ст.). Випуск 2. Київ, 2002, 119-135.

77. **Іналджик, Г.** Османська імперія. Класична доба 1300-1600. Київ, 1998.

78. **Гафуров, А. Г.** Имя и история: Об именах арабов, персов, таджиков и тюрков. Словарь. Москва, 1987.

79. **Гонца, Г.** Борбата на молдавския народ против агресията на Османската империя. Кишинев, 1989.
80. **Гонца, Г. В.** Молдавия и османская агрессия в последней четверти XV – первой трети XVI в. Кишинев, 1984.
81. **Гончарук, Т.** Військові операції на території сучасної Одещини під час російсько-турецьких війн XVIII ст. Методичний посібник. Одеса, 2002.
82. **Гончарук, Т., Гуцалюк, С.** Українське козацтво та Хаджибей (Одеса). Середина XVI сторіччя – 1794 рік.: Популярний нарис та додані документи з друкованих джерел / Одеське товариство “Південна громада”. Одеса, 1998.
83. **Георгиева, Г.** Административното устройство и управление на еялет Румелия при султан Махмуд II (1808-1839). Дисертация за присъждане на научната и образователна степен “доктор”. София, 2005.
84. **Градева, Р.** Налагането на кадийската институция на Балканите и мястото й в провинциалната администрация (XIV – н. XVI в.). – Балканистика, 3, 1989, 33-52.
85. **Грачев, В.** Балканские владения Османской империи на рубеже XVIII-XIX вв. Москва, 1990.
86. **Грек, И., Червенков Н.** Българите от Украйна и Молдова. Минало и настояще. София, 1993.
87. **Григорович, В.** Записка о пособиях к изучению южно-русской земли. Одесса, 1876.
88. **Грозданова, Е.** Българите и руско-турските войни от втората половина на XVIII в. – В: България в света от древността до наши дни. Т. I. С., 1979, 357-366.
89. **Грозданова, Е.** Българската селска община през XV-XVIII век. София, 1979.
90. **Грозданова, Е.** Налог джизье с балканских земель в системе доходов государственной казны Османской империи (по турецким документам). – В: Восточные источники по истории народов Юго-Восточной и Центральной Европы. Под редакцией А. С. Тверитиновой. Т. III. Москва, 1974.
91. **Грозданова, Е.** Европейските провинции на Османската империя през XVI-XVII в. в най-новите трудове на унгарски и български историци (1985-1995). Опит за сравнителен анализ и паралели. – Исторически преглед, 1997, № 3, 76-96.
92. **Грозданова, Е.** Многоликите пътища на мира и войната. – В: Контрасти и конфликти “зад кадър”. София, 2003.
93. **Грозданова, Е., Ст. Андреев.** Българите през XVI век. По документи от наши и чужди архиви. София, 1986.
94. **Грозданова, Е., Ст. Андреев.** За вътрешните миграции на българите през XVIII в. – Исторически преглед, 2000, № 3-4, 30-55
95. **Грозданова, Е., Ст. Андреев.** Категории население със специални задължения и статут - правна норма от XVI в. и реална практика. – В: Българският шестнадесети век. София, 1996, 29-48.
96. **Гросул, Г. С.** Дунайские княжества в политике России 1774-1806. Кишинев, 1975.
97. **Губоглу, М.** Турецкий источник 1740 г. о Валахии, Молдавии и Украине. – В: Восточные источники по истории народов Юго-Восточной и Центральной Европы. Под редакцией А. С. Тверитиновой. Т. I. Москва,1964, 131-161.
98. **Гуржий, О.І., Чухліб Т.В.** Гетьманська Україна . / 15-ти томне видання “Україна крізь віки” присвячене історії Української козацької держави останньої чверті XVII-XVIII ст. Т.8. Київ, 1999.
99. **Д’Оссон, М.** Полная картина Оттоманской империи. Т.1. Санкт-Петербург, 1795.
100. **Державин, Н. С.** Болгарские колонии в России (Таврическая, Херсонская и Бессарабская губернии). – В: Сборник за народни умотворения и народопис. Книга XXIX. София, 1914.
101. **Димитров, Стр., Н. Жечев, В.Тонев.** История на Добруджа. Т.III. София, 1988.
102. **Дмитриев, П. Г.** Народонаселение Молдавии. Кишинев, 1973.
103. **Дмитриев, П. Г., Киртоагэ И. Г.** Изменения в административно-территориальном устройстве центральной части Днестровско-Прутского междуречья в XVII-XVIII вв. – Известия Академии наук Молдавской ССР. Серия общественных наук. №1. Кишинев, 1989.
104. **Дойнов, Ст.** Българите в Украйна и Молдова през възраждането (1751-1878). София, 2005.
105. **Дойнов, Ст.** Българите и руско-турските войни 1774-1856. София, 1987.
106. **Дойнов, Ст.** Българските преселвания в Южна Русия през 50-те години на XVIII в. – Исторически преглед, 1991, № 11, 3-20.
107. **Дружинина, Е.И.** Кючук-Кайнарджийский мир 1774 года, его подготовка и заключение. Москва, 1955.
108. **Зайончковский, А.** Летопись Кипчакской степи (Теварих-и Дешт-и Кипчак) как источник по истории Крыма. – В: Восточные источники по истории народов Юго-Восточной Европы. Т. II. Москва, 1969, 10-21.
109. **Зеленчук, В. С.** Население Бессарабии и Поднестровья в XIX веке. Кишинев, 1979.
110. **Еремеев, Д.Е., Мейер, М.С.** История Турции в средние века и новое время. Москва, 1992.
111. **Ермуратский, В.** Дмитрий Кантемир – мыслитель и государственный деятель. Кишинев, 1973.
112. **Иващенко, М.** Исторический очерк Ананьевского уезда и города Ананьева. Одесса, 1895.
113. **История Молдавии**: Т.1- Кишинев.1951.- С.654.; Т.2.: Устройство задунайских переселенцев в Бессарабии и деятельность А. П. Юшневского. Кишинев, 1957.

114. **Ихсаноглу, Э.** История Османского государства, общества и цивилизации. Под редакцией Экмеледдин Ихсаноглу. Т.1-2. Москва, 2006.

115. **Кеппен, П.** Об этнографической карте европейской России. Санкт-Петербург, 1852.

116. **Кабузан, В. М.** Заселение Новороссии (Екатеринославской и Херсонской губерний) в XVIII-XIX веках. (1719-1858 гг.). Кишинев, 1976.

117. **Кабузан, В. М.** Заселение Северного Причерноморья (Новороссии) в XVIII- первой половине XIX веках. (1719-1858 гг.). Москва, 1969.

118. **Кабузан, В. М.** Народонаселение Бессарабской области и левобережных районов Приднестровья (конец XVIII- первая половина XIX века). Кишинев, 1974.

119. **Кантемир, Д.** Описание Молдавии. Кишинев, 1973.

120. **Киртоагэ, И.Г.** Административно-территориальное деление юга Днестро-Прутского междуречья под турецким владычеством в XVI – первой половине XVIII века. – В: Социально-экономическая и политическая история Молдавии периода феодализма. Кишинев, 1988, 72-82.

121. **Киртоагэ, И. Г.** Юг Днестровско-Прутского междуречья под Османским владычеством (1484-1595). Кишинев, 1992.

122. **Киртоагэ, И. Г.** Три новых османских документа по истории Молдавии. – Известия Академии наук Молдавской ССР. Серия общественных наук. №3. Кишинев, 1989, 55-61.

123. **Ковачев, Р.** Опис на Никополския санджак от 80-те години на XV век. София, 1997.

124. **Ковачев, Р.** Самоков и Самоковската каза през XVI век според описи на Истанбулския османски архив. София, 2001.

125. **Кондараки, В. Х.** В память столетия Крыма. Т. 2. Москва, 1883.

126. **Кочубинский, А.** Граф Андрей Иванович Остерман и раздел Турции: Из истории Восточного вопроса. Война пяти лет: 1735-1739. – Одесса, 1899.

127. **Крисаченко, В.** Історія Криму: Кримське Ханство. (Збірка джерел та документів). Київ, 2000.

128. **Крушеван, П. А.** Бессарабия. Географический, исторический, статистический, экономический, этнографический, литературный и справочный сборник. Под редакцией П. А. Крушевана. Москва, 1903.

129. **Кушнір, В. Г.** Українці за Дунаєм. Одеса, 2002.

130. **Лаврів, П. І.** Історія Південно-Східної України. Київ,1996.

131. **Лашков, Н. В.** Бессарабия к столетию присоединения к России. 1812-1912 г.г. Географический и историко-статистический обзор состояния края. Составил протоиерей Н. В. Лашков. Кишинев, 1912.

132. **Лебединцев, А. Г.** Ханская Украина. – ЗООИД. Т.XXXI. Одесса,1913, 1-22.

133. **Лемерсье-Келькеже, Ш.** Литовский кондотьер XVI в. – князь Дмитрий Вишневецкий и образование Запорожской Сечи по данным оттоманских архивов. – В: Франко-русские экономические связи. Москва-Париж, 1970, 38-64.

134. **Марков, М. Г.** Историческите права на България върху Добруджа. София, 1917.

135. **Мазепа**: Збірник. Київ,1993.

136. **Мейер, А.** Повествовательное, землемерное и естественное описание Очаковской земли, сообщенное в двух донесениях. Санкт-Петербург, 1794.

137. **Мейер, М.С.** Османская империя в XVIII в. Черты структурного кризиса. Москва, 1991.

138. **Мейер, М.С.** Кризис османских имперских порядков: меняющиеся отношения центра и периферии в XVIII в. – В: Османская империя. Государственная власть и социально-политическая структура. Москва, 1990, 332-345.

139. **Михнева, Р.** Земята извън "времето". Русия и Османската империя. Антропология на промяната (края на XVI – начало на XVIII в.). Варна, 2003.

140. **Михнева, Р.** Россия и Османская империя в международных отношениях в середине XVIII века (1739-1756). Москва, 1985.

141. **Мохов, Н. А.** Молдавия эпохи феодализма (От древнейших времен до 1812 г.). Кишинев, 1964.

142. **Муртазалиев, С. И.** Административно-судебная и военная системы Османской империи XIII-XVII вв. Махачкала, 2005.

143. **Мутафчиева, В.** К вопросу о феодальной иерархии в османской военно-ленной системе XV-XVI в. – Проблемы Востоковедения. № 3. Москва, 1959.

144. **Мутафчиева, В.** Османска социално-икономическата история. София, 1993.

145. **Накко, А.** История Бессарсбии. Ч. 2. Одесса, 1876.

146. **Недков, Б.** Османо-турска дипломатика и палеография.- Т. I., Т.II: Документи и речник. София, 1966, 1972.

147. **Недова, Е. П.** Некоторые данные о торговой и налоговой политике Османской империи в турецких раях Килии и Аккермана в первой половине XVI в. – Известия АН МССР. Серия общественных наук. 1980. № 2., 26-32.

148. **Непомнящий, А. А.** Записки путешественников в развитии исторического краеведения Крыма. Киев, 1999.

149. **Новичев, А. Д.** Болгарские публикации турецких источников по социально-экономической истории Османской империи в XV-XIX вв. (1959-1972). – ROCZNIK ORIENTALISTYCZNY. T.XXXVIII. Warszawa,1973, 217-227.

150. **Новичев, А. Д.** История Турции. Т. I.: Эпоха феодализма, T.II. Ленинград-Москва. 1963-1968.

151. **Новосельский, А. А.** Борьба Московского государства с татарами в XVII веке. Москва, 1948.

152. **Обрешков, В.** Типология на административно-териториалното деление на Балканите (средата на XIV – XV век). – В: Студия Балканика, 23. Изследвания в чест на чл.-кор. проф. Страшимир Димитров. Т. I. София, 2001, 215-226.

153. **Орешкова, С. Ф.** Османская империя. Государственная власть и социально-политическая структура. Редактор и составитель Орешкова С. Ф. Москва, 1990.

154. **Орешкова, С. Ф.** Османская империя. Система государственного управления, социальные и этнорелигиозные проблемы. Редактор и составитель Орешкова С. Ф. Москва, 1986.

155. **Орешкова, С. Ф.** Русско-турецкие отношения в начале XVIII в. Москва, 1971.

156. **Пейсонель, М.** Исследования торговли на Черкесско-Абхазском берегу Черного моря в 1750-62 годах. В изложении Е. Д. Филицина, М для И ЧН. в.2. 1927.

157. **Петрунь, Ф.** Нове про тата́рську старовину Бозько-Дністрянського степу. – Східний світ. №6, 1928.

158. **Петрунь, Ф. О.** Старовинні шляхи Одещини: Історично-топографічна довідка. – Вісник Одеської комісії краєзнавства при Укр. АН.: Секція соціально-історична. Ч.4-5., 1929, 32-43.

159. **Петрунь, Ф.** Степове Побужжя в господарськім та військовім укладі Українського пограниччя. – В: Журнал науково-дослідних катедр міста Одеси. Т.II, №2. Одеса, 1926, 3-15.

160. **Петрунь, Ф.Е.** Пути и подступы к Днестру: Очерки по истории русской географии 2-й половины XVIII столетия: (В связи с военными операциями русских войск, дипломатическими сношениями и колонизационной деятельностью русского правительства). Байрам-Али, 1944.

161. **Подградская, Е. М.** Экономические связи Молдовы со странами Центральной и Восточной Европы в XVI- XVII вв. Кишинев, 1991.

162. **Поповский, Н.** История Молдавской ("бессарабской") церкви. 1931.

163. **Попруженко, М. Г.** Из материалов по истории славянских колонизаций в России. – ЗООИД. Т.XXVIII. Ч.II. Одесса, 1910.

164. **Пріцак, О.** Дослідження з джерелознавства Східної Європи. – В: Дашкевич Ярослав. Постаті: Нариси про діячів історії, політики, культури. Львів, 2006, 674-678.

165. **Раан фон**. Материалы для истории Бесарабии. О войне при завоевании Молдавии и Бесарабии в 1787, 1788 и 1790 годах. Кишинев, 1891.

166. **Радушев, Е.** Аграрните институции в Османската империя през XVII-XVIII век. София, 1995.

167. **Рафиков, А. Х.** Историческая литература на турецком языке, хранящаяся в библиотеках Ленинграда. Сводный аннотированный каталог. 1729-1963. Ленинград, 1968.

168. **Руссов, А. А.** Осада и взятие Очакова.(1788). – Киевская старина (отдельный оттиск). Киев, 543-598.

169. **Русов, А. А.** Русские тракты в конце XVII и начале XVIII веков и некоторые данные о Днепре из атласа конца прошлого столетия. Киев, 1876.

170. **Самаритаки, Е. С., Уварова, Е. А., Пригарин, А. А., Станко, В. Н.** ТЕРНОВКА: документы и материалы по истории. (1792-1822 гг.) Т.I. Одесса, 2004.

171. **Санин, Г. А.** Отношения России и Украины с Крымским Ханством в середине XVII века. Москва, 1987.

172. **Сапожников, И.В.** К истории исследований Ольвии и Березани: до начала XIX в. – Восточноевропейский археологический журнал, № 5(18) сентябрь-октябрь 2002.

173. **Сапожников, І. В.** Матеріали з історії та етнографії дельти Дунаю (до 170-річчя скасування Задунайської Січі). Буго-Дністровська експедиція ІА НАН України, Перша українська гімназія, ПП „Пєтро Екзотик”. Іллічівськ, 1998.

174. **Сапожников, І. В.** Хаджибей та Північне Причорномор'я. Іллічівськ, 1999.

175. **Сапожников, І. В.** Штурм острова Березань чорноморськими козаками. Київ-Іллічівськ. 2000.

176. **Сапожников, И.В., Сапожникова Г.В.** Запорожские и Черноморские казаки в Хаджибее и Одессе (1770-1820-е года). Одесса, 1998.

177. **Семенов-Тянь-Шанский, В. П.** Новороссия и Крым. – В: Россия. Полное географическое описание нашего отечества. Т.14. Санкт-Петрбург, 1910.

178. **Семенова, Л. Е.** Некоторые аспекты международного положения Молдавского княжества во второй половине XV века. – В: Юго-Восточная Европа в средние века. Вып.I. Кишинев, 1972, 207-235.

179. **Сергиевский, М. В.** Молдаво-славянские этюды. Москва, 1959.

180. **Сергиевский, М. В.** Топонимия Бессарабии и ее свидетельства о процессе заселения территории. – Известия АН СССР. 1946. том V. Вып.4.,333-350.

181. **Скальковский, А. А.** Болгарские колонии в Бесарабии и Новороссийском крае. Статистический очерк. Одесса, 1848.

182. **Скальковский, А. А.** История Новой Сечи. Изд.3-е., Ч.1-3. Одесса,1885-1886.

183. **Скальковский, А.А.** О ногайских татарах, живущих в Таврической губернии. – Журнал министерства народного просвещения. №11-12. 1843.

184. **Скальковский, А. А.** Опыт статистического описания Новороссийского края: Ч. 1: География, этнография и народонаселение Новороссийского края. Одесса, 1850.

185. **Скальковский, А. А.** Хронологическое обозрение истории Новороссийского края: Ч.1.(1730-1796). Одесса, 1836.

186. **Смирнов, В. Д.** Крымское ханство под верховенством Оттоманской Порты в XVIII столетии. Одесса, 1889.

187. **Смирнов, В. Д.** Крымское ханство под верховенством Оттоманской Порты до начала XVIII века. Санкт-Петербург, 1887.

188. **Социально-экономическое развитие Бессарабии в XIX в.** Кишинев, 1977.

189. **Стойков, Р.** Болгарские деревни и их население в кратких реестрах, джизье XVII в. – В: Восточные источники по истории народов Юго-Восточной Европы. Т. II. Москва, 1969.

190. **Стрельбицкий, И.** Владение турок на материке Европы с 1700 по 1879 год. Санкт-Петербург, 1879.

191. **Татарчевский, А.** Путешествие и деятельность барона Тотта в качестве консула в Крыму в 1767 году. – Известия университета Св. Владимира. Киев, 1873.

192. **Тверитинова, А. С.** Восточные источники по истории народов Юго-Восточной и Центральной Европы: Т. I-III. Москва, 1964-1969.

193. **Тверитинова, А. С.** Трактат Али Чауша из Софии. – В: Аграрный строй Османской империи XV-XVII в. Документы и материалы. Москва, 1963.

194. **Тверитинова, А. С.** Турецкие документы о финансово-экономических обязательствах Молдавии и Валахии перед Османской империей во второй половине XVI в. – В: Восточные источники по истории народов юго-восточной и центральной Европы. Т. 3. Москва, 1974, 235-257.

195. **Тодоров, Н.** Балканският град XV-XIX век. Социално-икономическо и демографско развитие. София, 1972.

196. **Тонев, В.** Българското Черноморие през възраждането. София, 1995.

197. **Тонев, В., Й. Зарчев.** Кратка история на Добруджа. Варна, 1986.

198. **Трепавлов** В. В. История Ногайской Орды. Москва, 2002.

199. **Тунманн**. Крымское Ханство. Симферополь, 1991.

200. **Турция накануне и после Полтавской битвы** (Глазами Австрийского дипломата). Москва, 1977.

201. **Устрялов, Н. И.** История царствования Петра Великого. Т.I-VI. Санкт-Петербург, 1858-1863.

202. **Устрялов, Н. И.** Русская история. Т.I-II. Санкт-Петербург, 1855.

203. **Халиппа, П. Н.** Бессарабия до присоединения к России. Исторический очерк. Извлечено из „Бессарабского Сельскохозяйственного календаря” на 1914 г. Кишинев, 1914.

204. **Цветкова, Б.** За режима на стопанската обмяна между румънските и българските придунавски земи през XVI век. – В: Българо-румънски връзки и отношения през векове (XII- XIX в.): Изследвания. Т.1. София, 1965.

205. **Чемерзин, А.** Турция, её могущество и распадение. Т.1. Санкт-Петербург, 1878.

206. **Шишмарев, В. Ф.** Романские поселения на юге России. Ленинград, 1975.

207. **Шмидт, А.** Краткий исторический взгляд на Херсонскую губернию. – В: Труды Херсонского губернского статистического комитета. Т.I-Ч.I. Одесса, 1863, 197-200.

208. **Шмидт, А.** Материалы для географии и статистики России, собранные офицерами генерального штаба. Херсонская губерния. Ч.I-II. Одесса, 1863.

209. **Шмидт, А.** Отрывки из статистического описания Херсонской губернии и Одесского градоначальства. Ч.I-II. Одесса, 1860.

210. **Шмитт, Г.** История польского народа. Т.1-3. 1864-1866.

211. **Шутой, В. Е.** Позиция Турции в годы Северной войны. 1700-1709г.г. – В: Полтавская победа. Из истории международных отношений накануне и после Полтавы. Москва, 1959, 103-162.

212. **Яворницький, Д. І.** Історія Запорізьких козаків. Т. II-III. Львів, 1991.

СПРАВОЧНА ЛИТЕРАТУРА

1. **تاريخ و جعرافيا لغاتى و تعبير اصحله كافه اسماء خاصه يى جامعدر** / Dictionnaire universel D`Histoire et de Geografpie par Ch. Samy-Bey Fraschery. / ١٣٠٦. استانبول / Istanbul, 1889.

2. **على جواد . جعرافيا لغاتى** / Ali Cevad. Coagrafia lügatı. / درسعادت / Der saadet (İstanbul) /١٣١٣

3. **Devellioğlu, F.** Osmanlıca-türkçe ansiklopedik Lugat (Eski ve yeni harflerle). Ankara, 1999.

4. **Encyclopedia** of Islam. Lei den: Brill, 1960.

5. **Fekete, L.** Die siyâqat-schrift in der Türkischen Finanzverwaltung. Budapest, 1955.

6. **Mostras, C.** Dictionnaire Geografpique par C. Mostras. St-Petersburg, 1873.

7. **Pakalın, M. Z.** Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğu. 3 cilt. Istanbul, 1946-1953.
8. **Радушев, Е., Р. Ковачев.** Опис на регистри от Истанбулския Османски Архив към генералната дирекция на държавните архиви на Република Турция. София, 1996.
9. **Лазарев, Л. М.** Турецко-татарско-русский словарь наречий: османского, крымского и кавказского с приложением краткой грамматики. Москва, 1864.
10. **Опис на османско-турски документи** за занаяти и търговия (XVI-XIX в.) запазени в Ориенталски отдел на Народната библиотека "Св. Св. Кирил и Методи". София, 1993.
11. **Опис на джизие регистри**, запазени в Ориенталския отдел на Народната библиотека "Кирил и Методи". – София, 1983.
12. **Опис на тимарски регистри**, запазени в Ориенталския отдел на Народната библиотека "Кирил и Методи". – София, 1970.

КАРТОГРАФИЯ

1. **ممالك عثمانيه نك اقَطار شماليّه سى حريطه سيدر** / Турецкие владения. (Бассейн Черного моря). 1780-е года.
2. **Austria-Hungary.** '3rd Military Mapping Survey of Austria-Hungary' (fairly high res. images (apparently at the original size) of the 267 sheets of the general map of Central Europe (1:200 000), published in the period 1889-1915.
3. **Bauer.** Carte von der Moldau und Walachey nach der Astronomischen Beobachtungen des Russisch Kayser I Majors Jslenief und denen Charten und Bescheibung des H.Hauptm. Sulzer. ing. Den Charten des ehmal Rufs Kaysl. Genlineut. v.Bauer üfer die Moldau u.a.m. entworfen von F.L.Güsfefeld. Nürnberg bey denen Homaennischen Erben. A=1785.
4. **Bawr, F. G.** Carte de la Moldavie pour servir a l'Historoire militaire de la guerre entre les Russes et les Turks. Levee par l'Etat Major sour la direction de F. G. de Bawr.[1774]
5. **Bawr.** Karte von der Moldau nach Bawr mit Benützung der neuesten astronomischen Orts=Bestimungen und andern Hülfsmitteln entworfen von ABBE ICERBITS. Vertegt in Wien beij Tranguillo Mollo. 1811.
6. **Cantelli da Vignola, G.** Corso del Danubio da Belgrado fino al Mar Nero con le Prouincie, che intorno al medesino si trouano descritto da Giacomo Cantelli da Vignola su l'esemplare delle Carte migliori e delle piú resenti notizie dato in Luce da Gio Giacomo de Rossi dalli sue Stampe in Roma alla Pace con Priv. del S. Pont. 1684.
7. **Carte devervonder Russish-keyser** Armee im fabr.1736 zwischen und an dem Dniepr, und Donn wieder die Turken und Tartarn siegreich unternommenen Kriegs Operationen. [1736].
8. **European Dominions** of the Ottomans or Turkey in Europe. - London, 1838.
9. **Hasius, I.** Asia Minoris veters et Novae, itemque Ponti Euxini et Paludis Maeotidis mappa vel tabula, ad legitimae projectionis Stereographicae norman, veterum auctorum et recontiorum itinerarium ac observationum fidem descripta a Ich. Matth. Hasio. Muth. Pror. Editaque cura & Imprensis Homannianiaorum Heredum A.1743.
10. **Hasius, I.** Carte D'Hongrie en general contenant selon la division ancienne et methodique, la Hongrie, en particulier, la Croatie, la Dalmatie, la Bosnie, la Sevrie, la Bulgarie; la Principaute de Transylvanie, les Despotats de Walachie & de Moldav ; le tour dresse sur le pisd de l'incienne et de la nouvelle Geographie par Mons. I. M. Hasius, Profess. des Mathemat. 1744.
11. **Homanno, I. B.** Dunabii Fluminis (Hic ad urbe Belgrado, per mare Nigrum usq. Constantinopolim befluentis exhibiti) pars infima, in Qua Transylvania, Walachia, Moldavia, Bulgaria, Servia, Romania et Bessarabia cum vicinis regionibus ostenduntur a Joh. Bapt. Hommano S.C.M. Norimbergae. (1707-1716).
12. **Homanno, I. B.** Fluviorum in Europa principis Danubii cum adiacentibus Regnis nec non totius Graecia et Archipelagi. Novisima Tabula Authore Ioh. Baptista Homanno. 1707.
13. **Homanno, I. B.** Tabula Geographica Qua Pars Russiae Magnae, Pontus Euxinus seu Mare Nigrum et Tataria Minor cum finitimus Bulgariae, Romaniae et Natoliae provinciis exhibetur a Ioh. Baptista Homanno. Noribergae. [Начало на XVIII век.]
14. **Maire, T. I.** Kriegstheater zwischen Russland und der Ottamanischen Pforte enthaltend den südlichen Ihcil des Russischen Reichs das Asowische und Schwarze Meer die ganze Moldau, Wallachey, Bosnien, Servien, Bessarabien, Romanien, Bulgarien, Macedonien, Albanien, Dalmatien, Croatien, Sclavonien, Siebenbürger, ein Thel von Ungarn e Verfasstnach Rizzi Zanoni, Kauffer, Sulzer, Bauerund Kinsbergen von T. I. Maire. 3te vebesserte und vermelirte Auflage. Wien. 1807.
15. **Maison.** Carte de la d'Empire Ottoman en Europe et les etats de la Maison d'Autriche d'apres materieaux les plus authentiques et les plus recen, publi'ee et se vende. 1820.
16. **Reilly, F.** Karte von dem Oschmanischen Reiche in Europa. Nach D'Anville, Schmidt und Santini. Neu verzeichnet herausgegeben von Franz Ioh. Ios. von Reilly – 1796.

17. **Reilly, F.** Schauplatz der fünf Theile der Welt Milt bestaendıger Rücksicht auf die besten Originalwerke in drey Theile zusammengetragen von finer Geselischaft Geographen. Nach und zu Büschings Grosser Erdbeschreibung Herausgegeben von F.I.I. von Reilly. Wien, 1789.
18. **Rhode, F. C.** Partes confines Trium Magnorum Imperiorum Austriaci, Russici et Osmanici. Folüs VI comprehensae ex novissimis observationibus, dimensionibus optimisque tabulis geographicis descriptae AUST. ACAD. REG. SCFENT. et ELEG. LFTT. a F. C. Rhode. Acad. suprad. Geogr. Anno MDCCLXXXV. 1785.
19. **Ricci-Zannoni.** Carte de la Pologne divisee par palatinats et subdivisee par distriht construite d'apres quantite d'Arpentages d'Observations et de Mesures prises sur les Lieux. Paris, 1772.
20. **Ricci-Zannoni.** Wizerunok powszechny Polski y Litwy. Sluzacy do zrozumenia zbioru XXIV karta. Wystawionego prz. Rizzi Zannoni, Akademiy Nauk Gőttingenskiey. MDCCLXXII. 1772.
21. **Roth, C. M.** Carte spesiale de la principaute Moldavie divisee en fes districts publiee par C. M. Roth a St. Petersbourg. 1771.
22. **Schenck, P.** Estats de l'Empire des Turqs ēn Europe. Regni Hungariai Cracia et morea, regionunque Finitinarum Nova Polita, fida Delineatio: per Petrum Schenck. 1725.
23. **Schüts, C.** Kriegstheater oder Graenzkarte Oesterreichs, Russlands, und der Türkey, enthaltend das Koenigreich Ungarn, Siebenbürger, Moldau, Bessarabien, Walachey, Bulgarien, Servien, Bosnien, ... Nach der besten Karten und Handzeichnungen von C. Schüts entworfen, zu finden in Wien. 1788.
24. **Sotzmaun, D. F.** Carte von der oberhalb und seitwärts dem Schwarzen Meere gelegenen Russischen und Türkischen Zändern nach der neuesfen astronomischen Beobachtungen, Zeichnungen und charten auf des genaueste eutworfen von D. F. Sotzmaun: der Wissenschaften zu Berlin.1788.
25. **Teatrum belli Rusorum** Victoriis illustratum hive Nova et accurata Turcicarum et Tartaricum. –1797.
26. **Tirion, I.** Nieuwe kaart van Europisch Turkyen na de alderlaaste ondekking int licht gebracht, te Amsterdam by Isaak Tirion. 1733.
27. **Turkey in Europe** and Hungary. 1790.
28. **Walchii, J.** Imperii Osmanici sive Turcici Evropaei tabula ad normal recentissimarum observationum concinnata sumtibus Joannis Walchii. 1797.
29. **Weiss, F.** Carte der Europaeischen Türkey nebst einem theile von kleinasien in XXI. Blaettern. Nach dem besten Hülfsquelle ent worten und gezeichnet durch den k.k.Oberstlieutenant Franz von Weiss herausgegeben von dem k.k.Generalquartiermeisterstabe im Jahee 1829.
30. **Де-Волант.** Карта географическая изображающая Область Озу или Едизанъ иначе называемую Очаковскою землею и присоединенную ныне к Российскому государству в силу заключенного в Яссах мирного договора. 1791.
31. **Исленьев, И.** Генеральная карта Новороссийской губернии, разделенной на уезды. Сочинена в 1779 году Иваном Исленьевым. 1779.
32. **Карта Бессарабии,** Молдавии, Валахии и части земель к оным принадлежащих, сочинена при Военно-Топографическом депо в 1817 и исправлена в 1820 г.
33. **Карта Бессарабии,** Молдавии. [~ 1817].
34. **Карта Валахии** и Молдавии и Подолии и Татарских территорий. 1769.
35. **Карта учиненная для состоящего в Елизаветградской провинции** в областях турецкой и польской кордона, в каковых по оному местах содержатся форпосты, значит кордон, отушеваный густой земляной краской, а форпосты под красными номерами с надписью. 1772-74.
36. **Карта Черного моря** и сопредельных территорий Оттоманской и Российской империй. 1788.
37. **Кордт, В.** Матеріали до історії картографії України. Ч.1. - К.: Археографічна комісія ВУАН., 41аркуш карт. 1931.
38. **Подробная миллитерная карта** по границе России с Турцией. Сочинена и гравирована при Собственном ЕИВ депо карт. Ч.1. 1800
39. **Шмидт, Я. Т.** Карта Молдавии и Валахии по подлинным квартирмейстерским чертежам и по наблюдениям астрономическим в оных странах учиненным. Санкт-Петербург, 1774.
40. **Шмидт, Я. Т.** Пограничная карта Российской и Турецкой Империи и Польши. 1769.

ПРИЛОЖЕНИЕ № 1.

Обобщен списък-таблица на картографските и писмените данни на Ричи-Занони относно селищата и местностите на Очаковски и Бендерски санджаци.

Списък-таблицата на селищата и местностите на Очаковска земя е съставена от два източника. Първият е атлас на Полша от Риччи-Занонни[1], в който е представено картографическото изображение на Буго-Днестърското и Днестърско-Прутското междуречие на 23 и 24 страници. Населените пунктове и местности на посочените региони са отбелязани в атласа схематично под формата на рисунки с произволна локализация. Номенклатурата на топонимията и хидронимията е представена в османско и латинско изписване.

Вторият източник представлява т.нар. “Списъкът на селищата и местностите, намиращи се покрай Днестър от Балта до Воджия, а оттам към Очаков, обратно край Буг до Балта, взет от полската ландкарта, издадена от Рицци-Цанони в Лондон през 1779 г.”[2] на руски език. Списъкът е разделен на три части. В първата са описани селищата и местностите покрай посочената граница. Във втората и третата части са дадени селища и местности принадлежащи съответно на Очаковската и Бендерската юрисдикции.

Изработването на таблицата и подреждането на наименованията на селищата и местности в нея се съобразно последователността, представена в руския текст. Изписване на наименования на едно и също селище е посочено последователно на арабица, латиница и кирилица.

Таблицата е разбита на четири сектора, със следната номерация:

1 – османско наименование, представено в атласа на Риччи-Занонни с възможно изписване, а в някои случаи и с варианти.

2 – транскрипция или възможна транскрипция на османското наименование в съвременната турска вокализация.

3 – наименованието представено в атласа на Риччи-Занонни на латиница.

4 – руско наименование представено в списъка на селищата и местностите от документалната сбирка на Дубровин.

Списък на селищата и местностите, намиращи се покрай Днестър от Балта до Воджия, оттам към Очаков, а от там покрай Буг обратно до Балта.

1	2	3	4
بالته	[Balta]	*Balta*	Балта
قوجمان [قوجه مان]	[Kuçman] [Kocaman]	*Kuczman*	Коджаман
اوردوی گزوحلی [اوردوی کزوجلی]	[Orduy Gözuhli] [Orduy Gözüceli]	*O. Czevdzely*	Ордуй Гьезухли
یاورلکی صویی	[Yaurlıkı suyu]	*Strumien Jaorlıki*	Явурлики-Суи
قینار	[Kaynar, Kinar]	*Jaorlik albo Kaynar*	Кайнар
تاتار قینار	[Tatar Kaynar, Tatar Kinar]	*Tatar Kaynar*	Татар-Кайнар

---

[1] **Ricci-Zannoni**. Carte de la Pologne divisee par palatinats et subdivisee par distriht construite d’apres quantite d’Arpentages d’Observations et de Mesures prises sur les Lieux. – Paris.,1772. – liste 23-24

[2] превод от руски на *“Список селений и урочищ, лежащих по Днепру от Балты до Воджии, оттуда до Очакова, а от оного по Бугу обратно до Балты, взятый из польской ланкатры, выданной от Риццы-Цанони в Лондоне 1779 г.”* Представен в: **Присоединение Крыма к России**: Рескрипты, письма, реляции и донесения: В 4-х томах./ Под редакцией Дубровина. - С.Пб.1887.-Т.III. -С.91-92.

دوبروصاری	[Dobrusarı]	*Dubresary*	Добрусари
اق کوی	[Ak köy]	*Bialakev*	Ак-Киой
طتزلق [طشلق]	[Tatızlık] [Taşlık]	*Taczlık*	Татызлык
------------	----------------	*Daslika*	-----------------
تاتار انسقان	[Tatar Aneskan]	*Tatar Aneskan*	Татар-Анескан
زوباسقزی	[Zubaskızı]	*Zuḅaszy*	Зубас-Кызи
قومرول	[Kumrul]	*Komorul*	Кумрул
کزغار پلنقه [کنی غار پلنقه]	[Kızgâr palanka] [Keni Ağar palanka]	*Czagar Palanka*	Кени-Агар-Паланка
خاص بك	[Has Bey]	*As-beg*	Хас Бей
قره کوی	[Kara köy]	*Karakul*	Кара-Киой
ولمزسو [اولمز سو]	[Velmezsu] [Olmaz su]	*Olmassu*	Олмаз-Су, Велмесу
بندر	[Bender]	*Bender*	Бендер
ییقلمش قلعه	[Yıkılmış kale]	*Iik. Palanka*	Икилмыш-Кале
نعسیر صویی	[Neğsir suyu]		Неасир-Су
لینوتی [لیونتی]	[Linoti] [Livonti]	*Linoti*	Линоли
ابراهیم تمرُك	[İbrahim Temrük]	*Ibrahim Temruk*	Ибрагим-Темрюк
یکي قزرنه [یکی چورنه]	[Yeni Kazarıne] [Yeni Çorne]	*Iegni Czarne*	Ени-Карзене
اشرَق	[Aşrak]	*Asrak*	Асрак
تاتار پکار	[Tatar pınar]	*Tatar Punar*	Татар-Пунар
قویه لِچ [قوجه لِقن]	[Kuyalıç] [Kocalıkın]	*Kujalicz*	Куджалыкин
-------------	[Yeni Dünya]	*Janiduni*	----------------
اسیاق صویی	[Asyak suyu]	*Asyak souii*	Асияк-Су
ووجیا	[Vociya]	*Vozia*	Воджия
اولو قلّه	[Olu kulle]	*Olu kulle*	Оллу-Кулле
برزان اطاسی	[Berezan adası]	*Berezan Atasi*	Березен-Адасы
حسن پاشا قلعه سی	[Hasan Paşa kalesi]	*Hasan Pafcha Kalasi*	Хасан-Паша-Каляасы
قلعهء اوزی	[kale-i Ozi]	*Oczakov, Kal-ai-Ouzi*	Каляй-Ози
قریمندی بازار	[Krimendi bazar]	*Krimendi bazar*	
قریمندی	[Krimendi]	*Crimendi*	Крыменди
قورو صویو	[Kuru suyu]	*Kourou s.*	
اوتدن قلّه	[Öteden kule]	*Otden K.*	Отдан-Кулле
کومر کویی	[Kömür köyi]	*Kumer Kewii*	Кумюр-Киой
اسکی بدرقی قلعه	[Eski Badraki kale]	*Eski Badraki Kal.*	Эски-Бадураки-Кале
قپی قولی قلعه سی	[Kapı Kuli kalesi]	*Kapikuli Kalasi*	Капу-Кули-Калесы
تره قلّه	[Tarîh kule]	*Tara Koulle*	Тара-Кулле
کلکره صویی [کلکلره صویی]	[Gülgükra suyu] [Gülgüllere suyu]	*Kukukra Kewii*	Гюлгюлре-Су
ادساق	[Adsak]	*Adsak*	Адсак

قراتعه قير	[Karatağı Kır]	*Karanga Kir*	Каранга-Кыр
اوزون كوى	[Uzun köy]	*Ouzoun K.*	Узун-Киой
صولونطسه	[Solonitsa]	*Solonitza*	Сулунитсе
اوچ چشمع	[Üç çeşme]	*Utsch Tchechme*	Уч-Чешме
روس اسكى مترسى	[Rus Eski meteresi]	*Rus Eski Meteresi*	Рус-Эски-Метересы
اندرويو	[Andreyuv]	*Andreev*	Андреюф
قزدغان [قزه غان]	[Kızdıgân] [Kazagân]	*Kazagan*	Курган
على سراى	[Ali saray]	*Ali Serali*	Али-Сарай
زقزاقلو	[Zikzaklu]	*Zikzakli*	Зикеаклу
اوسان اطه سى	[Osan adası]	*Osan Atasi*	Осан-Адасы
بيزانوتى	[Beyzanuti]	*Byzanoti*	Базанути
قوقز كمويى [قرقزكمولى]	[Kokuz Kemuyi] [Karkaz Kemuli]	*Cryczkiezemy*	Кокюр-Кемули
كروان اسكى مترسى	[Kervan Eski meteresi]	*Kervan Eski Meteresi*	Керван-Эски-Метересы
قپى قولى اسكى قلعه سى	[Kapı Kuli Eski kalesi]	*Kapikuli Eski Kal.*	
اوردوى مير على	[Ordui Mir Ali]	*Ourd Mir Ali*	Ордуй-Мир-Али
ڭرد مكزت [ڭرد مچت]	[Kurd manzıt] [Kurt meçet]	*Kourd Meczet*	Кюрд-Мекзет
كورد ايرمجق	[Kurd irmacık]	*Kourd Irmadzik*	Кюр-Ирмаджик
سنور قلّه	[Sinor kule]	*Sinor Koulle*	Синор-Куле
رومان	[Roman]	*Roman*	Роман
تاتار اورل	[Tatar Orel]	*Tatar Orel*	Татар-Урел
قُدمه دره سى	[Kodma deresi]	*Kodeme Deresi*	Катга-Дересы
كريوه بالته بازارى	[Kriva Balta Bazarı]	*Kriva Balta Bazari*	Крива-Балта-Базары

اوزى تاتارلرينك طپراغى [Ozi tatarlarının toprağı]
Ouzi-Kala Tatarlerinungn Topraghi, Ози-Татарларын-Топраги

1	2	3	4
روسلى دره سى [روميلى دره سى]	[Rusli deresi] [Rumeli deresi]	*Roumeli Deresi*	Русли-Дересы
اون چادر	[On çadır]	*On Tschadir*	Он-Чадыр
كروان يولى	[Kervan yolı]	*Kervan Joli*	Керван-Уолы
چرباتى صويى	[Çerbatî suyu]	*Tscherbati Sou.*	Чербати-Суи
قزل ايدل	[Kızıl İdil]	*Kizil Idel*	Кызыл-Идиль
تامان	[Taman]	*Taman*	Таман
قزَق قيُو [قوق قيُو]	[Kazak köyu] [Kavak köyu]	*Kuk Kuju*	Кюк-Кою
اوردوى كساى ميرزا	[Orduy Kasay mirza]	*Ourd Kasai Mirza*	Ордуй-Касай-Мирза
كرش	[Kerş]	*Gersch*	Керш
كسكنا ايدل	[Kesgâna İdil]	*Kskenna Idel*	Кескена-Идиль

يشيل قيو	[Yeşil köy]	*Iaschel Kuju*	Ешиль-Кою
اولى دره سى	[Avlı deresi]	*Auli Deresi*	Авлы-Дересы
زقزاقلو صويى	[Zikzaklu suyu]		Зикзаклу-Суи
تسيقرتباته سويى	[Tesikâretbate suyu]	*Sakrembata souii*	
بوغان	[Bogan]	*Bogan*	Буган
اولغانى او	[Olağanı Ev]	*Ulgani ev*	Олгани-Эв
طنه ايدل	[Tane İdil]	*Tana Idel*	Тана-Эдиль
يكى زاپلزاقلى اسلعم كراى	[Yeni Zapelzaklı İslam Girey]	*Iegni Zapelzaklu Islam Kerai*	Ени-Запелзаклы-Ислям-Гирей
چورتلى صويى	[Çorteli suyu]	*Tschertoly Sou.*	Чуранли-Суи
جنويز كويى	[Ceneviz köyu]	*Dgenewiz Kewi*	Дженевиз-Киой
قرو صويى	[Kuru suyu]	*Kourou Souii*	Куру-Суи
اوردويى ايرخان قانلى	[Orduyu İrhan Kanlı]	*Irkhan Kangli*	Ордуй-Ирхан-Канли
اوى	[Evi]	*Evi*	Эви
الماح	[Almah]	*Almah*	Алмах
صولونطسه صويى	[Solonitsa suyu]	*Sulonitze Souii*	Солонитсе-Суи
برزان صويى	[Berezen suyu]	*Berezan Souii*	Березен-Суи
سلقان دره سى	[Salkân deresi]	*Salkan Dere*	Салкан-Дересы
اولو قغلنيق صويى	[Olu Kağılnık suyu]	*Olou Kagalnik Souii*	Олу-Кагалник-Суи
اولو بطاقلو بيابان	[Olu Bataklu Beyaban]	*Olou Bataklu Beiaban*	Олу-Батаклу-Беябан
قورى قغلنيق صويى	[Kuru Kağılnık suyu]	*Kourou Kagalnik S.*	Куру-Кагалник-Суи
كوچك قغلنيق صويى	[Küçük Kağılnık suyu]	*Kutschuk Kagalnik Souii*	Кючюк-Кагалник-Суи
قبيلهء نوغاى يدزان	[Kabile-i Nogay Yedızan]	*Kabilei Nougaï Jedsani*	Кабилги-Ногай-Едисан
اوردوى كروتوجاكى	[Orduy Krutuçaku]	*Ourd Krotojaki*	Ордуй-Крютючики
نرّد دره سى	[Narrad deresi]	*Narrad derisi*	Наррад-Дересы
ويرانه شحر	[Veyrane şehir]	*Virane Chehir*	Вейране-Шегер
جيللى صويى	[Ceylli suyu]	*Dschili Souii*	Джилли-Суи
سوسار كولى	[Susar gölü]	*Susar Gheuli*	Сусаз-Киой
قره قيو	[Kara köy]	*Kara Kuju*	Кара-Кую
بهادور	[Bahadur]	*Bahadur*	Багадур
اورمان ايدل	[Orman İdil]	*Urmani Idel*	Орман-Идиль
اى اورمان	[Ay orman]	*Ai Urman*	Эй-Орман
قارچاليلك	[Karçaleylek] [Karçalılık]	*Kar Tchialilik*	Карча-Лейлек
اولو تلى كولى	[Olu Teli gölü]	*Olou Teli Gheuli*	Улутчи-Киой
اسياق	[Aseyak]	*Asyak*	Асияк
اوردوى اسماعيل ميرزا	[Ordu-i İsmail Mirza]	*Ourd Ismail Mirza*	Ордуй-Исмаил-Мирза
قوملى اراصيسى	[Kumlı arazısı]	*Kumli Arazisi*	Кумлу-Аразыси
يالْى توزلى	[Yalı Tuzlı]	*Jali Tuzli*	Ялы-Тузла
ييقلمش جاميع	[Yıkılmış cami-i]	*Iikilmich Dgiami-i*	Икылмыш-Джами
اوردوى الاش ميرزا	[Ordu-i Alaş Mirza]	*Ourd Alasch Mirza*	Ордуй-Алаш-Мирза

بوجاق تاتارلرينك طپراغى [Bucak tatarlarının toprağı]
Budzak Tatarlerinungn Topraghi, Буджакъ-Татарларынъ-Топраги

1	2	3	4
يوز قيو	[Yüz köy]	*Iuz Keiou*	Юз-Кую
اوچ چشمه	[Üç Çeşme]	*Utch Tchechme*	Учь-Чешме
منغولى صويى [نمغولى صويى]	[Menguli suyu] [Numgulı suyu]	*Manguli S.*	Мангули-Су
اوردوى منذاب	[Ordu-i Manzab]	*Ourdoui Mandzab*	Ордуй-Манзаб
اللى صو	[Elli su]	*Elli S.*	Элли-Су
دوه نك صو	[Devenin śu]	*Devenugii Souii*	Девенен-Су
قورغاش صويى	[Koragaş suyu]	*Korgasch Souii*	Кургаш-Су
چشمه كويى	[Çeşme köyü]	*Tschischma Kev.*	Чешме-Киой
قتينى صويى.	[Katını suyu]	*Katini Souii*	Кайнаны-Су
		Baran S.	
قومرول صويى	[Kumrul suyu]	*Komorul Souii*	Кумруль-Су
ييقلمش قوبان	[Yıkılmış Kuban]	*Tatar Kuban*	Икылмыш-Кубан
اسكى زاپلزاقلى سليم كراى	[Eski Zapelzaklı Selim Girey]	*Eski Zapelzakly Selim Kerai*	Эски-Заперзаклу-Селим-Гирей
اوردوى قياسول	[Ordu-i Kıyasul]	*Ourd. Kajasul*	Ордуй-Кыясуль
اق قيو	[Ak köy]	*Ak Kuju*	Ак-Кую
قورومش ايرمق	[Kurumuş irmak]	*Koroumich Irmak*	Курумыш-Ирмак
اوردوى قلچجى	[Ordu-i Kalıçıcı]	*Ourd. Keliczi*	Ордуй-Клыджу
ردمانى صويى	[Radamanı suyu]	*Radamani Souii*	Редманы-Суи
هديم كولى	[Hedim gölü]	*Hedjm Gheuli*	Гедим-Киой
خاص بك	[Has Bey]	*Ass beg*	Хас-бей
كوچك تلى كولى	[Küçük Teli gölü]	*Kutschuk Teli Gheuli*	Кючюк-Тели-Гооли
بيابان اراضيسى	[Beyaban arazısı]	*Bejaban Arazisi*	Беябан-Аразосся
ابوالغازى [ابدالغازى]	[Abulgazi] [Abdalgazi]	*Abulgasi*	Абулгазы
	[Çorbut]	*Tschorbut*	
تابنّاق صويى [يلبتّاق صويى]	[Tabannak suyu] [Yalbattak suyu]	*Tabannak S.*	Табанак-Суи
كفه	[Keffeh]	*Keffeh*	Кефе
اسكى پسقه	[Eski Peski]	*Eski Piska*	Эски-Писка
يكى پسقه	[Yeni Peski]	*Iegni Piska*	Ени-Писка
كُرك زغان صويى [كوچرغان صويى]	[Kürk Zağan suyu] [Küçürgân suyu]	*Kurczagan Souii*	Кюркуган-Суи
مرد كراى كويى	[Murad Girey köyü]	*Mourad Kerai K.*	Мурад-Гирей-Киой
بوساو صويى [برساو صويى]	[Busau suyu] [Birsav suyu]	*Busau S.*	Бусау-Суй
تاتار قزان	[Tatar Kazan]	*Tatar Kazan*	Татар-Казан

ПРИЛОЖЕНИЕ № 2.

"Регистър на селищата на Очаковската земя" на Абдул-Резак от 1779 г.[1]

Сего тысяча сто девятьдесять третьего года Луны Ребиуль Евveля в 3-й день, а от Рождества Иисуса 1779 года марта 10-го дня. О исполнении по 5-му артикулу подписанной уполномоченными от обеих Империй конвенции, во втором пункте написано, что между реками Днестром и Бугом от Польской границы даже до конца берега Черного моря имеющиеся ныне жилые деревни и все прочие селения и жилища с их состоянием, о которых ясный, точный и действительный **реестр** от Оттоманской Империи при высоком мемориале сообщен Российской Империи, что в помянутых землях из шатающихся, а наипаче из беглых россиян, поляков и татар, ни один не токмо приниман, но ниже укрыван не будет, о чем Очаковскому и Бендерскому обер-комендантам высокопочтенным визирям, да и Волошскому государю именно и каждому особо высокие указы даны. А в удовольствие Российской империи копии с оных пространно написанных указов сообщаются, с таким сугубым обещанием Оттоманской Империи, что если такие появятся, то прежде требования от тамошних командиров, немедленно оные выдаваны и возвращаемы будут. 193 года Луны Джемазиль Евveля 13-го дня.

Абдул-Резак.

"*Опись деревень, принадлежащих к Бендерам.*

1) В 6-ти часах расстоянием от реки Сары-Су на берегу Днестра лежит деревня, именуемая *Suchiunli,* жители которой подданные Бендер, расстоянием от Очакова в 40 часах.

2) В 2-х часах расстоянием от помянутой деревни *Suchiunli,* лежит деревня, именуемая *Parcan*, населена некоторыми Бендерскими подданными, которая расстоянием 42 часа.

3) От помянутой деревни *Parcan*, есть деревня *Chilacu* расстоянием в 3-х часах, имеющая более 40 домов, которой жители суть подданные и расстоянием в 45 часах.

4) От вышеупомянутой деревни *Chilacu*, расстоянием на час находится деревня *Taslik*, состоящая в пяти или шести домах, из подданных, расстоянием в 46 часах.

Опись принадлежащих деревень к Дубасарам.

1) На 1½ часа расстоянием от деревни *Taslik* лежит деревня при реке Тулчи, именуемая *Torschia*, в которой около 25 домов подданных, которая расстоянием 47 часов.

2) В получасе расстоянием от помянутой деревни *Torshia*, лежит деревня *Costansa*, имеющая от 40 до 50 домов подданных и которая расстоянием 48 часов.

3) На час от деревни *Costansa*, на берегу реки Тулчи стоит деревня *Nevharit*, в которой подданных находится 50 домов, расстоянием в 49 часах.

4) 2 часа от деревни *Nevharit* лежит малое местечко, т.е. небольшой город *Tombassar* при реке Днестре, принадлежащий к Каушанам, который расстоянием 51 час.

5) На час от Дубасар на берегу реки Днестра есть деревня, называемая *Molovana*, имеющая около 30 домов подданных, которая расстоянием 52 часа.

6) На час с половиной от деревни *Molovana* есть деревня, лежащая близ польской границы при реке Бергорлык, именуемая *Coiana*, которая состоит в 10 домах из подданных и расстоянием 53 часа.

---

[1] **Присоединение Крыма к России**: Рескрипты, письма, реляции и донесения: В 4-х томах./ Под редакцией Дубровина. Т.III. Санкт-Петербург, 1887, с. 286-287.

7) В 3-х часах от деревни *Coiana*, равномерно же при реке Бергорлык, есть деревня, именуемая *Chesfebulka*, которая состоит в 6 или же 7-ми домах подданных расстоянием в 56 часах.

8) На 1½ часа от деревни *Chesfebulka*, лежит деревня *Octa*, состоящая в 10 домах подданных, на расстоянием на 58 часов.

9) В 2-х часах от *Octa* стоит деревня, называемая *Bersu*, которая расстоянием в 60 часах.

10) В 3-х часах от *Bersu* при озере Делигиоль есть деревня, которая называется *Chidrim*, состоящая в 15 домов подданных, на расстоянии 63 часов.

11) В 3-х часах от *Chidrim* лежит деревня *Bunegil*, состоящая около 50 или 60 домах подданных, на расстоянии в 66 часах.

12) На 2 часа от деревни *Bunegil* на польской границе есть местечко, называемое *Balta*, расстоянием от Очакова в 68 часах, а прямою дорогою нет более 50 часов.

13) В 2-х часах от *Balta* лежит деревня *Perlcin*, которая населена подданными, от Очакова в 77 часах, а прямою дорогою 50 часов.

14) 2 часа от *Perlcina* есть деревня *Halime*, которая населена подданными и расстоянием 70 часов, а прямою дорогою 48 часов.

15) От *Halime* в двух часах лежит деревня *Buberk*, в 72 часах расстоянием, а прямою дорогою 40 часов.

16) В 2-х часах от *Buberk* по реке Курма есть деревня *Ghaivaresi*, расстоянием в 76, а прямым путем 46 часов.

17) В 8-ми часах расстоянием от *Ghaivaresi* противу крепости Орела на польских и российских границах, где соединяются реки *Гиок-Су* и *Ак-Су* есть одна деревня, именуемая *Havlita*, состоящая в 15 или же в 16-ти домах подданных молдавской нации, принадлежащая к Дубасарам, на расстоянии в 84 часах, а прямою дорогою 44 часа.

18) В8-ми часах от *Havlita* при реке Ак-Су есть одна рыбная ловля, называемая *Arda*, где имеется жилище рыбаков, расстоянием от Очакова 92 часа, а прямым путем 36 часов.

19) На 4 часа расстоянием от *Arda* при реке Ах-Су есть деревня, называемая *Bagzeli*, расстоянием 96 часов, прямою же дорогою не более 32 часов.

20) В 4-х часах от *Bagzeli* при реке Ак-Су есть деревня *Acmezit*, где по ныне видны знаки Акъ-Мечета, т.е. Москеи, которая расстоянием от Очакова 100 часов, а прямою дорогою 28 часов.

21) От *Acmezita* на час расстоянием есть деревня *Cumghezdi*, от Очакова 101 час, а прямою дорогою 27 часов.

22) От деревни *Cumghezdi* в 3-х часах лежит деревня, именуемая *Hottanli-devesi*, на расстоянии в104 часах, а прямою дорогою 25 часов.

23) 1,5 часа от *Hottanli-devesi* при реке Ак-Су лежит одна деревня, называемая *La Palanka di Suleima-Aga*, которая расстоянием 106 часов, а прямым путем 21 час.

24) От паланки Сулейман-Ага в 4-х часах расстоянием на горе при реке Ак-Су лежит деревня на месте Татинлик, именуемая *Zabezekil Calasi*, т.е. крепость *Zabezekil*, которая расстоянием 110 часов, а прямою дорогою 17 часов.

25) От помянутой деревни *Zabezekil* 4 часа расстоянием лежит одна деревня, именуемая *Ormangi*, в лощине между двумя горами, близ новой крепости Азиос, при реке Ак-Су, которая расстоянием 114 часов, а прямою дорогою 12.

26) На 2 часа от *Ormangi* при реке Ак-Су на каменистом и гористом месте лежит деревня, именуемая *Sulunzchi*, которая расстоянием 112 часов, а прямым путем 10.

27) От *Sulunzchi* на 2-х часах расстоянием при реке Ак-Су, лежит деревня *Carenschi* на 114 часах, а прямою дорогою 8 часов.

28) На 1,5 часа от *Carenschi* при реке Ак-Су в лощине *Кетик Дересибурну* т.е. на мысу, называемом *Chetik-Deressi*, где лежит одна деревня при маленькой речке, расстоянием в 116 часах, а прямым путем 6 часов.

29) В 3-х часах от *Chetik-Deressi*, где смыкается Ак-Су с рекою Очакова или Днестра, лежит деревня в урочище, называемом *Basavia-Calasi*, т.е. Бозавическая крепость, которая расстоянием 119 часов, а прямым 6.

30) Во 2-х часах от *Basavia* при реке Ак-Су и Озу-Су лежит деревня, называемая *Agighol*, которая достаточно населена и находится 15 оттоманских хуторов, расстоянием в 4-х часах.

31) От *Agighol* на час расстоянием находится деревня *Jassi-belgha*, которая, имея между домами и хуторами турецких и подданых от 30 до 40 дворов, расстоянием 3 часа.

32) При озере Березень лежит деревня, именуемая *Bicuza*, в которой от 30 до 40 дворов, населена турецкими военными тех мест ямаками и подданными, которая расстоянием 21 час.

33) На час от *Bicuza* лежит деревня, называемая *Onichi*, состоящая в 20 домах, которая населена ямаками-мужиками и подданными, расстоянием на 31 час.

34) В 12,5 часах есть одна деревня, именуемая *Giangin-Cosaghi*, в которой находится от 30 до 40 домов турецких ямаков и подданных, расстоянием 4 часа.

35) На 4-х часах от *Giangin-Cosaghi* есть одна деревня, называемая *Canlioba*, расстоянием в 8-ми часах.

36) В 4-х часах от *Canlioba* во рву есть деревня, именуемая *Sarighiol*, которая расстоянием 12 часов.

37) В 7-ми часах от *Sarighiol* при озере Дели-Гиоль лежит одна древняя деревня, именуемая *Hanturan*, расстоянием 18 часов.

38) На 8-ми часах от *Hanturan* лежит одна древняя деревня в большой лощине, называемая *Cubanlic*, которая расстоянием 26 часов.

39) В 4-х часах от *Cubanlic* тоже есть древняя деревня, именуемая *Orta-Cubanlic*, в одной большой лощине, расстояние оной 30 часов.

40) В 2-х часах от *Orta-Cubanlic* есть еще одна древняя большая деревня, именуемая *Caracas-Cubanlighi*, с одной стороны есть долина, которая простирается до Балты, расстоянием 32 часа.

41) От *Caracas-Cubanlighi* на 2-х часах лежит еще другая древняя большая деревня, именуемая *Sarise*, также с одной стороны имеет долину, простирающуюся до самой Балты, расстоянием 34 часа”.

ПРИЛОЖЕНИЕ № 3.

Регистър за държавни доставки на зърно от казите Бендер и Аккерман през 1708 г.[1]

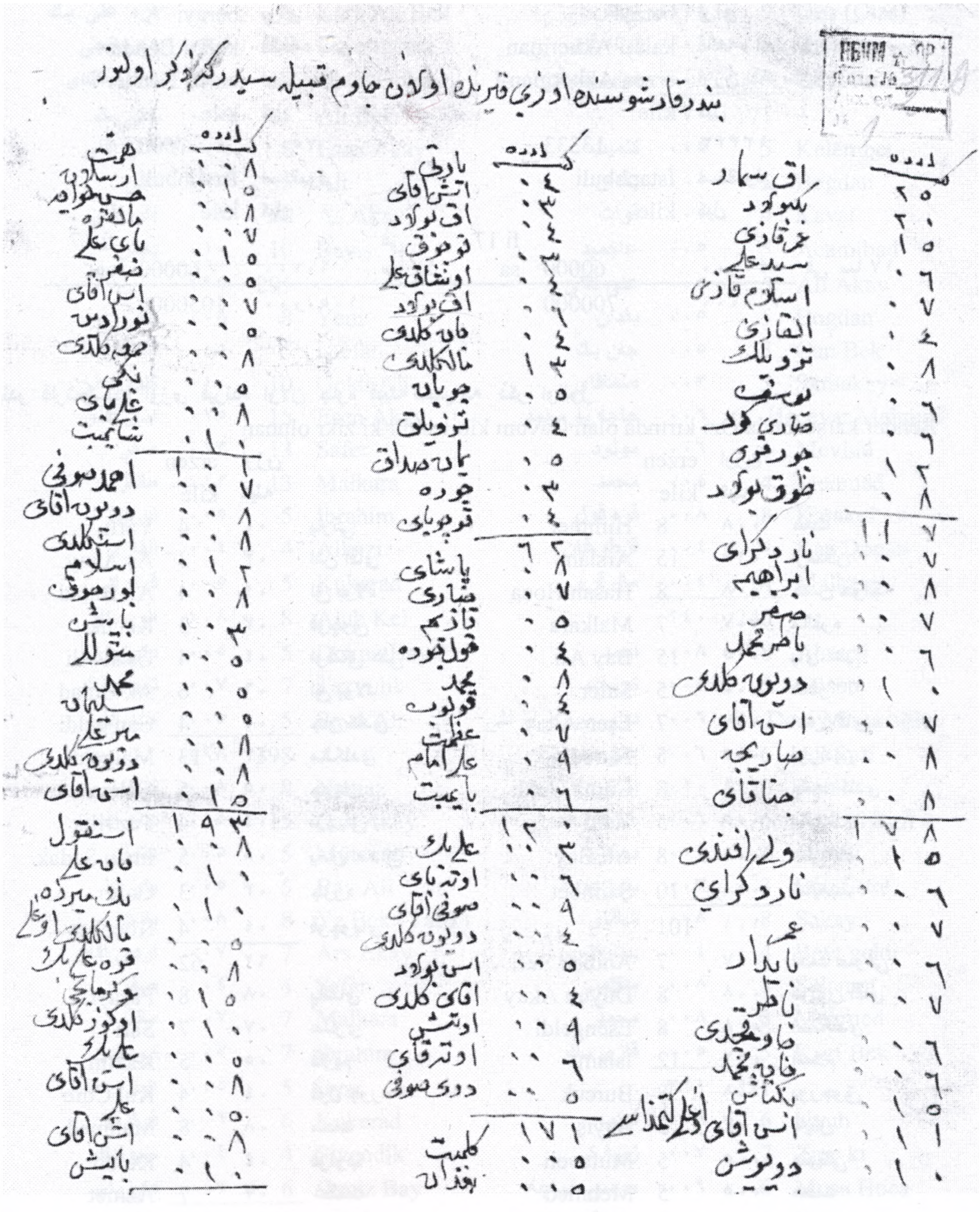

---

[1] **НБКМ, Ориенталски отдел.** Фонд № 311А. Арх.ед. 2 [1120 safer 19 / 10.05.1708]

١١٢٥	1120	1708		
سنه	sene		بندر و اقكرمان	Bender ve Akkerman
فی ١٩ صفر	fi 19 sfr	10.05.	وضع اولنان ارزن دفتریدر	vaz'-ı olunan erzen defteridir

	برای	berayi			برای	berayi	
	قالعهء اقكرمان	kalâ-i Akkerman			قالعهء بندر	kalâ-i Bender	
	ارزن اقكرمان	erzen Akkerman-i			ارزن بندر	erzen Bender-i	
	كیل	kile			كیل	kile	
	١٣٣٣٣	13333			٧٥٠٠	7500	
	استانبولی	İstanbbuli			استانبولی	İstanbbuli	
	كیل	kile			كیل	kile	
فی سا ١٧	٤٠٠٠٠	60000	fi 17 sa	فی سا ١٧	٦٠٠٠٠	60000	fi 17 sa
	٧٠٠٠٠٠	700000			١٠٥٠٠٠٠	1050000	

بندر قارشوسنده اوزی قیرنده اولان جاوم قبیله سیدر كه ذكر اولنور

Bender karşusunda Ozi kırında olan Cavum kîbilesidir ki zikr olunan

	ارزن كیله	erzen kile			ارزن كیله	erzen kile	
همّت	٠٠٨	8	Himmet	یارتی	٠٤	4	Yartı
ارسلان	٠١٥	15	Arslan	اش اقای	٠٣	3	Aş Akay
حسن حواجه	٠٠٨	8	Hasan Hoca	اق بولاد	٠٤	4	Ak Bulad
مالقره	٠٠٧	7	Malkara	قوچوق	٠٣	3	Kuçuk
بای علی	٠١٥	15	Bay Ali	اوشاق علی	٠٤	4	Uşak Ali
صفر	٠٠٥	5	Safer	اق بولاد	٠٦	6	Ak Bulad
اسن اقای	٠٠٧	7	Esen Akay	جان كلدی	٠٤	4	Can geldi
نورادین	٠٠٥	5	Nuradin	مالكلدی	١٣	13	Malgeldi
جمعه كلدی	٠٠٨	8	Cuma Geldi	چوبان	٠٥	5	Çoban
یكی	٠٠٥	5	Yeni	تزویلق	٠٤	4	Tezvilik
علی بای	٠٠٨	8	Ali Bay	یمان صداق	٠٥	5	İman Sadak
شایمبت	٠١٠	10	Şaimbet	جوره	٠٣	3	Core
	١٠١	101		قوچوبای	٠٤	4	Koçubey
احمد صوفی	٠٠٧	7	Ahmed Sufi		٦٢	62	
دویون اقای	٠٠٨	8	Duyun Akay	پاشای	٠٨	8	Paşayi
اسنكلدی	٠٠٨	8	Esengeldi	صاری	٠٧	7	Sarı
اسلام	٠١٢	12	İslam	قازیم	٠٥	5	Kazım
بورجوق	٠٠٨	8	Burcuk	قول جوره	٠٤	4	Kul Core
بایش	٠٠٣	3	Bayiş	محمد	٠٨	8	Mehmed
متوللی	٠٠٥	5	Muteveli	قولوب	٠٤	4	Kulub
محمد	٠٠٥	5	Mehmed	عظمت	٠٧	7	Azmet
سلیمان	٠٠٥	5	Suleyman	علی امام	٠٩	9	Ali İmam
میر علی	٠٠٨	8	Mir Ali	بایمبت	٠٦	6	Baymubet
دویون كلدی	٠٠٨	8	Duyun Geldi		١٢٠	120	
اسن اقای	٠١٥	15	Esen Akay	علی بك	٠٠٣	3	Ali Bek

	١٩٣	193	
اسنقول	٠٠٨	8	Esenkol
جان على	٠١٠	10	Can Ali
بـك ميرزه	٠١٠	10	Bek mirza
مالكلدى اوغلى	٠٠٥	5	Malgeldi oğlu
قره على بك	٠٠٨	8	Kara Ali Bek
دكرمانجى	٠١٥	15	Diyermenci
اوكوز كلدى	٠١٠	10	Öküz Geldi
على بك	٠٠٥	5	Ali Bek
اسن اقاى	٠٠٨	8	Esen Akay
على	٠٠٥	5	Ali
اش اقاى	٠٠٨	8	Aş Akay
بايش	٠١٠	10	Bayiş
	٢٩٥	295	
يكى	٠٠٨	8	Yeni
اشتفان	٠٠٥	5	İştefan
كلدى على	٠١٠	10	Geldi Ali
اسن اقاى	٠١٥	15	Esen Akay
صفر	٠١٣	13	Safer
مالقره	٠١٣	13	Malkara
ابرهيم	٠٠٥	5	İbrahim
القازى	٠٠٤	4	Alkazi
قوكراد	٠٠٥	5	Kukerad
الوب كل	٠٠٨	8	Alub Kel
دكوزباى	٠٠٥	5	Dokuz Bay
تزوى لك	٠٠٧	7	Tezvi lik
سيد على	٠٠٥	5	Seyd Ali
	٣٩٨	398	
نماز	٠٠٨	8	Namaz
جان اقاى	٠١٥	15	Can Akay
متوللى	٠٠٥	5	Müteveli
باي على	٠٠٥	5	Bay Ali
يابك	٠٠٨	8	Ya Bek (Yatık)
ارص اقاى	٠٠٧	7	Ars Akay
صفر	٠٠٤	4	Safer
مالقره	٠٠٧	7	Malkara
ابراهيم	٠٠٧	7	İbrahim
اليار	٠٠٥	5	İlyar
قوكراد	٠٠٦	6	Kukerad
سيوندك	٠٠٤	4	Sivendik
دكيزباى	٠٠٦	6	Deniz Bay
	٤٨٥	485	
طورعلى	٠٠٦	6	Dur(Taver) Ali
سيد على	٠٠٦	6	Seyd Ali
نياز	٠٠٩	9	Niyaz

اوته باى	٠٠٦	6	Öte Bay
صوفى اقاى	٠٠٩	9	Sufi Akay
دويون كلدى	٠٠٤	4	Duyun Geldi
اسن بولاد	٠٠٥	5	Esen Bulad
اقاى كلدى	٠٠٤	4	Akay Geldi
اوتش	٠٠٩	9	Otış (Otaş)
اوته قاى	٠٠٦	6	Otekay
دوى صوفى	٠٠٥	5	Devi Sufi
	١٧١	171	
كلمبت	٠٠٥	5	Kelembet
بغدان	٠٠٥	5	Bogdan
قوات	٠٠٤	4	Kavat
عاجمبد	٠٠٥	5	Acamibad
على اقاى	٠٠٥	5	Ali Akay
بغدان	٠٠٥	5	Bogdan
جان بك	٠٠٥	5	Can Bek
صماقاى	٠٠٣	3	Samakay
حاجه يارمحمد	٠٠٦	6	Haceyar Mehmed
مولود	٠٠٦	6	Mevlud
محمد	٠٠٤	4	Mehmed
قره قول	٠٠٨	8	Karakul
قزطوغان	٠٠٤	4	Kaz Dogan
مال قره	٠٠٤	4	Malkara
	٢٤٠	240	
احمد	٠٠٨	8	Ahmed
كوسب	٠٠٥	5	Göseb
دوي ميرزه اوغلى	٠٠٦	6	Devi Mirza oğlu
على صوفى	٠٠٦	6	Ali Sufi
اشاق	٠١٠	10	Aşak
طارقان صوفى	٠٠٦	6	Tarkan Sufi
دوناق	٠٠٤	4	Donak
باى چوره	٠٠٣	3	Bay Çore
شاقاى	٠٠٨	8	Şakay
بيت كلدى	٠٠٤	4	Beyt geldi
سلامت	٠٠٨	8	Selamet
محمد	٠٠٨	8	Mehmed
قازى بك	٠٠٥	5	Kazi Bek
	٣٢١	321	
اونب	٠٠٦	6	Uyub
زيپه كى	٠٠٧	7	Zipe ki
موسى خواجه	٠٠٦	6	Musa Hoca
جان قازى	٠٠٧	7	Can kazi
چوبان	٠٠٥	5	Çoban
محمد	٠٠٦	6	Mehmed
صارى	٠٠٤	4	Sarı

جناقای	٠٠٨	8	Canakay
اوتولی	٠٠٤	4	Otuli
باي علی	٠٠٤	4	Bay Ali
باویك	٠٠٥	5	Bavik
صاری	٠٠٩	9	Sarı
یغمورجه	٠٠٨	8	Yamurca
حسین اوده باشی	٠٠٦	6	Huseyin oda başı
طنه	٠٠٤	4	Tane
	٥٥٤	554	
جمعه کلدی	٠٠٩	9	Cuma Geldi
بکقواد	٠١٠	10	Beykavad
پاشای	٠٠٨	8	Paşayi
باطر	٠٠٥	5	Batır
بولك	٠٠٧	7	Bülük (Polâk)
قیالی	٠٠٦	6	Kıyalı
بولك	٠٠٥	5	Bülük (Polâk)
يارين قای	٠٠٦	6	Yarın Kay
منلا علی	٠١١	11	Munla Ali
قرمان	٠٠٥	5	Karaman
مرتضی	٠٠٥	5	Murtaza
اش اقای	٠٠٤	4	Aş Akay
اوتولی	٠٠٥	5	Otuli
خلویچه	٠٠٥	5	Halviçe
	٦٤٥	645	
واصل	٠١٢	12	Vasil
بولتروك	٠٠٥	5	Poltarak
موسی خوجه	٠٠٨	8	Musa Hoca
استفان	٠٠٤	4	İstefan
بایکلدی	٠١٥	15	Baygeldi
صاندول	٠٠٤	4	Sandul
مهای	٠٠٣	3	Mihay
واصل	٠٠٣	3	Vasil
مکلی	٠١٦	16	Megli (Mengli)
	٧١٥	715	
علی صوفی	٠٠٥	5	Ali Sufi
صاقای	٠٠٤	4	Sakay
علی بك	٠٠٨	8	Ali Bek
اوشاق	٠٠٥	5	Uşak
دالی	٠٠٣	3	Dali
نارد کرای میرزه	٠٠٨	8	Nard Giray Mirza
صاری کول	٠٠٤	4	Sarı göl
واصل	٠٠٥	5	Vasil
تزویلك	٠٠٥	5	Tezvilik
دوکور بای	٠٠٨	8	Tükürbay
	٧٧٠	770	

موسی خواجه	٠٠٤	4	Musa Hoca
قرمان	٠٠٤	4	Karaman
مرتضی	٠٠٤	4	Murtaza
قانلی منلا علی	٠٠٩	9	Kanlı mula Ali
دکرمانجی علی	٠٢٣	23	Diyermancı Ali
اسنکلدی	٠٠٦	6	Esengeldi
	٤١٢	412	
باي تیمور	٠٠٩	9	Bay Timur
ابراهیم	٠٠٨	8	İbrahim
قاسم	٠١٠	10	Kasım
دویون کلدی	٠١٥	15	Duyun Geldi
حاوم نوکری	٠٠٨	8	Havum Nugri
اسن اقای	٠١٧	17	Esen Akay
طنا	٠٠٥	5	Tana
اسن قول	٠٠٨	8	Esen Kul
کلمبت	٠١٠	10	Kelembet
سید علی منلی	٠١٥	15	Sayid Ali mula
یوسف طارقان	٠٠٨	8	Yusuf Tarkan
	٥٢٥	525	
دویون کلدی	٠٠٨	8	Duyun Geldi
عثمان	٠١٦	16	Osman
پاشای	٠٠٨	8	Paşayi
یوسق میرزن	٠٢٠	20	Yusuf Mirza
اق محمد	٠٠٨	8	Ak Mehmed
اقای کلدی	٠٠٦	6	Akay Geldi
بای چوره	٠٠٦	6	Bay Çore
نارد اقای	٠٠٥	5	Nard Akay
بویوك	٠٠٨	8	Büyük
باطر	٠٠٨	8	Batır
قابل	٠١٠	10	Kabil
بولك	٠٠٥	5	Bülük (Polâk)
	٦٣٣	633	

	ارزن کیله	erzen kile	
اق سمار	٢٥	25	Ak sîmmar
بکبولاد	٢٠	20	Beybulad
عمر قازی	١٥	15	Emir kazi
صید علی	٠٦	6	Said Ali
اسلام قازی	٠٧	7	İslam kazi
القازی	٠٤	4	Alkazi
تزویلك	٠٨	8	Tezvilik.
یوسف	٠٦	6	Yusuf
صاری کول	٠٦	6	Sarı göl
چورقری	١٢	12	Çurkuri
طوق بولاد	٠٨	8	Tokbulad
	١١٧	117	
نارد کرای	٠٠٧	7	Nard Giray
ابراهیم	٠٠٨	8	İbrahim
صغر	٠٠٧	7	Sağır
باطر محمد	٠٠٦	6	Batır Mehmed
دویون کلدی	٠١٠	10	Duyun Geldi
اسن اقای	٠٠٧	7	Esen Akay
صاریجه	٠٠٨	8	Sarıca
جناقای	٠٠٨	8	Canakay
	١٧٨	178	
ولی افندی	٠١٥	15	Veli Efendi
نارد کراي	٠٠٦	6	Nard Giray
عمر	٠٠٧	7	Ömer
بایدار	٠٠٦	6	Baydar
باطر	٠٠٧	7	Batır
جاوقچدی	٠٠٦	6	Cav Kaçtı
جان محمد	٠٠٦	6	Can Mehmed
بکتاش	٠١٥	15	Bektaş
اسن اقای اوغلی کتخداسی	٠١١	11	Esen Akay oğlu kethudası
دولوش	٠١٠	10	Doluş
التوق	٠٠٧	7	Altuk
جان	٠١١	11	Can
	٢٨٥	285	
بای چوره	٠١٥	15	Bay Çore
عیسی	٠١٥	15	İsa
بیاق	٠٠٧	7	Bıyak
دوکوز یاي	٠٠٦	6	Dokuz Bay
خاق طوغان	٠١٢	12	Hak Dogan
مدد	٠٠٦	6	Meded
باي علی	٠٠٤	4	Bay Ali

	ارزن کیله	erzen kile	
بولاد	٠١٥	15	Bulat
بیوطاق	٠٠٤	4	Buyutak
الله اوکار	٠٠٧	7	Allah efkar
اشقای	٠٠٦	6	Aşkay
جان صاری	٠٠٦	6	Can Sarı
منکلی صاری	٠٠٩	9	Mengli Sarı
جمای	٠٠٤	4	Camay
نماز	٠٠٥	5	Namaz
درویش	٠٠٨	8	Derviş
ولی اغا	٠٠٤	4	Veli Aga
دلی باشی	٠٠٧	7	Deli Başı
اش محمد	٠٠٤	4	Aş Mehmed
شاهین	٠٠٤	4	Şahin
شعبان	٠٠٧	7	Şayan
مراد	٠٠٤	4	Murad
	٥٠١	501	
یعمورچه	٠٠٦	6	Yamurça
متوللی	٠٠٤	4	Müteveli
نارد کرای میرزه	٠٠٢	2	Nard Giray Mirza
یرقاری	٠٠٤	4	Yerkarı
عمر	٠٠٤	4	Ömer
درویش	٠٠٤	4	Derviş
ابراهیم	٠٠٢	2	İbrahim
سلیمن	٠٠١	1	Suleyman
چوره	٠٠٣	3	Çore
ابراهیم	٠٠٢	2	İbrahim
جان بك	٠١٣	13	Can Bek
ظوی	٠٠٥	5	Zuy (Toy)
توقتارعلی	٠١١	11	Toktar Ali
بکقواد	٠٠٦	6	Beykovad
صاری	٠٠٨	8	Sarı
اوته باي	٠٠٤	4	Ötebay
	٥٨٠	580	
جمعه کلدی	٠٠٥	5	Cuma Geldi
طارقای	٠٠٥	5	Tarkay
دکیز بای	٠٠٧	7	Deniz Bay
اوتولی	٠٠٨	8	Otuli
دویون قول	٠٠٣	3	Duyun Kul
شماقای	٠٠٨	8	Şımakay
ادراز کلدی	٠٠٨	8	İdraz Geldi
میرتلان اتالیق	٠٠٨	8	Mirtalan Atalık
خوش تیرك	٠٠٤	4	Hoş Tırak

علی اقای	٠١٥	15	Ali Akay
محمود	٠٠٤	4	Mahmud
طوغوش	٠٠٨	8	Doğuş
بای طوغان حاجی	٠٠٧	7	Bay Dogan Hacı
اکردی	٠٠٥	5	Akiradi
مراد سیمو	٠٠٤	4	Murad Simo
اکردی	٠٠٧	7	Akiradi
شاب کلدی	٠٠٧	7	Şab geldi
	٤٠٧	407	

نورالدین میرزه	٠٠٥	5	Nureldin Mirza
اسن قول	٠٠٨	8	Esen Kul
چتاق	٠٠٥	5	Çıtak
الوب کل	٠٠٥	5	Alub Kel
حسن	٠٠٥	5	Hasan
طاز	٠٠٥	5	Taz
کنجه اقای	٠٠٨	8	Gence Akay
	٦٧٧	677	

	ارزن کیله	erzen kile	
سید علی	٠٥	5	Seyd Ali
اسلام غازی	٠٨	8	İslam Gazi
کوسب	٠٦	6	Göseb
الله ویردی	٠٧	7	Allah verdi
اقای کلدی	٠٦	6	Akay Geldi
یوان	٠٤	4	İvan (Yuvan)
یانقول	٠٣	3	Yankul
استفن	٠٥	5	İstefan
ولادی	٠٤	4	Vladi
شاهین	٠٥	5	Şahin
بشلی اغا	٠٤	4	Beşli Aga
دمتراشقو	٠٣	3	Demitraşku
	٦٠	60	
اسلام غازی	٠٧	7	İslam Gazi
یوسف	٠٨	8	Yusuf
مراد قازی	٠٤	4	Murad Kazi
دالی اغا	٠٤	4	Dalı Aga
مراد	٠٥	5	Murad
طوسقای	٠٥	5	Doskay
طارقان	٠٤	4	Tarkan
صمانای	٠٩	9	Samanay
علی امام	١٢	12	Ali imam
حاجی یارمحمد	٠٧	7	Hacı Yar Mehmed
کوسب	٠٦	6	Göseb
دکرمانجی	٢٥	25	Deyirmancı
شاهین	٠٤	4	Şahin
	١٦٠	160	
علی صوفی	٠٠٧	7	Ali Sufi
اوشاق	٠١٢	12	Uşak
سلامت	٠٠٩	9	Selâmet
محمد	٠٠٩	9	Mehmed
قازی بک	٠٠٦	6	Kazı Bey
اوتب	٠٠٧	7	Üteb

	ارزن کیله	erzen kile	
بایراش	٠٠٤	4	Bayraş
بیان صوفی	٠١٣	13	Beyan Sufi
اجی کلدی	٠٠٦	6	Acı Geldi
میرزه کلدی	٠٠٥	5	Mirza Geldi
الله اوکار	٠٠٤	4	Allah efkâr
اسنکلدی	٠١١	11	Esengeldi
باکنی صوفی	٠٠٨	8	Bagni Sufi
قارطاقای	٠٠٥	5	Kartakay
قره محمد	٠٠٨	8	Kara Mehmed
محمد	٠٠٥	5	Mehmed
اوتوکلدی	٠١٨	18	Ötü Geldi
جان میرزه	٠٢٥	25	Can Mirza
	٤٩١	491	
چرکزتلو	٠٠٦	6	Çerkeztelü
مراد اصل	٠٠٦	6	Murad Asıl
دلنجی	٠٠٣	3	Delenci
اسن بولاد	٠٠٤	4	Esen Bulat
باویک	٠٠٣	3	Bavik
اقکرمان	٠٠٥	5	Akkerman
بایش	٠٠٣	3	Bayiş
اسنی	٠٠٥	5	Aseniy
نوروز میرزه	٠٠٥	5	Navruz Mirza
بایمیت	٠٠٧	7	Baymet
	٥٣٨	538	
احمد	٠١٥	15	Ahmed
حسین	٠١٥	15	Hüseyin
دوی محمد	٠٠٦	6	Devi Mehmed
قوچان	٠٠٣	3	Koçak
توقای	٠٠٥	5	Tokay
قادر	٠٠٦	6	Kadır
حاجی صوفی	٠٠٣	3	Hacı Sufi
اق محمد امام	٠٠٦	6	Ak Mehmed imam
یخشی	٠٠٤	4	Yahşı

موسى خواجه	٠٠٣	3	Musa Hoca
ياي على باى	٠٢٢	22	Yay Ali Bay
اوسكان	٠٠٤	4	Ösgan
داود	٠٠٥	5	Davud
اسن كلدى	٠٠٣	3	Esen Geldi
چولاق	٠٠٤	4	Çolak
	٢٥١	251	
مويسن (مويسى)	٠٠٣	3	Muyesin (Moysi)
طناس	٠٠٤	4	Tanas
دميان	٠٠٢	2	Damian
التون	٠٠٢	2	Altun
ليفوراس	٠٠٣	3	Lifuras
مويسن (مويسى)	٠٠٢	2	Muyesin (Moysi)
يوسف	٠٠٦	6	Yusuf
چورقان	٠٠٤	4	Çurkan
استانبول	٠٠٨	8	İstanbul
باى على	٠٠٧	7	Bay Ali
موسى خواجه	٠٠٢	2	Musa Hoca
استفن	٠٠٢	2	İstefan
واصل	٠٠٣	3	Vasil
بورانچه	٠٠٤	4	Burance
باى قره	٠٠٤	4	Bay Kara
مراد	٠٠٥	5	Murad
	٣١٢	312	
كوچك	٠٠٧	7	Küçük
باويك	٠٠٦	6	Büyük
مراد	٠٠٤	4	Murad
اسنى	٠٠٥	5	Aseniy
اتاليق	٠٠٤	4	Atalık
آصف	٠٠٣	3	Asıf
طوراى	٠٠٤	4	Turay
دولت قازى	٠٠٥	5	Devlet Kazı
دويناق	٠٠٤	4	Doynak
قريم كلدى	٠٠٧	7	Kırım Geldi
سيوندك	٠٠٨	8	Sivendik
اوتقاى	٠١٠	10	Otkay
	٣٧٩	379	

محمد	٠٠٣	3	Mehmed
احمد افندى	٠٠٦	6	Ahmed Efendi
باى طوغاه	٠٠٥	5	Bay Tugah
بكتمور	٠٠٥	5	Beytimur
	٦٢٠	620	
سقاى	٠٠٣	3	Sakay
جان محمد اتاليق	٠١٢	12	Can Mehmed Atalık
صغرغازى	٠٠٧	7	Sağır Gazi
ايدا بول	٠٠٦	6	Ayda bol
اشقاى	٠٠٦	6	Aşkay
شويناق	٠٠٥	5	Şoynak
تلى	٠٠٤	4	Teli
قره	٠٠٥	5	Kara
محمد	٠٠٦	6	Mehmed
اوتى	٠٠٥	5	Ötü
اورقازى	٠٠٤	4	Or Kazı
احمد	٠٠٦	6	Ahmed
جان كلدى	٠٠٤	4	Can Geldi
مولود	٠٠٦	6	Mevlüd
صفرعلى	٠٠٤	4	Safer Ali
	٧٠٣	703	

	ارزن كيله	erzen kile	
يكى كوى رعاياسندن	١٠٠	100	Yeni köy reâyâsından
طلماس قريه سندن	١٠٠	100	Talmas karyesinden
قويانق قريه سندن	١٠٠	100	Kuyanık karyesinden
يرلوقول كتحداسى احمد اغا	٠٠٩	9	Yerlüköl kethudası Ahmed aga
چرى باشى يوسف اغا	٠٨٠	80	Çeri Başı Yusuf aga
حمزه بك	٠٢٠	20	Hamza Bek
مصطفى افندى	٠٤٠	40	Mustafa Efendi
ارناوذ محمد اغا	٠٣٠	30	Arnavud Mehmed aga
ارناود حسن اغا	٠٥٠	50	Arnavud Hasan aga
زاعم ابراهيم اغا	٠٢٠	20	Zayim İbrahim aga
	٥٤٩	549	
كورد په په كى بكر	٠٢٠	20	Kürd pepeki Bekir
ابراهيم اغا	٠٦٠	60	İbrahim aga
صورعلى	٠٨٠	80	Sur Ali
ذاعم احمد اغا	٠٤٠	40	Zayim Ahmed aga
سليمان اغا	٠٥٠	50	Süleyman aga
يوسف اغا	٠٢٠	20	Yusuf aga
حاجى عثمان	٠١٥	15	Hacı Osman
محمد بك	٠٢٠	20	Mehmed Bek
چرى باشى	١٠٠	100	Çeri Başı
ذاعم سليمان اغا	٠٢٠	20	Zayim Süleyman aga
داود ذاعم	٠١٢	12	Davud zayim
يوسف ذاعم	٠٤٠	40	Yusuf zayim
رمضان اغا	٠٢٠	20	Ramazan aga
	١٠٤٦	1046	
جبه جى باشى قرنداشى	٠٠٢٠	20	Cebeci Başı karındaşı
جبه جى عبدالكريم	٠٠٢٠	20	Cebeci Başı Abdulkerim
دفعه چرى باشى	٠٠٩٠	90	defa Çeri Başı
قلندر قريه سندن	٠٠٥٠	50	Kalender karyesinden
پاشا قريه سندن	٠١١٠	110	Paşa karyesinden
وايدى قريه سندن	٠٠٣٠	30	Vaydı karyesinden
اوسقروينه قريه سندن	٠٠٥٠	50	Uskravena karyesinden
پولوبوق قريه سندن	٠٠٧٥	75	Polubok karyesinden
	١٤٩١	1491	
قلعه كتحداسى	٠٠٥٠	50	Kalâ kethudası
قلعه دزدارى	٠١٠٠	100	Kalâ dizdarı
كوچوك وايدى قريه سندن	٠٠٢٠	20	Küçük vaydi karyesinden
قرلزن قريه سندن	٠٠٨٠	80	Kırlezan karyesinden
آيو يوردندن	٠٠٥٠	50	Ayo Yurdandan
اورسويه قريه سندن	٠٠٦٠	60	Ursoya karyesinden
صالح سپاهى	٠٠٢٥	25	Salih Spahi
على سپاهى	٠٠١٠	10	Ali Spahi
درويش بك	٠٠٣٠	30	Derviş Bey
الاى بك	٠٠٨٠	80	Alay Bek

	١٩٩٦	1996	
وارنسه قريه سندن	٠١٦٠	160	Varnise karyesinden
دستى قزان قريه سندن	٠١٠٠	100	Deseti kazan karyesinden
داليان قريه سندن	٠٠٧٠	70	Daliyan karyesinden
قلفه قريه سندن	٠٠٥٠	50	Kalfa karyesinden
على سپاهى	٠٠٢٠	20	Ali Spahi
احمد سپاهى	٠٠٢٥	25	Ahmed Spahi
تاتار كوچوق على	٠٠٢٠	20	Tatar küçük Ali
پتروسه قريه سندن	٠١٠٠	100	Petruse karyesinden
عثمان سپاهى	٠٠١٤	14	Osman Spahi
	٢٥٥٥	2555	
صالقوچه قريه سندن	٠١٠٠	100	Salkuçe karyesinden
دفعه پولبوق قريه سندن	٠٠٨٠	80	defa Polubok karyesinden
حاجى ابراهيم	٠٠٤٠	40	Hacı İbrahim
دفعه قلندر قريه سندن	٠٠٦٠	60	defa Kalender karyesinden
مصطفى اغا	٠٠٤٠	40	Mustafa Aga
يقول كتخدا	٠٠٣٠	30	Yakul kethuda
پاشا كويلى حاجى يوسف	٠٠٢٠	20	Paşa köylü Hacı Yusuf
پولبوقلى يوسف اغا	٠٠٣٠	30	Poluboklu Yusuf aga
قرنداشى	٠٠٢٠	20	Karandaşı
	٢٩٧٥	2975	
چوقه دار اسماعيل	٠٠٤٠	40	Çokadar İsmail
زاعم عمر اغا	٠٠٣٠	30	Zayim Ömer aga
دفعه وايدي قريه سندن	٠٠٤٠	40	defa Vaydi karyesinden
مصلى زاعم	٠٠٢٥	25	Musala zayim
حسن اغا	٠٠٢٥	25	Hasan aga
خزيندار سليمان	٠٠٨٠	80	Hazınedar Suleyman
لونته قريه سندن	٠٠٩٠	90	Levonti karyesinden
حاجى يش قريه سندن	٠٠٨٠	80	Hacıyaş karyesinden
يكى كوي قريه سندن	٠٠٥٠	50	Yeni köy karyesinden
	٣٤٣٥	3435	
واروش محله سندن	٠٠٩٠	90	Varoş mahalesinden
شهره كوستى محله سندن	٠٠٧٠	70	Şehrekusti mahalesinden
كول قريه سندن	٠١٤٠	140	Göl karyesinden
طاشلق قريه سندن	٠١٠٠	100	Taşlık karyesinden
اسييه قريه سندن	٠٠٩٠	90	Asiye karyesinden
دوكمه جى قريه سندن	٠٠٥٧	57	Dökmeci karyesinden
داود اوه قريه سندن	٠٠٤٠	40	Davud ova karyesinden
شارين قريه سندن	٠١٥٠	150	Şerin karyesinden
عربه جى قريه سندن	٠٠٨٠	80	Arabaci karyesinden
غورچوه قريه سندن	٠١٤٠	140	Gurçova karyesinden
قرمان قريه سندن	٠٠٩٠	90	Karman karyesinden
جوقراق قريه سندن	٠٠٨٠	80	Çokrak karyesinden
قوشنى قريه سندن	٠١٥٥	155	Kauşanı karyesinden
	٤٧١٧	4717	

جمعـــــــــــأ یکون
بحســـــــــــاب کیل بندری
٧٥٠٠ 7500
بحســـــــــــاب کیل استانبولی کیل سکزریه
٦٠٠٠٠ 60000

ماکتب فی الوثیقه وقع علی وجه الحقیقه حرره الفقیرِ الیه عزّ شانه
السید عبداللطیف القاضی بمحروسه بندر حمیت عن الحطر
غفرله

اقکرمانده در انبار اولنان ارزن دفتریدر	ارزن کیله	erzen kile	Akkermanda der anbar olunan erzen defteridir
پلنقه ده احمد کتخدا	١٩٢	192	Palankada Ahmad kethuda
قاضی اوغلی قریه سنده چولاق افندی	٠٦٠	60	Kadı Oğlu karyesinde Çolak efendi
عجم اوزون اوانس	١٤٤	144	Acem Uzun Avanes
قریش اوغلی عبدالله چلبی	٠٠٤	4	Karış Oğlu Abdullah Çelebi
ارناود مصطفی اغا	٠٢٧	27	Arnavud Mustafa Aga
صول قول کتخداسی مصطفی	٠٣٦	36	Solkol kethudası Mustafa
حاجی قوتلوشان	٠٦٠	60	Hacı Kutluşan
بلبان قریه سنده صنع الله چلبی	٠٠٤	4	Balaban karyesinde Sunullah Çelebi
جبه جی بآشی عبدألرحمن اعا	١١٢	112	Cebeci Başı Abdulrahman Aga
قزیل بیکارده یوسف کتخدا	١٦٨	168	Kızıl Binarda Yusuf kethuda
تاتار علی	٠٢٤	24	Tatar Ali
	٠٨٣١	831	
صیامی قریه سنده ابراهیم کتخدا	٠٠٣٦	36	Seyemi karyesinde İbrahim kethuda
جابی حاجی علی اغا	١٥٠٠	1500	Cabı Hacı Ali Aga
خان قشلاسنده عجم	٠٣٠٠	300	Han Kışlasında Acem
قره قش	٠٣٠٠	300	Karakaş
حاجی حسین اغا	٠٠٣٦	36	Hacı Huseyn Aga
قره یعقوب	٠٠٣٣	33	Kara Yakub
دفعه قره قش یدیله	٠٠٤٨	48	defa Karakaş yediyle
اوزتیمور کتخدا	٠٠٢٠	20	Öztimur kethuda
مصطفی چلبی	٠٠٤٨	48	Mustafa Çelebi
	٣١٥٢	3152	
اسکندر اوغلی	٠٠٠٥	5	İskender oğlu
حسن	٠٠١٢	12	Hasan
محمود	٠٠٠٨	8	Mahmud
اوزتیمور	٠٠٢١	21	Öztimur
سفر غازی	٠٠٠٨	8	Sefer Gazi
علی تاتار	٠٠٠٨	8	Ali Tatar
احمد	٠٠٠٧	7	Ahmed
عوض	٠٠٠٨	8	İvaz
شهباز اوغلی	٠٠١٩	19	Şahbaz oğlu

مر تضی	٠٠٠٥	5	Murtaza
درویش اغا	٠٠٠٤	4	Derviş Aga
	٣٢٥٧	3257	
سلیمان	٠٠٠٤	4	Suleyman
عبدالرحمن افندی	٠٠١٩	19	Abdulrahman Efendi
موسی	٠٠١٠	10	Musa
علی تاتار	٠٠٢٤	24	Ali Tatar
عبدی چلبی یدیله	٥٠٠٠	5000	Abdi Çelebi yediyle
جان سید	٠٠٠٤	4	Can Sayid
مصطفی	٠٠٦٠	60	Mustafa
تاتار علی بای	٠٠٥٨	58	Tatar Ali Bay
اقای تاتار	٠٠٩٠	90	Akay Tatar
مصطفی چلبی	٠٠٢٩	29	Mustafa Çelebi
	٨٥٥٥	8555	
اقای کلدی	٠٠٣٦	36	Akay Geldi
بای کلدی	٠٠١٣	13	Bay Geldi
جانبولاد	٠١٩٦	196	Canbulat
صاری بای	٠٠٤٤	44	Sarı Bay
عمر قازی	٠١٢٦	126	Ömer kazı
قیطاس کتخدا	٠٠٣٤	34	Kıtaş kethuda
محمد افندی	٠٠٣٠	30	Mehmed Efendi
بیرام تاتار	٠٠١٣	13	Bayram Tatar
محمد	٠٠١٨	18	Mehmed
	٩٠٦٥	9065	
علی اغا	٠١٢٠	120	Ali Aga
دفعه علی اغا	٠٠٨٣	83	defa Ali Aga
دفعه قریس زاده	٠٠١٢	12	defa Kırış zade
مصطفی	٠٠٠٤	4	Mustafa
عثمان	٠٠٣٤	34	Osman
حسن	٠٠٤٥	45	Hasan
ابراهیم کتخدا	٠٠٩٠	90	İbranim kethuda
منای تاتار	٠٠١٨	18	Manay tatar
	٩٤٧١	9471	
خان قشلاسی کتخداسی	٠٥٠٠	500	Han Kışlası kethudası
صول قول مصطفا اغا	٠٣٠٠	300	Solkol Mustafa Aga
قطرجه قریه سندن	٠٤٠٠	400	Katırca karyesinden
مناق قریه سندن	٠٣٠٠	300	Manak karyesinden
صیامی قریه سندن	٠١١٩	119	Seyemi karyesinden
طناس قریه سندن	٠٢١٠	210	Tanas karyesinden
جان سیّد قریه سندن	٠١٢٩	129	Can Sayid karyesinden
	١١٤٢٩	11429	
حان قشلاسی کتخداسی حسن اغادن	٠٠٤٠٠	400	Han Kışlası kethudası Hasan Agadan
اورز علی صوفی	٠٠٢٠٠	200	Uzun Ali Sufi
بای تیمور	٠٠١٥٠	150	Bay Timur
جابی دن	٠٠٢٠٠	200	Cebiden

	١٢٣٧٩	12379	
علی اغادن	٠٠٢٥٠	250	Ali Agadan
احمد اغادن	٠٠٣٠٠	300	Ahmed Agadan
سید علی چلبی دن	٠٠٢٠٠	200	Seyd Ali Çelebiden
حسن اغادن	٠٠٢٠٤	204	Hasan Agadan
بحســـــــاب كيل اقكرمانى			
	١٣٣٣٣	13333	
بحســـــــاب كيل استانبولی سا ١٧ فی اقچه			
	٤٠٠٠٠	40000	

ماكتب فی الوثیقه وقع علی وجه الحقیقه نمقه الفقیر الیه تعالی
السید عبداللطیف القاضی بمدینه اقكرمان
عفی عنه

ПРИЛОЖЕНИЕ № 4.

Регистър на селищата, населението и тяхното данъчно облагане във вилаета Буджак през 1780 г. [1]

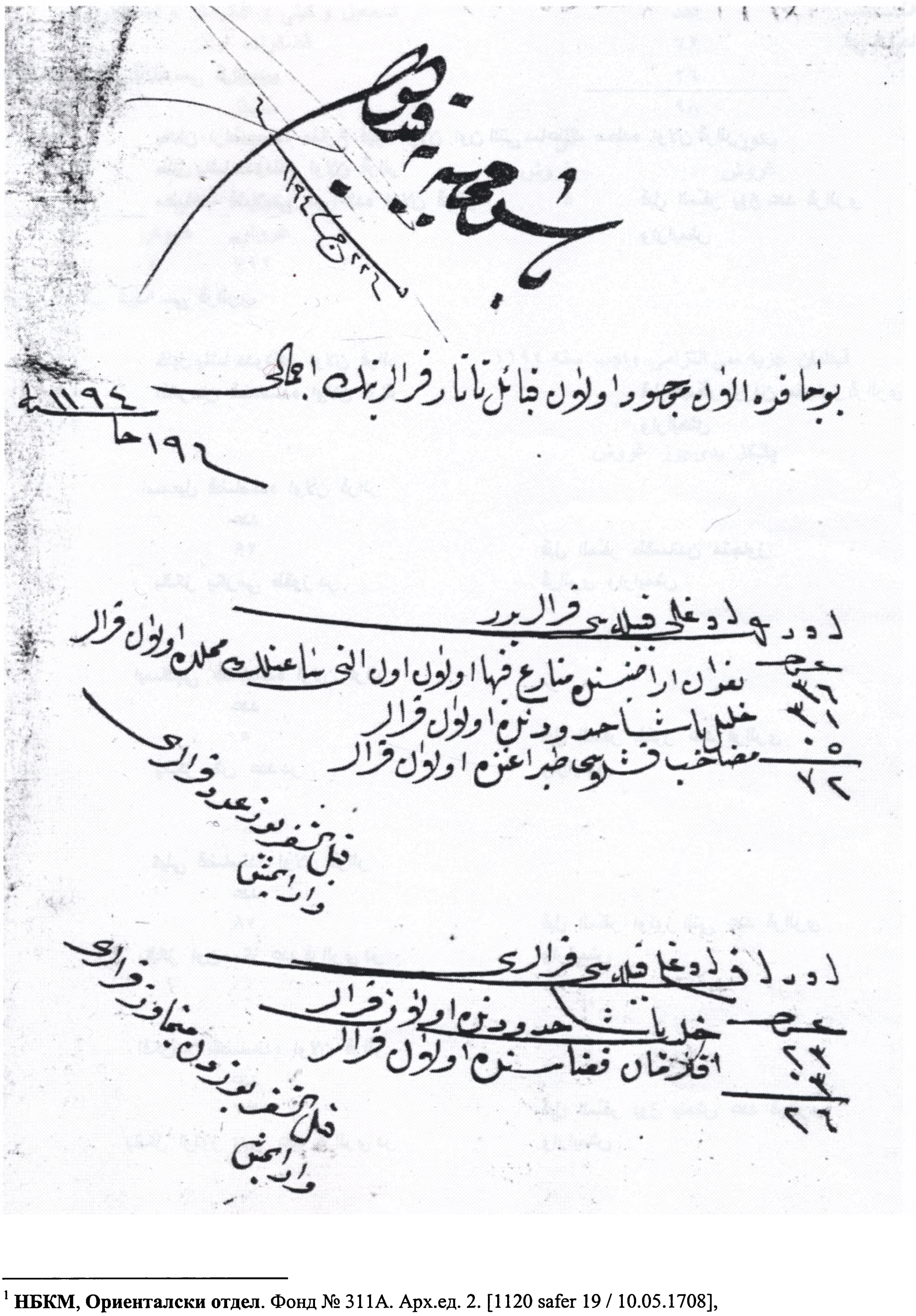

بوجاقده الان موجود اولان قبائل تاتار قرارلرینک اجمالی

سنه ١١١٩٤

١٩٦

ادو دوغانلی قبیله‌سی قرارلری

بغوان اراضیسنده مزارع فیها اولان اول التی ساعتلک محلده اولان قرار

خلیل پاشا حدودنده اولان قرار

مضافات قشلاقی ضراعنده اولان قرار

٢٦ ٣١ ٥ ٧٢

ادو دوغانلی قبیله‌سی قرارلری

خلیل پاشا حدودنده اولان قرار

اقکرمان قضاسنده اولان قرار

٢٣ ٣ ٢٦

---

[1] **НБКМ, Ориенталски отдел.** Фонд № 311А. Арх.ед. 2. [1120 safer 19 / 10.05.1708],

باش محسبه یه

بوجاقده الان موجود اولان قبائل تاتار قرالرینك اجما لی

١١٩٤
سنه
فی ١٩ حا

اورمحمد اوغلی قبیله سی قرالریدر

عدد		
٣٦	بغدان اراضیسنده منازع فیها اولان اون التی ساعتلك محلده اولان قرالر	
٣١	خلیل پاشا حدودنده اولان قرالر	
٠٥	مضاخب قشلاسی طپراغنده اولان قرالر	قبل السّفر یوز عدد قرالری
٧٢		وارایمش

اوراق اوغلی قبیله سی قرالری

عدد		
٢٣	خلیل پاشا حدودنده اولان قرالر	
٠٣	اقکرمان قضاسنده اولان قرالر	قبل السّفر یوزدن متجاوز قرالری
٢٦		وارایمش

اسمعیل قضاسنده اولان قرالر
عدد
٢٩
یالکز یکرمی طقوز در

قبل السّفر طقساندن متجاوز
قرالری وارایمش

ایساقچی قضاسنده اولان قرالر
عدد
٥
یالکز بش عدد در

قبل السّفر طقوز عدد قرالری
وارایمش

کیلی قضاسنده اولان قرالر
عدد
١٨
یالکز اون سکز عدد قرالری در

قبل السّفر اوتوز التی عدد قرالری
وارایمش

اقکرمان قضاسنده اولان قرالر
عدد
٣٧
یالکز اوتوز یدی عدد قرالری در

قبل السّفر یوز یتمش عدد قرالری
وارایمش

جمعًا یکون قراء قبیلتین مزبورتین
عدد
٩٨

جمعًا یکون قراء قضاهاً مزبورون
عدد
٨٩

بوجاقده شمد یکی حالده حاصیل اوله جق ایراد بروجه آتی ذکر اولنور

اور محمد اوغلی و اوراق اوغلی قرالرنده اولان

موجود
مُسَجَّل
عدد
٧٢
٢٦
٩٨

یکون	فی
غروش	غروش
٤٩٠	٥

اسمعیل و کیلی و اقکرمان و ایساقچی
قضالرنده اولان

موجود
مُسَجَّل
عدد
٨٩

یکون	فی
غروش	غروش
٧١٢	٨

قبطیان جزیه سی التزامی واجب سنه ١١٩٤
غروش
٧٠٠
یالکز یدی یوز غروش

Baş muhasebeye

Bucak'ta alan mevcud olan kabaîl tatar karalarının icmalı

1194
sene
fi 19 ha

Or Mehmed oğlu kabîlesi karalarıdır

aded	
36	Bogdan arazısında munaza‘a fiha olan on altı saatlık mahalde olan karalar
31	Halil Paşa hududunda olan karalar
5	Muzahîb kışlası toprağında olan karalar
72	Kabl al-sefer yuz aded karaları var imiş

Orak oğlu kabîlesi karaları

aded	
23	Halil Paşa hududunda olan karalar
3	Akkerman kazasında olan karalar
26	Kabl al-sefer yuzden mütecavuz karaları var imiş

İsmail kazasında olan karalar

aded
29
Yalnız yermi dokuz dir

Kabl al-sefer doksanden mütecavuz karaları var imiş

İsakça kazasında olan karalar

aded
5
Yalnız beş aded dir

Kabl al-sefer dokuz aded karaları var imiş

Kili kazasında olan karalar

aded
18
Yalnız on sekiz aded karaları dir

Kabl al-sefer otuz altı aded karaları var imiş

Akkerman kazasında olan karalar

aded
37
Yalnız otuz yedi aded karaları dir

Kabl al-sefer yuz yetmiş aded karaları var imiş

Cem‘en yekün kura-i kabîleteyn mezbureteyn	Cem‘en yekün kura-i kazaha-i mezburun
aded	aded
98	89

Bucak'ta şimdiki halde hasıl olacak ırad bervech-i ati zikr olunur

Or Mehmed oğlu ve Orak oğlu karalarında olan

mevcud
müseccel
aded
72
26
98 fi
guruş
5
yekün
guruş
490

İsmail ve Kili ve Akkerman ve İsakça
kazalarında olan
mevcud
müseccel
aded
89 fi
guruş
8
yekün
guruş
712

Kıptiyan cizyesi iltizami vacib-i sene 1194
guruş
700
yalnız yedi yuz guruş

До главното счетоводство

Иджмал на селата на татарските ордите, които се намират на територията на Буджак

1194
година
19
хазиран

Селата на ордата Ор-Мехмед-оглу

брой		
36	Селата, които се намираше в местността на оспорван "16 часов участък" от земите на Молдова	
31	Села в границите на Халил-Паша [юрду]	
5	Села в землището на "Музахиб-къшла"	
72		Преди похода е имало сто села

Селата на ордата Орак-оглу

брой		
23	Села в границите на Халил-Паша [юрду]	
3	Села намиращи се в казата Аккерман	
26		Преди похода е имало повече от сто села

Села намиращи се в казата Исмаил

брой	
29	Преди похода е имало повече от деветдесет села

Само двадесет и девет

Села намиращи се в казата Исакча

брой	
5	Преди похода е имало девет села

Само пет

Села намиращи се в казата Килия

брой	
18	Преди похода е имало тридесет и шест села

Само осемнадесет села

Села намиращи се в казата Аккерман

брой	
37	Преди похода е имало сто и седемдесет села

Само тридесет и седем села

Общо цифром и словом селата от двете поменати орди	Общо цифром и словом селата от споменатите кази
брой	брой
98	89

Приходът, който ще се събере в Буджак, е се споменава, както е показано по-долу

от намиращите се в селищата на Ор-Мехмед-оглу и Орак-оглу

регистриран
брой
72
26
98 по 5
гуруша

цифром и словом
490 гуруша.

Намиращи се в казите Исмаил, Килия,
Аккерман и Исакча
регистриран
брой
89 по 8
гуруша
цифром и словом
712 гуруша

Илтизам на джизието от циганите за 1194 година

гуруш
700
Само седем стотин гуруш

ПРИЛОЖЕНИЕ № 5.

Обобщен списък-таблица на картографските данни на Бауер относно селищата и местностите на Буджак.[1]

1 Ackerman
2 Purnar
3 Topal
4 Sultan Suat
5 Korkmaz
6 Gadgi Assan
7 Palanka
8 Kischla Chanulij
9 Kisilpana
10 Jenikei
11 Bebeul
12 Bebeul
13 Galkilia
14 Manasch
15 Edelbai
16 Romasen
17 Tschealmectschi
18 Bektasch
19 Barambatschi
20 İsakiui
21 Kibatschi
22 Adgibrias
23 Neorastrum
24 Tuzla (nemae nadpisu)
25 Badseraen
26 Bajieramadgi
27 Burnass
28 Burnassul
29 Balaban
30 Budak
31 Budak
32 Deeren
33 Kadolu
34 Kiutschuk Katersa
35 Akenbot
36 Schoba
37 Turlak
38 Kara Braim
39 Sariar
40 Adebei
41 Bekirolu
42 Jslaeme
43 Odobasche
44 Norokasch Biuck
45 Norokasch Kiutschuk
46 Teschobalatsehi
47 Unbet Agi
48 Selikiu
49 Bigukiu
50 Banraitschi
51 Tontebe
52 Kiriit Kiutschuk
53 Kiriit Biuk
54 Saelli
55 Naiman
56 Umar
57 Bebeul
58 Kaplan
59 Tontebe
60 Tschietschelli
61 Kasak Mursa
62 Kalmijk Mursa
63 Naiman
64 Kiutschuk
65 Kringoge
67 Tress Kuanduk
68 Orokasch
69 Sariar
70 Kara Tschausch
71 Jenikiui
72 Badur
73 Murtasa
74 Magala
75 Biuk Schagine
76 Kiutschuk Schagine
77 Biuk Siliuschar
78 Kiutschuk Siliuschar
79 Kaburga Tatar
80 Pakyltsche
81 Gasylkoi Kiutschuk
82 Gasylkoi Biuk
83 Asijs Peer
84 Gasijlij Kuptschak
85 Kuptsak Denisbay
86 Bolotschi
87 Kurudere
88 Kumrat
89 Beschurup
90 Sloboda Tatarska
91 Kanbul
92 Cantemir Mursa
93 Dongasi
94 Boschak
95 Kaptschak
96 Akbasch
97 Jenikiui
98 Surum Agi
99 Koschana Kalnij
100 Ganaeska
101 Hadgilar
102 Kiriit
103 Kischene
104 Tongar
105 Teschtilizij
106 Ajuschi Kijtschak
107 Kanlij
108 Jsch Murza
109 Saentlaer
110 Saentlaer
111 Aksiuriu
112 Hadgilar
113 Jarmoklij
114 Karai Mirza
115 Salkuza

---

[1] **Bawr, F. G.** Carte de la Moldavie pour servir a l'Historoire militaire de la guerre entre les Russes et les Turks. Levee par l'Etat Major sour la direction de F. G. de Bawr.[1774].

116 Kan Murza
117 Apatsche
118 Malkosch
119 Kauschen
120 Kauschen Viaux
121 Kirkizen
122 Jenikei
123 Kirkizen
124 Lewuten
125 Tolmas
126 Tolmas
127 Stantschik
128 Popofka
129 Arpente
130 Schuburtschu
133 Mijn
134 Pakyltsche
135 Komorat
136 Mangijt
137 Tatar Bunar
138 Bairantsche
139 Jenikiui
140 Mollola
141 Ecksengesch
142 Oblees
143 Dschalair Unschilibiore
144 Mijnul
145 Olatanijr
146 Pekbaltij
147 Kolbargsch
148 Kotschbolat
149 Omatkiui
150 Deschalair
151 Akaraman Agi
152 Kysildijk
153 Kolpak
154 Temir Kapy
155 Dschabij
156 Osendijkiui
157 Orkabarijn
158 Mijsuit Komrad
159 Bescheli can Mambet
160 Teltesch Ulgan
161 Deoi Mijrsa
162 Barschau
163 Kanischlij Dschaleir
164 Mantschijr
165 Aksakal
166 Ass
167 Turnien
168 Barijn
169 Kai Mambet Bai Mursa
170 Naures Mursa
171 Kasai Mursa
172 Taraklij
173 Tschawschali
174 Batmaklij
175 Kaplan Jerei
176 Aak Mursa
177 Dschabij
178 Ack Mursa
179 Tschegelbei
180 Siriu
181 Batyr Mursa
182 Dschantik Mursa
183 Tschuka
184 Zare Mursa
185 Kaat
186 Baiock
187 Tubokli
188 Aschikeoi
189 Kantemir Mursa
190 Kolbarijsch
191 Batir Mursa
192 Dschebij
193 Mijn
194 Naiman
195 Komurat
196 Kederaschi
197 Mijnsa
198 Mijnsa
199 Alemschi
200 Sansuit
201 Mangijt
202 Aole
203 Kelesche
204 Kosgova
205 Kitschkene Cocos
206 Jukun Cocos
207 Seclia
208 Omeer
209 Bolotschi
210 Schuortschi
211 Mangijt
212 Kiptschak
213 Ailii
214 Kondural
215 Schoragara
216 Naiman
217 Saidack Mursa
218 Lipoween
219 Minschir
220 Minschir
221 Kaptschak
222 Bodoga
223 Tscherkeli
224 Scholoman
225 Scholoman
226 Schantimir Mirsa
227 Kosijbai
228 Schmaili
229 Karadsche Mursa
230 Kalak Kastangalij
231 Dschapar
232 Kudurugliu
233 Tagay Kastangalij
234 Aidar Kastangalij
235 Pascha Mursa
236 Bulat Mursa
237 Pascha Mursa
238 Schogolak
239 Kaplan Mursa
240 Tschiobalatsch
241 Keletschi Gabo
242 Tscheke Mursa
243 Schamaili
244 Tugurukli
245 Tarladane
246 Gadge Batijr
247 Bei Mursa
248 Orak Mursa
249 Karakiu

250 Kislar
251 Adaklij Kasajaklij
252 Garlijku
253 Garlijku
254 Ormambet Mursa
255 Estak Derwisch
256 İsmail Mursa
257 Dschaim Bonlacu
258 Redi Mynsaculi
259 Dran
260 Chaidar-Ului
261 Dschaguru
262 İbraim Agi
263 Mescheen
264 Meschen Caimursa
265 Aschamaili
266 Jendek Schugur
267 Dolaku
268 Aschim Gashi
269 Kuptsak Togus
270 Togusbai
271 Togus
272 Cumrad
273 Karanaimak
274 Kiriit
275 Mescheen
276 Mescheen
277 Lepes
278 Tschobolashi
279 Tschobolashi
280 Tschobolatshi Mara
281 Kargaschi
282 Ton Gaschi
283 Ton Gaschi
284 Basi Asij
285 Tartaulu
286 Tartaulu
287 Borgan Balschi
288 Borgan
289 Schubiniu
290 Boss Gose
291 Sijdijcu
292 Dschanui
293 Dschanui
294 Taraclij
295 Jeks-keschoi
296 Jeks-keschoi
297 Kodreni
298 Bescherani
299 Altschemaile
300 Kajod
301 Tschabolaschti
302 Baimaclij
303 Kiosului
304 Kostangali
305 Tschabolaschti
306 Taraclij
307 Tartaul
308 Stijnga
309 Lutscheschti
310 Lutscheschti
311 Gadge
312 Kocsche Murza
313 Ali Murza
314 Borlak
315 Kilesei
316 Kiosului
317 Luseschti
318 Ackirman
319 Kalalar
320 Musaitul
321 Gritschenij
322 Jeks-keschoi
323 Tuguntschi
324 Ackbota
325 Togolacu
326 Tschobolatsche
327 Crusaw Togolacu
328 Crusaw Togolacu
329 Taracklij
330 Taracklij
331 Baitimir
332 Ack Mursa
333 Dschagistai
334 Sultan Murat
335 Koack
336 Ackbolat
337 Kasan Kulak
338 Arapur Dunau
339 Tschukur
340 Murtasa
341 Keletschi
342 Baitschimiili
343 Kasai
344 Mangijt
345 Burlaku
346 Baurschi
347 Kadermambet Mangit
348 Karatiklen
349 Caigalij
350 Orak Gasi
351 Gandarul
352 Tschapschik
353 Juschun
354 Kutschubkiui
355 Dschumajeschi
356 Atlutscheschi
357 Tschuliuanbtscha
358 Kitschintschu
359 Tschijetschel
360 Kiriit
361 Kijrgijsu
362 Bankilei
363 Kasan Kulak
364 Orachulde
365 Chanlijk
366 Kenegees
367 Kenegees
368 Kanschegalij
369 Kanschegalij
370 Jemelli Diusch
371 Kiptschaak
372 Kanlijkul
373 Kitai
374 Lababodoi
375 Karamambet
376 Dschan Mursa
377 Kadikajutschu
378 Dschangsuit
379 Sacaubodogasi
380 Dschangsuit
381 Kebeulnou
382 Dschantimur Mursa
383 Almaga
384 Mambetsche
385 Kalalar
386 Dschaugul
387 Jestimanaku vieaux

388	Jestimanaku nuow
389	Kotaganu
390	Tschischmele
391	Memi Aga
392	Naiman
393	Kadijkuju
394	Karakui
395	Tschuoit
396	Baktscha
397	Taptijk
398	Bijk Dschangsut
399	Kuitschuk Dschangsut
400	Tscheschmij
401	Noroschel
402	Metschet Kiui
403	Hallileschti
404	Hadschibriam
405	Lipoweni
406	Gadsche
407	Rosmambet
408	Keremkiui
409	Tongatar
410	Jeni Kiui
411	Kurmankiui
412	Kurmankiui
413	Kitai
414	Kara Magmet
415	Karaschikiur
416	Parapara
417	Karabasch
418	Kilia
419	Omarbi
420	Derwisch Kiui
421	Kischlizij
422	Adschi Kaldar
423	Derekiui
424	Samaschar
425	Keletschi
426	Balijktschi
427	Kitai
428	Burkut
429	Gassin Paga
430	Kurmatkwi
431	Jrdik Burnu
432	Taschpanar
433	Koschpanar
434	Burlak Agi
435	Bijcla
436	Orlack
437	Tobak
438	Asan Aga
439	Skinosa
440	Karacujet
441	Sarlijka
442	Dondare
443	Kishla Kiwi
444	Babili
445	Kischliza
446	Now
447	Ampuzite
448	Waidu
449	Bulboka
450	Petreschei
451	Kartal
452	Oduinsi
453	Reni
454	Giurgulest
455	Woliescht
456	Woliana
457	Brijnsa
458	Kolibasche
459	Wadu Jsaculi
460	Manta
461	Kagul
462	Pelenei
463	Tschilibikiui
464	İsmail
465	Now

ПРИЛОЖЕНИЕ № 6.

Обобщен списък-таблица на писмените данни на Скалковски относно селищата и местностите на татарите в Буджак.[1]

I. Селищата на Йедисанската орда

1 Керейс
2 Шакай
3 Той-тепе
4 Байрамча
5 Еникьой
6 Булатджи
7 Одобаши
8 Ислам-Ага
9 Деведжи
10 Рамаш
11 Кебабчи
12 Саръяр
13 Махалле
14 Келле-Каджи (Куле-Коджа)
15 Иакълджи
16 Секли 1
17 Секли 2
18 Курудере
19 Ислебоз
20 Манкъд
21 Каиб-Оглу
22 Бебек
23 Хаджилер
24 Бувешин
25 Мащдър
26 Нокюз 1
27 Нокюз 2
28 Нокюз 3
29 Съдън
30 Козел-Хаджи
31 Аладемир
32 Джеламир
33 Единохта
34 Съндък
35 Демир-Ходжа
36 Кадаш
37 Тоглъдъ
38 Таки-Хаджи
39 Казъ-Ага
40 Баш-Дул
41 Сикли
42 Он-ики
43 Джеф-макът
44 Гассан-Хаджа
45 Юсуф-Али-Ходжа
46 Нуказ
47 Менлели-Ага-Нокуз
48 Тобук-Нокюз
49 Келесе
50 Темир-Ходжа
51 Как-баш
52 Мамай
53 Алисе
54 Мустафа-Хаджи
55 Ой-Мадуд
56 Саке
57 Алсън
58 Уидъд
59 Кара-бурдъд
60 Тебеди
61 Есибей

II. Селищата на Орак-Оглу орда

1 Янар-Манзър
2 Чукур-Манзър
3 Коста-Мегали
4 Чимишли
5 Късъл-бай-кьой
6 Джаглама
7 Содакли
8 Бодуча
9 Копчак
10 Орак-Джаби
11 Абакли
12 Карлък
13 Кокуз
14 Капли-Джаби
15 Мирза-бей
16 Магалак
17 Диорджи
18 Кара-кьой
19 Калъмбет-оглу
20 Богмаз
21 Таракли
22 Саръ-оглу
23 Ихтияр-бейн-кьой
24 Бадъ-осман
25 Сагаде-сагалак
26 Ес-Мърза
27 Ак-суру
28 Токур-Кьой
29 Умур
30 Батършах-Кьой

III. Селищата на Орумбет-Оглу орда

1 Бурлак
2 Кара-Китай
26 Ядал-байли
27 Ачик
51 Беш-гиоз
52 Джур-адалък-кьой

---

[1] **Скальковский, А. А.** Болгарские колонии ... Одесса, 1848, с. 15, 50-52.

3 Чумай
4 Бантемир
5 Кърк-багли
6 1 Костамгали
7 2 Костамгали
8 Туденси
9 Ушеш
10 Баурчи
11 Чабалджи
12 Бадък
13 Тарт-оглу
14 Джан-кьой
15 Чашкъли
16 Каят
17 Бююк-Кесевли
18 Кючюк-Кесевли
19 Каранайман
20 Бошак
21 Баймакли
22 1 Таракли
23 2 Таракли
24 Чукур-Мешин
25 Тарт-оглу
28 Бешдин-оглу
29 Баш-бураган
30 Шал-дьол
31 Ютма
32 Караджа-бураган
33 Богавли
34 Терс-Кондук
35 Докуз-бай
36 Кълъзли
37 Ак-бута
38 Кара-тудалак
39 Султан-Мурад-авли
40 Джам-бай
41 Аладват
42 Ядур
43 Аталък-улу
44 Каар (или Каир)
45 Саахдън
46 Кереид
47 Кипчак
48 Ислам-аджи-кьой
49 Комрат
50 Мешим
53 Беш-алма
54 Чубаладжи
55 Кондаз (или Конгаз)
56 Беш-юз
57 Аланли
58 Бадакнали
59 Томай
60 Дуван
61 Айдар-оглу
62 Чапчик
63 Баурчи
64 2 Кара-Китай
65 Казаякли
66 Кидачин
67 Дудал
68 2 Докуз-бай
69 Адъран
70 Бешкали
71 Аджикьой
72 Ленес
73 Кьой-Хаджи
74 Кадрали-Хаджи
75 Агамайли

IV. Селищата на Киргиз орда

1 Комрат
2 Адъл-байрактар
3 Саар
4 Алджи
5 Ягуб-Яджи
6 Мембет-Казадже

V. Селищата на Джамбулат-Оглу орда

1 Кудай-дул
2 Сарайли
3 Калитаде
4 Казан-дулак
5 Орак-Кулада
6 Ашагаишеши
7 Джубали-ишеши
8 Беш-алма
9 Адар-беш-алма
10 Абдул-аджи
11 Салакли
12 Куй-бой
13 Диокарди-Ташлък
14 Ашаа-Ташлък
15 Кадър-Юс
16 Каракьой
17 Шюют
18 Бокшали

VI. Селищата на Киейли орда

1 Кьой-бей
2 Татар-даншаге
3 Таракли
4 Таш-Ташкем
5 Саатли-дааджи
6 Иотиой-бей

VII. Селищата на Келеше орда

1 Кайракли
2 Каракурт

ПРИЛОЖЕНИЕ № 7.

Обобщен списък-таблица на османските писмени данни относно селищата и местностите, взети от данъчния дефтер за събрания данък "джизие" от населението на четирите кази на Дунавско-Днестърското междуречие.[1]

قضاء كيلى	[kaza-i Kili]
كيلى وارش	[Kili varoş]
ايوب چلبى قشلاسى	[Eyüb Çelebi Kişlası]
حللشتى	[Halileşti]
مسجد	[Mescid]
نورشاى	[Norşay]
قربات	[Karbat]
حسن سپاخى	[Hasan Spahi]
حيلكى بوجاق	[Heyliki Bucak]
حاجى قوردعلى	[Hacı Kurdalı]
قطاى	[Kıtay]
چماشير	[Çamaşır]
عمربيك	[Omer Bey]
يسكى كيلى	[Eski Kili]
قره باشى	[Karabaşı]
ارمتيان	[Armenian]

قضاء تاتار بيكارى	[kaza-i Tatar pınar]
صارته	[Sarata]

قضاء اقكرمان	[kaza-i Akkerman]
واروش	[Varoş (mezbur)]
قطرجهء كبير	[Katırca-ı Kebir]
بالوبانجى	[Balobancı]
كتان سوادى	[Ketan Suadi]
سلتان سوادى	[Sultan Suadi]
يانق حصار پلنقه سى	[Yanık Hisar Palankası]
حلياش	[Haliyaş],[Caliyaş]
تودر	[Tudor]
ذوالفقار ذاده مرتضى چلبى قشلاسى	[Zülfakir Zade Murtaza Çelebi Kışlası]
باقوبانچه	[Bakobançe],[Balobançe]

---

[1] **BOA**. Fon adı: "Maliyeden Müdevver Defterler". Defter № 01243. [1105 Ca 19 / 16.01.1694], sayfa 67-92. (defterde orijinal sayfalar: ١٨٦ - ١٣٦)

كتابچى ذاده مصطفى چلبى قشلاسى	[Kıtabçı Zade Mustafa Çelebi Kışlası]
بوياجى	[Boyacı]
قورقماز	[Korkmaz]
قره ابراهيم	[Kara İbrahim]
قيابيك	[Kaya Bey]
شاهين	[Şahin]
پيرعلى آغا قشلاسى	[Pir Ali Aga Kişlası]
بازركان	[Bazargân]
حاجى ابراهيم قشلاسى	[Hacı İbrahim kişlası]

قضاء بندر [kaza-i Bender]

ورنچه	[Varniçe]
شاره كوستو	[Şare küstü]
شهره كوست	[Şehre küstü]
حربينان	[Hırbınan]

ПРИЛОЖЕНИЕ № 8.

Обобщен списък-таблица на османските писмени данни относно селищата и местностите, взети от данъчен дефтер за събраното “джизие” от населението на всички административни единици с централизирано османско управление в Дунавско-Днестърското междуречие.[1]

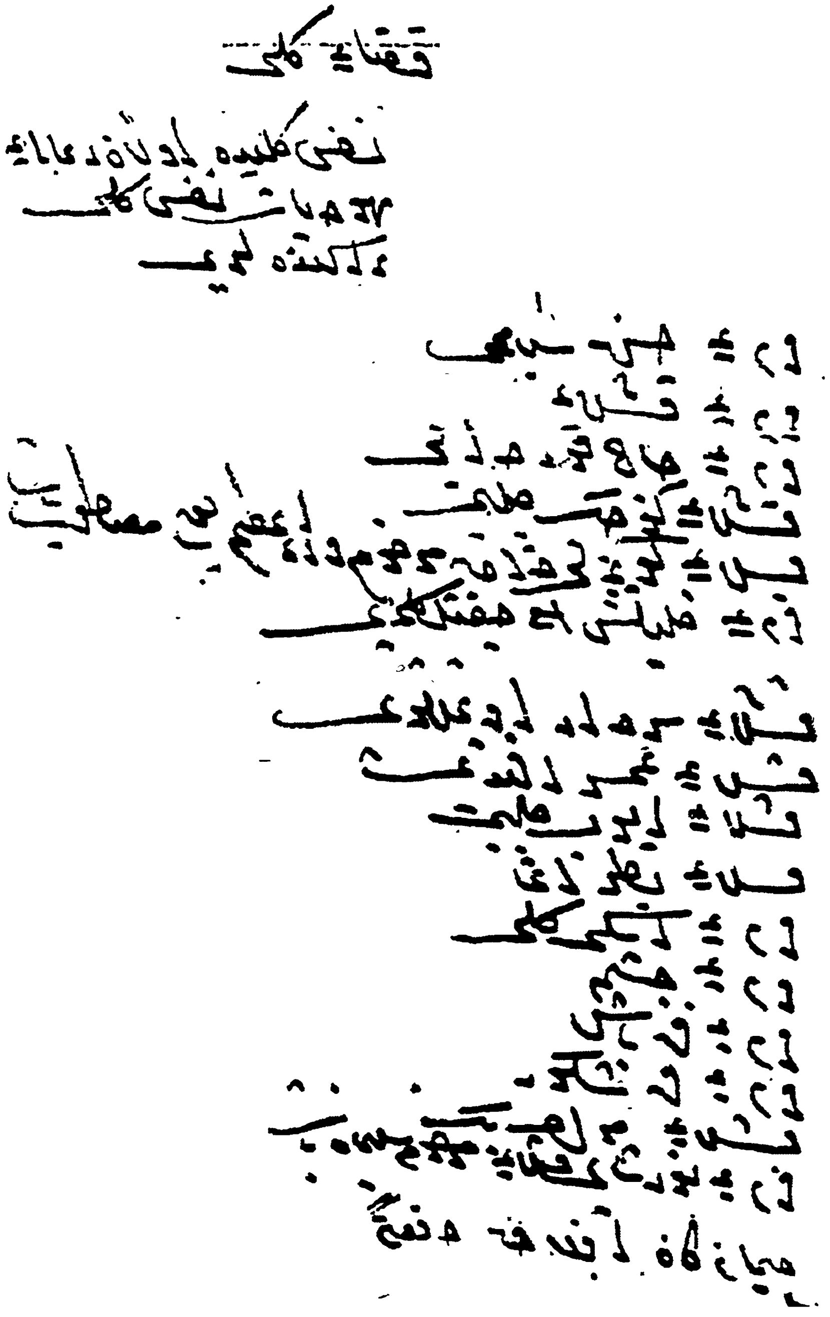

---

[1] **BOA**. Fon adı: “Maliyeden Müdevver Defterler”. Defter № 04023. [1102 Z 29 / 23.09.1691], sayfa 107-187. (defterde orijinal sayfalar: ٤٢٦ - ٢٣٨)

قضاء ايساقچى [kaza-i İsakçi]

قريهء مناستر	[karye-i Manastır]	قريهء جديد	[karye-i Cedid]
قريهء راكل	[karye-i Rakel]	قريهء برسيطه	[karye-i Birsita]
قريهء دكلش	[karye-i Dekileş]	قريهء قره حسن	[karye-i Kara Hasan]
قريهء تماراوه	[karye-i Tımarova]	قريهء تلين	[karye-i Telin]
قريهء بوبويش	[karye-i Bubuyış]	قريهء دعمز	[karye-i Damaz]
قريهء جرجلش	[karye-i Curculeş]	قريهء ظاين	[karye-i Tain]
قريهء قره اغاچ	[karye-i Kara Ağaç]	قريهء قالمت بك	[karye-i Kalamet Bey]
قريهء بارطه	[karye-i Barta]	قريهء ميدان	[karye-i Meydan]
قريهء قرطال	[karye-i Kartal]		

قضاء اسمعيل كچيدى [kaza-i İsmail-geçidi]

قشلاء اوردك برنه	[kışla-i Ördek burnu]
قريهء دوندار	[karye-i Dondar]
قريهء قوش بيكار	[karye-i Koş pınar]
قريهء چلبى	[karye-i Çelebi]
قريهء طوباق	[karye-i Tobak]
قريهء بابيله	[karye-i Babile]

قضاء كيلى [kaza-i Kili]

قريهء حسن سپاخى	[karye-i Hasan Spahi]
قريهء قشلاء	[karye-i Kışla-i]
قريهء حاجى قورد الى	[karye-i Hacı Kurd Ali]
قشلاء كوچك چلبى	[kışla-i Küçük Çelebi]
قشلاء كويه لى ذاده مرهوم وزر اعظم اسبق مصطفى پاشا	[kışla-i Geviyelü zade merhum vezir-i azam asbak Mustafa paşa]
قريهء حللشتى معه چفتلكى	[karye-i Halileşti ma'a Çiftliği]
قشلاء سردار اوعللرى	[kışla-i Serdar oğulları]
قشلاء عمر افندى	[kışla-i Omer efendi]
قشلاء ايوب چلبى	[kışla-i Eyüb Çelebi]
قشلاء بطر اغا	[kışla-i Batır aga]
قريهء يسكى كيلى	[karye-i Eski Kili]
قريهء چشمه	[karye-i Çeşme]
قريهء قره باش	[karye-i Karabaş]
قريهء قره شكور	[karye-i Kara Şekür]
قشلاء مراد بك	[kışla-i Murad bey]
قريهء نورشاى قشلاء مرهوم سولمان پاشا	[karye-i Norşay Kışla-i merhum Süleyman paşa]

قضاء صارته	[kaza-i Sarata]
قسعبه تاتار بیكاری	[kasaba-i Tatar pınar]
قریهء یكی كوی	[karye-i Yeni köy]
قریهء بغجلی	[karye-i Bagçeli]
قریهء ترس قوندع	[karye-i Ters Kundug]

قضاء اقكرمان	[kaza-i Akkerman]
قریهء اشاغ باغ	[karye-i Aşağa Ba'a]
قریهء قطرجه صقیر	[karye-i Katırca-ı Sakır]
قریهء قطرجه كبیر	[karye-i Katırca-ı Kebir]
قریهء آق محمد	[karye-i Āḱ Mehmed]
قریهء بودآق	[karye-i Budak]
قریهء قاضی ذاده	[karye-i Kadı zade]
قریهء بلبان	[karye-i Balaban]
قریهء چلبیلر	[karye-i Çelebiler]
قریهء بازركان	[karye-i Bazargân]
قریهء چفتچی اوغللری	[karye-i Çiftçi oğulları]
قریهء اسلام اغا	[karye-i İslam aga]
قریهء قره چاوش	[karye-i Kara Çauş]
قریهء عیسیی اغا	[karye-i İsa Aga]
قریهء الحاج ابراهیم ذاده	[karye-i El-hacc İbrahim zade]
قریهء علی بك ذاده	[karye-i Ali Bey zade]
قریهء بكر اوغلی	[karye-i Bekir oğlu]
قریهء بودر یوسف	[karye-i Budur Yusuf]
قریهء مرتضی جلبی ذولفقار ذاده	[karye-i Murtaza Çelebi Zülfakir zade]
قریهء كور خسرو	[karye-i Kör Hosrev]
قریهء قیا بك	[karye-i Kaya Bey]
قریهء كباتچی دده	[karye-i Kebatçi dade]
قریهء قورقماز	[karye-i Korkmaz]
قریهء پلنقه	[karye-i Palanka]
قریهء طورلاق	[karye-i Turlak]
قریهء صیامی	[karye-i Seyemi]
قریهء قره ابراهیم	[karye-i Kara İbrahim]
قریهء قورجای	[karye-i Kurcay]
قریهء كتان سوادی	[karye-i Ketan Suadi]
قریهء ذولفقار ذاده احمد بك و ابراهیم چلبی	[karye-i Zülfakir zade Ahmed Bey ve İbrahim Çelebi]
قریهء شاهین اغا	[karye-i Şahin Aga]
قریهء قبورغه	[karye-i Kaburga]
قریهء محله ی كبیر	[karye-i Mahale-i Kebir]
قریهء باخلچه	[karye-i Bahalçe]

قريهء اوطرباشى اوغلى	[karye-i Oturbaşı oğlu]
قريهء قزيل بيكار	[karye-i Kızıl pınar]
قريهء چركز	[karye-i Çerkes]
قريهء عادلباى	[karye-i Adilbay]

قضاء بندر [kaza-i Bender]

قريهء ورنچه	[karye-i Varniçe]
قريهء داليان	[karye-i Dalyan]
قريهء پاشا	[karye-i Paşa]
قريهء دستى قران	[karye-i Desti Kıran]
قريهء اصلابوز و قشلاء يهيه پاشا	[karye-i Islaboz ve Kışla-i Yahya Paşa]
قريهء قرلاذن قشلاء جعفر و قديرى چلبى	[karye-i Kırlazan Kışla-i Cafer ve Kadırı Çelebi]
قشلاء غمر باشى	[kışla-i Ömer-başı]
قريهء جديد	[karye-i Cedid]
قريهء باركش قشلاء مضطفى چلبى	[karye-i Barkeş Kışla-i Mustafa Çelebi]
قريهء قلفى	[karye-i Kalfi]
قريهء كيرچلكده اولان قشلالرى	[karye-i Girçelek'te olan kışlaları]
قريهء كول قشلاء بك	[karye-i Göl Kışla-i Bey]
قشلاء علاى بك	[kışla-i Alay Bey]

ПРИЛОЖЕНИЕ № 9.

Обобщен списък-таблица на османските писмени данни относно селищата и местностите, взети от данъчен дефтер за събраното “джизие” от населението на нахията Томарова.[1]

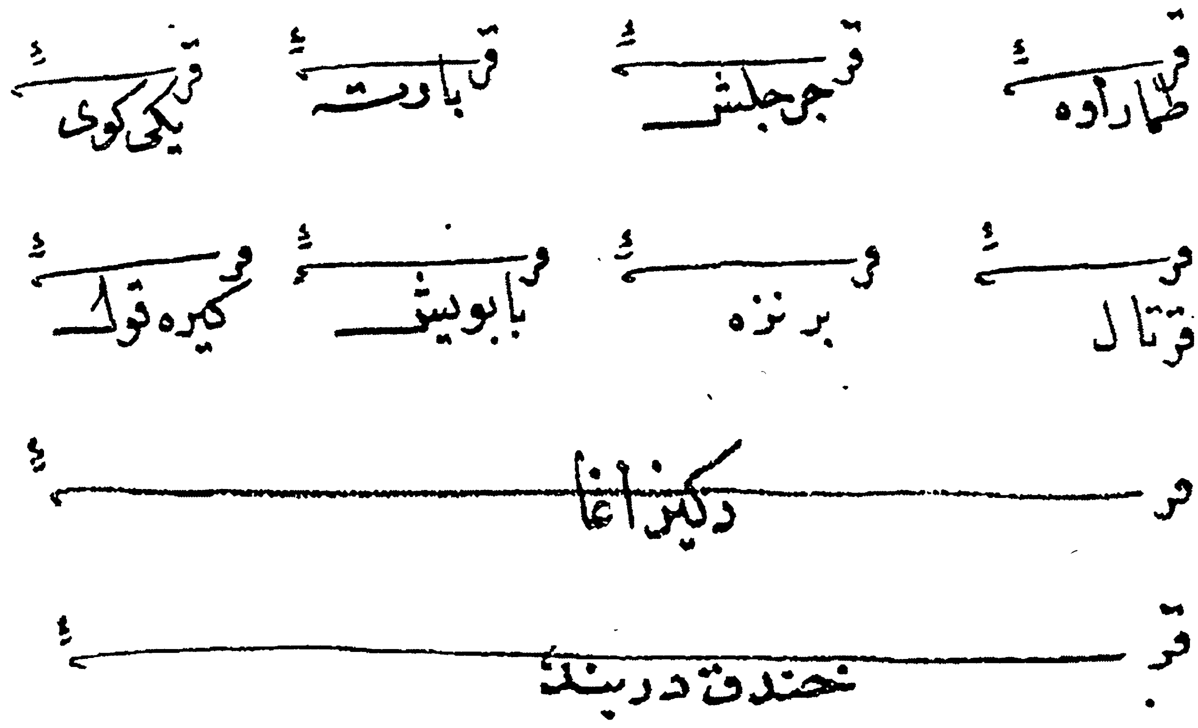

قريهء طماراوه	[karye-i Tımarova]
قريهء جرجلش	[karye-i Cerceleş]
قريهء بارته	[karye-i Bârta]
قريهء يكى كوى	[karye-i Yeniköy]
قريهء قرتال	[karye-i Kartal]
قريهء برنزه	[karye-i Brınza]
قريهء بابويش	[karye-i Bâbuiş]
قريهء كيره قول	[karye-i Girekul]
قريهء دكيز اغا	[karye-i Deniz Ağa]
قريهء خندق دربند	[karye-i Handek Derbend]

---

[1] **BOA**. Fon adı: “Maliyeden Müdevver Defterler”. Defter № 04964. [1055 C 01 / 25.07.1645.] Sayfa 3-6. (defterde orijinal sayfalar: ٦ - ٥)

СЪДЪРЖАНИЕ

ПРЕДГОВОР..3-6

ГЛАВА I

Северозападното Причерноморие в османската административно-териториална система за управление през XVIII в...7-94

§ 1. Историко-географски преглед (XV-XVIII в.) 7-30
  1.1. Включване на земите от Северозападното Причерноморие в състава на Османската империя и териториалното им разширение през XV-XVII в. 7-22
  1.2. Хронология на събитията в Северозападното Причерноморие през XVIII – нач. на XIX в..22-30

§ 2. Системата на административно-териториално деление и провинциално управление...31-39

§ 3. Военно-административно управление и териториално устройство на отвъддунавските земи на Силистренско-Очаковския еялет през XVIII в...............40-72
  3.1. Наченки на административното и териториално деление в Буджак и Очаковска земя...42-53
  3.2. Съдебно-административни единици и фискално-териториалното им деление в Буджак и Очаковска земя. Църковното управление на християнското население...54-62
  3.3. Образуване на санджаци в Северозападното Причерноморие и формиране на Силистренско-Очаковския еялет...62-72

§ 4. Особености в управлението на татарско-ногайските владения и територията на Ханска Украйна...73-147
  4.1. Татарско-ногайските владения и тяхното административно устройство. Буджашка и Едисанска орди...74-87
  4.2. Ханска Украйна в административната структура на Силистренско-Очаковския еялет...88-94

ГЛАВА II

Селища и население в Буго-Днестърското междуречие през XVIII в...................95-144

§ 1. Местности и селища на Ханска Украйна...103-112

§ 2. Местности и селища на Очаковски санджак в Буго-Днестърското междуречие...113-126

§ 3. Местности и селища на Буджашките санджаци в Буго-Днестърското междуречие...127-139

§ 4. Етнически състав на населението в Очаковска земя 140-144

ГЛАВА III

Селища и население на Днестърско-Дунавското междуречие през XVIII в. – нач. На XIX в........145-299

§ 1. Местности и селища на Бесарабия, подчинени на Бендерския санджак 147-154

§ 2. Местности и селища на Буджак, подчинени на Аккерманския санджак 155-185

§ 3. Местности и селища на Халил-Паша юрду в Централен Буджак.......186-194

§ 4. Етнически състав на населението в Буджак. 195-199

ЗАКЛЮЧЕНИЕ 201-208

БИБЛИОГРАФИЯ 209-220
- Извори.......209-212
- Изследвания.......212-219
- Картография.......219-220

ПРИЛОЖЕНИЯ:

1. Обобщен списък-таблица на картографските и писмените данни на Ричи-Занони относно селищата и местностите на Очаковски и Бендерски санджаци.......221-225
2. Регистър на селищата на Очаковската земя на Абдул-Резак от 1779 г.......226-228
3. Регистър за държавни доставки на зърно от казите Бендер и Аккерман през 1708 г.......229-240
4. Регистър на селищата, населението и тяхното данъчно облагане.......241-247
5. Обобщен списък-таблица на картографските данни на Бауер.......248-251
6. Обобщен списък-таблица на писмените данни на Скалковски.......252-253
7. Обобщен списък-таблица на османските писмени данни относно селищата и местностите, взети от данъчния дефтер за събрания данък “джизие” от населението на четирите кази на Дунавско-Днестърското междуречие.......254-355
8. Обобщен списък-таблица на османските писмени данни относно селищата и местностите, взети от данъчен дефтер за събраното “джизие” от населението на всички административни единици с централизирано османско управление в Дунавско-Днестърското междуречие.......256-259
9. Обобщен списък-таблица на османските писмени данни относно селищата и местностите, взети от данъчен дефтер за събраното “джизие” от населението на нахията Томарова.......260

Монография

Александр Григориевич Середа

Силистренско-Очаковският еялет през XVIII – нач. на XIX в.

Административно-териториално устройство, селища и население в Северозападното Причерноморие.

За връзка с автора: olexer@mail.bg

Издава: Дио Мира – Никодима Медарова
България
1184 София
Бул. Цариградско шосе 138
Тел.: (+ 359 2) 974 11 47
GSM (+ 359 88) 8206 408
E-mail: diomira@mail.bg

Тираж 300
Формат А4
Печатни коли 68.25
Корица мека
София
2009

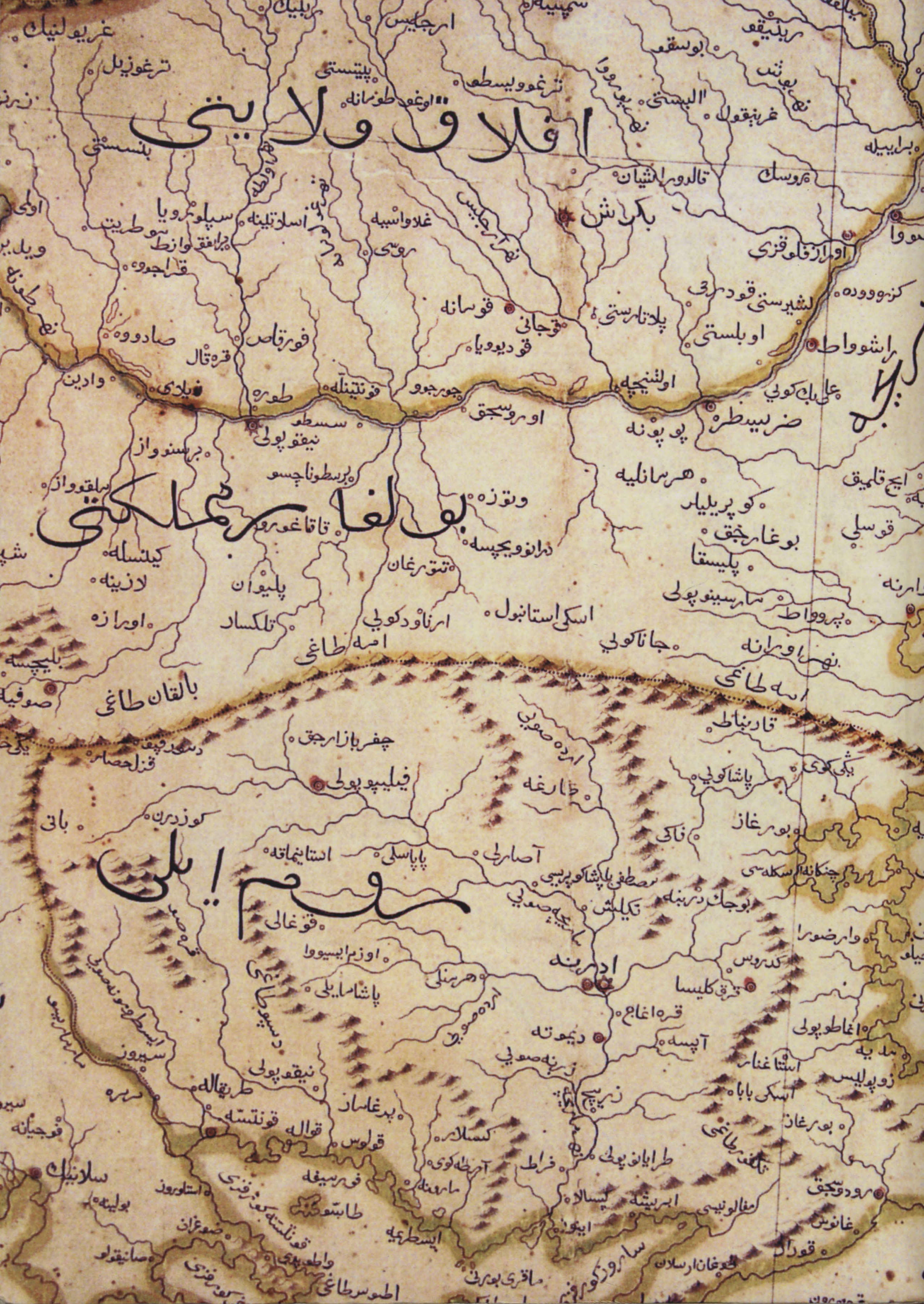
افلاق ولایتی
بقلغار مملکتی
روم ایلی
غریولنیك
ترغوزیل
ارجلیس
پلیستی
ترغوویسطه
اوغوطوزمانه
البستی
بوسقعو
ریدیقو
غرنیقول
برایله
روسك
بکرش
تالدوراشیان
غلاواسیبه
اسلاتلینه
سپلوروبیا
قراجووه
روسی
قوسانه
توجانی
قودیوویا
پلادنارستی
قودرنی
لشیرستی
اوبلستی
اوازقلوقزی
کزهووده
راشوواط
صادووه
قره تال
فورقاص
وادین
طوره
قونتینله
چورجوو
اولتنیچه
علی بك کویی
ضربیبطره
سسطغ
نیقوپولی
اوروسجق
پوپونه
برسنوواز
برسطوناچسو
ونتوزه
هرسانلیه
کوپریلیلر
ایکی قلمیق
قوسلی
تاتاغور
کیلنسله
لازینه
اورازه
بلیچسه
صوفیه
تلکساد
پلیوان
تنتورغان
اسکی استانبول
ارناودکویی
امنه طاغی
بالقان طاغی
بوغارجق
پلیسقا
سارسبینوپولی
پرووواط
جاناکویی
نهر اورانه
قاربناط
چفربازارجق
فیلیپوپولی
قزلحصار
باتی
کوزدرن
استانیماقه
پاپاسلی
آصارلی
طارغه
پاشاکویی
ناکی
بورغاز
چنکانه اسکله سی
مصطفی پاشا کوپریسی
تکلیش
قوغالی
اوزمابیسووا
هرهنلی
پاشاماایلی
ادرنه
قرق کلیسا
قره اغاج
دیموته
آپسه
اغاطوپولی
اسکی بابا
زوپولیس
سیروز
طربقاله
نیقوپولی
قونتسه
قواله
برغاساد
قولوس
کسلار
فراط
طرایانوپولی
ایپسالا
ابریشه
رودوسجق
غانوس
سلانیك
بولینه
صانیقولو
ماقری
ساروز کورفزی